

Technische Handleiding

Regels voor de officiële
spelling van het Nederlands

oktober 2016

Technische Handleiding

Regels voor de officiële
spelling van het Nederlands

oktober 2016

Inhoud

1	Inleiding	13
1.1	Geschiedenis	13
1.2	Verhouding Leidraad – Technische Handleiding	13
1.3	Doel van de Technische Handleiding	14
	1.3.1 <i>Verantwoording spellingkeuzes</i>	14
	1.3.2 <i>Criterium voor Keurmerk Spelling</i>	14
	1.3.3 <i>Antwoord op spellingvragen</i>	14
1.4	Contact	14
2	De weergave van de klanken van het Nederlands	15
2.1	Inleiding	15
2.2	Klinkers	15
	2.2.1 <i>Ongedekte en gedekte klinkers</i>	15
	2.2.2 <i>Neusklinkers</i>	16
	2.2.3 <i>Sjwa</i>	16
	2.2.4 <i>Tweeklanken</i>	16
2.3	Medeklinkers	17
	2.3.1 <i>Plofmedeklinkers</i>	17
	2.3.2 <i>Wrijfmedeklinkers</i>	17
	2.3.3 <i>Ruismedeklinker</i>	17
	2.3.4 <i>Neusmedeklinkers</i>	18
	2.3.5 <i>Vloeimedeklinkers</i>	18
	2.3.6 <i>Glijmedeklinkers</i>	18
	2.3.7 <i>Gemengde medeklinkers</i>	18
2.4	Letters	18
2.5	Hulptekens	19
	2.5.1 <i>Inleiding</i>	19
	2.5.2 <i>Trema</i>	20

2.5.3	<i>Umlaut</i>	20
2.5.4	<i>Accent aigu</i>	20
2.5.5	<i>Accent grave</i>	20
2.5.6	<i>Accent circonflexe</i>	21
2.5.7	<i>Cedille</i>	21
2.5.8	<i>Tilde</i>	21
2.6	Morfeem, syllabe, lettergreep, klemtoon	21
3	3 Beginselen en regels	23
3.1	Inleiding	23
3.2	Het basisbeginsel van de standaarduitspraak	23
3.2.1	<i>Het woord</i>	23
3.2.2	<i>Standaarduitspraak van het losse woord</i>	25
3.2.3	<i>Terugleesbaarheid</i>	26
3.3	Het nevenbeginsel van de vormovereenkomst	27
3.3.1	<i>Gelijkvormigheid en analogie</i>	27
3.3.2	<i>Speciale gevallen</i>	28
3.3.2.1	Nooit een v of z aan het eind van een lettergreep	28
3.3.2.2	Medeklinkerbeperving	28
3.3.2.3	t in plaats van d	29
3.3.2.4	Twee vormen	30
3.4	Het nevenbeginsel van de etymologie	30
3.4.1	<i>ei of ij</i>	30
3.4.2	<i>ou of au</i>	30
3.4.3	<i>c, k en qu</i>	30
3.4.4	<i>Accenttekens en andere hulptekens</i>	31
3.4.5	<i>Overbodige letters</i>	31
3.4.6	<i>Donorprincipe</i>	31
3.5	De regels voor verdubbeling van medeklinkers en verenkelling van ongedekte klinkers	32
3.5.1	<i>De verdubbelingsregel voor medeklinkers voorafgegaan door een gedekte klinker</i>	32
3.5.1.1	Geen verdubbeling h, j, q, w, x en ch	32
3.5.1.2	Geen verdubbeling in onbeklemtoonde syllabe	32
3.5.1.3	Plaatsnamen die eindigen op -um of -em	32
3.5.1.4	Enkele of dubbele n na -eo-, -io-, -jo-, -yo-	33
3.5.1.5	Geen medeklinkerverdubbeling op samenstellingsgrens	33
3.5.2	<i>De verenkellingsregel voor ongedekte klinkers</i>	33

3.5.2.1	Ongedekte klinker in een open lettergreep voor ch met twee tekens	33
3.5.2.2	/ew/, /yw/, /aj/, /oj/	33
3.5.2.3	Geen klinkerverenkeling op samenstellingsgrens	34
3.5.2.4	/e/ aan het einde van een woord als ee	34
3.5.2.5	/o/ aan het einde van een woord als oo	34
3.5.3	<i>De schrijfwijzen ie en i</i>	35
3.5.3.1	/i/ in open syllabe voor -en of -er	35
3.5.3.2	/i/ als i in gesloten syllabe of open niet-eindsyllabe	35
3.5.3.3	/i/ als i in samenstellingen, afleidingen en flexie	35
3.5.3.4	-i en terugleesbaarheid	35
3.5.3.5	/i/ als i voor uitheemse achtervoegsels	36
3.5.3.6	-isch, -oid en -ide	36
3.5.3.7	Andere schrijfwijzen voor /i/	36
4	De schrijfwijze van werkwoorden	37
4.1	Inleiding	37
4.2	De stam van het werkwoord	38
4.2.1	<i>De stam als basis</i>	38
4.2.2	<i>De spelling van de stamklinker</i>	39
4.2.2.1	Verenkelingsregel voor klinkers	39
4.2.2.2	Stam op -ee, -oo of -o	40
4.2.2.3	Werkwoorden met stam op -ie en infinitief op -iën	40
4.2.2.4	Werkwoorden met stam op -i en infinitief op -iën	40
4.3	Persoonsvormen op -t, -d, -dt	41
4.4	Persoonsvormen op -te(n), -tte(n), -de(n), -dde(n)	41
4.5	Deelwoorden	42
4.5.1	<i>Het voltooid deelwoord van regelmatige werkwoorden</i>	42
4.5.2	<i>Het verbogen voltooid deelwoord van regelmatige werkwoorden</i>	42
4.5.3	<i>Het voltooid deelwoord van onregelmatige werkwoorden</i>	43
4.6	De imperatief of gebiedende wijs	43
4.7	Dubbelvormen	43
4.8	Werkwoorden van Engelse herkomst	43
4.8.1	<i>Stam eindigend op e</i>	44
4.8.2	<i>Stam eindigend op e en met als stamklinker letter o</i>	45
4.8.3	<i>Stam met in het Engels een medeklinker + -le als eindlettergreep</i>	45
4.8.4	<i>Stam eindigend op een ongedekte klinker</i>	45

4.8.5	<i>Stam eindigend op een stemloze medeklinker</i>	46
4.8.6	<i>Werkwoorden die in het Engels eindigen op twee identieke medeklinkerletters</i>	46
5	Zelfstandige naamwoorden	49
5.1	Inleiding	49
5.2	Het genus van zelfstandige naamwoorden	50
5.3	De verkleinvormen	51
5.3.1	<i>De achtervoegsels -je, -kje, -tje, -etje, -pje</i>	51
5.3.2	<i>Achtervoegsel -ie</i>	52
5.3.3	<i>Verlengde klinkers</i>	52
5.3.4	<i>Apostrof in verkleinwoorden</i>	53
5.3.5	<i>Verkleinwoorden van Franse leenwoorden</i>	53
5.3.5.1	<i>Franse leenwoorden met grondwoord op -e</i>	53
5.3.5.2	<i>Franse leenwoorden die niet op de letter e eindigen</i>	55
6	Getallen	57
6.1	Inleiding	57
6.2	Hoofd- en rangtelwoorden in letters	57
6.3	Breukgetallen in letters	58
6.4	Rangtelwoorden en breuken in cijfers	58
6.5	Samenstellingen met een cijfer	58
7	De tussenletters	61
7.1	Inleiding	61
7.2	De tussenletters <i>-en, -n, -e</i>	61
7.2.1	<i>Samenstellingen met een zelfstandig naamwoord als linkerdeel</i>	62
7.2.1.1	<i>De algemene regel</i>	62
7.2.1.2	<i>Schematische voorstelling van de algemene regel</i>	63
7.2.1.3	<i>Toelichting</i>	64
7.2.1.4	<i>Speciale gevallen</i>	65
7.2.1.5	<i>Uitzonderingen</i>	66
7.2.2	<i>Samenstellingen met een bijvoeglijk naamwoord als linkerdeel</i>	67
7.2.3	<i>Samenstellingen met een werkwoord als linkerdeel</i>	67
7.2.4	<i>Afleidingen</i>	67
7.2.4.1	<i>Afleidingen op -achtig, -schap, -dom, -heid</i>	67
7.2.4.2	<i>Overige afleidingen, met name die op -loos, -lijk, -lijks</i>	67

7.3	De tussenletter -s	68
7.3.1	<i>Algemene regel</i>	68
7.3.2	<i>Toepassingen van de regel</i>	68
7.3.3	<i>Schematische voorstelling van de algemene regel</i>	69
8	Complexe woorden	71
8.1	Inleiding	71
8.2	Algemene regel: aaneenschrijven	71
8.3	Liggend streepje	72
8.4	Aaneenschrijven, spatie, liggend streepje en apostrof	73
8.4.1	<i>Speciale tekens</i>	73
8.4.1.1	Speciale tekens in samenstellingen en als samenstelling behandelde afleidingen	73
8.4.1.2	Speciale tekens in afleidingen (voorvoegsel, achtervoegsel) en bij flexie	75
8.4.2	<i>Bijzondere types van samenstellingen en afleidingen</i>	76
8.4.3	<i>Tweedelige samenstellingen: specificerend of nevenschikkend</i>	78
8.4.3.1	Samengestelde familienamen en voornamen	78
8.4.3.2	Samengestelde aardrijkskundige namen	78
8.4.3.3	Stromingen met een samengestelde naam	79
8.4.3.4	Andere samenstellingen	80
8.5	Samenstellingen en afleidingen bij grondwoorden die een liggend streepje of spatie hebben	81
8.5.1	<i>Linkerdeel is eigennaam</i>	81
8.5.2	<i>Linkerdeel is spatiewoord met cijfer, letter of symbool</i>	81
8.5.3	<i>Uitheimse spatiewoorden</i>	81
8.5.4	<i>Rechterdeel is spatiewoord</i>	82
8.6	Woordgroepen, spatiewoorden, samen koppelingen en samentrekkingen	82
8.6.1	<i>Algemeen</i>	82
8.6.2	<i>Combinaties met werkwoorden</i>	82
8.6.2.1	Zelfstandig naamwoord/bijvoeglijk naamwoord/bijwoord + werkwoord	82
8.6.2.2	Deelwoord als tweede deel	83
8.6.2.3	Werkwoordelijke uitdrukkingen	83
8.6.3	<i>Samentrekkingen</i>	84
8.6.4	<i>Samenkoppelingen</i>	84
8.6.4.1	Afleidingen van samen koppelingen	85
8.6.4.2	Samenstellingen met samen koppelingen	85
8.6.5	<i>Samenstellingen met een woordgroep</i>	85
8.7	Engelse leenwoorden	86

8.7.1	<i>Inleiding</i>	86
8.7.2	<i>Algemene regels</i>	87
8.7.3	<i>Specifieke regels</i>	87
8.7.3.1	Een zelfstandig naamwoord	87
8.7.3.2	Een partikel	89
8.7.3.3	Een andere woordsoort	90
8.7.3.4	Samenstellingen met all	90
8.7.3.5	Idiomatische gevallen	90
9	Klinkerbotsing	91
9.1	Inleiding	91
9.2	Klinkerbotsing op de grens van samenstellende delen	94
9.2.1	<i>Afleidingen op -achtig</i>	95
9.2.2	<i>Latijnse of Griekse elementen</i>	95
9.2.3	<i>Hoofdletters</i>	96
9.2.4	<i>Diakritische tekens</i>	96
9.2.5	<i>Zoiets</i>	96
9.3	Klinkerbotsing op andere plaatsen dan tussen samenstellende delen	96
10	Hoofdletters en kleine letters	99
10.1	Inleiding	99
10.2	Soortnamen en eigennamen	99
10.2.1	<i>Hoofdregel</i>	99
10.2.2	<i>Twijfelgevallen: soortnaam of eigennaam?</i>	99
10.3	Persoonsnamen	100
10.3.1	<i>Familienamen</i>	101
10.3.2	<i>Namen van heilige personen</i>	101
10.3.3	<i>Eponiemen</i>	102
10.3.4	<i>Afleidingen en buigingsvormen van persoonsnamen</i>	102
10.3.5	<i>Samenstellingen met persoonsnamen</i>	102
10.4	Titels, functies, aansprekingen	103
10.5	Aardrijkskundige en sterrenkundige namen en windstreken	104
10.5.1	<i>Aardrijkskundige en sterrenkundige namen</i>	104
10.5.2	<i>Plant- en diernamen met aardrijkskundige namen</i>	105
10.5.3	<i>Namen van windstreken</i>	105
10.5.4	<i>Tekens van de dierenriem</i>	105

10.6	Inwoners en volkeren	105
	10.6.1 <i>Overkoepelende benamingen voor leden van etnische groepen</i>	106
	10.6.2 <i>Etnofaulismen en bijnamen</i>	106
	10.6.3 <i>Soortnamen</i>	106
10.7	Talen en dialecten	106
	10.7.1 <i>Samengestelde taalnamen</i>	107
	10.7.2 <i>Verband met aardrijkskundige naam</i>	107
	10.7.3 <i>Negatieve waardering</i>	107
	10.7.4 <i>Woordgroepen met een taalnaam</i>	108
10.8	Historische gebeurtenissen	108
10.9	Tijdsaanduidingen	108
10.10	Stromingen	109
10.11	Feestdagen, hoogtijdagen en andere speciale dagen en periodes	109
	10.11.1 <i>Religieus</i>	109
	10.11.2 <i>Niet-religieus</i>	110
10.12	Namen van instellingen, bedrijven, merken, gebouwen enz.	110
10.13	Titels van publicaties en producties; namen van prijzen enz.	111
	10.13.1 <i>Titels van publicaties en producties</i>	111
	10.13.2 <i>Namen van prijzen</i>	112
10.14	Duitse leenwoorden	112
10.15	Letteraanduidingen	112
10.16	Werkwoorden	113
10.17	Zinnen	113
11	De apostrof	115
11.1	Inleiding	115
11.2	Meervoud	115
11.3	Bezitsvorm met s	116
11.4	Verkleinwoorden	116
11.5	Cijfer- en initiaalwoorden, symbolen, speciale tekens	117
11.6	Weggelaten letters en cijfers	117
11.7	Woordafbreking	117
12	Accenttekens	119
12.1	Inleiding	119
12.2	Het klemtoonteken	119

12.3	Uitspraaktekens	120
12.4	Accenten in Franse leenwoorden	120
12.5	Accenten, diakritische tekens en bijzondere letters uit andere talen	121
13	Afkortingen	123
13.1	Inleiding	123
13.2	Redactionele afkortingen	124
13.3	Symbolen	125
13.4	Initiaalwoorden	126
13.5	Letterwoorden en verkortingen	128
13.6	Mengvormen	130
13.7	Schuine streep	130
14	Woordafbreking	131
14.1	Inleiding	131
14.2	Algemene regel	132
	14.2.1 <i>Wat telt als lettergreep?</i>	132
	14.2.2 <i>Apostrof, liggend streepje, trema</i>	132
	14.2.3 <i>Vreemde woorden</i>	133
14.3	Beperkende voorwaarden	133
	14.3.1 <i>Geen geïsoleerd teken aan regeleinde of regelbegin</i>	133
	14.3.2 <i>Terugleesbaarheid</i>	134
14.4	Afbreking op de morfeemgrens	135
	14.4.1 <i>Samenstellingen</i>	135
	14.4.2 <i>De achtervoegsels -aard, -aardig, -achtig</i>	135
	14.4.3 <i>Een achtervoegsel met een medeklinker</i>	135
	14.4.4 <i>Voorvoegsels</i>	136
14.5	Afbreking op de syllabegrens	136
	14.5.1 <i>Algemeen</i>	136
	14.5.2 <i>Afbreking bij medeklinkertekens</i>	136
	14.5.2.1 <i>Regel</i>	136
	14.5.2.2 <i>Speciale gevallen</i>	137
	14.5.3 <i>Afbreking bij klinkertekens</i>	139
14.6	Woorden met onderdelen van Griekse of Latijnse herkomst	141
	14.6.1 <i>Afbreking op de morfeemgrens: beginelementen</i>	141
	14.6.2 <i>Afbreking op de morfeemgrens: eindelementen</i>	142

14.6.3	<i>Afbreking op de syllabegrens</i>	142
14.6.4	<i>Opmerkingen</i>	142
14.7	Franse en Engelse leenwoorden	143
14.7.1	<i>Franse leenwoorden</i>	143
14.7.2	<i>Engelse leenwoorden</i>	143
	Verklarende woordenlijst	145

1 Inleiding

De Technische Handleiding is een uitgebreid overzicht van de spellingregels van het Nederlands. Deze tekst biedt meer regels, principes en nuancerings dan de Leidraad (zie 1.2) en dient daarmee naast de Leidraad en de Woordenlijst als grondslag voor beslissingen van de Commissie Spelling over de spelling van woorden. De tekst is een van de richtlijnen waaraan producenten van taalproducten zich moeten houden om het Keurmerk Spelling te kunnen krijgen en is een bron van specialistische kennis voor taalprofessionals (zie 1.3).

De Technische Handleiding is geschreven door de Commissie Spelling in opdracht van de Nederlandse Taalunie. Het Comité van Ministers van de Taalunie heeft op 5 december 2016 met instemming kennisgenomen van deze nieuwe versie.

1.1 Geschiedenis

De Technische Handleiding is ontstaan als werkdokument van de Commissie Spelling in aanloop naar de publicatie van het Groene Boekje en Woordenlijst.org in 2005. Het document werd in 2005 ter beschikking gesteld aan producenten van naslagwerken die in aanmerking wilden komen voor het Keurmerk Spelling. In 2009 is een herziene versie van de tekst gepubliceerd op de website van de Taalunie. Na het verschijnen van het geactualiseerde Groene Boekje en de vernieuwing van Woordenlijst.org in 2015 was ook de Technische Handleiding aan een nieuwe versie toe. Bevindingen van de Commissie Spelling van de laatste jaren zijn erin verwerkt, inconsistenties zijn opgespoord en opgelost, voorbeelden geactualiseerd en formuleringen verbeterd.

1.2 Verhouding Leidraad – Technische Handleiding

Het Groene Boekje bevat de officiële spelling van het Nederlands: het eerste deel, de Leidraad, geeft de regels, en in de Woordenlijst en op het uitgebreidere Woordenlijst.org zijn honderdduizenden correct gespelde woorden en woordvormen te vinden. De Leidraad is

geschreven voor een breed publiek en is geschikt voor dagelijks gebruik; alle belangrijke spellingregels en uitzonderingen komen erin aan bod, en de tekst volstaat bijvoorbeeld voor gebruik in het onderwijs.

De Leidraad is met opzet beknopt en goed leesbaar. Een gevolg daarvan is dat de Leidraad niet alle informatie bevat op grond waarvan is bepaald hoe woorden in de Woordenlijst (of andere woorden in het Nederlands) gespeld moeten worden. De Technische Handleiding is een stuk uitgebreider en verantwoordt daardoor veel meer spellingkeuzes: de tekst expliciteert de principes achter de schrijfwijze van een veel groter aantal woorden. Het is dus een bewuste keuze geweest om te werken met twee teksten.

Het Groene Boekje en de Technische Handleiding hanteren dezelfde regels, maar de Technische Handleiding illustreert op sommige punten hoe betekenis- of gebruiksnuances tot verschillende spellingkeuzes kunnen leiden; nuances waarvoor in de beknoptere Leidraad geen ruimte is. Zo legt de Technische Handleiding uit dat ‘eerbied’ een subjectief begrip is, wat effect kan hebben op de spelling (zie 10.4).

Omdat de Technische Handleiding vooral wordt gebruikt door specialisten (zie 1.3), en omdat sommige spellingprincipes nu eenmaal van zichzelf complex zijn, zijn de formuleringen en redeneringen soms ingewikkelder dan in de Leidraad. Ook worden in de Technische Handleiding meer taalkundige vaktermen gebruikt, waarvan de belangrijkste overigens worden toegelicht in de verklarende woordenlijst aan het einde.

1.3 Doel van de Technische Handleiding

1.3.1 Verantwoording spellingkeuzes

De Commissie Spelling heeft in de loop der tijd in de Technische Handleiding zoveel mogelijk regels, principes en soms uitzonderingen geëxpliciteerd die bepalen hoe woorden in het Nederlands gespeld moeten worden. Dat zijn grotendeels regels die al lange tijd gehanteerd worden, maar die voorheen niet allemaal opgeschreven waren. Inmiddels zijn de gemaakte keuzes verantwoord door de achterliggende systematiek te beschrijven. Door de explicitering van de gehanteerde principes wordt voorkomen dat vergelijkbare woorden inconsequent gespeld worden – zo is het vroegere verschil in de Woordenlijst tussen *pro-westers* en *antiwesters* opgelost (het is nu *prowesters*).

De herziene Technische Handleiding dient voor de Commissie Spelling vooral om in nieuwe gevallen gegronde beslissingen te kunnen nemen over de juiste, consistente spelling van een woord: bijna alle denkbare regels en principes achter de Nederlandse spelling zijn erin opgenomen. Helemaal compleet is de handleiding overigens niet: zo is in veel gevallen waarin een regel of principe maar op één geval of een heel klein groepje woorden betrekking heeft, ervoor gekozen om dit niet op te nemen, omdat dat onevenredig veel ruimte zou innemen. Zulke gevallen worden meestal wel in een advies op Taaladvies.net behandeld. Ook is ervoor gekozen om niet in te gaan op vaktaal en terminologie uit bijvoorbeeld de techniek of de wetenschap waarmee ‘gewone’ spellers in de praktijk niet geconfronteerd worden.

1.3.2 Criterium voor Keurmerk Spelling

Door de grote hoeveelheid extra informatie is de Technische Handleiding naast de Leidraad en de Woordenlijst een belangrijke bron voor producenten van bijvoorbeeld spellinggidsen, woordenboeken, lesmethodes, taaladviesboeken en -websites en modules voor spellingcontrole. Zij kunnen voor hun producten het Keurmerk Spelling aanvragen, waarmee de Taalunie erkent dat de regels van de officiële spelling zijn toegepast in het product. Het keurmerk is bedoeld om de eenheid in de spelling van het Nederlands te bevorderen. Wie het keurmerk aanvraagt, zal zijn producten niet alleen moeten laten voldoen aan de Leidraad en de Woordenlijst, maar ook aan de Technische Handleiding.

1.3.3 Antwoord op spellingvragen

Tot slot wordt de Technische Handleiding geraadpleegd door mensen die zich in de details van de spelling verdiepen. Dat zijn vaak taalprofessionals, zoals taaladviseurs, woordenboekenmakers, taalboekenschrijvers, vertalers, copywriters en journalisten, die voor anderen of voor zichzelf het antwoord zoeken op specialistische spellingvragen. Ook zijn sommige adviezen op Taaladvies.net gebaseerd op regels die in de Technische Handleiding staan.

1.4 Contact

Voor vragen over spelling is er Taaladvies.net. De site zoekt antwoorden in de taaladviezen en op Woordenlijst.org. Bieden de zoekresultaten geen antwoord op een taalvraag, dan kan die aan een taaladviseur gesteld worden, die persoonlijk antwoord geeft.

Voor vragen en opmerkingen over de Technische Handleiding is de Commissie Spelling bereikbaar via info@taalunie.org.

2 De weergave van de klanken van het Nederlands

2.1 Inleiding

Het Standaardnederlands kent ongeveer veertig spraakklanken (fonemen), die worden onderscheiden in klinkers en medeklinkers. Een **foneem** is de kleinste onderscheidende klankeenheid in een taal. Zo tellen de woorden *vat* (/vat/) en *vaat* (/vat/) elk drie fonemen. Deze woorden verschillen van elkaar doordat ze een verschillend klinkerfoneem hebben.

Voor een goed begrip van de spelling is het noodzakelijk een onderscheid te maken tussen klanken en letters. De kern van spellen is dat gesproken klanken worden genoteerd in schrift, maar omdat er in het Nederlands meer klanken bestaan dan er letters beschikbaar zijn, is er geen sprake van een een-op-eenrelatie tussen klank en schrift. Een bepaald schriftteken kan daardoor verschillende klanken weergeven. Zo wordt de *e* in de eerste en derde lettergreep van *bevelen* anders uitgesproken dan in de tweede, en worden de letters *c* en *h* in *lach* gecombineerd om één foneem weer te geven. In het schrift is het **grafeem** de tegenhanger van het foneem: het is de kleinste onderscheidende schrifteenheid. Een grafeem wordt gevormd door één letter of een combinatie van letters. Zo bevat *vaat* de drie grafemen *v*, *aa* en *t*, en bevat *schat* de grafemen *s*, *ch*, *a* en *t*.

In de loop van de tijd zijn er hulptekens ontwikkeld, zoals accenten, het liggend streepje, het trema en de apostrof, die ervoor zorgen dat letters of groepen letters de klank duidelijker weergeven. Denk bijvoorbeeld aan het accent op de *e* van *taugé*.

In deze Technische Handleiding wordt een klank in fonetisch schrift genoteerd tussen twee schuine strepen. Als er over grafemen wordt gesproken, worden de betrokken letters schuin gedrukt. Dus in *brood*, *solo* en

cadeau wordt hetzelfde foneem /o/ respectievelijk als het grafeem *oo*, *o* en *eau* geschreven.

Dit hoofdstuk geeft eerst een overzicht van de fonemen: klinkers (2.2) en medeklinkers (2.3). Klinkers en medeklinkers worden in het schrift weergegeven door middel van grafemen bestaande uit letters en lettercombinaties (2.4). Verder worden de hulptekens voorgesteld (2.5). De laatste paragraaf (2.6) beschrijft een paar begrippen die een rol spelen in de spellingregels: het morfeem, het fonologische begrip 'syllabe' (uitspraak), het orthografische begrip 'lettergreep' (schrift), en de klemtoon.

2.2 Klinkers

Klinkers zijn klanken waarbij de lucht bij het spreken ongehinderd vanuit de longen langs de stembanden en door de mond naar buiten stroomt, zonder wrijving of afsluiting door huid, tong, tanden of lippen. Een syllabe (zie 2.6) bevat één klinker (een eenklank of een tweeklank), die in het Nederlands de kern van die syllabe vormt. Alle klinkers behalve de *sjwa* (de 'stomme e' of 'doffe e') worden 'volle klinkers' genoemd en kunnen een hoofd- of nevenklemtoon dragen. Hierna volgt enige informatie over de verschillende soorten klinkers.

2.2.1 Ongedekte en gedekte klinkers

Tot de groep van klinkers horen zeven ongedekte (vrije, gespannen) klinkers en vijf gedekte (ongespannen) klinkers. Een gedekte klinker wordt door een medeklinker afgesloten en komt bijna uitsluitend in een gesloten syllabe voor (zie 2.6). Voor een ongedekte klinker gelden die beperkingen niet.

Hoewel de termen ‘lange klinker’ en ‘korte klinker’ buiten vaktaal, ook in de Leidraad, geregeld worden gebruikt, doet de Technische Handleiding dat in het vervolg niet, omdat klinkers in inheemse Nederlandse woorden niet door het kenmerk lengte van elkaar onderscheiden worden. Het gaat om de volgende klinkers:

ongedekte klinkers

1. de /i/ van *brief, kiezen, piramide, ski, mythe, jeep, biscuit*
2. de /e/ van *geel, beven, dwarslaesie, race, brainstormen, cliché, rendez-vous, salonfähig*
3. de /a/ van *raap, dralen*
4. de /y/ van *stuwen, jus, fondue, bühne, judo*
5. de /ø/ van *reuk, geuren, oedeem, föhn*
6. de /u/ van *stoel, voeten, snooker, pitbull, souvenir, tsunami, tahoe*
7. de /o/ van *brood, stroken, cadeau, goal, depot, aubergine, bowlen*

gedekte klinkers

1. de /ɪ/ van *lip, wissen, amaryllis, syndroom*
2. de /ɛ/ van *nek, stemmen, backhand, forfait, knäckebröd*
3. de /a/ van *kast, darmen*
4. de /ɣ/ van *stuk, rupsen*
5. de /ɔ/ van *stof, blokken*

De ongedekte klinkers /i/, /y/ en /u/ klinken in inheemse en de meeste uitheemse woorden kort, maar kunnen in sommige uitheemse woorden een lange klank zijn:

- /i:/ van *analyse, bêtise, deleten* (vergelijk: *verliezen, vieze, lieten*)
- /y:/ van *bühne, centrifuge*
- /u:/ van *rouge*

Als de ongedekte klinkers gevolgd worden door een /r/, worden ze lang uitgesproken, bijvoorbeeld in *buurt, geuren, boer*. Dat onderscheid wordt in de spelling niet weergegeven.

De gedekte klinkers /ɛ/ en /ɔ/ klinken in sommige uitheemse woorden lang in plaats van kort:

- /ɛ:/ *scène, gêne, mayonaise, flair, airbag*

- /ɔ:/ *decor, baseball*

2.2.2 Neusklinkers

De gedekte klinkers /ɛ/, /a/, /œ/ en /ɔ/ worden in een aantal aan het Frans ontleende woorden uitgesproken als de neusklinkers /ɛ̃/, /ã/, /œ̃/ en /ɔ̃/. De lucht komt dan niet alleen door de mond maar tegelijkertijd ook door de neus naar buiten, wat de klinker een specifieke, zogeheten nasale klank geeft:

- de /ɛ̃/ van *dedain, enfin, timbre*
- de /ã/ van *elan, en gros, employé*
- de /œ̃/ van *Verdun*
- de /ɔ̃/ van *appellation, annonce, fond*

2.2.3 Sjwa

Tot de klinkers hoort ook de sjwa, die ook wel ‘stomme e’, ‘doffe e’ of ‘toonloze e’ wordt genoemd. De sjwa wordt met het fonetische teken /ə/ weergegeven. Syllaben met een sjwa zijn per definitie onbeklemtoond (zie voor de zeldzame uitzonderingen 12.2). In de spelling wordt de sjwa door diverse tekens weergegeven, onder meer door de *e*, *i* en *ij*; soms worden ook andere klinkers in een onbeklemtoonde lettergreep als een sjwa uitgesproken.

- *getemde, albasten, boeken, de, gênant, herfstig, pijnlijk, motor, avond, kangoeroe*

In uitheemse woorden en in de tussenwerpsels *eh* en *uh* komt een verlengde klinker /œ:/ voor, waarvan de uitspraak meer gesloten en meer gerond is dan die van de sjwa.

- *amuse-gueule, freule, oeuvre, scriptgirl, eh, uh*

2.2.4 Tweeklanken

Tot de groep van de klinkers behoren ook tweeklanken. Echte tweeklanken komen net als ongedekte klinkers in open en in gesloten syllaben voor. Onechte tweeklanken vormen een gesloten syllabe die eindigt op de glijmedeklinker /j/ of /w/.

Echte tweeklanken

- de /ei/ van *steil, prijzen, nylon, biedermeier*
- de /œy/ van *tuin, kuilen, fauteuil*
- de /au/ van *oud, hou, houw, blauw, chowchow, Curaçao*

Onechte tweeklanken

1. de /aj/ van *draai, haaien*
2. de /aj/ van *ai, bonsai, detail, samoerai, biedermeier*
3. de /uj/ van *groei, bloeien*
4. de /oj/ van *hooi, gooien*
5. de /ɔj/ van *hoi, barzoi, boycot*
6. de /iw/ van *nieuw, kieuwen*
7. de /ew/ van *sneeuw, geeuwen*
8. de /yw/ van *uw, duw, ruw*

Echte tweeklanken blijven herkenbaar bij een gemonoftongeerde uitspraak (zoals in sommige dialecten), bijvoorbeeld *wei* uitgesproken als /we:/ in plaats van als /wei/, hoewel dat niet de standaarduitspraak is. Bij een onechte tweeklank zou een gemonoftongeerde uitspraak, bijvoorbeeld *waai* als /wa:/ in plaats van als /waj/, het woord onherkenbaar maken.

2.3 Medeklinkers

Het Nederlands kent de volgende zeven groepen van medeklinkers:

- plofmedeklinkers: /p/, /t/, /k/, /b/, /d/, /g/
- wrijfmedeklinkers: /f/, /s/, /ʃ/, /ç/, /v/, /z/, /ʒ/, /ʎ/
- ruismedeklinker: /h/
- neusmedeklinkers: /m/, /n/, /ŋ/
- vloeimedeklinkers: /l/, /r/
- glijmedeklinkers: /j/, /w/
- gemengde medeklinkers: /ts/, /dz/, /tʃ/, /dʒ/, /c/, /dj/

2.3.1 Plofmedeklinkers

Plofmedeklinkers (occlusieven, explosieven) zijn klanken waarbij de lucht met een plofje uit de mond komt. Bij sommige trillen daarbij de stembanden mee, bij andere niet. Trillen de stembanden mee, dan gaat het om stemhebbende medeklinkers (/b/, /d/, /g/); in het andere geval gaat het om stemloze medeklinkers (/p/, /t/, /k/).

- de /b/ van *boe, ribben, rabarber, baseball, bibliobus*
- de /d/ van *de, middel, stadion, dinsdagmiddag*
- de /g/ van *goalgetter, guerrilla, guillotine, spaghetti* (/g/ voornamelijk in leenwoorden)

- de /p/ van *op, plof, stoppen, kuip, rib, paperclip*
- de /t/ van *uit, trein, vaten, roet, vod, theater, atheneum, teletekst*
- de /k/ van *uk, mikken, kuiken, accu, cabine, christelijk, sequoia, quasi, click, kakkerlak, truc*

Let wel: bij een deel van de leenwoorden met /g/, zoals *guillotine* en *spaghetti*, komt ook de uitspraak met de stemhebbende wrijfklank /ɣ/ voor (zie hierna).

2.3.2 Wrijfmedeklinkers

Wrijfmedeklinkers (fricatieven, spiranten) zijn klanken waarbij een lichte wrijving ontstaat door een vernauwing ergens in de mondholte. De fonemen /v/, /z/, /ʒ/ en /ʎ/ zijn stemhebbend; de fonemen /f/, /s/, /ʃ/ en /ç/ zijn stemloos.

- de /v/ van *vis, wreed, raven, brevet, wrevelig*
- de /z/ van *zo, huizen, dizzy, onzerzijds*
- de /ʒ/ van *journaal, barrage*
- de /ʎ/ van *gas, ruggen, genus, geaggregeerde, guillotine*
- de /f/ van *af, fout, straffen, raaf, facelift, dauphin, murw* (ook wel /mʏrʁw/)
- de /s/ van *as, soep, blussen, huis, cent, aceton, motie*
- de /ʃ/ van *sjaal, sjouwen, mesje, ansjovis, artisjok, fetisj, chocolade, station, shock, sushi*
- de /ç/ van *ach, chemie, rug, vluchten, achterdocht*

In Engelse leenwoorden komen nog twee andere wrijfmedeklinkers voor, geschreven als *th*: de stemhebbende /ð/ (*smoothie*) en de stemloze /θ/ (*thriller*).

In grote delen van het taalgebied worden stemhebbende en stemloze wrijfklanken door veel mensen niet (altijd) van elkaar onderscheiden; ze klinken bij hen allemaal stemloos. In de spelling wordt met dit fenomeen geen rekening gehouden.

2.3.3 Ruismedeklinker

De ruismedeklinker /h/ komt in het Nederlands alleen aan het begin van een syllabe voor.

- *aha, gehinnik, haaien, halfhartigheid, hamam, helium, helpen, hockey, hoek, hoop, verhaal, verhuizen*

De letter *h* aan het einde van een syllabe (*bah, goh, sereh, sjah*) wordt niet uitgesproken.

2.3.4 Neusmedeklinkers

Bij het vormen van de neusmedeklinkers (nasalen) /m/, /n/ en /ŋ/ komt de lucht door de neus naar buiten; de luchtstroom door de mondholte is op een bepaalde plaats geblokkeerd.

- de /m/ van *me, mi, moed, zwammen, bramen, om, kiem, museum, umlaut, mammogram*
- de /n/ van *nu, krant, binnen, tenen, zien, kruin, non-profit, neerpennen*
- de /ŋ/ van *honger, eng, belangstelling, kangoeroe (/kɑŋgʊru/), danken (/dɑŋkən/)*; deze klank komt niet aan het begin van een syllabe voor.

2.3.5 Vloeimedeklinkers

Bij het vormen van de vloeimedeklinkers (liquidae) /l/ en /r/ vloeit de lucht gelijkmatig over de tong met een bepaalde 'hindernis': bij de /l/ vloeit de lucht langs de zijkanten van de tong, bij de belangrijkste varianten van de /r/ trilt de lucht langs de tong (bij de huig of achter de voortanden).

- de /l/ van *la, lip, alles, krioelen, stijl, viool, pendule, leerstelsel*
- de /r/ van *ra, rups, verhaal, sturen, vier, adder, mascarpone, rederijkerskamer*

De grote variatie in de uitspraak van /r/ (tongpunt-r, huig-r, gevocaliseerde r, Gooise r enzovoort) is niet woordonderscheidend: er zijn geen twee woorden die alleen in de uitspraak van /r/ van elkaar verschillen. Daarom worden de verschillende r-uitspraken in de spelling niet weergegeven.

2.3.6 Glijmedeklinkers

De glijmedeklinkers /j/ en /w/ worden ook wel halfklinkers genoemd, omdat ze lijken op de volle klinkers /i/ en /u/.

- de /j/ van *juli, yoghurt, biljet, bajonet, kajak, cayenne, takje, boompje, jojo, draai, hooi, groeit*
- de /w/ van *we, wijs, verdwalen, adequaat, nieuw, geeuwt, ruw, wenkbrauwen, vertrouwen, grauwe*

Het verschil in uitspraak van de /w/ – met twee lippen, of met de onderlip tegen de boventanden – speelt in de spelling geen rol.

2.3.7 Gemengde medeklinkers

Tot slot zijn er nog zes gemengde medeklinkers (affricaten): /ts/, /dz/, /tʃ/, /dʒ/, /c/ en /dj/.

- de /ts/ van *tsarina, tseetseevlieg, tatziki, motie, intermezzo, pizza*
- de /dz/ van *intermezzo, mozzarella*
- de /tʃ/ van *tsjilpen, roetsjbaan, mutsje, coach, chip, chinchilla*
- de /dʒ/ van *gin, hadji, jihad, manager, loggia*
- de /c/ van *tjiftjaf, voetje*
- de /dj/ van *djinn, djatihout, jihad, badjing*

2.4 Letters

Alleen al voor inheemse woorden telt het Nederlands meer dan 40 fonemen, terwijl het Latijnse alfabet dat wij gebruiken slechts 26 letters telt. Daarvan zijn er ook nog eens vier in zekere zin overbodig, omdat voor dezelfde fonemen al andere letters in gebruik zijn. Het gaat om de *c*, die staat voor ofwel /s/ ofwel /k/, de *q*, die vrijwel altijd de klank /k/ vertegenwoordigt, de *x*, uitgesproken als /ks/, en de *y*, uitgesproken als /ɪ/, /i/, /ei/, /aj/ of /j/. Dezelfde fonemen worden al weergegeven door de letters *s*, *k*, *ks*, *i* of *ie* en *j*. Deze situatie vloeit voort uit het nevenbeginsel van de etymologie (zie 3.4): de letters zijn in het Nederlands terechtgekomen met uitheemse woorden die onze taal in de loop van de tijd heeft geleend.

Door het tekort aan letters worden heel wat fonemen – sommige altijd, andere onder bepaalde voorwaarden – weergegeven door middel van een combinatie van twee letters.

Klinkers

De volgende klinkers worden altijd met een digraaf (een grafeem van twee letters) geschreven:

/ei/ *ei – zeil*

/ɛi/ *ij – zijn*

/ø/ *eu – zeul*

/œy/ *ui – zuil*

/u/ *oe – zoet*

/au/ ou – zout

/au/ au – gauw

In veel gevallen worden ook de volgende klinkers met een digraaf geschreven:

/i/ ie – zien

/e/ ee – zee

/a/ aa – zaal

/y/ uu – fuut

/o/ oo – zool

Er zijn hierbij vier ongedekte klinkers die naargelang van het geval enkel of dubbel geschreven worden. De regels daarvoor worden in hoofdstuk 3 behandeld.

Het gaat om:

/e/ e – ee: eten, eet

/a/ a – aa: laten, laat

/y/ u – uu: vuren, vuur

/o/ o – oo: boren, boor

Vanwege het nevenbeginsel van de etymologie (zie 3.4) is er nog veel meer variatie in de schrijfwijze van klinkers. Zo zijn er voor het foneem /e/ naast *e* en *ee* nog andere schrijfwijzen:

- *trainer*, *break*, *ex aequo*, *cake*, *diner*, *filet*, *rendez-vous*, *café*, *essay*, *earl grey*, *coelacant*, *hüttenkäse*

Ook de spellingen *ei* en *ij*, en *ou* en *au* voor tweeklanken die tegenwoordig hetzelfde klinken, hebben we te danken aan het nevenbeginsel van de etymologie; het zijn getuigen van de ontstaansgeschiedenis van de betreffende woorden.

De lettercombinatie *i+j* (lange *ij*) gedraagt zich soms alsof het om één enkele letter gaat. Zo worden *i* en *j* aan het begin van een zin of een eigenaam beide als hoofdletter geschreven: *Ijmuiden*, *Ijzermunding*. Ze staan in kruiswoordraadsels vaak samen in één vakje. In naslagwerken of telefoongidsen worden de woorden of namen die *ij* bevatten, soms onder de letter *y* gealfabetiseerd. In de meeste woordenboeken is er echter geen sprake van een aparte letter *ij*, maar wordt *ij* geplaatst tussen *-ii-* en *-ik-*.

Medeklinkers

De volgende medeklinkers worden met een digraaf (een grafeem van twee letters) geschreven:

/χ/ ch – lach

/ŋ/ ng – zang

/ʃ/ sj – sjaal (in sommige uitheemse woorden *ch* – *charme*, of *sh* – *cash*, *shoarma*)

2.5 Hulptekens

2.5.1 Inleiding

In sommige woorden komen diakritische tekens voor. Diakritische tekens zijn hulptekens boven of onder een letterteken, met als functie de specifieke klankwaarde van de betrokken letter te preciseren. Het betreft tekens als:

- ˘ trema; komt op een klinkerletter voor om deze letter te scheiden van de voorgaande klinkerletter;
- ˆ umlaut; verandert de standaardklank van een klinker en komt alleen op klinkerletters in leenwoorden voor, bijvoorbeeld *überhaupt*, *föhn*, *knäckebröd*;
- ˊ accent aigu; op de letter *e* (*é*) in sommige leenwoorden, als uitspraakteken, en op een willekeurige klinker als klemtoonteken;
- ˋ accent grave; op klinkers (*à*, *è*) in sommige leenwoorden en op de letter *e* om de klank /ɛ/ af te dwingen;
- ˆ accent circonflexe; op klinkers in leenwoorden (*ê*);
- ¸ de cedille onder de *c* in de *ç* (c-cedille); met name in Franse leenwoorden, bijvoorbeeld *reçu*;
- ˜ de tilde, vooral boven de *n*; in enkele leenwoorden uit het Spaans, zoals *doña*, *mañana*.

In enkele losse gevallen kan een leenwoord nog een ander diakritisch teken bevatten, zoals dat in *smørrebrød*, *haček* en *ångström* het geval is.

Naast de diakritische tekens komen de volgende hulptekens voor in Nederlandse woorden:

- liggend streepje oftewel koppelteken; kan botsende klinkers of samenstellende delen scheiden of juist woorden of woorddelen verbinden, kan op de plaats van een weggelaten

- woorddeel staan, en kan soms bepaalde betekenisverhoudingen weergeven;
- apostrof; ten behoeve van sommige afkortingen, meervoudsvormen of genitieven;
- punt; in of na afkortingen;
- spatie; in uitzonderlijke gevallen maakt de spatie deel uit van een eenheid die zich in sommige opzichten, bijvoorbeeld bij de vorming van samenstellingen, als één woord gedraagt.

Deze hulptekens worden uitvoeriger besproken in hoofdstuk 8, 'Complexe woorden', hoofdstuk 9, 'Klinkerbotsing', en hoofdstuk 11, 'De apostrof'.

De hoofdletter wordt niet als een hulpteken beschouwd. Van elk woord wordt de eerste letter met een hoofdletter geschreven als het aan het begin van een zin staat. Verder kan elk woord, als dat om welke reden dan ook wenselijk is, helemaal met hoofdletters worden geschreven. Slechts bij enkele losse letters en in een aantal afkortingen en symbolen en bij het onderscheid soortnaam-eigenaam, is het gebruik van de hoofdletter onderscheidend, zoals bij *b* en *B* (muziektermen), *bv* (besloten vennootschap) en *BV* (bekende Vlaming), *bijbel* en *Bijbel*, *steenbok* en *Steenbok*, *sara* en *Sara*.

In dit hoofdstuk worden de afzonderlijke diakritische tekens kort genoemd. Als het teken elders uitvoeriger wordt beschreven, wordt daar onderaan de paragraaf naar verwezen.

2.5.2 Trema

Het trema wordt gebruikt in een niet-samengesteld woord of woorddeel, bijvoorbeeld *poëzie*, om aan te geven dat twee opeenvolgende klinkerletters niet samen één grafeem vormen, in dit geval *oe*, en dus niet één foneem representeren. Daarmee moet worden voorkomen dat deze letters verkeerd worden gelezen, bijvoorbeeld *druide*, *vacuüm*, *beïnvloeden*, *oliën*, *skiër*.

Zie verder hoofdstuk 9, 'Klinkerbotsing'.

2.5.3 Umlaut

De umlaut heeft een heel andere waarde dan het trema. Hij geeft, in onder meer het Duits, sommige Scandinavische talen en het Turks aan dat de letter *a*, *o* of *u* met een andere klank moet worden gelezen. Oorspronkelijk was het een klein geschreven *e* boven een klinkerletter. Hij wordt behouden op klinkertekens in leenwoorden en eigennamen uit de hiervoor genoemde talen: *hüttenkäse*, *föhn*, *knäckebröd*, *Abdullah Gül*.

2.5.4 Accent aigu

Het accent aigu wordt onder bepaalde voorwaarden gehandhaafd op de letter *e* in de laatste lettergreep van leenwoorden om te voorkomen dat /ə/ wordt gelezen. Ook wordt het in andere lettergrepen gebruikt in woorden die nog als anderstalig worden aangevoeld.

- *café*, *comité*, *paté*, *prostitué*
- *débouché*, *dégénéérée*, *spécialité*

In sommige andere woorden zoals *hé* en *taugé* wordt het accent aigu gebruikt om de uitspraak /e/ af te dwingen.

Het accent aigu kan op elke klinker facultatief als klemtoonteken worden gebruikt om een syllabe of een woord nadruk te geven. In sommige gevallen kan het gebruik van het klemtoonteken de klankwaarde van de klinker veranderen. Zo kan *het* in *je van het* als /(**h**)ət/, maar ook als /h**et**/ uitgesproken worden.

- *dé*, *jé van hét*, *kán*, *vóórkomen*, *voórkómen*, *níéuwe*, *ríjke*

Zie verder hoofdstuk 12, 'Accenttekens'.

2.5.5 Accent grave

Het accent grave wordt soms gehandhaafd op *a* en *e* in leenwoorden.

- *à propos*, *déjà vu*, *ampère*, *belvédère*, *scène*

In een enkel geval komt het voor op de letter *e* om de klank /ɛ/ af te dwingen.

- *bèta*, *blèren*, *hè*

Zie verder hoofdstuk 12, 'Accenttekens'.

2.5.6 Accent circonflexe

Het accent circonflexe wordt soms gehandhaafd in leenwoorden.

- *enquête, fêteren, coûte que coûte, maître d'hôtel, maîtresse, tête-à-tête*

Zie verder hoofdstuk 12, 'Accenttekens'.

2.5.7 Cedille

De cedille is een haakje (oorspronkelijk z) onder de letter c. De ç komt uitsluitend voor in een klein aantal aan het Frans en Portugees ontleende woorden om de klank /s/ voorafgaand aan de a, o of u af te dwingen.

- *façade, garçon, maçonnerie, reçu, Provençaals, Curaçao, Brabançonne*

2.5.8 Tilde

De tilde komt onder meer voor op de letter n (*ñ*) in een klein aantal aan het Spaans ontleende woorden, waar dit teken staat voor dezelfde klankcombinatie van /n/ plus /j/ als in het Nederlandse *oranje*.

- *doña, mañana*

2.6 Morfeem, syllabe, lettergreep, klemtoon

In dit hoofdstuk is tot dusver een overzicht gemaakt van de klanken (fonemen) van het Nederlands, en van de letters of lettercombinaties (grafemen) waarmee die klanken in het schrift worden weergegeven. Er is al op gewezen dat de foneem-grafeemverbindingen geen eenvoudige een-op-een-relaties vormen.

Een groot deel van de Nederlandse spellingregels heeft als functie te beschrijven volgens welke systematiek grafemen aan fonemen gekoppeld worden, en hoe daarbij hulptekens ingezet worden. Met andere woorden: een spellingregel beschrijft de voorwaarden waaronder een bepaald foneem door een bepaald grafeem wordt weergegeven.

Bij het beschrijven van die systematiek verwijzen de spellingregels naar kenmerken van de omgeving van het foneem of het grafeem, waaronder kenmerken van het betrokken morfeem, de syllabe, de lettergreep en de klemtoon. Hierna wordt kort op deze vier begrippen ingegaan.

Fonemen hebben op zich geen betekenis. Wel kan de keuze voor het ene of het andere foneem de betekenis van een morfeem bepalen. Een morfeem is uit fonemen opgebouwd, en het is de kleinste taaleenheid mét betekenis.

Er worden drie typen morfemen onderscheiden.

Allereerst zijn er de grondwoorden of stammorfemen; dat zijn morfemen met lexicale betekenis, bijvoorbeeld *boek, winkel, speel, twee*. Lexicale betekenis is de betekenis die in een woordenboek beschreven staat en die ook in het woordenboek in ons hoofd (het 'mentale lexicon'), in ons geheugen dus, opgeslagen ligt.

Er zijn daarnaast afleidingsmorfemen. Die hebben ook een zekere lexicale betekenis. Ze kunnen niet als zelfstandig woord voorkomen, maar worden toegevoegd aan een grondwoord om daar betekenis aan toe te voegen, bijvoorbeeld ontkenning of negatieve kwalificatie door middel van het voorvoegsel *on-* in *onecht, ondeugd*; verkleining door middel van het achtervoegsel *-je* of *-pje* in *boekje, boompje*.

Op de derde plaats zijn er flexiemorfemen. Die hebben vooral een grammaticale functie (verbuiging of vervoeging) en eventueel bijbehorende betekenis, bijvoorbeeld meervoud door middel van de uitgang *-en* in *boeken*; verleden tijd door middel van de uitgang *-de* in *speelde*; voltooid deelwoord door middel van het voorvoegsel *ge-* en de uitgang *-d* in *gespeeld*.

Complexe (gelede) woorden bestaan uit meer dan één morfeem (zie ook 3.2.1):

- samenstellingen: een grondwoord (stammorfeem, zelfstandig morfeem) met een ander grondwoord, bijvoorbeeld *boekwinkel*;
- afleidingen: een grondwoord met voor- en/of achtervoegsels, bijvoorbeeld *ondeugd, boekje, ondeugdelijk*;
- flexievormen: verbogen of vervoegde vormen van grondwoorden, samenstellingen en afleidingen met voor- en/of achtervoegsels, bijvoorbeeld *boeken, boekwinkels, speelde, gespeeld*.

Het woord *groenige* bestaat uit drie morfemen: een grondwoord (stammorfeem) *groen*, een afleidingsmorfeem *-ig* en een flexiemorfeem *-e*. In de

uitspraak bestaat *groenige* uit drie fonologische delen, maar die corresponderen niet met de drie genoemde morfemen. Bij het uitspreken kunnen taalgebruikers het woord scanderen, dus als het ware een kleine pauze maken tussen de delen. Dat levert dan drie syllaben op: /ɣru/-/nə/-/ɣə/.

In de spelling worden in dit woord drie lettergrepen onderscheiden: *groe*, *ni* en *ge*. Deze Technische Handleiding gebruikt de term ‘syllabe’ voor het fonologische concept, en de term ‘lettergreep’ voor het orthografische concept. Dit loopt parallel aan het verschil tussen klanken (fonemen) en letters (grafemen).

Er zijn verschillende redenen om de begrippen morfeem, syllabe en lettergreep van elkaar te onderscheiden.

Ten eerste: het morfeem, de syllabe en de lettergreep vallen geregeld samen maar vaak ook niet. Sommige morfemen omvatten meer dan één syllabe of lettergreep, bijvoorbeeld *tafel*, *lichaam*. Een syllabe en een lettergreep kunnen samenvallen, maar doen dat vaak niet. In *groenige* vallen syllaben en lettergrepen samen. Een woord als *tandarts* omvat in de uitspraak de syllaben /tan/ en /darts/, maar in de spelling de lettergrepen *tand* en *arts*, die overeenstemmen met de samenstellende morfemen. In de uitspraak bestaan *dode* en *doodde* uit precies dezelfde twee syllaben /do/ en /də/, in het schrift zijn het twee verschillende woorden met verschillende lettergrepen: *do•de* en *dood•de*. (De afbreekplaats wordt aangeduid door het teken •.) Het verschil in schrijfwijze van deze lettergrepen stemt overeen met een niet-hoorbaar verschil in morfemen. Het woord *bakker* bestaat uit de morfemen *bak* en *er*. Over de verdeling in syllaben hebben taalgebruikers niet altijd dezelfde intuïties bij het scanderen: /ba/ en /kər/ of /bak/ en /kər/, of zelfs /bak/ en /ər/.

Ten tweede: sommige spellingregels doen een beroep op het morfeem, andere op de syllabe, nog andere op de lettergreep. Enkele voorbeelden ter illustratie. Een stemhebbende medeklinker, zoals /b/ of /d/, kan aan het begin van een syllabe voorkomen, maar als gevolg van de verscherpingsregel niet aan het einde. Niettemin worden woorden als *heb* (vergelijk: *hebben*), *hoed*

(vergelijk: *hoeden*) door de toepassing van het nevenbeginsel van vormovereenkomst (gelijkvormigheid) met *b* of *d* geschreven (zie 3.3.1). Terwijl *b* en *d* wel aan het einde van een lettergreep kunnen voorkomen, kunnen *v* en *z* dat in inheemse woorden niet. In bepaalde gevallen vindt woordafbreking in het schrift plaats op de grens tussen morfemen, in andere op de grens tussen syllaben (zie hoofdstuk 14), bijvoorbeeld *tand•arts*, *groe•ni•ge*. De spelling van werkwoorden (zie hoofdstuk 4) is in belangrijke mate gebaseerd op de morfeemcombinatie, bijvoorbeeld *verleidde* (*verleid + de*) versus *verleide* (*verleid + e*), terwijl de achterste afbreekplaats van deze vormen respectievelijk op de morfeemgrens (*verleid•de*) en de syllabegrens (*verlei•de*) valt.

De begrippen ‘open’ en ‘gesloten’ worden zowel bij syllaben als bij lettergrepen gehanteerd (zie ook 2.2.1). Open syllaben en lettergrepen eindigen op een klinkerfoneem, resp. klinkerletter, gesloten syllaben en lettergrepen op een medeklinkerfoneem, resp. medeklinkerletter. Ook hier is er weleens verschil tussen syllaben en lettergrepen. In *doodde* hebben we dezelfde open eerste syllabe als in *dode*, maar in het schrift begint *doodde* met een gesloten lettergreep, en *dode* met een open lettergreep.

Wat klemtoon betreft doen zich drie mogelijkheden voor: een syllabe heeft de hoofdklemtoon (°) van het woord, heeft een nevenklemtoon (°), of is onbeklemtoond (°). Een paar voorbeelden: *°va°der*, *°va°der²land*, *²as²pi°ri°ne*.

Sommige spellingregels maken gebruik van de plaats van de klemtoon in het woord. Zo wordt het foneem /i/ geschreven als *ie* dan wel *i* naargelang de hoofdklemtoon op de syllabe met /i/ valt, bijvoorbeeld *fobieën*, of op een vorige syllabe, bijvoorbeeld *furiën* (zie 3.5.3.1). Ook zijn er regels die speciaal van toepassing zijn op medeklinkers tussen syllaben zonder hoofdklemtoon. Zo worden *s* en *k* niet verdubbeld in woorden als *dreumesen* en *monniken* omdat ze voorkomen tussen twee syllaben met sjwa of een andere verzwakte klinker (zie 3.5.1.2).

3 Beginselen en regels

3.1 Inleiding

De spelling van het Nederlands is gebaseerd op het basisbeginsel van de uitspraak van de fonemen in het Standaardnederlands. Anders gezegd: schrijf een woord met de letters die de klanken van het woord in de standaardtaal het best vertegenwoordigen. Van dat basisbeginsel wordt in een aantal gevallen afgeweken door de toepassing van twee nevenbeginselen: dat van de vormovereenkomst (gelijkvormigheid en analogie) en dat van de etymologie. Dit basisbeginsel en de twee nevenbeginselen gaan terug op de regeling die M. de Vries en L.A. te Winkel in 1863¹ hebben opgesteld, waarbij zij zich voor een belangrijk deel hebben laten leiden door de bestaande spellingtraditie sinds de zestiende eeuw.

Daarnaast wordt de spelling in belangrijke mate bepaald door twee algemene regels die in veel Nederlandse woorden toegepast worden: de regel voor het verdubbelen van medeklinkerletters en de regel voor het verenken van klinkerletters.

Ten slotte zijn er nog tal van bijzondere regels over allerlei onderdelen van het spellingsysteem.

3.2 Het basisbeginsel van de standaarduitspraak

De Vries en Te Winkel noemden het basisprincipe van de Nederlandse spelling de 'Regel der Beschaafde Uitspraak' (Te Winkel, 1863, p. 8). Ze formuleerden die regel als volgt: *"Stel in uw schrift de beschaafde uitspraak voor; d. i. geef door letterteekens al de bestanddeelen op, die in een woord gehoord worden, wanneer het door beschaafde lieden zuiver uitgesproken wordt; en kies in gevallen, waarin de juiste uitspraak niet voorgesteld kan worden, het naast bijkomende letterteken."*

Volgens het basisbeginsel van de standaarduitspraak, dat ook het 'fonologisch principe' genoemd kan worden, wordt een woord gespeld met de letters die de klanken (fonemen) die hoorbaar zijn in de standaarduitspraak van het losse woord het best benaderen.

3.2.1 Het woord

De eenheid waarop de basisbeginselen en de regels van de spelling van toepassing zijn, is het woord. Traditioneel wordt een woord door taalkundigen beschouwd als een eenheid van vorm (fonologische samenstelling en beklemtoning, morfologische bouw, syntactische verbindingsmogelijkheden) en betekenis. Het orthografische woord, anders gezegd de spelling van het woord, is daar in principe op gebaseerd: wat als één woord wordt opgevat, wordt aaneengeschreven, wat meer dan één woord is, wordt met spaties geschreven. Toch is het vooral bij vaste woordcombinaties soms moeilijk te bepalen of ze één woord vormen of niet: *weg()lopen, viool()spelen, met alle gevolgen van()dien, dat hij de trap op()liep, een online()verbinding, standaard()uitspraak?* In de meeste gevallen geven de spellingregels uitsluitel, maar niet in alle.

1 L.A. te Winkel (1863). *De grondbeginselen der Nederlandsche spelling*. Leiden: D. Noothoven van Goor. http://www.dbnl.org/tekst/wink003gron01_01/. In volgende edities, met M. de Vries als eerste auteur, is dit werk sterk uitgebreid. Deze principes zijn toegepast in M. de Vries en L.A. te Winkel (1866 en latere edities). *Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche taal*. 's-Gravenhage: M. Nijhoff. http://www.dbnl.org/tekst/vrie042woor04_01/

Sommige combinaties van twee of meer woorden, zoals *1 mei*, *ad hoc* en *Tweede Kamer*, hebben min of meer het karakter van een woord. Daarom gelden er bij het vormen van samenstellingen met deze combinaties andere regels dan bij samenstellingen met gewone woordgroepen (zie 8.5).

Het begrip ‘woord’ is van toepassing op zowel ongelede als gelede woorden. Naast enkelvoudige, ongelede, woorden als *kat*, *tafel* en *januari* zijn er tal van woorden die op een of andere wijze complex oftewel geleed zijn. Een woord kan op meerdere manieren complex zijn:

1 Samenstelling

Het complexe woord bestaat uit zelfstandige morfemen (stammorfemen, grondwoorden). Als overkoepelende term wordt hiervoor vaak de term ‘samenstelling’ gebruikt, zowel voor tweedelige samenstellingen als voor samen koppelingen.

- tweedelige samenstelling, bijvoorbeeld *speel + kaart* = *speelkaart*; *milieu + plan* = *milieuplan*; *fel + rood* = *felrood*; *beeld + houwen* = *beeldhouwen*; *goed + keur* = *goedkeur*; *weg + liep* = *wegliep*
- samenkoppeling, bijvoorbeeld *kant + en + klaar* = *kant-en-klaar*; *schout + bij + nacht* = *schout-bij-nacht*

Scheidbaar samengestelde werkwoorden, zoals *goedkeuren* en *weglopen*, vormen overigens een bijzondere categorie samenstellingen: de delen kunnen ook gescheiden en in een andere volgorde voorkomen (*dat hij het goed zal keuren*; *zij liep weg*). Daarom noemen sommige taalkundigen ze liever ‘samenkoppelingen’. In de spelling worden ze traditioneel als samenstellingen benoemd en behandeld.

Een tweedelige samenstelling bestaat altijd uit een linker- en een rechterdeel. Het linkerdeel kan op zijn beurt weer complex zijn:

- een tweedelige samenstelling, bijvoorbeeld [*voor + deur*] + *sleutel* = *voordeursleutel*
- een samenkoppeling, bijvoorbeeld [*kant + en + klaar*] + *maaltijd* = *kant-en-klaarmaaltijd*

- een woordgroep, bijvoorbeeld [*oude + mannen*] + *huis* = *oudemannenhuis*; [*vijf + sterren*] + *hotel* = *vijfsterrenhotel*; *brandblustoestel*, *tweepersoonsbed*, *driepuntsgordel*, *driewegstekker*; [*nek + aan + nek*] + *race* = *nek-aan-nekrace* (zie hoofdstuk 8 voor de precieze regels)

Soms is het rechterdeel complex en zelf al een tweedelige samenstelling:

rivier + [stoom + boot] = *rivierstoomboot*; *regering + [samen + stelling]* = *regeringssamenstelling*; *boer + [worm + kruid]* = *boerenwormkruid*; *plezier + [zeil + vaart]* = *plezierzeilvaart*.

Zo kan het gebeuren dat een samengesteld woord twee lezingen heeft: met een complex linkerdeel of een complex rechterdeel, bijvoorbeeld *basischoolopleiding* = [*basis + school*] + *opleiding* (een opleiding op/voor de basisschool) of *basis + [school + opleiding]* (een schoolopleiding op basisniveau).

2 Afleiding en flexie

Het complexe woord bestaat uit ten minste een zelfstandig morfeem en een of meer gebonden morfemen (affixen).

- afleiding:
 - voorvoegsels, bijvoorbeeld *be-*, *her-*, *inter-*, *op-*, *pseudo-*, *quasi-*:
bebloed, *herademde*, *intermenselijk*, *opstap*, *pseudowetenschap*, *quasiboos*
 - achtervoegsels, bijvoorbeeld *-aard*, *-er*, *-heid*, *-ig*, *-je*, *-lijk*, *-loos*:
valsaard, *prater*, *mensheid*, *bazig*, *voetje*, *bedrieglijk*, *stemloos*
- flexie: verbuigingsuitgangen van naamwoorden en vervoegingsuitgangen van werkwoorden, bijvoorbeeld *mens – mensen*, *vader – vaders*, *groot – grote*, *speel – speelt – speelde – gespeeld* (in voltooide deelwoorden vaak in combinatie met het voorvoegsel *ge-*)
- combinatie van afleiding en flexie, bijvoorbeeld *verspeelt*, *verspeelde*, *pseudowetenschappers*

Op de grens van samenstelling en afleiding bestaat er nog een aparte soort van complex woord, namelijk de ‘samenstellende afleiding’. Dat is een afleiding van een woordcombinatie die normaal een woordgroep is, maar die door de afleiding gekoppeld wordt, zoals in *[[tachtig + jaar] + ig] = tachtigjarig*. Andere voorbeelden: *driewieler, fijnmazig, groenogig, tweeledig, 20-tonner, 25-delig, 38-urige*.

Het verschil tussen samenstelling, afleiding en flexie speelt een rol bij de toepassing van een aantal spellingregels. Zo maken de regels bij verenkering van ongedekte klinkers (zie 3.5.2), klinkerbotsing (zie hoofdstuk 9) en woordafbreking (zie hoofdstuk 14) systematisch onderscheid tussen (1) samenstellingen en samenkoppelingen en (2) afleiding en flexie.

Er bestaan enkele categorieën van complexe woorden die opgebouwd zijn als afleiding (categorie 2a), maar die in de spelling desondanks op dezelfde manier behandeld worden als samenstellingen (categorie 1a). Dat is het geval bij enkele voorvoegsels en enkele achtervoegsels waarbij de grens tussen zelfstandig en gebonden morfeem minder sterk is². In de vakliteratuur worden die daarom weleens met bijzondere termen aangeduid:

- ‘semiprefix’, ‘halfprefix’ of ‘zwaar prefix/voorvoegsel’;
- ‘semisuffix’, ‘halfsuffix’ of ‘zwaar suffix/achtervoegsel’.

Het gaat onder meer om de volgende affixen:

1. voorvoegsels die (in hun volle betekenis) teruggaan op een Latijns of Grieks element, zoals *archi-*, *aero-*, *agro-*, *anti-*, *audio-*, *auto-*, *bi-*, *bio-*, *co-*, *contra-*, *de-*, *di-*, *dia-*, *dis-*, *duo-*, *dys-*, *elektro-*, *extra-*, *gastro-*, *giga-*, *hecto-*, *hetero-*, *homo-*, *hydro-*, *hygro-*, *infra-*, *intra-*, *iso-*, *loco-*, *macro-*, *mega-*, *meso-*, *micro-*, *mini-*, *mono-*, *morfo-*, *multi-*, *neo-*, *ortho-*, *paleo-*, *para-*, *pre-*, *pro-*, *proto-*, *pseudo-*, *quasi-*, *re-*, *recta-*, *retro-*, *semi-*,

socio-, *supra-*, *tele-*, *tera-*, *thermo-*, *topo-*, *tri-*, *ultra-*, *vice-*

2. de achtervoegsels *-aard*, *-aardig*, *-achtig*, *-dom*, *-heid*, *-schap* en recentere leenvormen, zoals *-aholic* (*sportaholic*) en *-beet* (*digibeet*)

Voor een goed begrip wordt erop gewezen dat de spellingregels geen uitspraak doen over wat in het Nederlands correcte of correct gevormde woorden zijn. De spellingregels zeggen dus niet of *meerdere* een correct Nederlands woord is. Ze zeggen niets over de vraag wat de meervoudsvorm van *appel* (*appels* – *appelen*) is, of van *minister-president* (*ministers-presidenten*, *minister-presidenten* of *ministers-president*), wat de verledentijdsvorm bij *vragen* (*vroeg* – *vraagde*) is, of er een tussenklank /s/ nodig is in *dood(s)kist*, of er een tussenklank /ə(ɪ)/ in *boek(en)censuur* vereist is en dergelijke. De spellingregels zeggen alleen hoe een gegeven woord geschreven moet worden, ongeacht de vraag of het woord volgens de woordvormingsregels correct is gevormd. Als in de samenstelling, bijvoorbeeld van *boek* en *handel*, een tussenklank /ə/ of /əɪ/ wordt uitgesproken, wordt die als *-en-* geschreven: *boekenhandel*, ook al wordt *boekhandel*, een samenstelling zonder tussenklank, veel meer gebruikt.

3.2.2 Standaarduitspraak van het losse woord

Een woord wordt gespeld met de klanken die hoorbaar zijn in de nadrukkelijke standaarduitspraak van het los uitgesproken woord.

Zo is de standaarduitspraak van het los uitgesproken woord *aspirine* /aspɪrɪnə/ en niet /aspəɪrɪnə/, /aspɪrɪn/ of /aspɪrɪn/. De correcte spelling laat die variatie buiten beschouwing en is daarom *aspirine*.

In als los woord nadrukkelijk uitgesproken meervoudsvormen en werkwoordsuitgangen wordt de eindmedeklinker /ɪ/ van de uitgang vaak uitgesproken, terwijl hij in de gewone spreektaal meestal wegvalt. Daarom wordt hij in de spelling behouden: *boeken*, *allen*, *spelen*, *speelden*.

Het basisbeginsel van de standaarduitspraak houdt meestal geen rekening met:

² De inleiding van de Wordenlijst uit 1866 noemde de woorden met de achtervoegsels *-aard* en *-achtig* “eigenlijk samenstellingen” (p. XLVIII).

1. de regionale verschillen in de standaarduitspraak, met name de verschillen tussen de Noord- en Zuid-Nederlandse standaarduitspraak
Enkele voorbeelden: *notie* staat zowel voor /nosi/ als /notsi/; *cruciaal* voor /krysjal/, /kryjal/ en /kryjal/; *tram* voor /tram/ en /trɛm/; *zone* voor /zonə/ en /zɔ:mə/; *recital* voor /risaitəl/ en /resital/; *louche* voor /luʃə/ en /luʃ/.
2. de invloed van de omringende klanken
Hoewel er onder invloed van /t/ een verschil in lengte of klankkleur bestaat tussen de ongedekte klinker in bijvoorbeeld *boom* en *boor*, *veel* en *veer*, *kies* en *kier*, *bruut* en *buur*, is dat verschil in uitspraak niet zichtbaar in de spelling.
Afhankelijk van de volgende klinker wordt de /k/ verschillend uitgesproken in bijvoorbeeld *coe*, *kaas* en *kiem*. Dat geldt ook voor de /ɔ/ in *bom* of *bol* enerzijds en *toch* of *los* anderzijds, en voor de /n/ in *een boer* of *aanbevelen* (als /m/ zoals in *mee*), *aanzet* (als /n/ zoals in *nee*) en *ongeveer* (als /ŋ/ zoals in *eng*). Zoals gezegd leiden deze verschillen in fonetische realisatie niet tot een verschillende spelling.
3. de klinkerverzwakking
Bij klinkerverzwakking wordt een klinker in de uitspraak verzwakt tot de sjwa (/ə/). Als in bepaalde woorden een sjwa (/ə/) wordt uitgesproken, kan die op verschillende niet-gereduceerde klinkers teruggaan, bijvoorbeeld de /ə/ gespeld als *o* in *vanavond*, *i* in *bezig*, *a* in *cabaret*, *oe* in *kangoeroe*. De standaarduitspraak met /ə/ komt ook voor als *ij* in *billijk*, als *ee* in *een*, en wordt met een apostrof weergegeven in verkortingen als 'n en 't.
In de spreektaal worden nog veel meer klanken gereduceerd zonder dat dit in de standaardspelling wordt weergegeven, zoals *een gegeven moment* uitgesproken als /əŋɣevəmənt/ en *gouden* uitgesproken als /ɣaʊwə/ door het wegvallen van /d/. Dat zulke vormen van reductie geen effect hebben op de spelling van de standaardtaal, komt doordat de spelling uitgaat van de nadrukkelijke uitspraak van woorden.

Als er meer dan één morfologische vorm in de standaardtaal mogelijk is – wat iets anders is dan uitspraakvariatie – worden meer vormen geaccepteerd: *einde* – *eind* – *end*; *bladzijde* – *bladzij*; *begripvol* – *begripsvol*; *boekcensuur* – *boekencensuur*; *geluidhinder* – *geluidshinder*; *ongeneeslijk* – *ongeneselijk*; *programma* – *program*.

3.2.3 Terugleesbaarheid

Het basisbeginsel van de uitspraak van het losse woord geldt ook andersom: de lezer moet op grond van de geschreven vorm van het woord zo dicht mogelijk bij de juiste uitspraak ervan uitkomen. Oftewel: wie een Nederlands woord leest, moet het door de spelling ervan bij voorkeur correct kunnen uitspreken. Dit heet het 'terugleesbaarheidsbeginsel'. Tal van spellingregels, maar ook sommige speciale gevallen en uitzonderingen, zijn erop gericht die maximale terugleesbaarheid te bereiken. Een paar voorbeelden:

- *katten* met *tt* om de juiste uitspraak van *a* als gedekte /a/ te garanderen.
- naast *boud* met *d* wordt zowel *een boude* (/d/) *bewering* als *een boute* (/t/) *bewering* geaccepteerd, zodat aan beide uitspraakmogelijkheden recht wordt gedaan.
Andere voorbeelden: *bijdehand* – *bijdehante*, *stad* – *statten*, *Lelystad* – *Lelystatter*.
- afbreekplaats in *pastoor* tussen *s* en *t* (*pas•toor*) en niet tussen *a* en *s* (*pa•stoor*) om correct teruglezen van *a* als gedekte klinker /a/ te garanderen.
- naast *truc* met *c* toch *truk* en *trukeren* met *k* om te voorkomen dat *c* uitgesproken wordt als /s/.
- *blèren*, *scène* (≠ *scene*), *enquête*, *taugé* met een accent om verkeerd uitspreken te voorkomen.
- *hij taxiet*, *hij skiet*, en niet *hij taxit*, *hij skit*, om teruglezen met de ongedekte klinker /i/ te garanderen. Om dezelfde reden een apostrof in *taxi's*, *opa's*, *hobo's*, *baby's*.

Het nevenbeginsel van de etymologie (zie 3.4) zit de terugleesbaarheid soms in de weg, omdat de grafemen in uitheemse woorden soms andere fonemen voorstellen dan in inheemse woorden.

3.3 Het nevenbeginsel van de vormovereenkomst

3.3.1 Gelijkvormigheid en analogie

Het nevenbeginsel van de vormovereenkomst omvat zowel gelijkvormigheid als analogie.

De Vries en Te Winkel spraken over de ‘Regel der Gelijkvormigheid’:

“Geef, zooveel de uitspraak toelaat, aan een zelfde woord en aan ieder deel waaruit het bestaat, steeds denzelfden vorm, wanneer daardoor de herkenning en juiste opvatting van het woord kan bevorderd worden” (Te Winkel, 1863, p. 12).

En over de ‘Regel der Analogie’:

“Waar de drie bovengenoemde algemeene spelregels zwijgen, handelt men overeenkomstig de analogie, d. i. de woorden wier spelling noch door de uitspraak, noch door de gelijkvormigheid, noch door de afleiding [= etymologie] wordt bepaald, worden op dezelfde wijze geschreven als andere, wier spelling met zekerheid bekend is en die oogenschijnlijk op overeenkomstige wijze gevormd zijn” (Te Winkel, 1863, p. 15).

‘Gelijkvormigheid’ betekent kortom: eenzelfde woord of woordstam binnen eenzelfde ‘woordfamilie’, eenzelfde achtervoegsel of voorvoegsel wordt zoveel mogelijk op dezelfde wijze gespeld.

En ‘analogie’ betekent: woorden die op overeenkomstige wijze zijn gevormd, worden op overeenkomstige wijze gespeld. Hoewel De Vries en Te Winkel gelijkvormigheid en analogie nog onderscheidde, gaat het in feite om hetzelfde morfologische principe: morfemen worden zoveel mogelijk op gelijke wijze gespeld.

Als gevolg van dit nevenbeginsel van vormovereenkomst kan de schrijfwijze enigszins van de uitspraak (het basisbeginsel van de spelling) afwijken. Het heeft vooral gevolgen voor de schrijfwijze van medeklinkers aan het eind van een syllabe die anders worden uitgesproken dan aan het begin van een syllabe, en voor de schrijfwijze van klanken die zich aanpassen aan een naburige klank of de omringende klanken of die soms zelfs helemaal verdwijnen.

De gelijkvormigheid kent een bijzondere toepassing in woorden waarin de medeklinker *b*, *d* of *g* in het ene geval stemhebbend wordt uitgesproken, als /b/, /d/ of /ɣ/, en in het andere geval als stemloos, dat wil zeggen als /p/, /t/ of /χ/, met name door verscherping aan het eind van de syllabe. De verscherpingsregel is een fonologische regel in het Nederlands die maakt dat plofmedeklinkers (occlusieven) of wrijfmedeklinkers (fricatieven) die aan het begin van een syllabe stemhebbend zijn, aan het eind van de syllabe als stemloos worden uitgesproken (zie 2.3.1 en 2.3.2). In al die gevallen wordt dezelfde medeklinker *b*, *d* of *g* geschreven en blijft het woordbeeld gelijk ondanks verschillen in uitspraak:

- als /b/ uitgesproken: *afschubben*, *schubbig*
- als /p/ uitgesproken: *schub*, *zaadschub*, *schubt*, *geschubd*, *schubachtig*, *schubhuid*
- als /d/ uitgesproken: *bloeden*, *bloederig*, *koelbloedig*, *verbloeden*, *het bloedde*
- als /t/ uitgesproken: *het bloed*, *bloedtoevoer*, *bloedvat*, *bebloed*, *ik bloed*
- als /ɣ/ uitgesproken: *de ploegen*, *ze ploegen*, *ploeger*
- als /χ/ uitgesproken: *de ploeg*, *ploegt*, *ploegtijd*

Doordat de medeklinkers *b*, *d* en *g* op het eind van een syllabe altijd stemloos worden uitgesproken, wordt het terugleesbaarheidsbeginsel hier niet aangetast.

Hierna volgen enkele andere voorbeelden waarbij de uitspraak verschilt maar de spelling ongewijzigd blijft:

t

- met /t/ worden uitgesproken: *actief*, *actiefzijde*, *actievaling*, *activa*
- met /s/ worden uitgesproken: *actie*, *actiegroep*, *reactie*, *actionaris*

z

- met /z/ worden uitgesproken: *heilzaam*, *zeven*
- met /s/ worden uitgesproken: *bedachtzaam*, *zeventig*

Soms wordt een enkele klank uitgesproken, maar wordt een dubbel teken geschreven; soms verdwijnt de klank in de normale uitspraak helemaal, maar wordt hij nog wel geschreven:

- men hoort /t/ en schrijft *t*: *onteigening, ontgroeien, diepte, lengte*
- men hoort /t/, maar schrijft *tt*: *onttoveren, onttrekken* (vergelijk met *omtoveren, betrekken*), *grootte, pitten*
- men hoort geen /d/, wel /t/, maar schrijft *dt*: *breedte, wijde, het bloedt, hij wordt*
- men hoort geen /t/, maar schrijft *t*: *ontdoen, ontgooien, ontdebelling, postduif*
- men hoort /s/ en schrijft *s*: *stadsgebouw, stadsverkeer, stadswandeling*
- men hoort /s/, maar schrijft *ss*: *stadsschoon, stadsschouwburg*
- men hoort geen /s/, wel de volgende /ʃ/, maar schrijft *s*: *stadscharter, stationschef*

3.3.2 Speciale gevallen

Bij het beperkende beginsel van de vormovereenkomst zijn er enkele speciale gevallen. De belangrijkste vier staan hieronder.

3.3.2.1 *Nooit een v of z aan het eind van een lettergreep*

Aan het einde van een lettergreep, woordstam of woord in inheemse Nederlandse woorden komt nooit een *v* of *z*, waar dat wegens de vormovereenkomst met andere woordvormen verwacht zou worden. De schrijfwijze van de klanken /v/ - /f/ als *v* en *f* en van /z/ - /s/ als *z* en *s* volgt eenvoudigweg het algemene basisbeginsel (fonologisch principe). Hierdoor onderscheiden we:

- *f* naast *v*: *raaf, verf, bedrijf, tariefwerk, loofde, wrijft, vertoefd* (vergelijk: *raven, verven, bedrijvigheid, tarieven, loven, wrijven, vertoeven*); zo ook *liefelijk* of *lieflijk* naast *lieve*
- *s* naast *z*: *geraas, prijs, roos, verhuisde, leest, geglansd* (vergelijk: *razen, prijzen, rozenstruik, verhuizen, lezen, glanzen*); zo ook *vreselijk, huiselijk* naast *vrezen, huizen, uithuizig*

In letterwoorden, verkortingen of uitheemse woorden kan wel *v* of *z* aan het wordeinde voorkomen. Hier heeft het nevenbeginsel van de etymologie (zie 3.4) voorrang:

- *bov, kalasjnikov, maglev, pilav, sicav, fez, jazz, kolchoz, quiz*

3.3.2.2 *Medeklinkerbeperving*

In het Nederlands geldt een regel van medeklinkerbeperving: aan het eind van een morfeem (en dus ook van een woord) wordt nooit dezelfde medeklinkerletter toegevoegd. De eindmedeklinkerletter wordt dus niet verdubbeld. Hierna volgen enkele gevallen van medeklinkerbeperving.

1 Werkwoordsuitgangen

Er wordt een **uitgang t** toegevoegd in:

- *hij/zij werkt, voorkomt, vriest, regent, beschrijft, vergroeit, betaalt, begint, vergaat*
- *hij/zij verbindt, braadt, berijdt, aanvaardt*
- *hij/zij heeft gemept, geslaakt, geblust*
maar er komt geen *t* bij in vervoegde vormen van werkwoorden waarvan de stam al op *-t* eindigt:
- *hij/zij wroet* (niet: *wroett*), *zit* (niet: *zitt*), *ontzout* (niet: *ontzoutt*), *hij print* (niet: *printt*)
- *hij/zij/het is bezet* (niet: *bezett*), *gesticht* (niet: *gestichtt*), *ontlast* (niet: *ontlastt*), *vergroot* (niet: *vergroott*), *geprint* (niet: *geprintt*)

Er wordt een **uitgang d** toegevoegd in:

- *gespeeld, geregend, vergroeid, verdiend, betaald*
maar er komt geen *d* bij in vervoegde vormen van werkwoorden waarvan de stam al op *-d* eindigt:
- *heeft gebaad* (niet: *gebaadd*), *het is verbrand* (niet: *verbrandd*), *gedownload* (niet: *gedownloadd*)

2 Achtervoegsels en uitgangen met s

a. Er wordt een **achtervoegsel of uitgang s** toegevoegd in:

- *een Rotterdams huis, iets groens*
maar er komt geen dubbele *s* in:
- *een Goes huis* (niet: *Goess*), *een Hees café* (niet: *Heess*), *iets fris* (niet: *friss*), *iets vers* (niet: *verss*)

Dat geldt ook voor de verbogen vorm op *-se* na een medeklinker of een ongedekte klinker of tweeklank:

- *het Rotterdamse bestuur*, maar *de Goese watersportvereniging* (niet: *Goesse*), *de Parijse musea* (niet: *Parijsse*), *Overmase ruiters* (niet: *Overmaasse*)

Na een gedekte klinker is de dubbele *s* nodig om de lettergreep gesloten te houden:

- *de Merksplasse bevolking* (niet: *Merksplase*)

De regel van medeklinkerbeperving geldt ook voor de **uitgang -st** en de verbogen vorm op *-ste*:

- *die groenten zijn het verst* (niet: *versst*), *op zijn viest* (niet: *viesst*), *de waardelooste film* (niet: *waardeloosste*), *de wijste woorden* (niet: *wijsste*), *het nerveuste kind* (niet: *nerveusste*)

Dit heeft gevolgen voor woordafbreking (zie hoofdstuk 14). Daardoor zijn er twee verschillende afbrekingen in:

- *ver* → *ver•ste*
- *vers* → *vers•te*

De *s* van het achtervoegsel *-ster* valt niet samen met een voorafgaande *s*:

- *fjetsster*, *schaatsster*

Dezelfde regel van medeklinkerbeperving geldt voor de meervouds-*s*, bezits-*s* en het afleidingssuffix *-s* (verbogen vorm op *-s + e*) bij vreemde woorden en bastaardwoorden die eindigen op een *s* die niet wordt uitgesproken. Er komt geen dubbele *s* in bijvoorbeeld *twee bourgeois* (en niet: *bourgeoiss*), *alle revers* (en niet: *reverss*), *een Tours pond*, *Cahorse kooplieden*.

Na een andere niet-uitgesproken letter die normaal een sisklank (/s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/) voorstelt, kan wel een *s* toegevoegd worden: *twee bordeauxs*, *Bordeauxs kandidatuur*, *een Bordeauxs huis*, *Bordeauxse pap* en *alle pince-nezs*.

- b. De regel van medeklinkerbeperving geldt meer algemeen voor alle woorden op een **sisklank**: woorden die eindigen op *-isch*, en ontleende woorden op *-x*, *-z*, *-sh*, *-sj*, *-sch* die als sisklank

worden uitgesproken, ook bij verbogen vormen.

Er wordt geen extra *s* geschreven in:

- *iets Belgisch* (niet: *Belgischs*, *Belgisch'* of *Belgissch*), *de tragischste gebeurtenissen* (niet: *tragischste*), *het complexe vraagstuk* (niet: *complexste*), *dat is het orthodoxt* (niet: *orthodoxst*), *de poshte buurt* (niet: *poshste*), *iets Jiddisj* (niet: *Jiddisjs*), *de hübschte robots* (niet: *hübschste*)

Juiste spellingen zijn daarentegen *iets louches*, *louchest*, *loucheste* gevormd uit *louche + s*, *louche + st*, *louche + ste* (*louche* wordt zowel met als zonder *s* uitgesproken) en *closest*, *closeste*, *iets closes* gevormd uit *close + st*, *close + ste*, *close + s* (*close* wordt uitgesproken als /klos/).

Een geval apart doet zich voor in *een Bosch café* en *het Bossche meisje*, gevormd uit *Bosch + s + e*. Bij flexie of afleiding van woorden gevormd op basis van een eigennaam eindigend op *-sch* na een gedekte klinker wordt de *s* verdubbeld: *het Duin-en-Bossche grondgebied*.

- c. In het geval van **s van de tweede naamval** of genitief (de bezits-*s*) doet zich iets bijzonders voor. Deze *s* wordt gewoonlijk geschreven als toegevoegde *s* zonder apostrof: *Jans vriendin*, *Mariekes excuus*, *De Jongs voorstel*, *Boudewijns koningschap*. Als de voorgaande naam eindigt op een spellingvorm (*-s*, *-ce*, *-x*, *-z*, *-sh*, *-sj*, *-sch*) die als sisklank wordt uitgesproken, wordt geen *s* toegevoegd, maar wel een apostrof (zie verder hoofdstuk 11).
- *Agnes' verdriet*, *Goes' burgemeester*, *Maurice' vriend* (bij uitspraak /moris/), *Marx' theorie*, *Suarez' regering*, *Bush' presidentschap*, *Ramesj' winkel*, *Van den Bosch' opvolger*, *Mulisch' laatste boek*

3.3.2.3 t in plaats van d

In sommige gevallen wordt ondanks het gelijkvormigheidsbeginsel *t* en niet *d* geschreven. Die schijnbare afwijking van het gelijkvormigheidsbeginsel, in feite een toepassing van het basisbeginsel van de

standaarduitspraak, wordt gemotiveerd door de terugleesbaarheid.

- *beeltenis* (naast *beelden*, vergelijk met *belijdenis*, *belijden*), *bijdehante*, *bijdehanter* (naast *hand*, *bijdehand*, *bijdehandst*), *boute uitspraak* (naast *boud* en *boude*, *boudst*), *statten* (naast *stad*), *Kaapstatter* (naast *Kaapstad*), *Lelystatter* (naast *Lelystad* en *Lelystedeling*)

3.3.2.4 Twee vormen

In een enkel geval bestaan er twee vormen waarop de vormovereenkomst zou kunnen worden gebaseerd, zoals bij *lei(d)draad* en *rij(d)dier*. De meeste samenstellingen met dit linkerlid zijn echter zonder enige twijfel gevormd met de vormen *lei* en *rij*. Naar analogie van die frequentere vormen, zoals *leiband* en *rijbroek*, wordt *leidraad* en *rijdier* geschreven en niet *leiddraad* en *rijddier*.

3.4 Het nevenbeginsel van de etymologie

Bij het spellen van een inheems woord wordt rekening gehouden met de historische ontwikkeling van de klanken en schrijfwijze in het Nederlands, en bij het spellen van uitheemse woorden met de spelling in de taal van ontlening.

Bij De Vries en Te Winkel heette dit de ‘Regel der Afleiding’:

“Bij de keus der gelijkkluidende letterteekens beslist de afleiding of de oudere vorm uit den tijd, toen de nu gelijk geworden klanken nog duidelijk onderscheiden konden worden” (Te Winkel, 1863, p. 14).

Het gaat dan om bijvoorbeeld de /ɛi/, gespeld als *ei* of *ij*, en de /au/, gespeld als *ou* of *au*. In vroegere fasen van het Nederlands bestond, en in sommige hedendaagse dialecten bestaat er nog steeds een verschil in uitspraak tussen de tweeklanken in bijvoorbeeld *zij* en *zei*, en die in *blauw* en *goud*.

Bij uitheemse woorden gaat het om spellingvormen waarbij elementen van de taal van ontlening, Engels, Frans, Spaans, Italiaans enzovoort, bewaard blijven, zoals:

- klinkers: *portefeuille*, *niveau*, *baseball*, *baby*, *enquête*
- medeklinkers: *cement*, *theologie*, *rhônewijn*, *quasi*

3.4.1 ei of ij

Tal van woorden die in het Middelnederlands met /ɛi/ werden uitgesproken, worden nog altijd met *ei* gespeld. Die klank gaat in veel gevallen terug op een Oudnederlandse tweeklank /ai/. Dat is ook zo voor delen van woorden, zoals het achtervoegsel *-heid*. Tal van woorden met *ai*, *ei*, *é*, *ée* die al eeuwen geleden aan het Frans zijn ontleend, worden in het Nederlands met *ei* gespeld, net als het achtervoegsel *-iteit* (Frans - *ité*).

- /ɛi/ als *ei* in: *eis*, *leiden*, *peil*, *reizen*, *zei*
- /heit/ als *heid* in: *snelheid*, *zekerheid*
- /ɛi/ als *ei* in: *feit* (Fr.: *fait*), *balein* (Fr.: *baleine*), *pastei* (Fr.: *pâté*), *vallei* (Fr.: *vallée*)
- /iteit/ als *iteit* in: *anonimiteit*, *paralleliteit*

Veel woorden met de spelling *ij* gaan terug op een lange /i:/ in het Middelnederlands. Zo worden de achtervoegsels *-erij* en *-ij* met *ij* geschreven. Het achtervoegsel *-lijk* wordt met *ij* geschreven, maar als /lɔk/ uitgesproken.

- /ɛi/ als *ij* in: *ijs*, *lijden*, *pijl*, *rijzen*, *zij*
- /ɛri/ als *erij* in: *maaldერი*, *plagerij*, *visserij*
- /lɔk/ als *lijk* in: *nadrukkelijk*, *onbehaaglijk*, *onmiddellijk*

3.4.2 ou of au

De tweeklank /au/ wordt als *ou* gespeld in onder meer *goud*, *gouw*, *houten*, *stout*, *rouw*, *beschouwen*, *vertrouwd*, *koude*, *jou*, *jouw*, *nou* en als *au* in onder meer *au*, *blauw*, *gauw*, *miauwen*, *lauweren*, *rauw*, *dagpauwoog*, *saus*, *fraude*, *pauze*. De spelling *ou* weerspiegelt vaak oudere woordvormen met een foneem /l/, bijvoorbeeld *gold* – *goud*, *kold* – *koud*, *zold* – *zou(de)*. De letter *w* gaat soms terug op een overgangsklank in langere vormen, zoals *gouwen*.

3.4.3 c, ken qu

In tal van leenwoorden uit het Engels en uit Romaanse talen wordt *c* soms geschreven als weergave van het foneem /s/, soms van het foneem /k/:

- Voor een *i*, *ie*, *y*, *ae*, *e*, *ee*, *ei* of *ij* wordt een enkele *c* meestal uitgesproken als /s/: *cilinder*, *cimbaal*, *officier*, *cyaan*, *cybercafé*, *caesar*, *ceder*, *cel*, *actrice*,

panacee, ceintuur, cijfer. Enkele uitzonderingen:
cyste en soms ook *scepter* en *sceptisch*.

- Vóór *e* met uitspraak sjwa (/ə/) wordt *cc* uitgesproken als /k/: *montignaccen, stuccen* (ook de vorm *stuken* komt voor), *secce*.
- Vóór de klinkerletters *i, y* en *e* wordt *cc* uitgesproken als /ks/: *accident, accent, vaccin* (een enkel woord, *accessoire*, kent zowel de uitspraak /s/ als de uitspraak /ks/).
- In de overige gevallen wordt *c* of *cc* gelezen als /k/: *catastrofe, actief, accordeon, accu, occasioneel*.

Let wel: in sommige, met name Italiaanse, leenwoorden wordt een enkele *c* uitgesproken als /tʃ/: *cello* (naast /s/) en wordt *ci* uitgesproken als /tʃ/ of /ʃ/: *ciabatta*; als alleen /tʃ/: *ciao*, en *cci* als /tʃ/ of /tʃi/: *capriccio, catenaccio, cappuccino*.

Als gevolg van interactie tussen de basisprincipes (feitelijke uitspraak en variatie daarin, vormovereenkomst, etymologie) zijn binnen sommige woordfamilies bepaalde schrijfwijzen in gebruik gekomen die inconsequent of inconsistent lijken, doordat niet aan alle principes en regels tegelijk kan worden voldaan. Een paar voorbeelden:

- *c* voor de klank /s/: *fabriceren, abdiceren, gesofisticeerd*
- *c* voor de klank /k/: *locatie, fabricatie, abdicatie, confiscatie, chic, chicst, truc, trucs, trucje*
- *k* voor de klank /k/: *lokaal, fabrikant, gesofistikeerd* (Frans *qu*: *sophistiqué*, Engels *c*: *sophisticated*), *truken, trukeren*
- *qu* voor de klank /k/: *abdiqueren* (Frans: *abdiquer*), *confisqueren* (Frans: *confisquer*), *chique* (verbogen vorm bij *chic*), *chiquer* (comparatief bij *chic*)

3.4.4 Accenttekens en andere hulptekens

Vanwege het nevenbeginsel van de etymologie worden allerlei leenwoorden onder bepaalde voorwaarden gespeld met accenttekens uit de taal van herkomst (zie hoofdstuk 12).

- accent aigu, grave, circumflexe: *café, déjà vu, enquête*
- c-cedille: *curaçao, façade, reço*
- umlaut: *salonfähig, knäckebröd, föhn, überhaupt*
- tilde op *n*: *doña, señorita*

3.4.5 Overbodige letters

Tot slot zijn er tal van andere woordvormen die volgens het nevenbeginsel van de etymologie worden gespeld en daardoor afwijken van het algemene basisbeginsel van de standaarduitspraak. Enkele voorbeelden zijn de ‘overbodige’ want niet-hoorbare:

- *b* in *ambt*
- *w* in *erwt*
- *h* in *althans, thuis, ether, thema*
- *ch* in *dialectisch, gigantisch, typisch, Bossche bollen*

Voor de keuze tussen *th* en *t* in woorden van Grieks-Latijnse oorsprong bestaan de volgende regels.

Woorden waarin in de taal van oorsprong *th* werd geschreven, krijgen in het Nederlands in drie gevallen *t*:

1. aan het eind van een woord, en in buigingsvormen en afleidingen van dat woord: *chrysanth, chrysanthen, chrysanthe, telepaat* (maar *telepathie, telepathisch*)
2. vóór een medeklinker: *antraciet, ritme, trombose*
3. na *f* of *ch*: *difterie, autochtoon*

In de overige gevallen, altijd voor een klinker, blijft *th* bewaard.

- *methode, apotheker, telepathie, telepathisch, pathologie, myasthenie*

De *h* is in het Nederlands verdwenen uit alle woorden van Griekse of Latijnse herkomst die vroeger met *rh* werden geschreven.

- *resus, ritme*

3.4.6 Donorprincipe

Van een andere aard, maar toch etymologisch in die zin dat de oorsprong van het woord de spelling ervan bepaalt, is het donorprincipe. Dit is een principe dat tot op zekere hoogte geldt bij het schrijven van eigennamen. Het houdt in dat de schrijfwijze die de oprichter, de ontwerper of de eigenaar van een instelling of merk heeft gekozen, gerespecteerd wordt. Overigens is het donorprincipe niet absoluut.

Hoe sterker de door een naamgever bepaalde spelling afwijkt van wat als gangbaar wordt ervaren, hoe groter de kans dat anderen het donorprincipe bij zo'n naam niet onverkort toepassen. Zo kiezen mediaredacties er vaak

voor om ongebruikelijke schrijfwijzen van namen niet over te nemen; ze beperken bijvoorbeeld het aantal hoofdletters om zo het tekstbeeld rustiger te maken. Zie verder hoofdstuk 10.

3.5 De regels voor verdubbeling van medeklinkers en verenkelling van ongedekte klinkers

Het Nederlands kent twee bijzondere, al eeuwen toegepaste regels die van groot belang zijn voor de spelling van klinkers: een voor verdubbeling van medeklinkerletters en een andere voor verenkelling van klinkerletters. De terugleesbaarheid van heel wat woorden wordt mede bepaald door het onderscheid tussen enkele en dubbele medeklinker of klinker, zoals in

- *l – ll: holen – hollen*
- *e – ee: bek – beek*

3.5.1 De verdubbelingsregel voor medeklinkers voorafgegaan door een gedekte klinker

De verdubbelingsregel luidt: een enkele medeklinkerletter die voorkomt tussen twee klinkerfonemen waarvan het eerste een gedekte klinker is, wordt verdubbeld.

Het gaat om de medeklinkerletters *b, d, f, g, k, l, m, n, p, r, s, t, v, z*, om de *c* uitgesproken als /k/ en om de gedekte klinkerfonemen /ɪ/, /ɛ/, /ɑ/, /ʏ/ en /ɔ/.

- *schubben, bedden, slossen, biggen, krukken, akkoord, verschillen, alleen, remmen, pannen, ballonnen, lappen, sterren, klussen, debatten, grover* (spreektaal voor *grover, groffer*), *fezzes, quizen, occult, aerobicen*

De verdubbelingsregel is dus niet van toepassing na een digraaf (dubbel geschreven klinkerletter), aangezien die een ongedekte klinker voorstelt (eenklank of tweeklank):

- *diepe, kreupel, moeten, koekoek, moesje*
- *eisen, meisje, krijzen, snijzel, Rijzel, ijsje, pauzen, koude, buiten, huisje*

Bij de verdubbelingsregel voor medeklinkers gelden de volgende nuanceringsregels:

3.5.1.1 Geen verdubbeling *h, j, q, w, x en ch*

De medeklinkergrafemen *h, j, q, w, x* en de digraaf *ch* worden niet verdubbeld. Het is dan ook *lachen* (niet: *lachchen*), *rochel, kuchen, wichelarij, faxen*.

3.5.1.2 Geen verdubbeling in onbeklemtoonde syllabe

De medeklinkerletter wordt niet verdubbeld in woorden die de volgende kenmerken hebben:

- het grondwoord eindigt op *-el, -em, -en, -er, -es, -et, -ig, -ik, -il, -it, -um*,
 - de letter *e* geeft een onbeklemtoonde klinker weer (sjwa), de letter *i* of *u* geeft een zwakbeklemtoonde gedekte klinker weer (klankverzwakking) of sjwa,
 - en de volgende syllabe van het betrokken woord heeft een zwakbeklemtoonde of onbeklemtoonde klinker (sjwa).
- *afwisselend, afwisseling, engelen, schakelen, schamele, bezemen, ketenen, rekenen, ergeren, spijkeren, dreumesen, hannesen, lemieten, bezigen, bangeriken, hinniken, leeuweriken, perziken, stencilen, kieviten* (ook: *kieviten*), *hufterigere*

De afleidingen van plaatsnamen op *-um* (*Mokumer*) en *-em* (*Hattermer*) worden in 3.5.1.3 besproken.

Er vindt echter wel medeklinkerverdubbeling plaats bij het woord *batikken*, en bij woorden met een grondwoord op *-is* of *-us*: *adonissen, belevenissen, clematissen, kennissen, smerissen, secretarissen, vonnissen, tennisser, statussen, virussen*, ook al vertonen die woorden een vergelijkbaar patroon van zwak- of onbeklemtoonde syllaben.

De verdubbeling vindt, helemaal volgens de regel (zie 3.5.1), natuurlijk wel plaats bij de medeklinker aan het eind van een syllabe met hoofd- of nevenklemtoon.

- *modellen, toestellen, drummer, klemmen, verwennen, versperren, dominicanessen, processen, biljetten, paletten, portretteren, biggen, zwikken, bacillen, afritten, verlummelen*

3.5.1.3 Plaatsnamen die eindigen op *-um* of *-em*

In afleidingen van plaatsnamen die eindigen op *-um* wordt de *m* alleen verdubbeld als:

1. *-um* tot de eindsyllabe van de naam behoort, en
2. die syllabe een nevenklemtoon heeft:

- *Blaricummer, Castricummer, Hilversummer*

Er komt dus geen verdubbeling in *Bussumer, Dokkumer, Renkumer*. Hier staat *-um* in een onbeklemtoonde syllabe en wordt het met s'jwa uitgesproken.

In vormen afgeleid van plaatsnamen die eindigen op *-em* wordt de *m* verdubbeld als:

- a. *-em* tot de eindsyllabe van de naam behoort en die syllabe een nevenklemtoon heeft:
Doetinchemmer, Edegemmenaar, Alderingemmenaar
- b. *-em* tot de tweede syllabe behoort en *e* in de afleiding uitgesproken wordt als gedekte /ɛ/:
Arnhemmer, Berchemmenaar, Bornemmenaar.

In *Hattermer, Lochemer, Rekemer* wordt niet verdubbeld, omdat de *e* in de tweede syllabe als s'jwa wordt uitgesproken.

3.5.1.4 Enkele of dubbele *n* na *-eo-*, *-io-*, *-jo-*, *-yo-*

De *n* wordt overeenkomstig de regel verdubbeld als hij tussen een gedekte /ɔ/ en een s'jwa /ə/ staat. Na een ongedekte /o/ wordt de *n* niet verdubbeld.

- *bataljon – bataljonnetje, kameleon – kameleonnetje, spion – spionnen – spionne*
- *petitioneren – petitionnement, pylonen – pylonnen*
- *anion – anionen, kation – kationen, tachyon – tachyonen*

De *n* wordt niet verdubbeld na *-eo-*, *-io-*, *-jo-*, *-yo-* als hij op een ongedekte klinker volgt.

- *accordeonist, spioneren, pensionaire, dictionaire, miljonair, mayonaise*

Er wordt nog wel verdubbeld in als vreemd aangevoelde Franse woorden met een gedekte klinker, zoals *crime passionnel, questionnaire*.

3.5.1.5 Geen medeklinkerverdubbeling op samenstellingsgrens

De regel over medeklinkerverdubbeling is niet van toepassing op de grens tussen twee delen van een samenstelling of van een als samenstelling behandelde afleiding. Om deze reden is er geen medeklinkerverdubbeling in bijvoorbeeld *spelelement* (niet: *spellelement*), *volop* (niet: *vollop*), *lafaard* (niet: *laffaard*), *katachtig* (niet: *kattachtig*).

3.5.2 De verenkeliingsregel voor ongedekte klinkers

De verenkeliingsregel heeft betrekking op vier ongedekte klinkers: /e/, /a/, /y/, /o/. Die klinkers worden in een gesloten lettergreep met twee identieke tekens geschreven, maar in een open lettergreep met een enkel teken: *ee / e, aa / a, uu / u, oo / o*.

- /e/: *keel – kelen; heel – helend; streek – streken; accidenteel – accidentele*
- /a/: *staarde – staren; kaal – kalend; maal – vermalen; desperaat – desperate*
- /y/: *ommuurd – ommuren; zuur – verzuren; acuut – acute*
- /o/: *stoof – stoven; stroom – stromend; koor – koren; idioot – idiotie; sjabloon – sjabloneren*

Anders geformuleerd, er wordt een enkel teken *e, a, u, o* geschreven als het achtervoegsel begint met een klinker (uitzondering: zware achtervoegsels als *-aard, -aardig* en *-achtig*). Als het achtervoegsel of de uitgang begint met een medeklinker, blijft de dubbele klinker: *laad – laadde, stoot – stootte, groot – grootte, steel – steelloos, moraal – moraallos*.

De regel kent vijf verfijningen:

3.5.2.1 Ongedekte klinker in een open lettergreep voor *ch* met twee tekens

Doordat de *ch* na een gedekte klinker niet verdubbeld wordt (bijvoorbeeld *bochel*; zie 3.5.1.1), wordt een enkel klinkerteken als gedekt gelezen. Omwille van de terugleesbaarheid wordt het verschil in uitspraak duidelijk gemaakt door een ongedekte klinker voor *ch* met twee tekens te schrijven.

- *goochelen* (niet: *gochelen*), *onloochenbaar, ontgoocheld, zinsbegoocheling*

3.5.2.2 /ew/, /yw/, /aj/, /oj/

De ongedekte klinker in de onechte tweeklanken /ew/, /aj/, /oj/ wordt zowel in een gesloten als in een open lettergreep met een dubbel teken geschreven.

- *meeuw, meeuwen, kraai, kraaien, mooi, mooie*

De ongedekte klinker /y/ voor *w* wordt zowel in een gesloten als in een open syllabe met een enkel teken geschreven.

- *afschuw, afschuwelijk, luw, luwe, schaduw, schaduwen*

3.5.2.3 Geen klinkerverenkeling op samenstellingsgrens

De regel over klinkerverenkeling is niet van toepassing op de grens tussen twee delen van een samenstelling of van een als samenstelling behandelde afleiding. Om deze reden is er geen medeklinkerverdubbeling in bijvoorbeeld:

- *heelal* (niet: *helal*), *waaraan* (niet: *waraan*)
- *wreedaard* (niet: *wredaard*), *bloedaard, snoodaard*
- *wreedaardig* (niet: *wredaardig*), *boosaardig, kwaadaardig*
- *geelachtig* (niet: *gelachtig*), *metaalachtig, zuurachtig, roodachtig*

3.5.2.4 /e/ aan het einde van een woord als ee

De ongedekte klinker /e/ aan het einde van een woord wordt standaard met twee tekens als *ee* geschreven.

- *mee* (i.t.t. *me*, /mɛ/), *zee* (i.t.t. *ze*, /zɛ/), *twee, vee, Heverlee, Goeree, armee, abonnee, onomatopee, puree, thee, trochee, yahtzee*

Hierbij moet op de volgende drie punten worden gelet:

- a. Er vindt in woorden op /e/, geschreven als *ee*, geen klinkerverenkeling plaats in samenstellingen, de meeste afleidingen en verbogen en vervoegde vormen.

- *meedoen, zeevaart, veepest, weemoed, pureestamper, theebuiltje, theeachtig*
- *spondeëën, weeën*
- *getweeën*
- *Guineëër*
- *overzeese, Heverleese, Goereese, Guineese* (uit of van Guinee), *gedweeste*
- *cameetje, sleetje*

Het meervoud van de woordgroep *Guinees biggetje* wordt gespeld als *Guineese biggetjes* als we aannemen dat het woord is gevormd bij Guinea, een land aan de westkust van Afrika. Omdat dit land in het Nederlands ook wel Guinee wordt

genoemd, is de vorm *Guineese biggetjes* echter niet als verkeerd te beschouwen. Bij afleidingen met een van de achtervoegsels *-eel* of *-isch* vindt echter wél klinkerverenkeling van voorgaande *ee* plaats.

- *idee – ideëel, ideële, spondee – spondeïsch, trochee – trocheïsch*

- b. Er zijn enkele uitheemse woorden die afgeleid lijken van een hypothetisch grondwoord dat in het enkelvoud eindigt op /e/. Die zouden dan met *ee*, bijvoorbeeld *farizee*, geschreven moeten worden. In zulke woorden wordt *ee* geschreven in de meervoudsvorm op *-en* en in afleidingen op *-er*.

- *farizeeën, Pyreneeën*
- *Arameeër, Chaldeeër, Eritreeër, Europeeër, Galileeër, Hebreeër, manicheeër, Nabateeër, Nazareeër* (naast *Nazarener*), *pythagoreeër, sadduceeër*

Let op: de laatste *e* van het dubbele teken *ee* bij zulke woorden met een hypothetisch grondwoord op /e/ valt weg in alle andere gevallen, onder meer voor de achtervoegsels *-isch*, *-isme*, *-istisch*. Dat geldt ook als aan de afleiding op *-s* op zijn beurt een verbuigingsuitgang of afleidingsachtervoegsel zoals *-e* of *-er* gehecht wordt.

- *farizeïsch, farizeïsme, manicheïsch, manicheïstisch*
- *Aramese, Eritrese, Europese, Europeser, farizeze, Pyrenese*

- c. Allerlei uitheemse woorden die eindigen op een enkele *e* en die als /e/ of /ə/ kunnen worden uitgesproken, behouden hun oorspronkelijke spelling.

- *in spe, per se, ex tempore, facsimile, karate, mascarpone*

3.5.2.5 /o/ aan het einde van een woord als oo

De ongedekte klinker /o/ aan het einde van een woord wordt standaard met *o* geschreven.

- *auto, bravo, risico, stro, vlo, zo*

Enkele uitzonderingen op grond van hun herkomst:

- *shampoo, zoo*

3.5.3 De schrijfwijzen *ie* en *i*

De *i* wordt niet verdubbeld (*ii*), maar verlengd met het teken *e*. De verdeling van *i* en *ie* lijkt verder op die van de enkele en dubbele andere klinkers. De algemene regel is dat de ongedekte klinker /i/ in een gesloten lettergreep en in een open lettergreep op het einde van een grondwoord gewoonlijk als *ie* wordt gespeld.

- *actief, advies, fiets, lief, markies, niet, plezier*
- *bacterie, die, hatsjie, industrie, kwestie, neurie, olie*

In een open niet-eindlettergreep wordt de /i/ met hoofdklemtoon (¹) als *ie* gespeld, de /i/ met nevenklemtoon (²) als *i*.

- ¹gieren, ¹gieter, ¹spiegel
- ²fi¹guur, ²gi¹taar, ²li¹bel, ²mi¹auw, ²ri¹ool

De regel dat de ongedekte klinker /i/ als *ie* wordt gespeld in een gesloten lettergreep of een open eindlettergreep, geldt ook voor de afleidingen en verbogen en vervoegde vormen van die grondwoorden met een inheems achtervoegsel, en voor samenstellingen met die grondwoorden.

- *actieve, fietsje, kwestietje, plezierig, markiezen, markiezin, passagiers, posities, industrieën, knieën, manieachtig, oliede, skiede, geruzied, getaxied*
- *adviesraad, bacterieflora, fietsbel, industrieterrein, olieverf, plezierboot, spiegelstructuur*

Er zijn zeven speciale gevallen:

3.5.3.1 /i/ in open syllabe voor-en of-er

Toevoeging van de uitgang *-en* of het achtervoegsel *-er* heeft invloed op de schrijfwijze van de /i/ in een open syllabe voorafgaand aan die uitgang of dat achtervoegsel.

Als de syllabe met /i/ in de verbogen/vervoegde of afgeleide vorm de hoofdklemtoon (¹) draagt, wordt *ie* geschreven; in het andere geval wordt *i* gespeld.

- *allergie, aller¹gieën; calorie, calo¹rieën; fobie, fo¹bieën; drie, ¹drieën; knie, ¹knieën*
- *bacterie, bac¹teriën; furie, ¹furiën; gratie, ¹gratiën; olie, ¹oliën; kolonie, ko¹loniën*
- *magie, ¹magiër; ceremonie, cere¹moniën / ceremo¹nieën*
- *alkali, al¹kaliën; taxi, ¹taxiën*
- *agrariër, parlementariër*

Zie ook de regels voor klinkerbotsing in 9.3.

3.5.3.2 /i/ als *i* in gesloten syllabe of open niet-eindsyllabe

In veel uitheemse woorden wordt de /i/ in een gesloten syllabe, in een open niet-eindsyllabe met hoofd- of nevenklemtoon, en in een open eindsyllabe als *i* gespeld. Het nevenbeginsel van de etymologie zorgt er hier voor dat de spelling niet verder wordt aangepast.

- *emir, fakir, souvenir*
- *liter, divan, positie, visie, visite, familie, ambitie*
- *ski, bami, broccoli, kiwi, taxi, alkali, januari, februari, juni, juli*

3.5.3.3 /i/ als *i* in samenstellingen, afleidingen en flexie

In samenstellingen, afleidingen en verbogen en vervoegde vormen blijft de etymologische *i*, afgezien van het speciale geval in 3.5.3.4, vanwege het beginsel van vormovereenkomst ongewijzigd behouden, zoals in:

- *bamibal, centiliter, divanbed, fakirbed, juniachtig, julidag*
- *emiraat, souvenirtje*

3.5.3.4 -*i* en terugleesbaarheid

Omwille van de terugleesbaarheid (*i* moet als ongedekte klinker uitgesproken worden) wordt bij een etymologische *i* in meervoudsvormen of bezitsvormen op *-s* een apostrof gebruikt: *ski's, taxi's, Marconi's*. Bij klinkerbotsing met een achtervoegsel of uitgang wordt een trema gebruikt: *skiën, taxiën, skiër*.

Voor het verkleinsuffix en het vrouwelijk suffix *-ster*, en in sommige werkwoordsvormen (zie 4.2.2), wordt *i* vervangen door *ie* vanwege de terugleesbaarheid (de syllabe moet duidelijk een ongedekte klinker bevatten):

- *skietje, kiwietje, bikinietje, taxietje*
- *skiester*
- *skiet, skiede, geskied*

Daardoor is er spellingvariatie in woordfamilies, zoals in:

- *skiën, ik ski, jij skiet, ik skiede, we skieden, we hebben geskied, skiënd, skiër, skiesters, skietje, ski's*
- *taxiën, ik taxi, jij taxiet, we taxieden, we hebben getaxied, taxiënd, taxietje, taxi's*

3.5.3.5 /i/ als i voor uitheemse achtervoegsels

In de lettergreep voorafgaand aan een uitheems achtervoegsel of aan een aan het Nederlands aangepast uitheems achtervoegsel, zoals *-aal, -aan, -aat, -age, -ant, -atie, -eel, -eren, -eur, -eus, -iceren, -isch, -isme, -ist, -iteit, -onair, -us* wordt de /i/ als *i* gespeld, ook al bestaat er een corresponderend woord met *ie*, zoals bij *fabriek – fabricaat*.

- *muzikaal, parochiaan, markizaat, fabricage, muzikant, communicant, fabricatie, ceremonieel, activeren, rekwisiteur, religieus, fabriceren, islamitisch, passivisme, positivist, effectiviteit, visionair, fysicus, criticus*

Ook het achtervoegsel *-iteit* wordt met *i* gespeld.

- *absurditeit, kwaliteit, rariteit, seksualiteit*

3.5.3.6 -isch, -oïd en -ide

Het achtervoegsel *-isch* wordt altijd met *i* gespeld, ondanks de uitspraak /i/.

- *diplomatisch, hectisch, ironisch, tragisch, diplomatische, hectische, ironischer, tragisch*

Wetenschappelijke termen op *-oïd* geven /i/ ook weer als *i*.

- *cricoïd, sigmoïd*

Ook het achtervoegsel *-ide* wordt met *i* gespeld.

- *asteroïde, chloride, nucleïde, oxide, paranoïde*

3.5.3.7 Andere schrijfwijzen voor /i/

De ongedekte klinker /i/ kent nog andere schrijfwijzen dan *ie* en *i*.

- *lobby, mythe, hysterie* (naast ook /histeri/), *systeem, biscuit, gruyère, chassis, jeep, e-mail, jockey, team, bijzonder*

De gedekte klinker /ɪ/ wordt in een aantal vreemde woorden met *y* geschreven.

- *dyslexie, hysterie* (naast ook /histeri/), *mysterie* (naast ook /misteri/), *syllabe, synchroon*

4 De schrijfwijze van werkwoorden

4.1 Inleiding

De spelling van werkwoorden verschilt in principe niet van die van andere Nederlandse woorden. Voor alle woorden gelden de algemene beginselen van de Nederlandse spelling (zie hoofdstuk 3): het beginsel van de standaarduitspraak, het nevenbeginsel van de vormovereenkomst (gelijkvormigheid en analogie) en het nevenbeginsel van de etymologie. Verder gelden de algemene regels voor het verdubbelen van medeklinkers en het verenkelen van ongedekte klinkers. Ten slotte geldt ook de algemene regel van medeklinkerbeperking: een woord eindigt niet op een dubbele identieke medeklinker. Daarom is het *zet*, *gezet* en *gebrand*, en niet *zett*, *gezett* en *gebrandd*, de vormen waartoe het beginsel van vormovereenkomst (analogie, zie 3.3.2.2) zou leiden als achter de stam altijd *-t* of *-d* werd toegevoegd.

De gespelde vorm van een werkwoord is een directe weergave van de woordvorming (zie voor de vervoeging van werkwoorden de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS)). De werkwoordspelling vormt een berucht probleemgebied, niet omdat het regelsysteem niet helder zou zijn, maar omdat van relatief veel concurrerende spellingvormen de uitspraak geen uitsluitend biedt en de taalgebruiker terug moet vallen op grammaticaal inzicht om te bepalen of een vorm bijvoorbeeld een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord is, een persoonsvorm of een voltooid deelwoord, een tegenwoordige of een verleden tijd, of een eerste, tweede of derde persoon.

Zulke concurrerende spellingvormen zijn bijvoorbeeld *word*, *wordt*; *speelt*, *gespeeld*; *verbrandde*, *verbrande*. Het gaat hier om (nagenoeg) gelijkkluidende maar gedeeltelijk verschillend gespelde vormen, waarbij een grammaticale analyse nodig is om de juiste vorm te kiezen. Uit

uiteenlopend onderzoek blijkt dat taalgebruikers die de foute vorm kiezen, meestal in de haast zonder nadenken de vorm gebruiken die het sterkst in hun geheugen zit, namelijk de meest frequente vorm, en daardoor tot een fout gespelde vorm in een zin als *ik wordt ziek* komen. Een andere oorzaak van het fout schrijven van werkwoordsvormen is dat de taalgebruiker de functie van de vorm in de zin niet juist weet te analyseren. Tot slot hebben veel mensen moeite met het juist toepassen van ezelsbruggetjes als **t kofschip*.

Deze problemen doen zich met name voor:

- bij de keuze tussen *d* en *dt*. Dat is het geval als de stam eindigt op de stemhebbende medeklinker /d/: *brand* – *brandt*; *word* – *wordt*; *jij vond* – *gij vondt*;
- bij de keuze tussen *t* en *d*. Dat is het geval als de stam eindigt op een klinker, of een stemhebbende medeklinker behalve /d/ (dus /j/, /w/, /m/, /n/, /ŋ/, /l/, /r/, /b/, /v/, /z/, /ç/): *poloot* – *gepolood*, *vergroeit* – *vergroeid*, *behandelt* – *behandeld*, *gebeurt* – *gebeurd*, *wandelt* – *gewandeld*, *beleeft* – *beleefd*, *kniest* – *gekniesd*;
- bij de keuze tussen *-dde(n)* en *-de(n)*. Dat is het geval als de stam eindigt op de stemhebbende medeklinker /d/: *verbrandde* – *verbrande*, *verbrandden* – *verbranden*, *vermoedde* – *vermoede*, *vermoedden* – *vermoeden*;
- bij de keuze tussen *-tte(n)* en *-te(n)*. Dat is het geval als de stam eindigt op een stemloze /t/: *verwachtte* – *verwachte*, *verwachtten* – *verwachten*, *vergrootte* – *vergroote*, *vergrootten* – *vergroten*, *kostte* – *koste*, *kostten* – *kosten*, *praatten* – *praten*.
- bij de keuze tussen verschillend geschreven, maar gelijkkluidende vormen van verschillende werkwoorden waarvan de ene stam wel en de andere niet eindigt op *t* of *d*: (*ik*) *wend*, (*hij*) *wendt*

(wenden) – (het) went (wennen); (ik) miste (missen) –
(het) mistte (misten)

Verder zijn er enkele bijzondere regelingen bij stammen die eindigen op een klinker, voornamelijk op *ee*, *y* en *i*.

4.2 De stam van het werkwoord

4.2.1 De stam als basis

Het uitgangspunt voor het spellen van de meeste werkwoordsvormen is de **stam**. De werkwoordstam is een vorm van het werkwoord die gemeenschappelijk is voor een groot aantal vormen van dat werkwoord. Bij het begrip stam is het nuttig te onderscheiden tussen enerzijds de morfologische stam (het stammorfeem), preciezer gezegd de klankvorm ervan, en anderzijds de orthografische stam, de schriftelijke weergave van die klankvorm.

Het feit dat woordenboeken voor veel talen niet de stam maar de infinitief van de werkwoorden als trefwoord gebruiken, zorgt ervoor dat taalgebruikers weleens ten onrechte aannemen dat de stam van de infinitief wordt afgeleid, terwijl strikt gesproken alle werkwoordsvormen, dus ook de infinitief, van de stam worden afgeleid. Enkele voorbeelden:

regelmatige werkwoorden		
	stam	andere werkwoordsvormen
morfologisch (fonemen)	spelling (grafemen)	
/wɑndəl/	wandel	wandelen, wandelend, wandel, wandelt, wandelde, wandelden, gewandeld, gewandelde
/dop/	doop	dopen, dopend, doop, doopt, doopte, doopten, gedoopt, gedoopte
/klop/	klop	kloppen, kloppend, klop, klopt, klopte, geklopt, geklopte
/duʃ/	douch	douchen, douchend, douch, doucht, douchte, douchten, gedoucht, gedouchte
/faks/	fax	faxen, faxend, fax, faxt, faxte, faxten, gefaxt, gefaxte
/vud/	voed	voeden, voedend, voed, voedt, voedde, voedden, gevoed, gevoede
/lev/	leef	leven, levend, leef, leeft, leefde, leefden, geleefd, geleefde
onregelmatige werkwoorden		
	stam	andere werkwoordsvormen
morfologisch (fonemen)	spelling (grafemen)	
/lop/	loop	lopen, lopend, loop, loopt
/lez/	lees	lezen, lezend, lees, leest
/vind/	vind	vinden, vindend, vind, vindt
/yev/	geef	geven, gevend, geef, geeft
/breŋ/	breng	brengen, brengend, breng, brengt
/ya/	ga	gaan, gaand, ga, gaat
/heb/	heb	hebben, hebbend, heb, hebt

Alle werkwoorden (op *zijn* na) hebben, zoals in de voorgaande voorbeelden, een stam die samenvalt met de persoonsvorm 1e persoon tegenwoordige tijd.

Bij klinkerwisselende (onregelmatige) werkwoorden geldt voor de persoonsvormen van de verleden tijd een tweede stam, de verledentijdsstam. Enkele voorbeelden:

onregelmatige werkwoorden		
stam	v.t.-stam	werkwoordsvormen
<i>loop</i>	<i>liep</i>	<i>liep, liepen, liept</i>
<i>lees</i>	<i>las</i>	<i>las, lazeren, laast</i>
<i>vind</i>	<i>vond</i>	<i>vond, vonden, vindt</i>
<i>geef</i>	<i>gaf</i>	<i>gaf, gaven, geeft</i>
<i>breng</i>	<i>bracht</i>	<i>bracht, brachten</i>
<i>ga</i>	<i>ging</i>	<i>ging, gingen, gingt</i>
<i>heb</i>	<i>had</i>	<i>had, hadden, hadt</i>

De persoonsvormen van de verleden tijd met uitgang *-t* zijn grotendeels verouderde vormen bij het voornaamwoord *gij* (zie ook 4.3).

In bepaalde gevallen wordt de stamklinker *ee*, *aa*, *uu* en *oo* verenigd (zie 3.5.2), bijvoorbeeld *loop* – *lopen*, *lees* – *lezen*. Voor de rest wordt de stam, in overeenstemming met het gelijkvormigheidsbeginsel, in de verschillende werkwoordsvormen op dezelfde wijze gespeld. Er is daarbij een speciaal geval (zie 3.3.2.1): als een stam eindigt op /v/ of /z/, zoals te horen is in de klankvorm van de infinitief of persoonsvorm tegenwoordige tijd meervoud, wordt hij in imperatieven, persoonsvormen en voltooid deelwoorden gespeld met *f* of *s*:

- *leven* – *leef*, *leeft*, *leefde*, *geleefd*, *geleefde*
- *vrezen* – *vrees*, *vreest*, *vreesde*, *gevreesd*, *gevreesde*
- *gaven* – *gaf*
- *lazen* – *las*

Bij sommige klinkerwisselende werkwoorden wordt in de onvoltooid verleden tijd een verledentijdsstam met gedekte klinker gebruikt bij de enkelvoudsvormen, terwijl de meervoudsvormen en de *gij*-vorm uitgaan van een stam met ongedekte klinker.

- *las*, *lazen*, *laast*
- *nam*, *namen*, *naamt*

4.2.2 De spelling van de stamklinker

4.2.2.1 Verenkelingsregel voor klinkers

De verenkelingsregel voor ongedekte klinkers (/e/, /a/, /y/, /o/) houdt in dat deze klinkers in een gesloten lettergreep met twee tekens worden geschreven, en in een open lettergreep met één teken, bijvoorbeeld *groot*, *grote* (zie 3.5.2). Deze verenkelingsregel is niet van toepassing op de persoonsvorm in de verleden tijd van regelmatige werkwoorden, omdat daar het beginsel van de vormovereenkomst van kracht is: eenzelfde woord of woordstam, eenzelfde achtervoegsel (uitgang) of voorvoegsel, wordt zo veel mogelijk op dezelfde wijze gespeld (zie 3.3).

Als een werkwoordstam eindigt op een ongedekte klinker gevolgd door /t/ of /d/, moeten spellers bepalen met welke vormcategorie ze te maken hebben. Als het om een persoonsvorm in de verleden tijd gaat, vindt er geen verenkelling plaats: achter de stam komt een uitgang die met *t* of *d* begint, waardoor de stam een gesloten lettergreep blijft en de ongedekte klinker met twee tekens geschreven moet worden. Komt er een *e* na de stam, dan neemt die de voorafgaande *t* of *d* mee naar een nieuwe lettergreep en wordt de ongedekte klinker van de stam verenigd; die staat dan immers in een open lettergreep.

Vergelijk:

vergroot	+ te(n)	vergrootte, vergrootten zij vergrootte de foto
	+ e(n)	vergroete, vergroten de vergroete foto
bekleed	+ de(n)	bekleedde, bekleedden hij bekleedde de stoel
	+ e(n)	beklede, bekleeden de beklede stoel

4.2.2.2 Stam op -ee, -oo of -o

Als de stam op het dubbele teken *ee* of *oo* eindigt (oo hangt altijd samen met een zelfstandig naamwoord dat op *oo* eindigt, zoals *shampoo*), zorgt het vormovereenkomstbeginsel (gelijkvormigheid) ervoor dat de *ee* of *oo* altijd als *ee* of *oo* gespeld wordt en vindt er dus nooit klinkerverenking plaats.

- *slee, sleeën, sleeënde, ik slee, je sleet, ik sleeede, gesleed, de gesleede afstand*
- *shampoo, shampooën, shampooënde, ik shampoo, je shampooot, ik shampooede, geshampooed, het geshampoode haar*

Bij een stam eindigend op een enkele *o* volgt de spelling uiteraard de algemene regels.

- *judo, judoën, ik judo, je judoot, ik judode, gejudood*
- *uno, unoën, ik uno, jij unoot, we unoden, geünood*

Werkwoorden die zijn afgeleid van een zelfstandig naamwoord dat op *é* eindigt, zoals *djembé* en *macramé*, hebben altijd een stam die op *ee* eindigt.

- *djembeeën, ik djembee, jij djembeet, djembeede, gedjembeed*
- *macrameeën, ik macramee, jij macrameet, macrameede, gemacrameed, de gemacrameede tas*

4.2.2.3 Werkwoorden met stam op -ie en infinitief op -iën

Er bestaan ongeveer twintig werkwoorden waarvan de infinitief en het tegenwoordig deelwoord op grond van de klemtoonverdeling in het woord op het wordeinde gespeld worden met *-iën*: *oliën, oliënd(e), meniën, meniënd(e), neuriën* (zie 3.5.3). Het vormovereenkomstbeginsel (gelijkvormigheid) is, evenals de standaardschrijfwijze van het foneem /i/ als

ie, van toepassing op de meeste andere vormen van zulke werkwoorden.

- *ik neurie, neurie je, jij neuriet, ik neuriede, geneuried, een geneuriede melodie*

4.2.2.4 Werkwoorden met stam op -i en infinitief op -iën

Werkwoorden zoals *skiën* en *taxiën*, samenhangend met de zelfstandige naamwoorden *ski* en *taxi*, vormen een geval apart.

Hier zou zich een conflict kunnen voordoen tussen gelijkvormigheid en terugleesbaarheid.

Ondanks de vormen *ik ski, ik taxi* staat er *ie* in *jij skiet, zij skiede, zij heeft geskied, de geskiede afstand, wij taxieden, hij heeft getaxied*. In de tegenwoordige tijd meervoud en het tegenwoordig deelwoord wordt dezelfde schrijfwijze gebruikt als in de infinitief: *wij skiën / taxiën, skiënd(e) / taxiënd(e)*.

In de vormen met *ie* wordt gespeld analoog met het systeem voor de inheemse woorden (zoals *oliën, oliede*), waarin de klinker /i/ geschreven wordt als *ie*.

In de vormen met een gesloten lettergreep speelt ook de terugleesbaarheid een rol: het is *jij skiet / taxiet* omdat *jij skit / taxit* tot een verkeerde uitspraak zou leiden (vergelijk 3.2.3, terugleesbaarheid). Dat laatste speelt ook bij *skietje* en *skiester* (vrouwelijke vorm naast *skiër*), omdat *skitje* en *skister* tot een verkeerde uitspraak zouden leiden.

De vervoegingsvormen zijn dan:

stam: <i>ski, taxi</i>	
<i>skiën, taxiën</i>	<i>skiënd(e), taxiënd(e)</i>
<i>ik ski, taxi</i>	<i>ik skiede, taxiede</i>
<i>jij skiet, taxiet</i>	<i>jij skiede, taxiede</i>
<i>ski jij, taxi je</i>	<i>skiede jij, taxiede je</i>
<i>hij/zij/het skiet, taxiet</i>	<i>hij/zij/het skiede, taxiede</i>
<i>wij skiën, taxiën</i>	<i>wij skieden, taxieden</i>
<i>jullie skiën, taxiën</i>	<i>jullie skieden, taxieden</i>
<i>zij skiën, taxiën</i>	<i>zij skieden, taxieden</i>
<i>geskied, getaxied</i>	<i>geskiede, getaxiede</i>

Werkwoordsvormen afgeleid van vergelijkbare zelfstandige naamwoorden eindigend op *-i*, kunnen volgens dezelfde systematiek gespeld worden. Men zou bijvoorbeeld werkwoordsvormen kunnen afleiden van *maggi, safari* en *sushi* zoals *sushiën, ik sushi, hij sushiet, gesushied*.

4.3 Persoonsvormen op -t, -d, -dt

Bij de onvoltooid tegenwoordige tijd vragen werkwoorden waarvan de geschreven stam eindigt op de letter *d* extra aandacht. Ook bij deze werkwoorden wordt aan de stam de uitgang *-t* toegevoegd in de tweede en derde persoon, behalve als het onderwerp *je* of *jij* op de persoonsvorm volgt. Vergelijk *werken* en *vinden*:

<i>ik werk</i>	<i>ik vind</i>
<i>je/jij werkt, werk je/jij</i>	<i>je/jij vindt, vind je/jij</i>
<i>ge/gij werkt, werkt ge/gij</i>	<i>ge/gij vindt, vindt ge/gij</i>
<i>u werkt, werkt u</i>	<i>u vindt, vindt u</i>
<i>hij werkt</i>	<i>hij vindt</i>

In de onvoltooid verleden tijd wordt aan de stam van een sterk of onregelmatig werkwoord nooit een uitgang *-t* toegevoegd: *je had, stond je, u stond, had ze* (maar zie de opmerking over *gij/ge* hieronder).

Opmerking: *gij, ge* als onderwerp

In oudere teksten, sommige religieuze teksten en in regionaal taalgebruik wordt soms als onderwerp *gij* of *ge* gebruikt. Daarbij eindigt de persoonsvorm, anders dan bij *u*, niet alleen in de onvoltooid tegenwoordige tijd maar ook in de onvoltooid verleden tijd op de klank /t/ en dus op de letter *t*.

- *gij werkt, werkt gij; gij vindt, vindt gij*
- *ge vielt, vielt ge; ge vondt, vondt ge; ge hadt, hadt ge*
- *ge zoudt, zoudt ge; ge kondt, kondt ge*

Een geval apart zijn de verledentijdsvormen van *zullen* en *kunnen*. Als *ge, gij* onderwerp is, schrijven we: *ge zoudt, kondt*, waarbij aan de oudere verledentijdsstam op *d* (vergelijk: *we zouden, konden*) de uitgang *-t* is toegevoegd.

4.4 Persoonsvormen op -te(n), -tte(n), -de(n), -dde(n)

Als de stam van een regelmatig werkwoord eindigt op een klinker (inclusief echte of onechte tweeklank) of een stemhebbende medeklinker, wordt in de verleden tijd aan die stam /də/ of /dən/ toegevoegd, in het schrift weergegeven als *-de* of *-den*. Als de stam al op de letter *d* eindigt, komt er dus *dd* te staan:

- *echode, sleede, vleide, krabde, haalde* – *echoden, sleeden, vleiden, krabden, haalden*
- *antwoordde, vermoedde, wedde* – *antwoorden, vermoedden, wedden*

Bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een stemhebbende /v/ of /z/ verschijnen die in de spelling weergave van de stam als *f* en *s*. Hier wordt de persoonsvorm verleden tijd gevormd met *d*, niet met *t*, dus met de verledentijdsuitgang /də/ of /dən/, weergegeven als *-de* of *-den*.

- *leefde* (vergelijk *leven*), *staafde* (vergelijk *staven*)
- *reisde* (vergelijk *reizen*), *huisde* (vergelijk *huizen*)

Als de stam van een regelmatig werkwoord in zijn klankvorm op een stemloze medeklinker eindigt, wordt in de verleden tijd aan die stam /tə/ of /tən/ toegevoegd, in de spelling weergegeven als *-te* of *-ten*.

Het Nederlands kent in dit verband drie stemloze plofklanken: /p/, /t/ en /k/, vier stemloze wrijfklanken: /f/, /s/, /ʃ/ en /x/, en een stemloze gemengde medeklinker /tʃ/ (zie 2.3.7). Vaak wordt hiervoor een (onvolledig) ezelsbruggetje gebruikt, bijvoorbeeld *'t kofschip* of *'t sexy fokschaap*. Deze acht medeklinkers worden geschreven als *p, t, c, k, que, f, s, ce, sh, sj, x, ch, tz, tsj, tch*.

Als de stam al op de letter *t* eindigt, komt er dus *tt* te staan.

- p:* *dumppte(n), stopte(n), raapte(n)*
t: *begroette(n), praatte(n), zette(n), kaartte(n)*
c: *montignacte(n), stucte(n)*
k: *raakte(n), balkte(n), rekte(n), stuukte(n)*
que: *petanquete(n)*
f: *sufte(n), slofte(n), blafte(n)*
s: *bluste(n), fietste(n), ruiste(n)*
ce: *bouncete(n), racete(n)*
sh: *crashte(n), finishte(n)*
sj: *ramsjte(n)*
x: *faxte(n), mixte(n)*
ch: *glimlachte(n), coachte(n), lynchte(n), douchte(n)*
tz: *spachtelputzte(n)*
tsj: *roetsjte(n)*
tch: *switchte(n), stretchte(n)*

4.5 Deelwoorden

4.5.1 Het voltooid deelwoord van regelmatig werkwoorden

Als de stam van een regelmatig werkwoord in zijn klankvorm eindigt op een klinker (inclusief echte of onechte tweeklank) of een stemhebbende medeklinker, wordt aan de stam de uitgang /d/, geschreven als *-d*, gehecht. Medeklinkerbeperving (zie 3.3.2.2) zorgt ervoor dat het voltooid deelwoord van een stam op *d* met een enkele letter *d* eindigt.

- *geëchood, gejouid, gelobbyd, gepolood, gesleed, gevlijd*
- *gehoord, geluwd, geremd, getornd, gevoeld, gezaaid*
- *gedreigd, gekrabd*
- *geantwoord* (niet: *geantwoordd*), *gewed, besteed*

Bij werkwoorden waarvan de stam in zijn klankvorm eindigt op een stemhebbende /v/ of /z/ verschijnen die in de spellingweergave van de stam als *f* en *s*. Hier eindigt het voltooid deelwoord op *d*, niet op *t*.

- *geleefd* (*d* wegens stam /lev/), *gestaafd* (*d* wegens stam /stav/)
- *gereisd* (*d* wegens stam /reiz/), *gehuisd* (*d* wegens stam /hæyz/)

Als de stam in zijn klankvorm eindigt op een stemloze medeklinker, wordt aan de stam de uitgang /t/, geschreven als *-t*, gehecht. Medeklinkerbeperving (zie 3.3.2.2) zorgt ervoor dat het voltooid deelwoord van een stam op *t* met een enkele letter *t* eindigt. Het Nederlands kent drie stemloze plofklanken: /p/, /t/ en /k/, vier stemloze wrijfklanken: /f/, /s/, /ʃ/ en /x/, en een stemloze gemengde medeklinker /tʃ/. Vaak wordt hiervoor zoals in 4.4 een (onvolledig) ezelsbruggetje zoals *'t kofschip* of *'t sexy fokschaap* gebruikt, zoals vermeld in 4.4. Deze acht medeklinkers worden geschreven als *p, t, c, k, que, f, s, sh, ce, sj, x, ch, tz, tsj, tch*.

p: *gedumpt, gestopt, geraapt*

t: *gepraat* (niet: *gepraatt*), *gezet, gekaart*

c: *gemontignact, gestuct*

k: *geraakt, gebalkt, gerekt, gestuukt*

que: *gepetanquet*

f: *gesuft, gesloft, geblaft*

s: *geblust, gefietst, geruist*

ce: *gebouncet, geracet*

sh: *gecrasht, gefinisht*

sj: *geramsjt*

x: *gefaxt, gemixt*

ch: *geglimlacht, gecoacht, gelynacht, gedoucht*

tz: *gespachtelputzt*

tsj: *geroetsjt*

tch: *geswitcht, gestretcht*

4.5.2 Het verbogen voltooid deelwoord van regelmatig werkwoorden

Veel voltooid deelwoorden kunnen ook als bijvoeglijke naamwoorden gebruikt worden, zoals in *de gesnoeide struik* en *het gecrashte vliegtuig*. Zo'n bijvoeglijk gebruikt deelwoord volgt de algemene regels van medeklinkerbeperving (zie 3.3.2.2) en van medeklinkerverdubbeling en verenkelling van ongedekte klinkers (zie 3.5).

In het merendeel van de gevallen waarin een buigings-*e* verschijnt, wordt die eenvoudigweg achter het voltooid deelwoord van het regelmatige werkwoord gezet.

- *de bestemde plaats, de gebruikte tas, onterfde kinderen, afgelaste wedstrijden, het doorboorde schild, de volgroeide plant, het weerkaatste licht*

De eind-*d* of eind-*t* wordt verdubbeld als die direct op een gedekte klinker volgt.

- *het geredde kind, het uitgeschudde kussen, de bezette gebieden, verrotte tanden*

Een ongedekte klinker in de laatste syllabe van het voltooid deelwoord wordt verenkeld in gevallen als de volgende.

- *de gepote aardappel, het bestede bedrag*

Als de stam eindigt op /t/ of /d/, geschreven als *t* of *d*, moet de speller het bijvoeglijk gebruikte deelwoord goed van de persoonsvorm verleden tijd onderscheiden. Dit speelt met name bij werkwoorden waarvan de stam een voorvoegsel als *be-*, *ge-*, *mis-*, *ont-* of *ver-* of een voorzetselbijwoord als *door* of *om* bevat, omdat identiek klinkende woorden daar concurrerende schrijfwijzen hebben.

- *bekleed + d* → *bekleed~~d~~* → *bekleed + e* → *beklede: de beklede stoel* (naast *hij bekleedde de stoel*)
- *begroet + t* → *begroet~~t~~* → *begroet + e* → *begroete: de begroete man* (naast *zij begroette de man*)

Andere voorbeelden: *afgelaste* (naast *afgelastte*), *vergrote* (naast *vergrootte*), *gehate* (naast *haatte*), *misleide* (naast *misleidde*), *onthoofde* (naast *onthoofdde*), *verbrande* (naast *verbrandde*), *vermoede* (naast *vermoedde*), *verrichte* (naast *verrichtte*).

4.5.3 Het voltooid deelwoord van onregelmatige werkwoorden

Op enkele gevallen na (bijvoorbeeld *gekocht*, *de gekochte boeken*, *uitgebracht*, *het uitgebrachte bod*) eindigen voltooid deelwoorden van onregelmatige werkwoorden op *-en*. Ze zorgen zelden voor spellingproblemen. Eén belangrijke regel is dat de eind-*n* nooit wegvalt. Bij bijvoeglijk gebruik van zo'n voltooid deelwoord wordt dus altijd de vorm op *-en* gebruikt.

- *de meegenomen etenswaren, zijn overleden broer*

4.6 De imperatief of gebiedende wijs

Bij een 'zuivere' imperatiefvorm wordt geen onderwerp uitgedrukt. Deze vorm valt samen met de spellingweergave van de stam: *kom hier, geef gul, word niet boos*. Bij werkwoorden met stam eindigend op /d/ is die imperatiefvorm gelijklopend met een concurrerende vorm stam + *t*, zodat hier gemakkelijk fouten kunnen ontstaan: *word (wordt), vind (vindt), onthoud (onthoudt)*. Imperatiefvormen met stam + *t* (*wordt lid, onthoudt dit goed, voedt je kind behoorlijk op*) zijn in principe onjuist.

In de volgende uitzonderlijke gevallen wordt een meervoudsvorm van de gebiedende wijs gebruikt, die bestaat uit stam + *t*:

- in oudere vormen van Nederlands: *Neemt en eet, dit is mijn lichaam; Bidt dat uw vlucht niet valt in de winter of op een sabbat; houdt den dief*
- in plechtstatig taalgebruik: *komt allen; Bataven, kent uw spraak*
- in enkele vaste verbindingen, spreekwoorden: *bezint eer ge begint; proletariërs aller landen, verenigt u*

Zulke vormen worden als geïsoleerde gevallen beschouwd, die alleen binnen de gegeven context mogelijk zijn. De verouderde meervoudsvorm wordt in andersoortige context als onjuist beschouwd.

De strekking van de imperatief kan ook worden uitgedrukt met een persoonsvorm en een persoonlijk voornaamwoord, waarbij die persoonsvorm zich naar het voornaamwoord richt. Daar komt vaak een modaal woord (*eens, even, maar, nou* enzovoort) bij: *word jij niet boos, houdt u maar goed afstand, komen jullie eens mee, jij houdt je mond*.

Bij werkwoorden met een stam eindigend op de letter *d*, met name bij wederkerende werkwoorden, is er een verschil in grammaticale vorm en dus in spelling tussen bijvoorbeeld *wend u tot* en *wendt u zich tot*. In het eerste geval (zonder uitgedrukt onderwerp; *u* is hier een wederkerend voornaamwoord) is er sprake van een imperatiefvorm, in het tweede (met uitgedrukt onderwerp *u*; het wederkerend voornaamwoord is *zich*) van een persoonsvorm in de onvoltooid tegenwoordige tijd. Vergelijk: *was u, schaam u* met *wast u zich, schaamt u zich*, en *hoed u voor, wend u tot* met *hoedt u zich voor, wendt u zich tot*.

4.7 Dubbelvormen

Bij enkele Nederlandse werkwoorden met een stam die eindigt op *d* bestaan er in de uitspraak dubbelvormen: een meer formele vorm, met /d/, en een minder formele, zonder /d/. In de praktijk gaat het vooral om de werkwoorden *houden, glijden, snijden, rijden, uitscheiden* en samenstellingen daarmee, zoals *volhouden* en *doorrijden*. Bij deze werkwoorden kan de *-d* in de spelling, afhankelijk van stijl en context, soms wegvallen. Vooral bij de ik-vorm, voor *je* en in de gebiedende wijs is dat vrij gebruikelijk; de infinitieven zonder *d* worden als tamelijk informeel ervaren en worden niet vaak zo geschreven.

- *houden, hou(w)en; ik houd, ik hou; je houdt (niet: je hout); houd je, hou je; houd vol, hou vol*
- *snijden, snijen; ik snijd, ik snij; je snijdt (niet: je snijt); snijd je, snij je; snijd niet op, snij niet op*
- *rijden, rijden; ik rijd, ik rij; je rijdt (niet: je rijt); rijd je, rij je; rijd mee, rij mee*

4.8 Werkwoorden van Engelse herkomst

Werkwoorden van Engelse herkomst worden volgens dezelfde spellingregels geschreven als inheemse

Nederlandse werkwoordsvormen. De stam vormt ook hier de basis voor de spelling, zij het dat die stam in veel gevallen op zijn Engels gespeld blijft en in andere gevallen juist aan de Nederlandse spelling wordt aangepast. Verder volgt de spelling van de uitgangen de regels voor de spelling van de Nederlandse werkwoordsvormen.

De volgende gevallen vereisen bijzondere aandacht.

4.8.1 Stam eindigend op e

Werkwoorden waarvan de infinitief in het Engels eindigt op de letter *e* zijn bijzondere gevallen. Zij gedragen zich speciaal in de spelling van de vervoegde vormen op grond van het vormovereenkomstbeginsel (gelijkvormigheid, zie

3.3) en omwille van de juiste uitspraak bij het teruglezen (terugleesbaarheid, zie 3.2.3).

In de Engelse spelling vereist de werkwoordsvorm soms een *e* aan het einde om de juiste uitspraak van de voorafgaande klinker of medeklinker te garanderen. Deze niet als losse klank uitgesproken *e* blijft in het Nederlands behouden in de spelling van de stam, behalve bij stamklinker *o* (zie 4.8.2). Bij de keuze tussen *t* en *d* in verleden tijd en voltooid deelwoord wordt de niet-hoorbare *e* genegeerd en wordt uitgegaan van de stemloze respectievelijk stemhebbende klank waarop de stam in de Nederlandse uitspraak eindigt.

De verschillende Nederlandse uitgangen worden aan de stam gehecht volgens het volgende model:

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to frame</i>	<i>frame</i>	<i>frame+n, frame+n+d(+e), ik frame, ze frame+t, ik frame+de, we frame+de+n, ze hebben ge+frame+d, een ge+frame+d+e pagina</i>

Meer voorbeelden:

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to barbecue</i>	<i>barbecue</i>	<i>barbecueën, barbecueënd(e), ik barbecue, ze barbecuet, we barbecueden, we hebben gebarbecued</i>
<i>to fake</i>	<i>fake</i>	<i>faken, fakend(e), ik fake, ze faket, ik fakete, we faketen, ze hebben gefaket, de gefakete glimlach</i>

<i>to delete</i>	<i>delete</i>	<i>deleten, deletend(e), ik delete, ze deletet, we deleteten, ze hebben gedeletet, de gedeletete passage</i>
<i>to fade</i>	<i>fade</i>	<i>faden, fadend(e), ik fade, ze fadet, we faden, we hebben gefaded, het gefadede licht</i>
<i>to hype</i>	<i>hype</i>	<i>hypen, hypend(e), ik hype, ze hypet, ik hypete, we hypeten, ze hebben gehypet</i>
<i>to save</i>	<i>save</i>	<i>saven, savend(e), ik save, ze savet, we saveden, ze hebben gesaved, de gesavede passage</i>
<i>to trace</i>	<i>trace</i>	<i>tracen, tracend(e), ik trace, ze tracet, we traceten, ze hebben getracet, het getracete spoor</i>
<i>to upgrade</i>	<i>upgrade</i>	<i>upgraden, upgradend(e), ik upgrade, ze upgradet, we upgradeden, ze hebben geüpgraded, de geüpgradede programmatuur</i>
<i>to youtube</i>	<i>youtube</i>	<i>youtuben, youtubend(e), ik youtube, ze youtubet, we youtubeden, ze hebben geyoutubed</i>

De eind-*e* van de stam lijkt als hij voor een *t* of *d* staat een lettergreep of syllabe te suggereren, maar dat is in de uitspraak niet het geval. De correcte uitspraak van bijvoorbeeld *fadede*, *geüpgraded*, *deletete*, *gedeletet* is respectievelijk /fɛdə/, /ʏəʏpgret/ of /ʏəʏpɣret/, /dilitə/, /ʏədilit/. In gevallen als deze wint de vormovereenkomst met andere werkwoorden het van de terugleesbaarheid: in de onvoltooid verleden tijd staat *-de* of *-te* altijd na de stam (het valt niet samen met het einde van die stam)

en het voltooid deelwoord van een regelmatig werkwoord moet altijd op *d* of *t* eindigen. Een eventuele buigings-*e* bij bijvoeglijk gebruik komt dan weer achter die *d* of *t*.

4.8.2 Stam eindigend op *e* en met als stamklinker letter *o*

Er zijn Engelse werkwoorden die eindigen op de klinkerletter *e* waarbij die *e* in het Engels de uitspraak van een voorafgaande stamklinker *o* als ongedekte klinker /*o*/ garandeert. Als zulke werkwoorden in het Nederlands overgenomen zijn, worden ze ‘extra’ vernederlandst: in de stam verdwijnt de *e* en wordt de /*o*/ als *oo* geschreven. Naargelang van het geval wordt *oo* in andere vormen volgens de gewone regels (zie 3.5) verenigd tot *o*.

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to choke</i>	<i>chook</i>	<i>choken, chokend(e), ik chook, ze chookt, we chookten, we hebben gechookt</i>
<i>to score</i>	<i>scoor</i>	<i>scoren, scorend(e), ik scoor, ze scoort, we scoorden, we hebben gescoord</i>
<i>to promote</i>	<i>promoot</i>	<i>promoten, promotend(e), ik promoot, ze promoot, we promootten, we hebben gepromoot</i>

Op gelegenhedenontleningen is die extra vernederlandsting van de stam niet per se van toepassing; wie bijvoorbeeld *to close* in een Nederlandse zin gebruikt, hoeft het niet als *hij cloost, gecloost* enzovoort te schrijven, maar kan ook het woordbeeld van de Engelse stam handhaven: *hij closet, geclosed* enzovoort.

4.8.3 Stam met in het Engels een medeklinker + *-le* als eindlettergreep

Er zijn in het Engels werkwoorden waarvan de eindlettergreep van de infinitief met de lettercombinatie *-le* wordt gespeld. De spelling van die werkwoorden wordt omwille van de terugleesbaarheid (zie 3.2.3) aan die van het Nederlands aangepast. De onbeklemtoonde eindsyllabe wordt in de stam als *-el* geschreven.

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to google</i>	<i>googel</i>	<i>googelen, googelend(e), ik googel, ze googelt, we googelden, we hebben gegoogeld</i>
<i>to scrabble</i>	<i>scrabbel</i>	<i>scrabbelen, scrabbelend(e), ik scrabbel, ze scrabbelt, we scrabbelden, we hebben gescrabbeld</i>
<i>to shuffle</i>	<i>shuffel</i>	<i>shuffelen, shuffelend(e), ik shuffel, ze shuffelt, we shuffelden, we hebben geshuffeld</i>
<i>to tackle</i>	<i>tackel</i>	<i>tackelen, tackelend(e), ik tackel, ze tackelt, we tackelden, we hebben getackeld</i>

Let wel: bij het werkwoord *recyclen* wordt de spelling niet aangepast, omdat de spelling *recyclen* tot uitspraakproblemen zou leiden. Een *c* die gevolgd wordt door een *e* wordt immers meestal als /*s*/ uitgesproken (zie 3.4.3). Naast de spelling *sampelen*, volgens het bovenstaande principe, is in het Nederlands ook *samplen* ingeburgerd, naar analogie van de zelfstandige naamwoorden *sample*, *sampler* en *sampling*. Hetzelfde geldt voor *scramblen* naast *scrabbelen*, naar analogie van het zelfstandig naamwoord *scrambler*.

4.8.4 Stam eindigend op een ongedekte klinker

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to barbecue</i>	<i>barbecue</i>	<i>barbecueën, barbecueënd(e), ik barbecue, ze barbecuet, we barbecueden, we hebben gebarbecued</i>
<i>to volley</i>	<i>volley</i>	<i>volleyen, volleyend(e), ik volley, ze volleyt, we volleyden, we hebben gevolleyd</i>
<i>to shampoo</i>	<i>shampoo</i>	<i>shampooën, shampooënd, ik shampoo, ze shampooot, we shampoooden, we hebben geshampooed</i>

<i>to spray</i>	<i>spray</i>	<i>sprayen, sprayend(e), ik spray, ze sprayt, we sprayden, we hebben gesprayed</i>
<i>to rugby</i>	<i>rugby</i>	<i>rugbyen, rugbyend(e), ik rugby, ze rugbyt, we rugbyden, we hebben gerugbyd</i>
<i>to show</i>	<i>show</i>	<i>showen, showend(e), ik show, ze showt, we showden, we hebben geshowd</i>

Werkwoorden waarvan de stam in de uitspraak eindigt op een ongedekte klinker, behouden de Engelse schrijfwijze van de klinker in het Nederlands.

In werkwoorden met een stam die eindigt op een medeklinker plus *y*, zoals *hobbyen, lobbyen, rugbyen, rummyen, shimmyen*, wordt het grafeem *y* behandeld als equivalent van het Nederlandse grafeem *ie* ter weergave van de ongedekte klinker /i/. Daardoor is er, anders dan in vormen als *hobby's* en *baby'tje* (zie 11.2 en 5.3.4), geen apostrof vereist in bijvoorbeeld *hij hobbyt* en *gerugbyd*.

4.8.5 Stam eindigend op een stemloze medeklinker

Werkwoorden met een stam die in zijn klankvorm eindigt op een van de stemloze medeklinkers /p/, /t/, /k/, /f/, /s/, /x/, /ʃ/, /tʃ/ (zie 4.4 en 4.5.1), gespeld als onder meer *p(e), t(e), k(e), f, gh, ph, s(e), ss, ce, x, ch, sh, tch*, krijgen in de onvoltooid verleden tijd de uitgang *-te(n)*, en in het voltooid deelwoord de uitgang *-t*. Ook hier wordt het (onvolledige) ezelsbruggetje van 't *kofschip* gebruikt om uit te maken of de stam in de uitspraak op een stemloze medeklinker eindigt. Enkele voorbeelden:

- *chopte, tapete, batte, backte, briefte, passte, faxte, brunchten, pushte, pitchte*
- *gedeletet, gefaket, gesurft, geparset, gestrest* (zie ook 4.8.6), *geslicet, gecoacht, gesquasht*

Als er twee uitspraken mogelijk zijn, bijvoorbeeld /f/ naast /v/, /s/ naast /z/, /dʒ/ naast /tʃ/, zijn zowel de vormen met *t* als die met *d* correct.

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to golf</i>	<i>golf</i>	<i>golven, golfend, ik golf, ze golft, we golften / golfden, we hebben gegolft / gegolfd</i>
<i>to brief</i>	<i>brief</i>	<i>briefen, briefend, ik brief, ze brieft, we brieften / briefden, we hebben gebrieft / gebriefd</i>
<i>to lease</i>	<i>lease</i>	<i>leasen, leasend, ik lease, ze leaset, we leaseten / leaseden, we hebben geleased / geleased</i>
<i>to house</i>	<i>house</i>	<i>housen, housend, ik house, ze houset, we houseten / houseden, we hebben gehouset / gehoused</i>
<i>to cruise</i>	<i>cruise</i>	<i>cruisen, cruisend, ik cruise, ze cruiset, we cruiseden / cruiseten, we hebben gecruised / gecruiset</i>
<i>to bridge</i>	<i>bridge</i>	<i>bridgen, bridgend, ik bridge, ze bridget, we bridgeden / bridgeten, we hebben gebridged / gebridged</i>

Aan het eind van de stam van de laatste vier werkwoorden wordt *e* bewaard (*lease, house, cruise, bridge*) wegens de gelijkvormigheid van die stammen met de gelijkkluidende zelfstandige naamwoorden.

4.8.6 Werkwoorden die in het Engels eindigen op twee identieke medeklinkerletters

Bij aan het Engels ontleende werkwoorden die in het Engels eindigen op twee identieke medeklinkerletters en waarbij de klank van de voorafgaande stamklinker is vernederlandst, wordt de vernederlandsing ook doorgevoerd in de spelling van de eindmedeklinker van de stam: één medeklinker wordt geschrapt (zie medeklinkerbeperving, 3.3.2.2).

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to grill</i>	<i>gril</i>	<i>grillen, grillend, ik gril, ze grilt, we grilden, we hebben gegrild</i>
<i>to kill</i>	<i>kil</i>	<i>killen, killend, ik kil, ze kilt, we kilden, we hebben gekild</i>
<i>to scroll</i>	<i>scrol</i>	<i>scrollen, scrollend, ik scrol, ze scrolt, we scrolden, we hebben gescrold</i>
<i>to volleyball</i>	<i>volleybal</i>	<i>volleyballen, volleyballend, ik volleybal, ze volleybalt, we volleybalden, we hebben gevolleybald</i>
<i>to yell</i>	<i>yel</i>	<i>yellen, yellend, ik yel, ze yelt, we yelden, we hebben geyeld</i>
<i>to cross</i>	<i>cros</i>	<i>crossen, crossend, ik cros, ze crost, we crosten, we hebben gecrost</i>
<i>to stress</i>	<i>stres</i>	<i>stressen, stressend, ik stres, dat strest, we stresten, we worden gestrest</i>

Let wel: in *baseballen* en *passen* behoudt de *a* de Engelse uitspraak: /beɪzbɔ:l/, /pɑ:s/ of /pɑ:s/. Daarom wordt hier de dubbele medeklinkerletter behouden:

Engels	Ndl. stam	andere werkwoordsvormen
<i>to baseball</i>	<i>baseball</i>	<i>baseballen, baseballend, ik baseball, zij baseballdt, we baseballden, we hebben gebaseballd</i>
<i>to pass</i>	<i>pass</i>	<i>passen, passend, ik pass, zij passt, we passten, we hebben gepast</i>

5 Zelfstandige naamwoorden

5.1 Inleiding

De spelling van zelfstandige naamwoorden is onderhevig aan een aantal principes en regels die ook voor andere Nederlandse woorden gelden. Dit betreft allereerst de algemene beginselen van de Nederlandse spelling (zie hoofdstuk 3): het beginsel van de standaarduitspraak, het nevenbeginsel van de vormovereenkomst (gelijkvormigheid en analogie) en het nevenbeginsel van de etymologie. Verder gelden de algemene regels voor het verdubbelen van medeklinkers en het venekelen van vrije klinkers, evenals de regels voor klinkerbotsing, kleine letters of hoofdletters enzovoort.

Dit hoofdstuk behandelt vooral een paar kwesties die specifiek zijn voor zelfstandige naamwoorden. Eerst wordt aandacht besteed aan het woordgeslacht (grammaticaal geslacht, *genus*) van zelfstandige naamwoorden, dat onderscheiden moet worden van het biologische oftewel natuurlijke geslacht. Al eeuwenlang zijn taalgebruikers bij tal van zelfstandige naamwoorden onzeker over het grammaticale geslacht. Om zekerheid over het woordgeslacht te geven stelde de taalwetenschapper David van Hoogstraten in 1700 de eerste woordenlijst, *Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden*, samen. Die informatie had men onder meer nodig om bij het schrijven te kunnen onderscheiden tussen *den* (mannelijk) en *de* (vrouwelijk) in bijvoorbeeld *ik hoor de klok maar zie den klepel niet*, terwijl de *n* van *den* niet meer uitgesproken werd. Strikt gesproken speelt het *genus* in de hedendaagse spelling geen rol meer. Toch wordt het *genus* in de Technische Handleiding (bondig) behandeld, omdat deze woordinformatie ook in de Wordenlijst wordt gegeven.

De behandeling van de verkleinvormen van zelfstandige naamwoorden beslaat het grootste deel van dit hoofdstuk. De manier waarop in het Nederlands verkleinwoorden worden gevormd, behoort tot de vormleer (morfologie) als onderdeel van de grammatica. Voor een overzicht van de betreffende woordvormingsregels wordt verwezen naar de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS) en naar handboeken over de morfologie van het Nederlands. In dit hoofdstuk gaat het voornamelijk over spellingaspecten, zoals verlenging van klinkers, het gebruik van de apostrof, de schrijfwijze van verkleinvormen van Franse leenwoorden, en woordafbreking bij verkleiningsachtervoegsels.

De meeste Nederlandse verkleinwoorden zijn zelfstandige naamwoorden. Daarnaast bestaan er echter nog andere woorden met een verkleinvorm. Zo kunnen met het achtervoegsel *-jes* bijwoorden van inheemse bijvoeglijke naamwoorden worden afgeleid, bijvoorbeeld *braafjes*, *losjes*, *stilletjes*, *warmpjes*. Enkele bijwoorden zijn afgeleid van een bijwoord, bijvoorbeeld *eventjes*, *saampjes*, *strakjes*, *welletjes*. En er is een enkele verkleinvorm van een voornaamwoord, *beidjes*. Deze andere verkleinwoorden worden in de Technische Handleiding niet besproken, omdat de spelling ervan niet bijzonder is.

De behandeling van de schrijfwijze van verkleinwoorden, met name bij leenwoorden, kan ingewikkeld of vergezocht lijken. Toch leiden de regels in principe juist tot die vormen die taalgebruikers op grond van hun intuïtie zouden schrijven, vanuit hun geheugen of door middel van analogieën. De betreffende regels zijn bedoeld om de systematiek te beschrijven. Daardoor komen in dit hoofdstuk veel

woordvormen voorbij die in de praktijk zelden of nooit gebruikt zullen worden, zoals *mobilhomepje, havootje, adviseusetje, tournedostje, tsarevitsje, cassouletje*.

Zelfstandige naamwoorden zijn een woordsoort waarbij de vraag ‘kleine letter of hoofdletter?’ bijzonder relevant is. Dit houdt onder meer verband met het feit dat zelfstandige naamwoorden ofwel behoren tot de categorie soortnamen, waar een kleine letter het uitgangspunt is, ofwel tot de categorie eigennamen, waar een hoofdletter vanzelfsprekend is. Er worden met zelfstandige naamwoorden echter allerlei complexe (gelede) woorden gevormd die zelf lang niet altijd tot de woordsoort zelfstandig naamwoord behoren. Vanwege de onderlinge samenhang in de behandeling van die verschillende soorten woorden, wordt de kwestie van kleine letter en hoofdletter in een apart hoofdstuk besproken (zie hoofdstuk 10).

5.2 Het genus van zelfstandige naamwoorden

Zelfstandige naamwoorden hebben een grammaticaal geslacht (woordgeslacht, genus): ze zijn mannelijk, vrouwelijk of onzijdig (of een combinatie hiervan). Er is een wezenlijk onderscheid tussen woordgeslacht, een grammaticale categorie met drie waarden, en natuurlijk geslacht, met in de traditionele opvatting slechts twee waarden (mannelijke en vrouwelijke wezens), die een andere betekenis hebben dan het mannelijke en vrouwelijke genus.

Het genus van een zelfstandig naamwoord komt tot uiting in het lidwoord en in de verwijzing met persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden in de derde persoon enkelvoud en met aanwijzende voornaamwoorden.

De verwijzingen met deze voornaamwoorden omvatten:

	naar mannelijk znw.	naar vrouwelijk znw.	naar onzijdig znw.
persoonlijk vnw.	<i>hij, ie, hem, 'm</i>	<i>zij, ze, haar, d'r, 'r</i>	<i>het, 't</i>
bezittelijk vnw.	<i>zijn, z'n</i>	<i>haar, d'r, 'r</i>	<i>zijn, z'n</i>

aanwijzend vnw.	<i>deze, die</i>	<i>deze, die</i>	<i>dit, dat</i>
----------------------------	------------------	------------------	-----------------

Voor een overzicht van regels die het genus van zelfstandige naamwoorden beschrijven en van de verwijzingsregels wordt verwezen naar de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS), naar verschillende handboeken over de morfologie van het Nederlands en naar taaladviespublicaties. Hier worden alleen enkele voorbeelden gegeven.

In de gedrukte Woordenlijst worden zelfstandige naamwoorden voorzien van de volgende aanduidingen:

<i>de</i>	de-woorden die én mannelijk én vrouwelijk kunnen zijn, bijvoorbeeld <i>doos, kiem, lampenkap</i>
<i>het</i>	het-woorden oftewel onzijdige woorden, bijvoorbeeld <i>hoofd, land, milieu</i>
<i>de/het</i>	woorden die mannelijk, vrouwelijk en onzijdig kunnen zijn, bijvoorbeeld <i>affiche, broodkruim, figuur</i>
<i>de (v)</i>	de-woorden die vrouwelijk zijn, bijvoorbeeld <i>analyse, lyriek, opvatting</i>
<i>de/het (v/o)</i>	woorden die vrouwelijk en onzijdig kunnen zijn, bijvoorbeeld <i>mechaniek, montuur, schilderij</i>
<i>de (m)</i>	de-woorden die mannelijk zijn, bijvoorbeeld <i>film, letterbak, leugenaar</i>
<i>de/het (m/o)</i>	woorden die mannelijk en onzijdig kunnen zijn, bijvoorbeeld <i>filter, lycra</i>
<i>mv</i>	woorden die alleen in het meervoud voorkomen, bijvoorbeeld <i>hersenen, paardenrennen, paperassen, patates frites</i>

Op Woordenlijst.org wordt bij elk enkelvoudig zelfstandig naamwoord expliciet *m*, *v* en/of *o* vermeld.

Bij een aantal woorden bestaat er met betrekking tot mannelijk en vrouwelijk genus verschil tussen gebruik en norm, met andere woorden tussen wat gezegd wordt en wat voorgeschreven wordt, en tussen het Nederlands in Nederland en dat in België, met bovendien variatie binnen elk land. Vaak krijgen

dergelijke woorden alleen de aanduiding *de*, wat aangeeft dat ze behoren tot de categorie woorden die zowel mannelijk als vrouwelijk kunnen zijn.

Hierna volgt een onvolledig overzicht van categorieën woorden (naar vorm of betekenis) die in veel of alle gevallen een bepaald genus hebben.

1. mannelijk en vrouwelijk: *de*

- zelfstandig gebruikte bijvoeglijke naamwoorden en voltooid deelwoorden: *betrokkene, zieke*
- persoonsnamen die voor mannen en vrouwen kunnen worden gebruikt: *babbelkous, beambte*
- algemene aardrijkskundige soortnamen en soortnamen van hemellichamen: *maan, rivier, stad, ster*
- de meeste voorwerpsnamen die oorspronkelijk uitsluitend vrouwelijk waren: *bank, kast*

2. onzijdig: *het*

- alle verkleinwoorden: *boompje, essaytje, lammetje, meisje, plankje*
- namen van landen, dorpen en steden: *Nederland, Deurne, Brugge*
- afleidingen van werkwoordstammen met de voorvoegsels *be-*, *ge-*, *ont-*: *beraad, getik, ontslag*

3. vrouwelijk: *de (v)*

- aanduidingen van vrouwelijke personen en dieren: *kip, merrie, ontwerpster, tante, zus*, uitgezonderd onzijdige woorden als *meisje* en *moederschaap*
- woorden met de inheemse achtervoegsels *-arij*, *-de*, *-enij*, *-erij*, *-ernij*, *-heid*, *-ij*, *-ing* (na een werkwoordstam), *-nis*, *-st* (na een werkwoordstam), *-te*:
beuzelarij, liefde, dekenij, visserij, razernij, kaalheid, voogdij, handeling, stoornis, vangst, hoogte
- woorden met de uitheemse achtervoegsels *-ade*, *-age*, *-agogie*, *-ica*, *-ide*, *-ie*, *-iek*, *-ine*, *-iteit*, *-itis*, *-logie*, *-ode*, *-se*, *-sis*, *-sofie*, *-suur*, *-teit*, *-theek*, *-tie*, *-tuur*, *-ude*, *-xis*:
tirade, bagage, demagogie, fysica, peptide, familie, muziek, machine, subtiliteit, encefalitis, filologie, periode, analyse, basis, antroposofie, censuur,

puberteit, videotheek, conditie, natuur, attitude, syntaxis

4. mannelijk: *de (m)*

- aanduidingen van mannelijke personen en dieren: *broer, haan, hengst, oom*, uitgezonderd onzijdige woorden als *joch, jongetje* en *mannetjeshert*
- zelfstandig gebruikte werkwoordstammen: *groei, haat, schrik, slaap*
- woorden met de achtervoegsels *-aar*, *-aard*, *-er*, *-erd*: *leugenaar, dronkaard, verpleger, vlammenwerper, gluiperd*

5.3 De verkleinvormen

De hier besproken verkleinwoorden zijn zelfstandige naamwoorden. Meestal is het grondwoord ook een zelfstandig naamwoord, maar ook met andere woordsoorten, zoals een tussenwerpsel, kan een zelfstandig naamwoord in de verkleinvorm afgeleid worden, bijvoorbeeld *oké – een okeetje, OK – een OK'tje*. Omdat verkleinwoorden die tot een andere woordsoort behoren amper spellingproblemen opleveren, worden ze hier niet behandeld (zie 5.1).

In wat hierna volgt gaat het voornamelijk over spellingaspecten bij de vorming van verkleinwoorden.

5.3.1 De achtervoegsels *-je*, *-kje*, *-tje*, *-etje*, *-pje*

De hoofdregel is dat de verkleiningsachtervoegsels *-je*, *-kje*, *-tje*, *-etje*, *-pje* aan het grondwoord worden gehecht. Soms verandert het grondwoord van vorm. In sommige woorden is het klinkerfoneem anders in de verkleinvorm dan in het grondwoord, bijvoorbeeld *vat – vaatje, schip – scheepje*. De enkele letter van een vrije klinker wordt voor het suffix *-tje* verlengd, bijvoorbeeld *oma – omaatje, taxi – taxietje*. Verder wordt de medeklinker aan het eind van een gesloten lettergreep verdubbeld, zoals bij *bel – belletje, slab – slabbetje*. Bij het achtervoegsel *-kje* valt de *g* van het wordeinde *-ng* in het grondwoord weg, bijvoorbeeld *koning – koninkje*. Bij Franse leenwoorden doen zich soms afwijkende vormen voor (zie 5.3.5).

Enkele voorbeelden:

-je: *boardje, bootje, bordje, busje, cognacje, draffe, haakje, korstje, laagje, lachje, quizje, shockje, stewardessje, stulpje, vinkje, glaasje, blaadje, bloedvaatje, scheepje*

-kje: *harinkje, ontstekinkje, slidinkje*

-tje: *anekdotetje, attacheetje, bavaroistje, cordon bleutje, gemeentetje, ideetje, jockeytje, korreltje, relaistje, soutje, souvenirtje, spraytje, tekentje, theeboytje, tournedostje, veertje*

-etje: *belletje, gometje, orang-oetannetje, slabbetje, sparretje, tangetje, tekeningetje, webcammetje, zinnetje*

-pje: *armpje, boompje, bodempje, columnpje, crèmepje, framepje, gamepje, mobilhomepje*

Woordafbreking

Verkleinwoorden (kunnen) worden afgebroken voor de achtervoegsels *-je*, *-kje*, *-tje*, *-pje*. (Zie verder ook hoofdstuk 14, over woordafbreking.)

- *lach•je, boot•je, glaas•je, bloed•vaat•je, haak•je, vink•je, ont•ste•kin•kje, idee•tje, re•lais•tje, ge•meen•te•tje, sou•ve•nir•tje, bo•dem•pje*
- *cake•je, pent•house•je, safe•je, tune•tje, joc•key•tje, frame•pje, game•pje, sli•din•kje*

Omdat het achtervoegsel *-etje* met een klinker begint, vormt de *-e-* samen met de verdubbelde eindmedeklinker van het grondwoord een lettergreep en wordt afgebroken tussen *-e-* en *-tje*.

- *gom•me•tje, slab•be•tje, vel•le•tje, web•cam•me•tje, zin•ne•tje*

Bij grondwoorden die eindigen op *sj* of *tsj* wordt omwille van de leesbaarheid in de verkleinvorm één *j* geschrapt. Woordafbreking voor de laatste lettergreep is hier niet mogelijk.

- *baksjische, derwisje, fetisje, tarboesje, tsarevitsje, slivovitsje*

5.3.2 Achtervoegsel *-ie*

In Nederland wordt in de spreektaal ook wel het verkleiningsachtervoegsel /i/, geschreven als *-ie*, gebruikt.

- *bakkie, suffie, jochie, jonkie, pappie, tassie, wijffie, ijsie, moesie, Willempie*

Hier zijn ook de regels van klinkerverenkeling en medeklinkerverdubbeling (zie 3.5) van kracht.

- *aap – apie, buuf – bufie*
- *kop – koppie, bak – bakkie*

5.3.3 Verlengde klinkers

Omwille van de terugleesbaarheid worden met één letter geschreven vrije eindklinkers verlengd.

De eindklinkers *a*, *e*, *i*, *o*, *u* worden *aa*, *ee*, *ie*, *oo*, *uu* als aan de onderstaande voorwaarden is voldaan:

1. ze worden uitgesproken als vrije klinker
2. ze worden voorafgegaan door:
 - a. een medeklinker, of
 - b. een klinker waarmee ze niet samen één klank vormen
3. ze worden als kleine letter geschreven.

Enkele voorbeelden:

- a. met een voorafgaande medeklinker: *behaatje, laatje, sjwaatje, facsimileetje, cafeetje, bikinietje, skietje, taxietje, pianootje, bistroetje, aiootje* (*aio* = assistent in opleiding; de letter *i* stelt de medeklinker /j/ voor), *havootje, amaatje* (*ama* = alleenstaande minderjarige asielzoeker), *menuutje, déjà vuutje*
- b. met een voorafgaande klinker: *boaatje, radiootje*

Opmerkingen

1. Als de eindklinker een vrije klinker *e* is met daarop een accent aigu (*é*), valt dit accentteken weg en wordt de eindklinker verlengd.
 - *cafeetje, defileetje, associette*
2. Als de eindklinker een vrije klinker is met daarop een trema, blijft het trema behouden en wordt de eindklinker verlengd.
 - *aloëetje*

Minstens sinds het midden van de negentiende eeuw (Te Winkel 1863) is de beregeling van eenzelfde

probleem, de schrijfwijze van met één letter geschreven vrije eindklinkers, verschillend in het geval van de toevoeging van een meervouds-s (apostrof) en van een verkleiningsachtervoegsel (klinkerverlenging). Vergelijk:

grondwoord	meervoud	verkleinvorm
<i>oma</i>	<i>oma's</i>	<i>omaatje</i>
<i>facsimile</i>	<i>facsimile's</i>	<i>facsimileetje</i>
<i>taxi</i>	<i>taxi's</i>	<i>taxietje</i>
<i>piano</i>	<i>piano's</i>	<i>pianootje</i>
<i>menu</i>	<i>menu's</i>	<i>menuutje</i>

Woordafbreking

Er wordt afgebroken voor de verkleiningsachtervoegsels. Daarbij worden *aa*, *ee*, *ëe*, *ie*, *oo*, *uu* teruggebracht tot *a*, *e*, *é*, *ë*, *i*, *o*, *u*, dat wil zeggen zoals in de niet-verkleinwoordvorm.

grondwoord	verkleinvorm	afbreking
<i>boa</i>	<i>boaatje</i>	<i>boa•tje</i>
<i>facsimile</i>	<i>facsimileetje</i>	<i>facsimile•tje</i>
<i>café</i>	<i>cafeetje</i>	<i>café•tje</i>
<i>aloë</i>	<i>aloëetje</i>	<i>aloë•tje</i>
<i>taxi</i>	<i>taxietje</i>	<i>taxi•tje</i>
<i>piano</i>	<i>pianootje</i>	<i>piano•tje</i>
<i>aio</i>	<i>aiootje</i>	<i>aio•tje</i>
<i>havo</i>	<i>havootje</i>	<i>havo•tje</i>
<i>menu</i>	<i>menuutje</i>	<i>menu•tje</i>

Zie verder 14.4.3.

5.3.4 Apostrof in verkleinwoorden

Omwille van de terugleesbaarheid wordt er een apostrof gebruikt:

- als de eindklinker *-u* als de vrije klinker /*u*/ wordt uitgesproken.
 - haiku•tje*, *tiramisu•tje*
- als het woord eindigt op een *y* die wordt voorafgegaan door een medeklinkerletter.
 - baby•tje*, *body•tje*, *sherry•tje*, *whisky•tje*
 Bij een voorafgaande klinkerletter komt er geen apostrof.
 - essaytje*, *spraytje*, *jerseytje*, *trolleytje*

- als een letter of lettercombinatie in zelfnoemfunctie (als letternaam) wordt gebruikt. Dat geldt ook voor eenlettergrepige voluit geschreven (Griekse) letternamen die op een klinkerletter eindigen.
 - a•tje*, *b•tje*, *m'etje*, *s'je*, *ei'tje* (i.t.t. *een gekookt eitje*), *ij'tje*, *au'tje*, *oei'tje*, *ch'tje*
 - mu'tje* (Griekse letter *mu*), *rho'tje*, *pi'tje*, *psi'tje*, *tau'tje*
 Andere Griekse letternamen krijgen zo nodig klinkerverlenging.
 - alfaetje*, *bètaetje*, *gammaetje*, *deltaetje*, *omegaetje*
 In *ootje* (*iemand in het ootje nemen*) is er geen sprake van zelfnoemfunctie.
- als het bij het grondwoord gaat om initiaalwoorden, hoofdletters, cijfers, symbolen of andere speciale tekens.
 - cd'tje*, *gsm'etje*, *2'tje*, *A4'tje*, *&'je*, *C&A'tje*, *LIA'tje* (Language Industry Award)

Woordafbreking

Bij woordafbreking voor de verkleiningsuitgang vervalt de apostrof.

- haiku•tje*, *tiramisu•tje*, *body•tje*, *au•tje*, *psi•tje*, *cd•tje*, *C&A•tje*

5.3.5 Verkleinwoorden van Franse leenwoorden

Voor de verkleinwoorden van Franse leenwoorden gelden de hiernavolgende regels.

5.3.5.1 Franse leenwoorden met grondwoord op -e

Het gaat hier om Franse leenwoorden waarvan het grondwoord eindigt op de letter *e* die (a) als sjwa wordt uitgesproken, of (b) niet wordt uitgesproken. Men moet zich hier door de uitspraak laten leiden, niet door het schriftbeeld.

a. De eind-e in het verkleinwoord wordt uitgesproken

Wordt in het verkleinwoord de eind-*e* (sjwa) van het grondwoord voor het verkleiningsachtervoegsel uitgesproken, dan wordt het

verkleiningsachtervoegsel *-tje* aan het uitheemse grondwoord gehecht.

- *ambulancetje, giraffetje, moleculetje, machinetje, empiertje, jalappetje, enveloppetje, blessuretje, brunettetje, mascottetje, enclavetje, bouillabaissetje, directoiretje, moussetje, actricetje, adviseusetje, affairetje, portefeulletje*

Woordafbreking

Het afbreektteken komt tussen het uitheemse grondwoord en het verkleiningsachtervoegsel *-tje*.

- *am•bu•lan•ce•tje, gi•raf•fe•tje, mo•le•cu•le•tje, ma•chi•ne•tje, em•pi•re•tje, ja•lap•pe•tje, en•ve•lop•pe•tje, bles•su•re•tje, bru•net•te•tje, mas•cot•te•tje, en•cla•ve•tje, bouil•la•bais•se•tje, di•rec•toi•re•tje, mous•se•tje, ac•tri•ce•tje, ad•vi•seu•se•tje, af•fai•re•tje, por•te•feuil•le•tje*

b. De eind-*e* in het verkleinwoord wordt niet uitgesproken

Als het grondwoord eindigt op *-ade, -ave, -ffe, -ine, -ppe, -tte, -ule, -ure* of *-ute* en bij het verkleinwoord de eind-*e* van het grondwoord voor het verkleiningsachtervoegsel niet wordt uitgesproken, wordt de uitheemse vorm van het grondwoord vernederlandst. De vernederlandste vorm is dan *-aadje, -aafje, -fje, -ientje, -pje, -tje, -uultje, -uurtje, -uutje*.

- *karbonaadje, enclaafe, giraffe, piaffe, tartuuffe, machientje, sardientje, pralientje, envelopje, jalapje, brunetje, suffragetje, brochetje, racletje, fermetje, camionetje, mascotje, molecuultje, penduultje, bascuultje, blesuurtje, voituurtje, parachuutje*

Bij verkleinwoorden van een grondwoord eindigend op een van de onder b) genoemde combinaties, bijvoorbeeld *machine*, is er dus variatie in de vorming van het verkleinwoord mogelijk, afhankelijk van het al dan niet uitspreken van de eind-*e*: *machinetje* en *machientje*.

Let op: van de woorden *giraffe, sardine, enveloppe, jalappe* en *molecule* bestaat er een tweede, vernederlandste vorm: *giraf, sardien, envelop, jalap* en *molecuul*. De verkleinvormen *giraffe, sardientje,*

enveloppe, jalapje en *molecuultje* zijn daardoor ook overeenkomstig de algemene regels (zie 5.3.1) gespeld.

Er is geen sprake van vernederlandsing bij leenwoorden die anders dan de bovenstaande eindigen. Daar worden de verkleiningsachtervoegsels toegevoegd zoals bij andere Nederlandse woorden volgens de algemene regels (zie 5.3.1). De eind-*e* van het grondwoord blijft voor het verkleiningsachtervoegsel staan, ook voor *-pje* en *-tje*, ongeacht of de *e* wordt uitgesproken.

- *ambulanceje, tompouceje; crècheje, doucheje; paroletje, vaudevilletje; regimepje, crèmepje; chapeje, equipeje, escalopeje; chequeje; bravouretje, dictionairetje, necessairetje; bouillabaisseje, mousseje, saucisseje; entrecoteje, compoteje, champagneflûteje; circonflexeje*

Als het grondwoord het laatste element is van een samenstelling in de vorm van een anderstalige woordgroep, wordt de verkleinvorm niet vernederlandst.

- *chemise-enveloppeje* (niet: *chemise-envelopje*), *eau de toiletteje* (niet: *eau de toiletje*)

Woordafbreking

a. Het afbreektteken komt tussen het vernederlandste grondwoord en het verkleiningsachtervoegsel.

- *kar•bo•naad•je, en•claa•f•je, gi•raf•je, ma•chien•tje, sar•dien•tje, bru•net•je, mas•cot•je, mo•le•cuul•tje, bles•suur•tje, pa•ra•chuu•t•je, ja•lap•je, en•ve•lop•je*

b. Het afbreektteken komt tussen het uitheemse grondwoord en het achtervoegsel.

- *am•bu•lan•ce•je, che•que•je, crè•che•je, crè•me•pje, dou•che•je, mo•ni•tri•ce•je, mous•ta•che•je*

5.3.5.2 Franse leenwoorden die niet op de letter *e* eindigen

a. Het grondwoord eindigt niet op *t* of *d*

Franse leenwoorden die op *a*, *o*, *i*, *u*, *y*, *é* eindigen, volgen de regels van het Nederlands (zie 5.3.1).

- *café* – *cafeetje*, *defilé* – *defileetje*, *abri* – *abrietje*

Eindigt het uitheemse grondwoord op een medeklinker die geen *t* of *d* is, dan worden de verkleiningsachtervoegsels *-je*, *-tje*, *-pje*, *-etje* aan het uitheemse grondwoord gehecht. Hier komt het achtervoegsel *-kje* niet voor. Het juiste achtervoegsel hangt af van de uitspraak:

- het grondwoord eindigt in de uitspraak op een klinker (dat kan ook een tweeklank zijn):
syahtje, *dinertje*, *premiertje*, *deux-chevauxje*, *pardessusje*, *relaistje*, *entremetstje*, *turnedostje*, *rendez-vousje*, *bourgeoisje*, *bavaroistje*, *chablistje*, *detailtje*, *couptje* (/kucə/), *fractje* (/frācə/), *coulombtje* (/kulɔcə/)
- het grondwoord eindigt in de uitspraak op een medeklinker:
cognacje, *coupje* (/kupjə/), *francje* (/franjkjə/), *marcje* (/markjə/), *marctje* (/marcə/), *decortje*, *concourstje* (/konkurcə/), *concoursjje* (/konkursjə/), *enverstje*, *souvenirtje*, *faubourgje*, *clair-obscurtje*, *hangartje*, *mistralletje*

Merk op dat variatie in de uitspraak hier ook leidt tot variatie in verkleinvorming en in de schrijfwijze daarvan.

- *couptje* – *coupje*, *fractje* – *francje*, *concourstje* – *concoursjje*

Woordafbreking

Het afbreekteken komt tussen het uitheemse

grondwoord en het achtervoegsel. De eerste *e* van *-etje* blijft als tussenletter bij het grondwoord.

- *cog•nac•je*, *coup•je*, *di•ner•tje*, *deux•che•vaux•tje*, *re•lais•tje*, *en•tre•mets•tje*, *bour•geois•tje*, *cha•blis•tje*, *coup•tje*, *coup•je*, *con•cours•tje*, *sou•ve•nir•tje*, *mis•tral•le•tje*, *cou•lomb•tje*

b. Het grondwoord eindigt op *t* of *d*

Eindigt het uitheemse grondwoord op de letter *t* of *d*, ongeacht of die in het Nederlands in het grondwoord wordt uitgesproken, dan worden de verkleiningsachtervoegsels *-je* en *-tje* beide in de vorm *-je* aan het grondwoord gehecht. Hoewel woorden als *restaurant* en *beignet* zowel met als zonder /t/ kunnen worden uitgesproken, geldt voor beide varianten één enkele schrijfwijze van het verkleinwoord: *restaurantje*, *beignetje*.

- *restaurantje*, *colbertje*, *expertje*, *bidetje*, *forfaitje*, *beignetje*, *cassouletje*, *crochetje*, *espritje*, *circuitje*, *maillotje*, *ragoutje*, *chaletje*, *brutje*, *toupetje*, *biscuitje*, *deficitje*, *cachotje*
- *sangfroidje*, *souspiedje*, *taludje*, *crapaudje*, *pernodje*, *boulevardje*

Woordafbreking

Het afbreekteken komt tussen het uitheemse grondwoord en het achtervoegsel.

- *res•tau•rant•je*, *col•bert•je*, *ex•pert•je*, *bi•det•je*, *for•fait•je*, *beig•net•je*, *cas•sou•let•je*, *cro•chet•je*, *es•prit•je*, *cir•cuit•je*, *mail•lot•je*, *ra•gout•je*, *cha•let•je*, *brut•je*, *tou•pet•je*, *bis•cuit•je*, *de•fi•cit•je*, *ca•chot•je*
- *sang•froid•je*, *sous•pied•je*, *ta•lud•je*, *cra•paud•je*, *per•nod•je*, *bou•le•vard•je*

6 Getallen

6.1 Inleiding

Getallen worden geschreven in cijfers, in woorden – en dus in letters – of in een combinatie van cijfers en letters.

Bij getallen zijn verschillende woordsoorten betrokken: telwoorden, zoals *drie*, *zeventien*, *duizend*, maar ook woorden die van oudsher zelfstandige naamwoorden zijn, zoals *miljoen* en *miljard*. Gemakshalve worden die laatste mee onder de telwoorden behandeld.

Getallen worden gebruikt:

- als getal op zich, dat wil zeggen om een hoeveelheid aan te geven, bijvoorbeeld *12*, *117*, *twaaalf*, *honderdzeventien*, *drieduizend vijftwintig*. Zulke telwoorden worden de hoofdtelwoorden genoemd.
- om een rang aan te duiden. Zulke telwoorden zijn de rangtelwoorden. Een rangtelwoord wordt van een hoofdtelwoord afgeleid met behulp van het achtervoegsel *-de* of *-ste*. In een rangtelwoord dat in cijfers wordt weergegeven, wordt het achtervoegsel geschreven als *-e*, *-de* of *-ste*, direct aan het getal vast zonder koppelteken of apostrof: *twaaalfde*, *honderdzeventiende*, *drieduizend vijftwintigste*, *12e*, *12de*, *117e*, *117de*, *30e*, *30ste*.
- om een breuk aan te geven, bijvoorbeeld *4/5*, *18/21*, *vier vijfde*, *achttien eenentwintigste*. De noemer (het tweede getal) van een breuk is een rangtelwoord; het achtervoegsel *-e*, *-de* of *-ste* wordt alleen opgeschreven als de breuk in woorden wordt uitgedrukt, niet bij de notatie in cijfers met een schuine streep ($\frac{4}{5}$) of een deelstreep ($\frac{4}{5}$).

6.2 Hoofd- en rangtelwoorden in letters

Voor zowel de hoofdtelwoorden als de rangtelwoorden in woorden gelden de volgende conventies:

- Alle gehele getallen tot en met het woord *duizend* worden aaneengeschreven.
- In gehele getallen waarin het woord *duizend* voorkomt, komt er een spatie na het woord *duizend*.
- Er komt een spatie voor en na woorden als *miljoen*, *miljard*, *biljoen*, *triljoen* enz. *zeventien*, *achtentwintig*, *negenennegentig*, *honderdzes*, *honderdenzes*, *vijfhonderdzevenendertig*, *twaaalfhonderdvier*, *twaaalfhonderdenvier*, *veertienhonderdtweënnegentig*, *veertientweënnegentig* (als het een jaartal betreft), *zevenhonderdduizend*, *drieduizend vijftwintig*, *zevenduizend twee*, *zevenduizend en twee*, *honderdzevenentwintigduizend driehonderdzeventien*, *negenhonderdnegenenveertig miljoen*, *achthonderdtweëntwintigduizend honderddrieëntwintig*, *twee miljoen*; *zeventiende*, *honderdzesde*, *honderdenzesde*, *twaaalfhonderdvierde*, *zevenduizend tweede*, *zevenduizend en tweede*, *negenhonderdnegenenveertig miljoen*, *achthonderdtweëntwintigduizend honderddrieëntwintigste*, *twee miljoenste*

Opmerkingen

- In getalsaanwijzingen als *vierentwintig*, *tweeendertig*, *drieenhalve*, *vierenhalve* wordt het element *en* niet met volle klinker /*ɛ*/, zoals in het voegwoord *en*, uitgesproken, maar met sjwa. Daarom worden zulke vormen als afleiding beschouwd, worden ze aaneengeschreven, en wordt bij klinkerbotsing een trema gebruikt. (Na *duizend*, *miljoen* e.d. staat wel het losse voegwoord *en*: *tweeduizend en twee* (2002).)

2. Tijdstippen met *half*, zoals *halfeen* en *halftien*, kunnen aaneengeschreven worden, maar ook los, vergelijkbaar met *tien voor een* en *kwart over tien*: *half een*, *halftien*.
3. Er worden liggende streepjes geschreven in *Duizend-en-een-nacht* en in bijvoorbeeld *duizend-en-een smaken*. Hier gaat het om respectievelijk de titel van een boek, en een uitdrukking voor een groot aantal (niet precies 1001). Ook de variant *honderd-en-een* wordt in deze betekenis met streepjes gespeld.
4. Grote getallen worden weleens in een gemengde vorm geschreven, met cijfers én letters. Vergelijk:
 - *twintig miljoen bezoekers, de twintig miljoenste bezoeker*
 - *20 miljoen bezoekers, de 20 miljoenste bezoeker*

6.3 Breukgetallen in letters

Met spaties

Breukgetallen worden met een spatie geschreven, behalve als ze deel zijn van een samenstelling, zoals in *tweederdemeerderheid*. Het breukgetal *drie kwart* wordt (in tegenstelling tot *drie vierde*) ook als vaste combinatie, *driekwart*, aaneengeschreven.

- *een derde, drie vierde van de leden, vier vijfde van je loon, achttien eenentwintigste*

Bij een teller groter dan één staat de noemer in de meervoudsvorm als de afzonderlijke delen bedoeld zijn.

- *vier vijfde van je loon* = 80% van je loon
- *vier vijfden van je loon* = vier delen van elk 20% van je loon

Een hoofdtelwoord kan bestaan uit een ander hoofdtelwoord en een breukgetal of het woord *half/halve* of *kwart*. Het wordt dan in losse woorden geschreven.

- *vier en een tiende miljoen auto's*
- *drie en een half jaar, vijf en een halve kilometer, drie en een halve maand*

- *drie en een kwart miljoen bezoekers, twee en een kwart liter*

Van het geheel kan ook een rangtelwoord worden gemaakt; dat bevat dezelfde spaties.

- *twee en een half miljoenste auto, half miljoenste abonnee, kwart miljoenste bezoeker*

Zonder spaties

Als een meerdelig telwoord het linkerdeel van een samenstelling vormt of als er een samenstellende afleiding van wordt gemaakt, komen er koppeltekens in plaats van de spaties.

- *twee-en-een-halvecentstuk, twaalf-en-een-halfjarig bestaan*

Een combinatie met *en half* of *en halve* (dus zonder *een* ertussen) krijgt geen spaties. Zie ook 6.1 en 9.3.

- *vierenhalf jaar, tweeënhalve maand*

Als een combinatie met *een half* als zelfstandig naamwoord wordt gebruikt, komen er koppeltekens tussen de delen: *een zes-en-een-half op tien*, *een acht-en-een-half*. Zulke combinaties worden als samenkoppeling beschouwd (zie 8.6.4).

In letters geschreven breukgetallen verliezen hun spatie in een samenstelling.

- *tweederdemeerderheid, viervijfderegeling*

6.4 Rangtelwoorden en breuken in cijfers

Bij rangaanwijzing in cijfers worden de als *-de* en *-ste* uitgesproken achtervoegsels geschreven als *-e*, *-de* of *-ste*, direct aan het cijfer vast.

- *1e, 1ste, 12e, 12de, 23e, 23ste, 117e, 117de, 10.000e, 10.000ste*

Het achtervoegsel van de noemer van een breuk wordt niet opgeschreven bij de notatie in cijfers: *4/5, 18/21*.

6.5 Samenstellingen met een cijfer

Hieronder staan de hoofdregels voor samenstellingen met een cijfer. Ze worden uitgebreider behandeld in 8.4.1.1, in het hoofdstuk over samenstellingen, afleidingen en woordgroepen.

Als het linkerdeel van een samenstelling een woordgroep is die met een cijfer (hoofd- of rangtelwoord) begint, wordt de spatie van de woordgroep in de samenstelling bewaard. Het rechterdeel van de samenstelling wordt aan het linkerdeel vast geschreven.

- *1 aprilgrap, 4 sterrengeneraal, 24 uursservice, 50 eurobijjet*
- *2e fasestudent, 3e klashavist, 20e eeuwspecialist*

Als het linkerdeel van een samenstelling een woordgroep is die met een cijfer (hoofd- of rangtelwoord) eindigt, wordt de spatie van de woordgroep in de samenstelling bewaard. Tussen het cijfer en het rechterdeel van de samenstelling komt een koppelteken.

- *BBC 1-programma, havo 4-party, koolstof 14-methode, top 10-lijst, web 2.0-toepassing, formule 1-race, type II-fout*

In samenstellende afleidingen met een cijfer komt een koppelteken tussen het getal in cijfers en de rest van het woord.

- *80-jarige ([80 jaar] + [-ig]), 3-duims, 40-urig*

7 De tussenletters

7.1 Inleiding

Het Nederlands telt een groot aantal enkelvoudige woorden (simplexwoorden), zoals *ambt*, *over*, *leg*, *regen* en *wolk*. Daarnaast heeft het Nederlands een nog grotere voorraad complexe (gelede) woorden die worden gevormd uit enkelvoudige woorden, zoals *regenwolk*, uit een enkelvoudig woord met een of meer voor- of achtervoegsels of een uitgang (*ambtenaar*, *ambtenaren*, *geregend*) of uit op zich al complexe woorden, zoals *ambtenarenoverleg*. In dit hoofdstuk gaat het om de tussenklank die kan verschijnen tussen twee delen van een samenstelling (*ambtenaar + overleg = ambtenarenoverleg*, *gebruik + aanwijzing = gebruiksaanwijzing*) of voor bepaalde achtervoegsels (*hoop + loos = hopeloos*), en de schrijfwijze van die tussenklank.

‘Tussenklank’ is geen ideaal woord, want het gaat om een element dat in feite bij het eerste deel van een complex woord hoort als het in tweeën wordt gedeeld. Toch staan in dit hoofdstuk de ingeburgerde termen ‘tussenklank’ en ‘tussenletter(s)’.

In complexe woorden kunnen de volgende tussenklanken of tussenletters voorkomen:

- *-e*, zoals in *rijstebrij*, *brekebeen*, *ambteloos*, *menselijk*
- *-en*, zoals in *ambtenarenoverleg*
- *-n*, zoals in *ziekenboeg*
- *-s*, zoals in *stationsplein*
- een ‘nulelement’ (dus geen tussenklank), zoals in *boekhandel*, *gedachtegang*, *weduwepensioen*, *regenachtig*, *moeiteloos*

Al sinds de invoering van officiële spellingregels in de negentiende eeuw vormen de regels voor de schrijfwijze van tussenklanken een struikelblok. Dat komt doordat de uitspraak varieert of geen uitsluitend geeft, maar ook

doordat aan tussenklanken soms betekenis wordt gehecht, en doordat een sluitend theoretisch systeem in een aantal gevallen kan botsen met vertrouwde woordbeelden en de intuïtie van de taalgebruiker. De regels zijn al meerdere keren gewijzigd, wat steeds spellingveranderingen heeft opgeleverd. In 1866 en 1954 gingen de regels hoofdzakelijk uit van de gedachte aan een meervoud van het eerste deel van het complexe woord, maar de uitwerking ervan was verschillend. Dat leidde tot wijzigingen als *fazantenhok* (1866), *fazantehok* (1954), *ganzenei* (1866), *ganzeï* (1954), *krantenbericht* (1866), *krantebericht* (1954), *paddenstoel* (1866), *paddestoel* (1954). De regels van 1954 leidden tot beruchte verschillen als dat tussen *bessesap* (zonder *-n*, omdat sap van één bes denkbaar is) en *bessenjam* (omdat voor jam noodzakelijkerwijs meer bessen nodig zijn). In 1995 is voor een andere basis gekozen: niet de gedachte aan meervoud, maar de vorm van het meervoud van het eerste deel bepaalt nu de spelling van samenstellingen met een tussenklank. Het aantal uitzonderingen op die hoofdregel is beperkt gehouden en in 2005 is nog een uitzondering (die voor woorden als *paarde(n)bloem*) geschrapt.

7.2 De tussenletters *-en*, *-n*, *-e*

De schrijfwijze van de tussenletters *-e*, *-n*, *-en* wordt besproken aan de hand van de aard van het linkerdeel van de samenstelling: zelfstandig naamwoord (7.2.1), bijvoeglijk naamwoord (7.2.2), werkwoord (7.2.3).

Voor complexe woorden, in het bijzonder samenstellingen, geldt dat er geen sprake is van een tussenklank als het linkerdeel – ongeacht de woordsoort – als afzonderlijk woord al eindigt op *-en*, zoals *beneden*, *keuken* en *verworven*. De *-en* van zo’n eerste deel blijft altijd behouden.

- *benedenwoning, buitenaards, dronkenman, goudenregen, hersenbloeding, keukentafel, regenbui, torenvalk, regenachtig, verworvenheid*

Dit geldt ook voor complexe woorden waarvan het eerste deel op een oude naamvals *-en* eindigt. Die valt niet onder de regels voor tussenklanken en blijft altijd behouden.

- *grotendeels, meestentijds, merendeel, 's anderendaags*

7.2.1 Samenstellingen met een zelfstandig naamwoord als linkerdeel

Bij samenstellingen met een zelfstandig naamwoord als linkerdeel geldt het achterliggende principe van de vormgelijkheid (zie hoofdstuk 2): een zelfstandig naamwoord wordt als linkerdeel van een samenstelling zoveel mogelijk op dezelfde wijze geschreven als buiten de samenstelling. Er zijn vier mogelijkheden:

1. enkelvoudsvorm (geen tussenklank: 'nulelement')
2. meervoudsvorm op *-en*
3. meervoudsvorm op *-n* (als het enkelvoud op *-e* eindigt)
4. enkelvoudsvorm + *-e*

Het is belangrijk te weten dat hier sprake is van de enkelvoudsvorm of de meervoudsvorm. Het gaat, met andere woorden, uitsluitend om de vorm. De beregeling van de tussenletters doet in principe geen beroep op enkelvoudige of meervoudige betekenis, zoals dat in oudere spellingregelingen het geval was. Dat de vorm niet per definitie de betekenis bepaalt, blijkt onder meer uit varianten als *boekwinkel – boekenwinkel, fietsdiefstal – fietsendiefstal* en paren als *schaapherder – schapenhoeder*.

7.2.1.1 De algemene regel

Volgens het achterliggende principe van de vormgelijkheid worden de delen van een samenstelling zo veel mogelijk op dezelfde wijze geschreven als wanneer ze als apart woord geschreven worden. Zo wordt *kranten* in *krantenbericht* op dezelfde wijze geschreven als in *de kranten*.

De algemene regel luidt:

- de tussenklank /ə/ wordt niet geschreven als die niet wordt uitgesproken;
- de tussenklank /ə/ wordt geschreven als *-en* als aan de volgende twee voorwaarden voldaan is:
 1. het geheel is een samenstelling;
 2. het linkerdeel heeft een meervoudsvorm eindigend op *-en*, maar geen meervoudsvorm eindigend op *-es*;
- de tussenklank /ə/ wordt in de andere gevallen geschreven als *-e*.

Enkele voorbeelden:

- Er is geen tussenklank /ə/ (nulelement):
aapmens, boekhandel, kipgerecht, zinvol, zielzorg, woordbeeld
- Er is een tussenklank /ə/, maar het zelfstandig naamwoord heeft geen meervoud:
gerstenat, komijnekaas, rijstebrij
- Er is een tussenklank /ə/ en het eerste deel heeft uitsluitend een meervoud op *-en*, en niet op *-es*:
ambtenarenoverleg, apennotje, bessensap, ganzenei, huizenhoog, paardenbloem, paardenstal, paddenstoel, pannenkoek, perenboom, pierenbad, soortenarm, spinnenweb, tandenknarsen, zielenpiet
- Het linkerdeel is een zelfstandig naamwoord dat eindigt op de klank /ə/ met twee meervouden, een dat eindigt op *-en* en een dat eindigt op *-es*:
etappezege, gazelleoog, gedachtegang, waardeleer
- Het linkerdeel is een zelfstandig naamwoord dat eindigt op de klank /ə/ en met uitsluitend een meervoud dat eindigt op *-es*:
aspergesoep, courgettestoofpotje, vacaturestop

In sommige gevallen bepaalt de woordsoort van het eerste deel van de samenstelling de spelling van de tussenklank en kan die spelling dus van de betekenis van het geheel afhangen.

- zelfstandig naamwoord: *spinnenweb, wiegendood* (van *de spin, de wieg*)
- geen zelfstandig naamwoord: *spinnewiel, wiegelied* (van de werkwoorden *spinnen, wiegen*; zie 7.2.3)

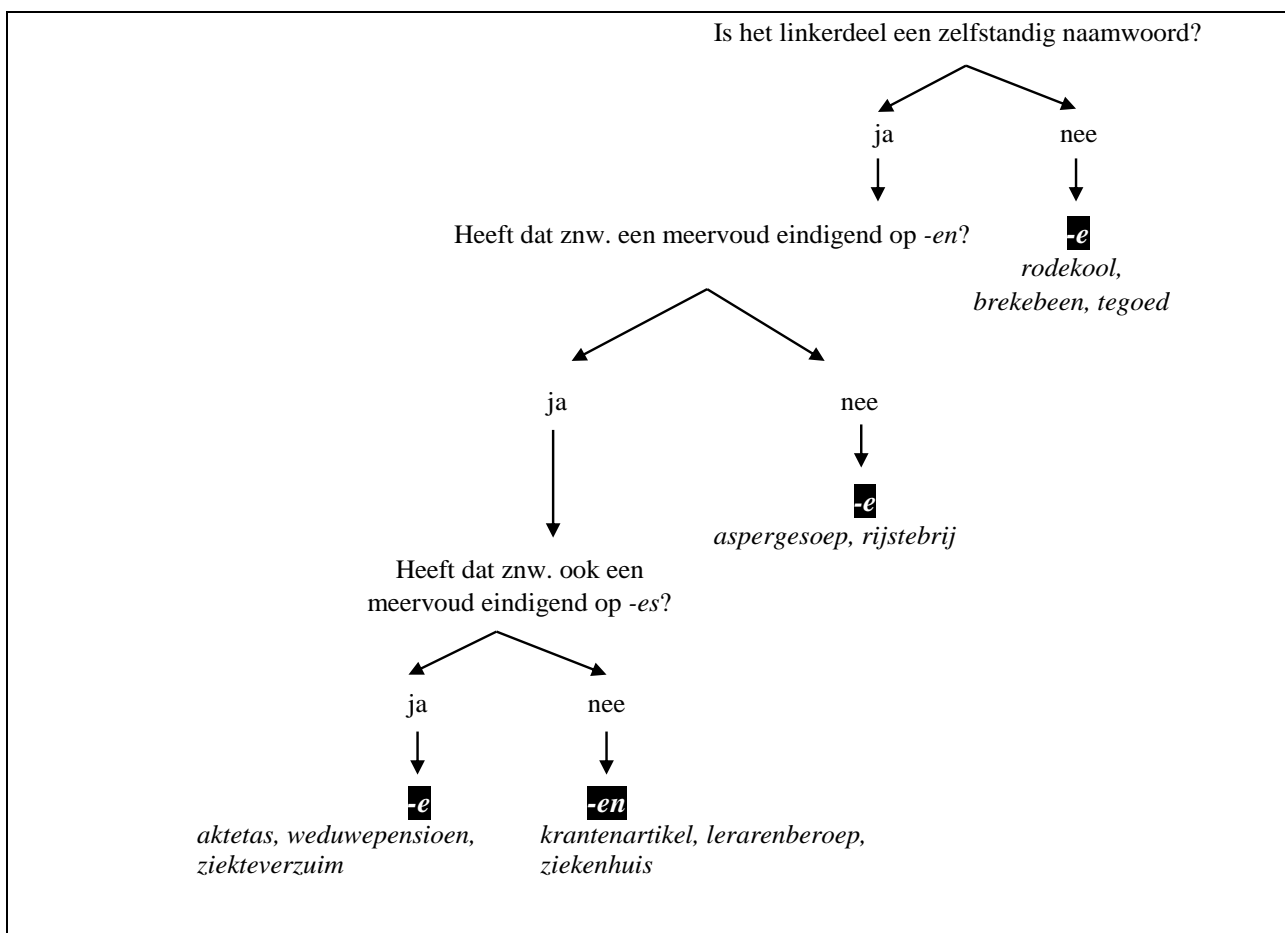
7.2.1.2 Schematische voorstelling van de algemene regel

De toepassing van de algemene regel wordt hierna in verschillende vormen voorgesteld in de vorm van achtereenvolgens een beslissingstabel, een boomdiagram en een matrix.

beslissingstabel

VRAAG	VOORBEELDEN	ANTWOORDEN			
Is het linkerdeel een zelfstandig naamwoord?	ja: <i>asperge, krant, ziekte, zieke, leraar, rijst</i> nee: <i>breken, rood, te</i>	ja	ja	ja	nee
Heeft dat zelfstandig naamwoord (ook) een meervoud dat eindigt op <i>-es</i> ?	ja: <i>asperges, ziektes</i> nee: <i>kranten, zieken, leraars, rijst</i>	ja	nee	nee	
Heeft dat zelfstandig naamwoord een meervoud op <i>-en</i> ?	ja: <i>kranten, zieken, leraren</i> nee: <i>rijst</i>		ja	nee	
TUSSENLETTER(S)		-E	-EN	-E	-E
VOORBEELDEN		<i>aspergesoep ziekteverzuim</i>	<i>krantenartikel ziekenhuis lerarenberoep</i>	<i>rijstebrij</i>	<i>brekebeen rodekool tegoed</i>

Boomdiagram

matrix

	het linkerdeel heeft uitsluitend een meervoud op <i>-en</i>	het linkerdeel heeft een meervoud op <i>-s</i> en op <i>-(e)n</i>	het linkerdeel heeft uitsluitend een meervoud op <i>-s</i> , heeft geen meervoud, of is geen zelfstandig naamwoord
het linkerdeel eindigt als apart woord niet op <i>-e</i>	schrijf -en : <i>krantenartikel, hondenhok, scholierenberaad</i>	schrijf -en : <i>lerarenberoep, directeurenoverleg</i>	schrijf -e : <i>rijstebrij, gerstenat, rodekool, wittebrood, brekebeen, dwingeland</i>
het linkerdeel eindigt als apart woord op <i>-e</i>	schrijf -en : <i>ziekenhuis, blindeninstituut</i>	schrijf -e : <i>ziekteverzuim, weduwepensioen, gedaanteverwisseling</i>	schrijf -e : <i>aspergesoep, horlogemaker, conciërgewoning, tegoed</i>

7.2.1.3 Toelichting

Deze paragraaf laat zien hoe de keuze voor een bepaalde tussenklank volgens de hoofdregel tot stand komt bij een aantal categorieën van linkerdelen van samenstellingen. Het gaat hier **niet** om uitzonderingen.

- a. Als het zelfstandig naamwoord alleen een meervoudsvorm eindigend op *-en* heeft, wordt als linkerdeel van een samenstelling de meervoudsvorm gebruikt.
- krant / kranten* → *krantenbericht, krantenlezer, krantennieuws, krantenjongen, krantenpapier*
- Dit geldt ook als het linkerdeel alleen als meervoudsvorm voorkomt, zoals *lieden* (*bewindslidenoverleg, werkliedenverbond*), *onkosten* (*onkostenvergoeding*), *pokken* (*pokkenvirus*).
- b. Als het zelfstandig naamwoord in de enkelvoudsvorm niet op *-e* eindigt, een meervoudsvorm eindigend op *-en* heeft, én een andere meervoudsvorm op *-s* heeft, maar niet op *-es*, dan wordt als linkerdeel van een samenstelling de meervoudsvorm op *-en* gebruikt.
- leraar / leraren, leraars* → *lerarenkamer, lerarenkorps, lerarenopleiding, lerarenvergadering*
 - ambtenarenbond, ambtenarenoverleg, professorentoga*

- c. Als het zelfstandig naamwoord in de enkelvoudsvorm op *-e* eindigt en twee meervoudsvormen heeft, een eindigend op *-en* en een op *-es*, wordt als linkerdeel van een samenstelling de enkelvoudsvorm gebruikt.
- weduwe / weduwen, weduwes* → *weduwepensioen, weduwesluijer*
- In deze gevallen is er geen sprake van een tussenklank, maar van een nulelement: de *sjwa* maakt deel uit van de enkelvoudsvorm van het linkerdeel. Andere voorbeelden:
- fasemodel, faseverschil, gedaanteverwisseling, groentemarkt, periodeoverzicht, secretaressecongres, Secretaressedag, waardebeoordeling*
- d. Als het zelfstandig naamwoord in de enkelvoudsvorm op *-e* eindigt en alleen een meervoudsvorm eindigend op *-es* heeft, wordt als linkerdeel van een samenstelling de enkelvoudsvorm gebruikt. In deze gevallen is geen sprake van een tussenklank maar van een nulelement: de *sjwa* maakt deel uit van de enkelvoudsvorm van het linkerdeel.
- aspergesoep, conciërgewoning, horlogemaker, lentedag*

- e. Als het zelfstandig naamwoord in de enkelvoudsvorm op *-e* eindigt en het alleen een meervoudsvorm eindigend op *-en* heeft, wordt als linkerdeel van een samenstelling toch de meervoudsvorm gebruikt, hoewel er strikt genomen geen sprake is van een tussenklank doordat de *s* ja deel uitmaakt van de enkelvoudsvorm van het linkerdeel. Dat is het geval bij alle zelfstandige naamwoorden die van een bijvoeglijk naamwoord afgeleid zijn.

- *blinde / blinden* → *blindenschool* (maar: *blindemannetje*; *blinde* is hier bijvoeglijk)
- *zieke / zieken* → *ziekenhuis*

Dat is tevens het geval bij een kleine groep andere zelfstandige naamwoorden op *-e* met alleen een meervoud eindigend op *-en*.

- *getijde / getijden* → *getijdenboek*
- *jambe / jamben* → *jambenvers*
- *klasse / klassen* → *klassenbewustzijn*
- *lende / lenden* → *lendenbiefstuk*
- *voorwaarde / voorwaarden* → *voorwaardenscheppend*

Let wel: *lende* heeft een tweede meervoudsvorm *lendenen*, maar geen meervoud eindigend op *-es*. Deze laatste groep wordt geleidelijk kleiner, doordat steeds meer woorden naast het meervoud op *-n* een tweede meervoud op *-s* krijgen. Relatief nieuw zijn bijvoorbeeld de *s*-meervouden bij *amoëbe*, *curve*, *cyste*, *hinde*, *mechanisme*. Het toevoegen van een *s*-meervoud bij zo'n woord in de Woordenlijst is op zich geen spellingkwestie; het is de weergave van de huidige stand van de morfologie van het woord. Wel kan zo'n vermelding betekenen dat eventuele samenstellingen met het betreffende woord als eerste deel hun tussenklank zien veranderen van *-en-* in *-e-*.

- f. Als het zelfstandig naamwoord op *-e* eindigt en gewoonlijk niet in het meervoud wordt gebruikt, wordt de enkelvoudsvorm geschreven.
- *autismevereniging*, *tarwemeel*, *terrorismebestrijding*, *vrederecht*

Let wel: hier wordt de mogelijkheid om bij wijze van uitzondering toch een meervoud te gebruiken buiten beschouwing gelaten, zoals in *de verdragen en vredes van 1527 en 1713*.

- g. Er zijn een paar woorden die geen meervoudsvorm hebben, maar die in een samenstelling toch een tussenklank krijgen. Die tussenklank wordt als *-e* geschreven.

- *gerstenat*, *komijnkeas*, *rijstebrij*

Dit is het enige geval waarbij in de samenstelling een vorm voorkomt die buiten de samenstelling niet te vinden is.

Let wel: hier wordt de gemarkeerde mogelijkheid om een stofnaam toch als telbare soortnaam, met een meervoudsvorm, te gebruiken in de betekenis van 'soorten van -' buiten beschouwing gelaten: *gersten*, *rijsten*.

- h. De algemene regel geldt ook als het linkerdeel van de samenstelling een zelfstandignaamwoordgroep is. Als die zelfstandignaamwoordgroep eindigt op een zelfstandig naamwoord, wordt op dezelfde wijze gekozen tussen geen tussenklank (nulelement), *-e*, *-n* en *-en*.

- *zelfstandignaamwoordgroep*, *oudemannenhuis*, *viersterrengeneraal*, *5 sterrenhotel*, *reëleonkostenvergoeding*, *nieuwelerarenprofiel*, *langdurigziekenverblijf*, *tweefasepil*, *driefasemotor*, *driegemeenteoverleg*, *tweeperioderooster*, *vierzijdestrategie*, *groeneaspergesoep*

7.2.1.4 Speciale gevallen

- a. In bepaalde gevallen is het linkerdeel een nevenschikkende woordgroep, bestaande uit een samen koppeling van gelijkwaardige elementen, waarin de volgorde van de delen gewoonlijk omgekeerd kan worden, zoals *normen en waarden* en *waarden en normen* (zie 8.6.4). In zo'n geval wordt die samen koppeling met koppeltekens geschreven, is er geen sprake van een tussenklank en worden de meervoudsvormen geschreven zoals buiten de samenstelling:

- *debat over normen en waarden* → *normen-en-waardendebat*
- *stelsel van waarden en normen* → *waarden-en-normenstelsel*

Bij samenstellingen waarin het eerste deel een nevenschikkende samenstelling is van woorden die buiten de samenstelling als enkelvoudsvormen te beschouwen zijn, is er ook geen sprake van een tussenklank. Het linkerlid is dan een nevenschikking van twee enkelvoudsvormen:

- *evenwicht tussen zuur en base* → *zuur-base-evenwicht*
- *titratie van zuur en base* → *zuur-basetitratie*

- b. In samenstellingen die gevormd zijn uit woordgroepen waarvan het naamwoordelijke deel eindigt op een als sjwa uitgesproken oudenaamvals-*e*, blijft de -*e* altijd behouden.
- *in gebreke stellen* – *ingebrekestelling*, *in der minne regelen* – *inderminneregeling*

- c. In een (vermeende) versteende samenstelling wordt de tussenklank sjwa als -*e* geschreven. Een samenstelling geldt als versteend als een of elk van beide delen, of het geheel, niet (meer) herkenbaar is als afzonderlijk woord in de oorspronkelijke betekenis.

- *bolleboos*, *flierefluiter*, *klerelijer*, *klotefilm*, *schattebout*, *takkewijf*
- *kattebelletje* (briefje, tegenover *kattenbelletje*: belletje van een kat)
- *reuzekans*, *reuzemop*, *reuzefeest*

In deze woorden wordt *reuze* niet gebruikt als zelfstandig naamwoord in de betekenis van 'reus' (een wezen met abnormaal grote afmetingen) maar als bijvoeglijk naamwoord in de betekenis van 'geweldig', 'buitengewoon'. Vergelijk met *reuzegroot*, *reuzeklein*, *reuzeleuk* (zie 7.2.1.5.b).

Er zijn ook enkele versteende samenstellingen met als eerste deel de naam van een lichaamsdeel.

- *kakebeen*, *kinnebak*, *ruggespraak*

7.2.1.5 Uitzonderingen

- a. Een uitzondering op de algemene regel betreft een klein aantal woorden waarvan het eerste deel verwijst naar een persoon of zaak die, in het traditionele wereldbeeld, in de gegeven context enig in zijn soort is. Het gaat om samenstellingen met een van de vijf woorden *zon*, *maan*, *hel*, *lievevrouw* en *Onze-Lieve-Vrouw*, en om de woorden *Koninginnedag* en *koninginnenacht*. Hierin wordt de sjwa als -*e* geschreven.

- *zonnewind*, *maneschijn*, *hellevuur*, *lievevrouwebedstro*, *Onze-Lieve-Vrouwetoren*
- Volgens de algemene regel worden daarentegen gespeld: *koninginnenhapje*, *koninginnenrit*, *kunstmanenlancering*, *hoogtezonnenassemblage*.

- b. Als de samenstelling als geheel een bijvoeglijk naamwoord is en het eerste deel duidelijk meer een versterkende betekenis heeft dan een letterlijke, wordt de sjwa als -*e* geschreven.

- *apetrots*, *beregoed*, *beresterk*, *boordevol*, *reuzegroot*, *reuzeklein*, *reuzeleuk*, *retedruk*, *stekeblind*

De volgende woorden, waarin via vergelijking de oorspronkelijke betekenis aanwezig is, worden volgens de algemene regel gespeld: *duimendik*, *huizenhoog*, *mijlenver*, *ravenzwart*, *urenlang*.

- c. Bij sommige zelfstandige naamwoorden hoort een vrouwelijke nevensvorm op toonloze /ə/, bijvoorbeeld *agent* – *agente*, *junior* – *juniore*, *pedagoog* – *pedagoge*, *student* – *studente*. In samenstellingen met zo'n vorm wordt het onderscheid tussen de mannelijke en de vrouwelijke vorm geneutraliseerd. Dan eindigt het zelfstandig naamwoord op -*en*, zelfs al heeft de vrouwelijke nevensvorm een meervoudsvorm op -*es*.

- *agentenuniformrok*, *junioerenkampioen*, *pedagogencongres*, *studentenzwangerschap*

Deze uitzondering gaat niet op voor woorden met een ander vrouwelijk achtervoegsel dan alleen -*e*, zoals -*esse* en -*ice*: *secretaressebaan*, *conductrice-uniform*.

7.2.2 Samenstellingen met een bijvoeglijk naamwoord als linkerdeel

Als in een samenstelling geen tussenklank /ə/ wordt uitgesproken, worden de delen zonder tussenklank aaneengeschreven. Als het bijvoeglijk naamwoord buiten de samenstelling eindigt op *-en*, wordt die vorm in de samenstelling gehandhaafd. De tussenklank /ə/ wordt in alle andere gevallen als *-e* geschreven. Enkele voorbeelden:

- Er is geen tussenklank /ə/: *diepzee, blauwbekken, blauwgeruit, blauwzuur, hoogwerker, witbrood*
- Het bijvoeglijk naamwoord eindigt op *-en*: *dronkenman, goudenregen*
- Het bijvoeglijk naamwoord eindigt in de samenstelling in verbogen vorm op /ə/: *armelui, blauwereggen, rodekool, wittebrood*

7.2.3 Samenstellingen met een werkwoord als linkerdeel

Als het linkerdeel van een samenstelling een werkwoord is, wordt dat vaak geschreven als werkwoordstam plus *-e*, anders gezegd: als de infinitief zonder *-n*.

- *brekebeen, drinkebroer, spelevaren, spinnewiel, wiegelied*

In samenstellingen met als eerste deel een werkwoord waarvan de infinitief op *-elen, -enen, -eren* eindigt, wordt alleen de werkwoordstam op *-el, -en* of *-er* geschreven, zonder tussenklank.

- *goochelkunst, sukkelgang, beregeninstallatie, rekenkamer, tekenwedstrijd, bulderbaan, timmerdoos*

Afwijkend gevormde samenstellingen: *sladood, zittenblijven, zittenblijver*.

Let wel: in de volgende voorbeelden is het eerste deel een zelfstandig naamwoord (*de spin, de wieg*) en wordt de algemene regel gevolgd: *spinnenweb, wiegendood*.

7.2.4 Afleidingen

Bij de afleidingen wordt onderscheid gemaakt tussen afleidingen die als samenstellingen worden behandeld en overige afleidingen.

7.2.4.1 Afleidingen op *-achtig, -schap, -dom, -heid*

Afleidingen van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden op *-achtig, -schap, -dom* en *-heid* worden in de spelling op dezelfde wijze behandeld als samenstellingen. Alle regels in 7.2.1 en 7.2.2 zijn hierop van toepassing. In een eerste deel dat al op *-en* eindigt, blijft *-en* behouden (vergelijk *keukentafel, torenvalk*, zie 7.2).

- *hersenachtig, mazelenachtig, basenachtig, kaardenachtig, schorrenachtig, lenteachtig, sekteachtig*
- *bodeschap, heideschap, baanlozenchap, beambtenchap, deskundigenschap, het Dovenschap*
- *dronkenschap, eigenschap, gevangenschap, havenschap, lijfeigenschap*
- *ambtenarendom, koninginnendom, lekendom, sterrendom, bediendedom, bendedom, eigendom, christendom*
- *afgelegenheid, gemeenheid, openheid, rechtschapenheid, verworvenheid, vooringenomenheid, frêleheid*

Als het eerste element een werkwoord is of bevat, wordt dat eerste element geschreven zoals de infinitief.

- *nalatenschap, weddenschap, wetenschap, medezeggenschap*

Een infinitief op *-elen, -enen, -eren*, met sjwa in de voorlaatste syllabe, wordt gereduceerd tot de stam: *babbelachtig, rekenschap, beterschap, snaterachtig*.

7.2.4.2 Overige afleidingen, met name die op *-loos, -lijk, -lijks*

Alle andere afleidingen dan die op *-achtig, -schap, -dom, -heid* (7.2.4.1) worden niet als samenstelling behandeld. Als aan het einde van het eerste deel een sjwa /ə/ wordt uitgesproken, wordt een *-e* geschreven, ongeacht de eventuele meervoudsvorm van het eerste deel.

- *achteloos, baardeloos, besluiteloos, dadeloos, grenzeloos, hopeloos, ideeëloos, klakkeloos, kosteloos, reddeloos, stateloos, tandeloos, verstandeloos, vlekkeloos, vruchteloos, werkeloos, wolkeloos, woordeloos*

- *aannemelijk, afschuwelijk, magistratelijk, plaatselijk, recentelijk, vreselijk, werkelijk, woordelijk*
- *dagelijks, grotelijks, maandelijks, mogelijk, nauwelijks, wekelijks*

Als het eerste deel als afzonderlijk woord al eindigt op *-e*, zoals in *gedachte*, is er in feite geen sprake van een tussenklank en blijft *-e* van het eerste deel behouden.

- *gedachteloos, liefdeloos, moeiteloos*
- *gemeentelijk, redelijk*

Als het eerste deel als afzonderlijk woord al eindigt op *-en*, zoals in *leven*, is er geen sprake van een tussenklank en blijft *-en* behouden.

- zelfstandig naamwoord: *gewetenloos, hersenloos, levenloos, meedogenloos, wapenloos, wezenloos, wezenlijk*
- ander woord: *eigenlijk, openlijk*

7.3 De tussenletter -s

7.3.1 Algemene regel

In een aantal samenstellingen en afleidingen wordt achter aan het eerste deel – ongeacht zijn woordsoort – een zogenaamde tussenklank /s/ uitgesproken.

De spellingregel is gebaseerd op de uitspraak: wordt een /s/ uitgesproken, dan wordt die ook geschreven.

- *meterhuur, jaareinde, liefdedrank, liefdeloos, schaapherder, spellinggids, spellingregel*
- *dorpsoudste, liefdesdrank, meisjeskamer, najaarsweer, spellingsregel, werkwoordsvorm, uitdrukkingsoos*

De regel geldt ook als het linkerdeel uit een woordgroep bestaat.

- *achtuurbloem, derdejaarscollege, vijftigmeterbad, 50 meterbad, 24 uurdienst*
- *drietrapraket, tienjaarsgarantie, tienuursklokje, 24 uursdienst*

Veel taalgebruikers hebben een duidelijke voorkeur voor het al dan niet uitspreken van een tussenklank /s/ in een bepaalde samenstelling of afleiding. Dat houdt in dat de schrijfwijze met dan wel zonder die *-s* sterk de voorkeur heeft, al is de andere schrijfwijze in veel gevallen niet af te keuren. Maar bij een aantal samenstellingen en afleidingen bestaan twee

veelvoorkomende varianten, een zonder en een met tussenklank /s/. Woordenboeken en de Woordenlijst vermelden in die gevallen twee vormen.

- *dood(s)kist, drug(s)beleid, drug(s)hond, geluid(s)hinder, geslacht(s)loos, gewicht(s)loos, inhoud(s)loos, liefde(s)drank, rechter(s)ambt, spelling(s)commissie, spelling(s)regel, werkwoord(s)vorm, 24 uur(s)dienst*

Belangrijk om te vermelden is dat de tussenklank /s/ in principe geen betekenis heeft, maar puur als verbindingsklank fungeert. Een *-s* in een woord als *directeursfunctie* suggereert bijvoorbeeld geen meervoudsbetekenis van *directeur*.

7.3.2 Toepassingen van de regel

Er zijn vier specifieke gevallen.

- Schrijf in samenstellingen en afleidingen waarbij het linkerdeel niet op een sisklank eindigt en het tweede niet met een sisklank begint, een verbindings-*s* als er een /s/ wordt uitgesproken. Sisklanken zijn: /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/.
 - *dorpskern, etenstijd, gebruiksaanwijzing, meningsverschil, vaardigheidstraining, vakbondsactie, vierentwintiguursdienst, waarheidsgetrouw, wetenschapsbeleid*

Dus geen *-s* in bijvoorbeeld:

 - *badjas, brandalarm, deelgemeente, doelpaal, fabeldier, handkus, ministerraad, werkdruk, werkgelegenheid*
 - *deelbaar, bodemloos, liefdeloos, rechterlijk*
- Schrijf in samenstellingen en afleidingen waarbij het linkerdeel op een sisklank eindigt en het tweede deel met een sisklank begint, geen verbindings-*s*.
 - *dansstudio, fietsleutel, halsslagader, jeneverbesstruik, schadeloosstellen, seksschandaal*
 - *ziekenhuiszorg*
 - *fetisjzaak, slivovitsjstokerij*
 - *perschef*

- c. Schrijf in samenstellingen en afleidingen waarbij het linkerdeel op een sisklank eindigt, maar het tweede niet met een sisklank begint, geen verbindings-s.
- *kaarsvet, kaasfabriek, koortsthermometer, onderwijsinstelling, succesnummer*
 - *fitnessruimte*
 - *chintzfabriek*
 - *fezverkoop, jazzensemble, quizprogramma*
 - *fetisdienst, slivovitsjflles*
 - *afwasbaar, bewijsbaar, betekenisloos, geruisloos*
- d. Schrijf in samenstellingen en afleidingen waarbij het linkerdeel niet op een sisklank eindigt, maar het tweede wel met een sisklank begint, alleen dan een verbindings-s als vergelijkbare samenstellingen en afleidingen waarbij het tweede deel niet met een sisklank begint, een /s/ hebben.

- *scheepsschroef (want: scheepskok), waarheidsserum (want: waarheidsgehalte)*
- *bedrijfszeker (want: bedrijfsongeval), handelszaak (want: handelsmissie), zuiveringszout (want: zuiveringsinstallatie)*
- *stationschef (want: stationsplein)*

Dus geen verbindings-s in *bodemschat, boomsoort, werkschema, mengsel, werkster*.

Soms zijn er twee vormen beschikbaar, wat de keuze bemoeilijkt. In dat geval worden beide spellingen, met en zonder verbindings-s, geaccepteerd. Een voorbeeld:

raadzaal of *raadszaal*: *raadzaal* wegens *raadgever, raadkamer*, maar *raadszaal* kan eveneens wegens *raadskelder, raadsman*.

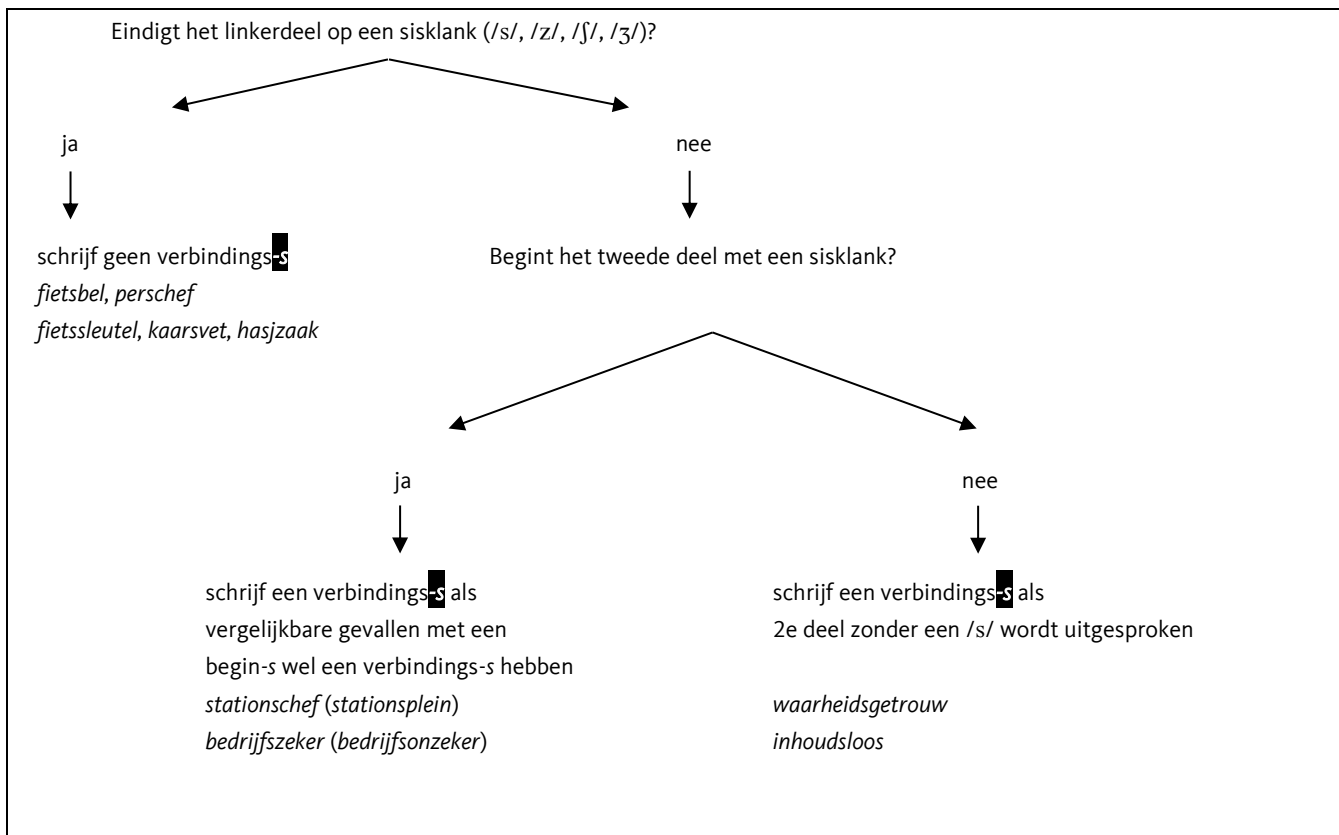
7.3.3 Schematische voorstelling van de algemene regel

De volgende beslissingstabel en het overeenkomstige boomdiagram bieden hulp bij het vinden van de juiste oplossing:

beslissingstabel

VRAAG	ANTWOORDEN		
Eindigt het linkerdeel op een sisklank (/s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/)?	ja	nee	nee
Begint het tweede deel met een sisklank?	↓	nee	ja
TUSSENLETTER	schrijf geen verbindings-s	schrijf een verbindings-s als een /s/ wordt uitgesproken	schrijf een verbindings-s als vergelijkbare gevallen met een tweede deel zonder begin-s een verbindings-s hebben
VOORBEELDEN	<i>fietsbel, perschef, fietssleutel, kaarsvet, hasjzaak</i>	<i>waarheidsgetrouw, inhoudsloos</i>	<i>stationschef (stationsplein) bedrijfszeker (bedrijfsongeval)</i>

boomdiagram

8 Complexe woorden

8.1 Inleiding

Het fenomeen ‘samenstelling’ is een van de struikelblokken van de Nederlandse spelling. Dat twee of meer woorden samen één nieuw woord kunnen vormen, leidt soms tot opvallend lange woorden, waarbij veel mensen de neiging krijgen om ze toch maar los te schrijven. Ook lijkt invloed van het Engels een rol te spelen; in die taal bestaan de equivalenten van Nederlandse samenstellingen meestal uit losse woorden.

Dit hoofdstuk behandelt de schrijfwijze van samenstellingen en andere complexe woorden. De basisregel is dat samenstellingen in het Nederlands één woord vormen. Paragraaf 8.2 laat de hoofdregel voor een aantal grote categorieën zien. Wie die regel beheerst, schrijft het leeuwendeel van de samenstellingen correct.

Paragraaf 8.3 laat zien hoe een liggend streepje een samenstelling kan verduidelijken. In een aantal gevallen is een liggend streepje tussen de delen van de samenstelling verplicht; die worden in de paragrafen daarna besproken.

Paragraaf 8.4 behandelt het aaneenschrijven van combinaties met speciale woorddelen (zoals cijfers en symbolen), bepaalde voorvoegsels en bijzondere betekenissen.

In paragraaf 8.5 komen combinaties aan de orde waarin om diverse redenen een spatie blijft staan.

Paragraaf 8.6 gaat over woordgroepen die in zekere mate een betekeniseenheid vormen, en die in een aantal gevallen aaneengeschreven worden, al dan niet met een liggend streepje.

Tot slot geeft paragraaf 8.7 regels en richtlijnen voor het al dan niet aaneenschrijven van combinaties waarin een of meer Engelse woorden voorkomen.

8.2 Algemene regel: aaneenschrijven

De algemene regel luidt: in principe wordt alles wat als één woord wordt beschouwd als één woord geschreven, dus zonder spaties (zie 3.2.1). Dat geldt voor zowel ongelede als gelede woorden.

De algemene regel houdt in dat de volgende gevallen aaneengeschreven worden:

1. de samenstellende delen van een samenstelling:
 - *agendapunt, aspergebed, bedrijfsklaar, bessensap, eeuwenoud, generatielang, huizenhoog, leverkwaal, lichtblauw, tapasbar*
2. een samengesteld woord waarin een van de delen zelf al een samengesteld of afgeleid woord is:
 - *gastransportsysteem, glastuinbouw, kniepeesreflex, linkerdijbeenbreuk, rechterbovenbeen*
3. een samengesteld woord waarin een van de delen een zelfstandig naamwoordgroep is:
 - *eersteministerportefeuille, chemischewapensprogramma, gelijkekansenbeleid, groepachtleerkracht, hogedrukgebied, hogedrukreiniger, hogere machtsvergelijking, inbouwopenhaard, kortafstandloper, koudwaterkraan, lagerschooltijd, langetermijnplanning, nepopenhaard, socialezekerheidsbeleid, toptiennotering, tweedefasediploma, tweedegraadsvergelijking, vrijemarkteconomie*
4. de delen van een samenstellende afleiding (zie 3.2.1):
 - *drieduims, groepachter, toptiener, vierwieler*

5. een grondwoord en bijbehorende voor- en achtervoegsels:
 - *complimenteus, dierlijk, geweldloos, herdoen, oerstom, onaf, ontheffing, vijandig*
5. een verbogen of vervoegd woord en zijn flexie-uitgangen:
 - *agendapunten, asperges, bedrijven, lichtblauwe*
 - *facebooken, leverde, geleverd*
7. een woord met reduplicatie of bijna-reduplicatie:
 - *dingdong, pilipili, rimram, tingeltangel, tuftuf, zozo*

De voorbeelden bij punt 3 laten zien dat het linkerdeel en soms het rechterdeel van een samenstelling een zelfstandignaamwoordgroep kan zijn waarin buiten de samenstelling spaties gebruikt worden. Bij opname in een samenstelling vallen die spaties in inheemse woorden gewoonlijk weg (en ook in combinaties met Engelse woorden; zie 8.7).

- *hoge druk* → *hogedrukgebied*
- *lagere school* → *lagereschooltijd*
- *sociale zekerheid* → *socialezekerheidssysteem*
- *top tien* → *toptiennotering*
- *vreemde talen* → *vreemdetalenonderwijs*

In sommige gevallen zijn op grond van de betekenis van het geheel twee spellingen te verdedigen: als samenstelling en dus aaneengeschreven, of als woordgroep en dus een spatie, zoals in het volgende voorbeeld:

- *[botanische termen] + lijst* → *botanischetermenlijst* (lijst van botanische termen)
- *botanische + [termenlijst]* → *botanische termenlijst* (termenlijst met betrekking tot het botanische domein)

Andere voorbeelden zijn *groenestroomproductie* – *groene stroomproductie*, *nucleairekrachtcentrale* – *nucleaire krachtcentrale*, *socialewoningbouw* – *sociale woningbouw*.

In bepaalde gevallen worden woorden die een eenheid vormen toch niet aaneengeschreven.

- a. In spatiewoorden wordt tussen de delen een spatie geschreven. Een spatiewoord is een woordcombinatie die om diverse redenen (complexe eigennaam, combinatie met cijfer, symbool enzovoort, zie 8.5.2) met een spatie geschreven wordt, maar die in een zin of binnen een woord als vaste eenheid fungeert. De spatie wordt gehandhaafd als met zo'n spatiewoord een samenstelling of afleiding wordt gevormd. Voorbeelden van spatiewoorden en samenstellingen daarmee zijn:
 - *Johannes Vermeer, New York, top 10, Tweede Kamer, Willem II*
 - *Johannes Vermeertentoonstelling, New Yorkreis, boekentop 10, Tweede Kamercommissie, Willem II-sigaar*
- b. Tal van woordgroepachtige complexe uitheemse woorden worden overgenomen met de spatie of het streepje uit de taal van herkomst.
 - *a capella, ad hoc, ad interim, anorexia nervosa, a priori, belle époque, ex aequo, ex libris, in vitro, pro Deo, doctor honoris causa, fin de siècle, haute couture*
 - *deux-chevaux, face-à-main, rez-de-chaussee, trompe-l'oeil*
 Als zo'n woord in een samenstelling of afleiding wordt opgenomen, gelden bijzondere regels. Zie verder 8.5.3 en 8.7 (Engelse leenwoorden).

8.3 Liggend streepje

Het liggend streepje (ook wel 'koppelteken' genoemd) wordt gebruikt om delen van een woord die om allerlei redenen niet zonder meer aaneengeschreven kunnen worden, toch te verbinden. In andere gevallen wordt het streepje gebruikt om te verbinden en tegelijk ook te scheiden.

De volgende paragrafen behandelen achtereenvolgens:

- het liggend streepje in samenstellingen en afleidingen;
- samenstellingen en afleidingen bij grondwoorden die al een liggend streepje of spatie hebben;
- de spelling van spatiewoorden of woordgroepen, samenkoppelingen en samentrekkingen.

Facultatief liggend streepje

In gevallen waarin de standaardschrijfwijze helemaal aaneen is, dus zonder liggend streepje, is het gebruik van een liggend streepje tussen de samenstellende delen facultatief. Een liggend streepje kan de structuur van een samenstelling verduidelijken en zo het lezen vergemakkelijken. Het is aan de schrijver om te beoordelen of een samenstelling zonder liggend streepje overzichtelijk genoeg is. Een liggend streepje mag gebruikt worden bij delen van een samenstelling die als zelfstandig woord kunnen voorkomen, maar ook bij afleidingen met beginelementen van Latijnse of Griekse oorsprong of met 'zware' achtervoegsels zoals *-achtig* die in de spellingregels als samenstelling worden behandeld (zie 3.2.1).

- *basiswoordenboek* → *basis-woordenboek* versus *basiswoorden-boek*
boerenkarhengst → *boerenkar-hengst*
chloorfluorkoolwaterstofverbinding → *chloorfluor-koolwaterstofverbinding* versus *chloorfluorkoolwaterstof-verbinding*
derdegeneratieallochtoon → *derdegeneratie-allochtoon*, *derde-generatieallochtoon*
lik-op-stukbeleid → *lik-op-stuk-beleid*
massagebed → *massa-gebed* versus *massage-bed*
musichall → *music-hall*
rotstempel → *rot-stempel* versus *rots-tempel*
taalonderwijskundige → *taal-onderwijskundige* / *taalonderwijs-kundige*
waterdampdiffusieweerstandscoefficiënt → *waterdamp-diffusie-weerstandscoefficiënt*
would-beschrijver → *would-be-schrijver*
4 x 100 meterestafette → *4 x 100 meter-estafette*
- *audioapparatuur* → *audio-apparatuur*
cameraopstelling → *camera-opstelling*
quasiuitbundig → *quasi-uitbundig*
- *Adeleachtig* → *Adele-achtig*

8.4 Aaneenschrijven, spatie, liggend streepje en apostrof

8.4.1 Speciale tekens

Als zich aan de ene of de andere kant van de grens tussen twee delen van een complex woord speciale tekens bevinden, zoals hoofdletters, cijfers, symbolen, leestekens, aanhalingstekens of typografische markering (cursivering, vet, subscript, superscript e.d.), worden de delen door een liggend streepje met elkaar verbonden. Het gaat hier over de volgende twee categorieën van complexe woorden:

1. samenstellingen en als samenstelling behandelde afleidingen;
2. afleidingen en verbogen en vervoegde vormen.

8.4.1.1 Speciale tekens in samenstellingen en als samenstelling behandelde afleidingen

Complexe woorden met een voorvoegsel (bijvoorbeeld *on-*, *post-*) en complexe woorden met een 'zwaar' achtervoegsel, zoals *-achtig*, *-dom*, *-heid*, *-schap*, worden op dezelfde manier behandeld als samenstellingen.

De volgende vijf gevallen doen zich voor:

1 Hoofdletter

Samenstellingen met een linkerelement in kleine letters en afleidingen met een voorvoegsel in kleine letters krijgen een liggend streepje als het tweede deel met een hoofdletter begint. (Samenstellingen of afleidingen met afkortingen worden hieronder behandeld bij punt 3, in het hoofdstuk over de apostrof (11) en in het hoofdstuk over afkortingen (13).)

- *zwart-Amerikaans*
- *anti-Duits*, *on-Engels*, *oer-Russisch*, *proto-Benelux*, *on-OVAM*, *post-ISDN*

Voor taalnamen en voor samenstellingen en afleidingen met een taalnaam zijn er specifiekere regels (zie 10.7).

2 Letterwoorden en verkortingen

Samenstellingen met letterwoorden en verkortingen gedragen zich als gewone woorden: er wordt gewoonlijk geen liggend streepje geschreven (voor letterwoorden en verkortingen: zie ook hoofdstuk 13 over afkortingen).

- *aidsvirus, aioplaats, bamastructuur, bommoeder, desdochter, havodiploma, hifiketen, laserprinter, megayup, nazibeul, pakmarker, petfles, pincode, purschuim, radarpost, remslaap, sofinummer*

Als het letterwoord of de verkorting een of meer hoofdletters bevat, wordt wel een liggend streepje geschreven.

- *CAT-scan, Cito-toets, OESO-rapport*

3 Cijfers, letters, redactionele afkortingen, initiaalwoorden en symbolen

Samenstellingen met cijfers, apart staande letters, redactionele afkortingen, initiaalwoorden en symbolen krijgen op de grens tussen linker- en rechterdeel een liggend streepje (voor redactionele afkortingen, symbolen en initiaalwoorden: zie ook hoofdstuk 13).

- cijfers: *120-tal, 1000-voud, D66-dom, 9/11-gebeurtenissen, €50-biljet (naast 50 eurobiljet), web 2.0-toepassingen, angiotensine II-receptorblokkade, formule 1-race, mei '68-generatie, diabetes 2-dieet, type II-fout, Willem II-sigaar, Wereldoorlog II-film, student-t-toets*
- letters: *c-sleutel, d-klein, D-groot, X-chromosoom, y-as, y-achtig, tussen-s*
- redactionele afkortingen: *d.w.z.-invoeging, mr.-titel*
- initiaalwoorden: *apk-keuring, CDA-achtig, CD&V-heid, CT-scan, IQ-test, tl-buis, tso-leerling, tv-kijken, VVD-schap, wc-papier; audio-cd, kleuren-tv, bedrijfs-pc-netwerk; zzp-aov*
- symbolen: *65+-kaart, &-teken, 60°C-grens*

In samenstellende afleidingen (zie 3.2.1) met cijfers, letters, redactionele afkortingen, initiaalwoorden en symbolen wordt eveneens een liggend streepje naast het speciale teken geplaatst.

- *80-jarige (≠ 80 + jarige, wel [[80 jaar] + ig] + e), 3-laags, 40-urig, 60-plusser [[60 plus] + er], 17e-eeuws [[17e eeuw] + s]*

Complexe samenstellingen

Er zijn complexe samenstellingen met als onderdeel een samenstelling zoals in punt 3 hiervoor, namelijk met een cijfer, apart staande letter, redactionele afkorting,

initiaalwoord of symbool. Er worden hierbij twee groepen onderscheiden, waarbij de eerste groep drie subgroepen telt.

a. aaneenschrijven en liggend streepje

Als de combinatie van (een) cijfer(s) met een letter of symbool een onderdeel van een grotere samenstelling vormt, dan:

1. worden cijfer(s) en letter of symbool in de samenstelling altijd aaneengeschreven, zelfs als ze buiten de samenstelling door een spatie worden gescheiden;
2. wordt een liggend streepje gebruikt om de delen van de samenstelling te verbinden.
 - i. combinaties van een getal in cijfers met tekens zoals het procentteken %, het promilleteken ‰, het graadteken °, het minuutteken ' en het secondeteken ", die als combinatie standaard aaneen, dus zonder spatie, worden geschreven.
 - *58%, 0,5‰, 45°, 100°C, 16', 26", 16'26"*
 - *58%-grens, 0,5‰-gehalte, 45°-meridiaan, 60°-grens, 100°C-grens, 16'26"-afwijking*
 - ii. conventionele (vaste) combinaties van een getal in cijfers met symbolen en/of letters die als combinatie standaard aan elkaar, dus zonder spatie, worden geschreven.
 - *A4, 230V, 125cc, 75W, 2pk, C14, ¹⁴C*
 - *A4-papier, 230V-spanning, 125cc-motor, 75W-lamp, 2pk-motor, C14-datering*
 Combinaties met een maataanduider, zoals 230 V, 125 cc, 75 W, 2 pk, kunnen overigens ook altijd los worden geschreven; alleen in samenstellingen verdwijnt de spatie altijd. Vergelijk de gevallen hieronder.
 - iii. niet-conventionele (toevallige) combinaties van een getal in cijfers met symbolen en/of letters die als combinatie standaard niet aan elkaar worden geschreven, maar door een spatie worden gescheiden.
 - *20 blz., 98 km, 36 dl, 8 V, 3 cc, 58 W, 2 GHz*
 - *20blz.-paper, 98km-rit, 3cc-oplossing*

b. spatie en liggend streepje

Als een spatiewoord eindigt op een cijfer, letter of symbool of een combinatie daarvan:

1. wordt de spatie behouden, en
2. wordt er een liggend streepje gebruikt om het spatiewoord met de rest van de samenstelling te verbinden.
 - *formule 1, havo 4, hepatitis B, klas 3C, koolstof 14, RTL 5, top 10, vitamine B12, BBC 2*
 - *formule 1-wedstrijd, havo 4-leerling, hepatitis B-infectie, koolstof 14-methode, RTL 5-directie, top 10-boek, vitamine B12-tekort, BBC 2-programma*

Opmerking

In verband met de schrijfwijze van combinaties van een getal in cijfers met de aanduiding van een eenheid worden door de Belgische en Nederlandse normalisatie-instituten in overeenstemming met de SI-conventies (Système International) soms andere schrijfwijzen voorgeschreven, in het bijzonder een vaste spatie tussen kwantiteitsaanduiding en eenheid, bijvoorbeeld *0,50 ‰*, *0,50 ‰-grens*, *60 W*, *60 W-lamp*, *18 V*, *18 V-spanning*. Het staat de taalgebruiker vrij in specialistische teksten deze van de algemene praktijk afwijkende schrijfwijze te gebruiken.

4 Niet-alfanumerieke tekens en typografische markerings

Als het linkerdeel van een samenstelling eindigt op een aanhalingsteken of een ander ongewoon teken of als het rechterdeel met zo'n teken begint, gelden dezelfde regels als voor combinaties met cijfers en/of symbolen. Er wordt een liggend streepje gebruikt om de delen te verbinden. Dat is ook het geval als een van beide delen typografisch onderscheiden wordt van het andere, bijvoorbeeld door onderstreping, een afwijkende letterset (font: cursief, kleinkapitaal, vet) of een afwijkend lettertype (typeface: Arial, Times New Roman).

- *GO!-school (GO! = Gemeenschapsonderwijs), Yahoo!-aandelen*
- *de "Ik heb zoiets van"-prijs, de 'wij-zij'-maatschappij, het 'kennis versus vaardigheden'-debat, een ik had*

zoiets van-verhaal, een ik had zoiets van-verhaal, een ik had zoiets van-verhaal, een IK HAD ZOIETS VAN-verhaal

- *OESO-rapport, WERK-week, werk-WEEK*

5 Linkerdeel met een apostrof

Samenstellingen en als samenstelling behandelde afleidingen krijgen een liggend streepje als het linkerdeel eindigt op een apostrof + s.

- *Lloyd's-lid, Lloyd's-ledenvergadering, een mama's-kindje, een oma's-fiets (naast de woordgroep *oma's fiets* en een *omafiets*), een oma's-fietsenverkoper*
- *Lloyd's-achtig*

8.4.1.2 Speciale tekens in afleidingen (voorvoegsel, achtervoegsel) en bij flexie

Naast het liggend streepje wordt in bepaalde gevallen een apostrof als verbindend element gebruikt.

voorvoegsel

Na het voorvoegsel (bijvoorbeeld *on-*, *post-*) wordt een liggend streepje geplaatst bij afleidingen van afkortingen die zich niet als gewone woorden gedragen (redactionele afkortingen, initiaalwoorden, symbolen), cijfers en speciale tekens (zie 8.4.1.1).

- *ge-a.u.b.'d, pseudo-drs., post-ISDN, ver-adhd'd*

achtervoegsel, uitgang

Bij afleidingen en verbuiging/vervoeging van redactionele afkortingen, initiaalwoorden, cijfers, symbolen en speciale tekens met behulp van een achtervoegsel wordt het achtervoegsel of de uitgang voorafgegaan door een apostrof (zie over de apostrof ook 5.3.4 en hoofdstuk 11; verder ook hoofdstuk 13 over afkortingen).

Het voorgaande geldt ook voor letterwoorden en verkortingen die met een of meer hoofdletters worden geschreven en voor alle woorden met niet aan het Latijnse alfabet ontleende tekens of typografische tekens (zie 8.4.1.1).

- *s.v.p.'en, ge-a.u.b.'d*
- *ftp'en, ftp't, ge-ftp'd, sms't, ge-sms't, sms'je, ont-sms't, tv's, tv'tjes, tv'loos, gsm's, ont-gsm'de, wc'tje, wc's*
- *A4'tje, A4's, 80'ers, 65+'er, 2'en*

- *ij'tje, l'etje, l's*
- *AOW'er, CD&V'loos, D66'er, VLD'sters, OESO'er*
- *Riagg'er*
- *€'tje, ='je, \$'s*

De systematiek van dit alles is duidelijk te zien in de schrijfwijze van de vervoegde vormen van met initiaalwoorden samengestelde werkwoorden als *e-mailen, ge-e-maild, ge-e-commercet, ge-m-bankierd, gepay-tv'd*. De vormen zijn als volgt te verklaren (zie ook 11.5):

1. het gaat om een samenstelling waarvan een deel een initiaalwoord is en een ander deel een gewoon woord (*e-mail, e-commerce, pay-tv*);
2. is het initiaalwoord het eerste deel (bijvoorbeeld *e* in *e-mail*), dan bepaalt dat initiaalwoord de schrijfwijze van het voorvoegsel, dus met liggend streepje (*ge-e*); het gewone woord bepaalt de schrijfwijze van de uitgang, dus aan het woord vast (*maild*);
3. is het initiaalwoord het tweede deel (bijvoorbeeld *tv* in *pay-tv*), dan bepaalt dat initiaalwoord de schrijfwijze van de uitgang, dus met apostrof (*tv'd*); het gewone woord bepaalt de schrijfwijze van het voorvoegsel, dus aan het woord vast (*gepay*).

8.4.2 Bijzondere types van samenstellingen en afleidingen

Een liggend streepje is vereist bij een woord dat een van de volgende elementen bevat.

1 Voorbepalingen

- a. *bijna-, ex-, niet-, non-, oud-, Sint-, Sinte-, sint-***
 Samenstellingen die beginnen met een van de elementen *bijna-, ex-* (in de betekenis 'voormalig'), *niet-, non-, oud-* (in de betekenis 'voormalig'), *Sint-, Sinte-, sint-* als linkerdeel krijgen een liggend streepje.
- *bijna-crisis, bijna-doodervaring, ex-manager, ex-collega, ex-minister-president, niet-begrijpend, niet-roker, niet-rokerscoupé, non-profitorganisatie, non-stop, oud-burgemeestersbal, oud-notaris, Sint-Jozef, Sint-Anna, Sinte-Clara, sint-bernardshond*

Let op: een combinatie met woordgroepen als *al dan niet, bijna niet* en *nog niet* levert geen samenstelling op; dit is een woordgroep: *bijna niet bekend, nog niet aanwezig*.

b. *adjunct, aspirant, chef, interim, kandidaat, stagiair, substituut*

Samenstellingen met als linkerdeel een van de elementen *adjunct, aspirant, chef, interim, kandidaat, stagiair, substituut* krijgen altijd een liggend streepje als het linkerdeel een nadere specificering (om precies te zijn: een hogere, lagere, toekomstige of tijdelijke status) aangeeft van de normale betekenis van het rechterdeel. Zo is een *kandidaat-voorzitter* iemand die kandidaat is om voorzitter te zijn of te worden. Bij *interim* komt er een streepje als het gaat om de betekenis 'ad interim', 'tussentijds', 'voorlopig', 'waarnemend'.

- *adjunct-commissaris, adjunct-hoofd, aspirant-arts, aspirant-bewoner, aspirant-leden, chef-hervormer, chef-dirigenten, chef-kok, interim-akkoord, interim-premier, interim-voorzitters, kandidaat-land, kandidaat-lid, kandidaat-rechter, stagiair-officier, substituut-griffier*

Let op: er komt geen liggend streepje als *interim* de in België ook gebruikelijke betekenis heeft van 'uitzend-', zoals in *interimarbeid, interimcontract, interimkantoor*.

c. *assistent, collega, leerling*

Samenstellingen met *assistent, collega, leerling* krijgen alleen een streepje als het tweede deel een beroepsnaam of functie aanduidt.

- *assistent-arts, assistent-professor, collega-astronaut, collega-boer, leerling-kok, leerling-verpleegkundige, leerling-kleermakersclub*

Als het eerste deel niet naar dezelfde persoon verwijst als het tweede deel, is het een normale samenstelling zonder liggend streepje.

- *assistentensalaris, leerlingbegeleider*

Bij uitbreiding wordt *collega-* met liggend streepje ook wel voor niet-personen gebruikt.

- *collega-instituut, collega-museum, collega-universiteit*

d. *meester*

Samenstellingen met het element *meester* krijgen alleen een liggend streepje als *meester* betekent 'de meesterproef afgelegd hebbend, zelfstandig werkend', of 'hoofd van', zoals in *meester-architect*, *meester-glasblazer*, *meester-opzichter*, *meester-kok* (hoofd van de koks, *chef-kok*).

De woorden *meestergast* en *meesterknecht* worden vanouds aaneengeschreven.

In de volgende woorden is er geen reden voor een liggend streepje: *meesterbrein*, *meestergraad*, *meesterplan*, *meesterdief*, *meesterkok* (een buitengewoon goede kok).

e. een persoonsnaam na *commissie*, *ontwerp*, *proces*, *regering* en dergelijke

In samenstellingen met een naam van een persoon als nabepaling wordt een liggend streepje geschreven als de persoonsnaam na een linkerdeel als *commissie*, *kabinet*, *regering*, *werkgroep* het belangrijkste lid van de door de verzamelnaam aangeduide groep benoemt, of als de persoonsnaam na een linkerdeel als *affaire*, *ontwerp*, *proces*, *rapport*, *verslag*, *voorstel*, *wet*, *zaak* de auteur, uitvoerder, inspirator e.d. noemt. De achterliggende gedachte is dat de genoemde persoon niet zelf de commissie, de regering, de werkgroep enz. is, maar dat de commissie, regering, werkgroep naar die persoon genoemd is.

- *commissie-De Wit*, *eindverslag-De Boer*, *interim-regering-Tsipras*, *proces-Vangeel*, *rapport-Van Kemenade*, *regering-Michel*, *voorstel-Ginjaar-Maas*, *werkgroep-Van Ginst-de Korte*, *wet-D'Hondt*, *wetsvoorstel-Bonte*, *zaak-Wilders*

Deze samenstellingen zitten dus anders in elkaar dan woordgroepen waarin het tweede deel niet de naam van een persoon is, zoals *commissie Taalbank*, *commissie Auteursrecht*, *Wetsontwerp Werk en Bijstand*, *Commissie Spelling*, *Commissie Aardrijkskundige Namen*, *Werkgroep Grauwe Kiekendief*. In zulke gevallen wordt de woordgroep met spaties geschreven.

2 Nabepalingen van uitheemse herkomst

Voor sommige nabepalingen van uitheemse, in het bijzonder Franse, herkomst wordt standaard een liggend streepje geschreven.

- *advocaat-fiscaal*, *auditeur-militair*, *directeur-generaal*, *executeur-testamentair*, *minister-president*, *viceminister-president*
- *gouvernement-generaal*, *proces-verbaal*

3 Lidwoorden, persoonlijke voornaamwoorden en zelfnoemfunctie

Tweedelige samenstellingen krijgen een streepje als een van de delen een lidwoord is, een persoonlijk voornaamwoord of een woord in zelfnoemfunctie.

a. lidwoord

- *de-woord*, *het-woord* (een woord van mannelijk of vrouwelijk genus resp. een onzijdig woord), *miniatur-de*

b. persoonlijk voornaamwoord

- *ik-besef*, *ik-persoon*, *ik-roman*, *ik-zucht*, *jij-vorm*, *über-ich*, *zij-figuur*, *zij-wij-gevoel*

Let wel: volgens de algemene regel van aaneenschrijven worden gespeld: *ikzelf*, *jezelf*, *mezelf*, *zichzelf*.

c. zelfnoemfunctie

Er zijn samenstellingen waarin een woord in zelfnoemfunctie wordt gebruikt, dat wil zeggen dat het naar zichzelf als gesproken of geschreven woord of woorddeel verwijst, zoals in *ja-uitslag*, *en-meervoud*, *oe-klank*. Zulke woorden kan men parafraseren als 'de uitslag is (het woord/de uitspraak) *ja*', 'het meervoud heeft (de uitgang) *en*', 'de klank is *oe*'. In een samenstelling met een woord in zelfnoemfunctie wordt voor of na dat woord een liggend streepje gebruikt.

- *ja-stem*, *nee-stem*, *neen-uitslag*, *neen-antwoord*, en de hiermee samenhangende afleidingen *ja-stemmer*, *nee-stemmer*, *ja-stemmen*
- *de-vorm*, *eren-meervoud*, *er-comparatief*, *ig-uitgang*, *ing-achtervoegsel*, *ten-vorm*, *comparatief-er*, *meervouds-en*

Opmerking

In samenstellingen worden de woorden *ja* en *nee(n)* niet in alle gevallen door een streepje gevolgd. Als de zelfnoemfunctieparafraze niet lukt, wordt de samenstelling aaneengeschreven, zoals in *jawoord* (het geheel betekent de trouwbelofte, niet het woord *ja*), *jaknikker* (iemand die met alles instemt, pompinstallatie), *neekamp*.

8.4.3 Tweedelige samenstellingen: specificerend of nevenschikkend

In specificerende samenstellingen, bijvoorbeeld *hardrood*, *molensteen*, is het rechterdeel de kern of het hoofd van de samenstelling. Het eerste deel is een nadere bepaling (een inperking of specificering) van het tweede deel. Gewoonlijk worden de twee delen aaneengeschreven.

In nevenschikkende samenstellingen, bijvoorbeeld *hotel-restaurant*, *rood-wit*, *priester-dichter* zijn de twee delen gelijkwaardig en in principe omwisselbaar. Gewoonlijk wordt de gelijkwaardigheid door middel van een liggend streepje uitgedrukt.

Hierna volgen enkele gevallen van beide typen samenstellingen en een paar afwijkende gevallen.

8.4.3.1 *Samengestelde familienamen en voornamen*

Nevenschikkend

Samengestelde familienamen en bepaalde voornamen krijgen gewoonlijk een liggend streepje.

- *Delanoye-Lobos*, *De Bruin-van Dyck*, *Anne-Sofie*, *Jan-Willem*

Bij voornamen komt overigens ook los of geheel aaneenschrijven voor. Die schrijfwijze wordt volgens het donorprincipe overgenomen.

- *Anne Sofie*, *Jan Willem*, *Pieterjan*

8.4.3.2 *Samengestelde aardrijkskundige namen*

Nevenschikkend

Samengestelde aardrijkskundige namen die aangeven welke plaatsen samengevoegd zijn, krijgen een liggend streepje.

- *Aarle-Rixtel*, *Knokke-Heist*, *Zichen-Zussen-Bolder*
In samenstellingen en afleidingen blijft het liggend streepje behouden.
- *Aarle-Rixtelfestival*, *Aarle-Rixtels*, *Knokke-Heistenaar*

Specificerend

Samengestelde aardrijkskundige namen die bestaan uit een aardrijkskundige naam als rechterdeel en een onverbogen bijvoeglijk naamwoord als linkerdeel, krijgen tussen de delen een liggend streepje.

- *Belgisch-Limburg*, *Frans-Guyana*, *Latijns-Amerika*, *Nederlands-Indië*, *Vlaams-Brabant*, *Centraal-Afrika*, *Hoog-België*, *Nieuw-Zeeland*, *Wit-Rusland*, *Noord-Brabant*, *Oost-Azië*, *West-Afrika*, *West-Friesland*, *Zuid-Holland*

Ook enkele andere bepalingen als eerste deel, zoals *boven* en *midden*, worden doorgaans gevolgd door een liggend streepje.

- *Boven-Hardinxveld* (dorp), *Midden-Amerika*

Samenstellingen, afleidingen en verbogen en vervoegde vormen behouden het liggend streepje.

- *Frans-Guyanees*, *Frans-Polynesiëris*, *Latijns-Amerikastudies*, *Latijns-Amerikaans*, *Nederlands-Indisch*, *Wit-Rus*, *Wit-Russisch*, *Noord-Brabander*, *Noord-Brabants*, *West-Friezen*, *Zuid-Afrikabezoeker*, *Zuid-Afrikaan*, *Zuid-Afrikaans*

Als het bijvoeglijk naamwoord verbogen is, blijft de spatie in samenstellingen met de aardrijkskundige naam bewaard, maar krijgen afleidingen met de onverbogen vorm van het bijvoeglijk naamwoord een streepje.

- *Nederlandse Antillen*, *Nederlandse Antillenreis*, *Nederlandse Antillenachtig*, maar: *Nederlands-Antilliaan*, *Nederlands-Antilliaans*

Opmerkingen

1. Meervoudig samengestelde namen worden, afhankelijk van de betekenis, met de overeenkomstige (een of meer) streepjes gespeld.
 - *Zuid-Oost-Azië* (in de betekenis *het zuiden van Oost-Azië*), *Zuid-West-China*
 - *Zuidoost-Azië* (in de betekenis *het zuidoosten van Azië*), *Zuidwest-China*

2. Sommige oudere historische namen en samenstellingen en afleidingen worden zonder liggend streepje aaneengeschreven.
 - *Hoogkarspel, Nedersaksen, Nedersaksisch, Nieuwpoort, Noordbergumer, Noordzee, Oostduinkerke, Oostvoorne, Oudheusden, Westfalen, Westmeerbeek, Weststellingwerf*
3. Sommige aardrijkskundige namen, zoals plaatsnamen en stationsnamen, zijn door de naamgever vastgelegd op een van de standaardregel afwijkende manier, bijvoorbeeld met een spatie in plaats van een streepje. In die gevallen geldt het donorprincipe.
 - *Boven Hardinxveld (station), Nieuw Namen, Nieuw Venneep (station), Oud Gastel, Zwart Janstraat*

8.4.3.3 *Stromingen met een samengestelde naam*

Nevenschikkend

Samenstellingen van bijvoeglijke naamwoorden waarvan beide delen afzonderlijk én samen een religieuze, politieke of levensbeschouwelijke strekking hebben en waarvan de delen doorgaans van plaats kunnen wisselen, krijgen een liggend streepje.

- *burgerlijk-liberaal, liberaal-burgerlijk, doopsgezind-christelijk, christelijk-doopsgezind, evangelisch-luthers, luthers-evangelisch, gereformeerd-fundamentalistisch, fundamentalistisch-gereformeerd, joods-christelijk, christelijk-joods, liberaal-conservatief, conservatief-liberaal, orthodox-protestants, protestants-orthodox, protestants-christelijk, christelijk-protestants, rechts-populistisch, populistisch-rechts, rechts-radicaal, radicaal-rechts, rooms-rood, rood-rooms, vrijzinnig-democratisch, democratisch-vrijzinnig*

Afleidingen van zulke combinaties behouden het liggend streepje, ook al zijn de delen vanwege de verandering van woordsoort niet meer omwisselbaar.

- *evangelisch-lutheraan, orthodox-protestant, rechts-radicaal, links-extremist, Vlaams-nationalist*

- *evangelisch-lutheranisme, orthodox-protestantisme, rechts-radicalisme, rechts-radicalistisch, links-extremisme, Vlaams-nationalisme, rooms-katholicisme*

Een liggend streepje is ook verplicht in samenstellingen waarvan het eerste deel van oorsprong een geo-etnische aanduiding is en het tweede deel een religieuze, politieke of levensbeschouwelijke strekking noemt.

- *Arabisch-nationalistisch, Grieks-orthodox, Nederlands-hervormd, Russisch-orthodox, Vlaams-nationalistisch*
- *koptisch-orthodox, oosters-orthodox, rooms-katholiek*

Specificerend

In de volgende samenstellingen met als tweede deel een bijvoeglijk naamwoord of een zelfstandig naamwoord zijn de delen niet omwisselbaar. Het zijn normale samenstellingen waarin het eerste deel het tweede specificeert; ze worden aaneengeschreven zonder liggend streepje.

- bijvoeglijk naamwoord: *centrumlinks, extreemrechts, nieuwrechts, oerconservatief, onrooms, radicaalfeministisch, radicaalmarxistisch, rechtspolitiek, ultrarechts*
- zelfstandig naamwoord: *centrumdemocraat, christendemocraat, cowboykapitalisme, cryptofascist, eurodemocratie, hindoeïfundamentalist, Hutumilitant, islamfundamentalist, jongliberaal, moslimextremisme, nationaalsocialisten, neocommunist, oerconservatief, salonsocialist, sociaaldemocraat, sociaaldemocratie*

Samenstellingen als die hierboven zijn vaste combinaties. Daarnaast bestaan er veel woordgroepen die stromingen of aanhangers ervan benoemen, zoals de volgende:

- bijvoeglijk naamwoord: *extreem autoritair, extreem conservatief, militant feministisch*
- zelfstandig naamwoord: *democratisch socialisme, democratisch socialist, extreem conservatisme, militant feminist, militant salafist, orthodox communisme, orthodox protestantisme*

Dat het hier om woordgroepen gaat, kan blijken uit de eventuele verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord, de mogelijkheid van meervoudsvormen en dergelijke: *het democratische socialisme, militante feministen, een militante salafist.*

Soms leiden de regels tot twee mogelijke schrijfwijzen; zo is *orthodox-protestantisme* de stroming van mensen die orthodox-protestant zijn, terwijl *orthodox protestantisme* de brede stroming van het protestantisme inperkt tot de orthodoxe kant daarvan. Beide schrijfwijzen zijn verdedigbaar; inhoudelijk verschillen ze weinig.

8.4.3.4 Andere samenstellingen

Nevenschikkend

Samenstellingen met gelijkwaardige delen krijgen een liggend streepje. Beide delen drukken een eigenschap of hoedanigheid van een zaak of persoon uit; ze krijgen – anders dan gewone samenstellingen – beide een klemtoon. De delen zijn vaak omwisselbaar.

- *acteur-regisseur, café-restaurant, directeur-eigenaar, getuige-deskundige, hotel-restaurant, journalist-arts*
- *los-vast, paars-groen, zwart-wit, bestuurlijk-technisch, christelijk-historisch, cultureel-maatschappelijk, economisch-monetair, historisch-cultureel, klinisch-wetenschappelijk, literair-historisch, magisch-realistisch, medisch-administratief, medisch-specialistisch, mentaal-cultureel, militair-politiek, parlementair-politiek, politiek-diplomatiek, politiek-filosofisch, sociaal-religieus, socialistisch-realistisch, technisch-wetenschappelijk*

Specificerend

In de volgende woorden geldt het eerste deel als een specificering van het tweede deel. Ze gelden als gewone samenstellingen en worden dus aaneengeschreven, zonder verplicht koppeltaken:

- *bitterzoet, bitterzout, privaatrechtelijk, publiekrechtelijk, sociaal-cognitief, zoetzuur, zuurzoet*

Bijvoeglijke naamwoorden die afgeleid zijn van vaste woordgroepen die vakgebieden en functies aanduiden, zoals *administratief recht, fiscaal specialist, historische taalkunde/historisch taalkundige* en *sociaal geograaf/sociale geografie*, worden aaneengeschreven. Het zijn in feite samenstellende afleidingen.

- *administratiefrechtelijk, algemeendidactisch, civielrechtelijk, civieltechnisch, cognitiefneurowetenschappelijk, fiscaalspecialistisch, historischtaalkundig, moleculairbiologisch, plastischchirurgisch, populairwetenschappelijk, sociaalecologisch, sociaalfiscaal, sociaalgeneeskundig, sociaalgeografisch, sociaalkritisch, sociaalpsychologisch, sociaalwetenschappelijk*

Voor de leesbaarheid mag altijd een koppeltaken ingevoegd worden (zie 8.3).

- *cognitief-neurowetenschappelijk, plastisch-chirurgisch*

Sommige woorden kunnen zowel een nevenschikkende als een specificerende interpretatie en hierdoor twee schrijfwijzen hebben.

- *historisch-taalkundig* (historisch en taalkundig bekeken) – *historischtaalkundig* (uit het oogpunt van de historische taalkunde)
- *politiek-filosofisch* (politiek én filosofisch) – *politiekfilosofisch* (uit het oogpunt van de politieke filosofie)
- *sociaal-economisch* (met betrekking tot zowel het sociale als het economische, vergelijk instellingen als SER en SERV) – *sociaaleconomisch* (het economische benaderd vanuit een sociale invalshoek; synoniem: *socio-economisch*)

Opmerking

Het valt op dat een aantal samenstellingen van het nevenschikkende type een pendant hebben met een ingekort linkerlid op -o; soms is dat overigens de meest of enige voorkomende vorm. De pendant met-o wordt zonder streepje geschreven, behalve bij klinkerbotsing.

- *psychologisch-sociaal – psychosociaal*
- *psychologisch-somatisch – psychosomatisch*
- *sociaal-cultureel – sociocultureel*
- *sociaal-economisch – socio-economisch*

8.5 Samenstellingen en afleidingen bij grondwoorden die een liggend streepje of spatie hebben

Voor samenstellingen en afleidingen met grondwoorden die zelf al een liggend streepje of spatie hebben, gelden de volgende regels.

8.5.1 Linkerdeel is eigennaam

Eigennamen blijven in samenstellingen en afleidingen zoveel mogelijk intact. Spaties in een eigennaam blijven dus ook behouden in een samenstelling of afleiding. Het rechterdeel van de samenstelling, of het achtervoegsel van de afleiding, wordt aan de eigennaam vast geschreven. In de naam zelf mag de spatie niet vervangen worden door een streepje; ná de naam mag bij samenstellingen en als samenstelling behandelde afleidingen wel een streepje voor de leesbaarheid toegevoegd worden (zie 8.3).

- *Abu Dhabireis, Los Angelessouvenir, Middellandse Zeegebied, Sierra Leonediamant, Tel Avivavontuur, Tel Aviv-avontuur*
- *Agnes Sorelportret, Eerste Kamerzitting, Rode Kruispost, het tweede Tante Kaatboek*
- *Côte d'Orreep, Douwe Egbertskoffie, Van Dalewoordenboeken, Van Dale-woordenboeken*
- *Dode Zeeachtig, Johannes Vermeerachtig*
- *Costa Ricaanse, New Yorker, Sri Lankaan*
- *tien Johannes Vermeers, New Delhi's, er zijn geen twee New Yorks, de Van den Bossches*

Een eigennaam met liggende streepjes behoudt die in samenstellingen en afleidingen. De rest van de samenstelling, of het achtervoegsel dat van de naam een afleiding maakt, wordt aan de naam vast geschreven.

- *de Baillet-Latourlaan, de De Bruin-Hermansvilla, de InBev-Baillet-Latourprijs, Nieuw-Zeelandtocht*
- *Nederlands-Limburgs, Noord-Hollandse*

Opmerking

Als een samenstelling met een eigennaam in zijn geheel ook een eigennaam is, wijkt de schrijfwijze in sommige gevallen af van de gewone regel. In zulke gevallen wordt het donorprincipe gevolgd.

- *Anne Frank Huis* (in plaats van *Anne Frankhuis*), *Van Gogh Museum* (in plaats van *Van Goghmuseum*).

8.5.2 Linkerdeel is spatiewoord met cijfer, letter of symbool

Spatiewoorden met speciale tekens (zie 8.4.1) worden zoveel mogelijk gelijkvormig gespeld (zie 3.3.1), ook als ze deel uitmaken van een samenstelling of afleiding.

Als het linkerdeel van een samenstelling een spatiewoord is dat eindigt op een symbool, cijfer of letteraanduiding, blijft de spatie behouden en komt er een liggend streepje tussen het symbool, het cijfer of de letteraanduiding van het spatiewoord en het andere deel van de samenstelling.

- *cup A-figuur, Elizabeth I-regime, havo 4-leerling, hepatitis B-injectie, jaren 60-film, Karel I-sigaar, Karel I-sigaartje, Koning Albert II-laan, Lodewijk XV-meubel, Malcolm X-verhaal, Peugeot 308-fabriek, vitamine C-kuur, Wereldoorlog I-poëzie*

Als het linkerdeel van een samenstelling een spatiewoord is dat begint met een symbool, cijfer of letteraanduiding, blijft de spatie in het linkerdeel behouden en wordt het rechterdeel van de samenstelling aan het spatiewoord vast geschreven. Een streepje voor de leesbaarheid mag alleen ná het spatiewoord worden ingevoegd (zie 8.3).

- *1 aprilgrap, 1 aprilgrappen, 11 juliviering, 11 novemberoptocht, 50 eurobiljet, 8 uurjournaal, 5 gangenmenu, 40 urenwerkweek* (maar: *40-urige werkweek* met koppeltaken wegens samenstellende afleiding, zie 8.2), *400 meterloper, 4 x 100 meterestafette, 20-80 procentregel, 30.000 kilometerbeurt, 30.000 kilometer-beurt.*

8.5.3 Uitheemse spatiewoorden

Tussen de delen van een (1) gelexicaliseerde vaste verbinding in de vorm van (2) een uitheems (maar niet Engels) spatiewoord die (3) samen geen eigennaam vormen (bijvoorbeeld *a capella*), komt een liggend streepje als er een samenstelling of afleiding mee wordt

gevormd. Het laatste deel van het uitheemse spatiewoord wordt aan het volgende Nederlandse woord of achtervoegsel vast geschreven.

- *a capella, ad hoc, ad interim, ex libris, in vitro, pro Deo, anorexia nervosa, doctor honoris causa, fin de siècle, haute couture, epitheton ornans, status quo*
- *a-capellakoor, ad-hocbeslissing, ad-interimaanstelling, déjà-vugevoel, ex-libriscatalogus, in-vitrofertilisatie, pro-Deoadvoaat, anorexia-nervosapatiënt, doctor-honoris-causakandidaten, fin-de-siècleverhaal, haute-couturewinkel*
- *a-priorisch, fin-de-siècleachtig*

Let op: de oorspronkelijke spelling, dus met spatie, van dergelijke spatiewoorden blijft behouden in de volgende twee gevallen (zie ook 8.6):

- als de woordgroep tot een andere grammaticale categorie (woordsoort) gaat behoren:
het a priori, het à propos
- in het verkleinwoord en in de meervoudsvorm:
ex librisje
de a priori's, doctores honoris causa, ex librisen, haute coutures

8.5.4 Rechterdeel is spatiewoord

De regels uit 8.5.1, 8.5.2 en 8.5.3 gelden 'in spiegelbeeld' ook voor samenstellingen waarin het rechterdeel een spatiewoord is.

- *nep-Johannes Vermeer*
- *boekentop 10, super-100 meter*
- *standaarddédjà-vu*

Tussen het spatiewoord en de rest van de samenstelling is een streepje voor de leesbaarheid toegestaan (zie 8.3).

Zie 8.7 voor samenstellingen en afleidingen met Engelse woorden, spatiewoorden en woordgroepen.

8.6 Woordgroepen, spatiewoorden, samen koppelingen en samen-trekkingen

8.6.1 Algemeen

Tussen woorden die samen een woordgroep of zin vormen, komen in het algemeen spaties (zie 3.2.1). Dit geldt ook voor woordgroepen die bestaan uit een woord gevolgd door een letter, of een woord dat wordt voorafgegaan of gevolgd door cijfers, en voor woordgroepen van vreemde herkomst.

De oorspronkelijke spelling van woordgroepen van vreemde herkomst wordt behouden als het woord van grammaticale categorie verandert en als één woord wordt opgevat, en in de meervoudsvormen en verkleinwoorden daarvan (zie ook 8.5.3).

- *23 november 1964, academische ziekenhuizen, ad hoc, blijf van mijn lijf!, die gele stoelen, doe het zelf, Elizabeth I, ex libris, extra aandacht, havo 4, hepatitis B, huis aan huis, Kim Poels, lagere school, staakt het vuren!* (maar: *het staakt-het-vuren*, zie 8.6.4), *veel te ver, vitamine C, vrijwel uitsluitend*
- *het a priori, de a priori's, onze alter ego's, het Ave Mariaatje*

8.6.2 Combinaties met werkwoorden

8.6.2.1 Zelfstandig naamwoord/bijvoeglijk naamwoord/bijwoord + werkwoord

Woordgroepen die bestaan uit een zelfstandig naamwoord – al dan niet in het meervoud – met een werkwoord, kunnen een samenstelling vormen en dus aaneengeschreven worden. Regels voor de overgang van woordgroep naar samenstelling zijn nooit officieel vastgelegd. Er zijn wel enkele patronen te beschrijven.

Hoe gangbaarder de combinatie, hoe groter de kans op een (scheidbaar) samengesteld werkwoord. Wel: *pianospelen, paardrijden, televisiekijken*; (nog) niet: *bollen pellen, djembé spelen, kameel rijden, huizen kijken*. Een combinatie die één werkwoord is gaan vormen, kan gemakkelijker met *niet* ontkend worden (*ik wil niet pianospelen*) en kan gemakkelijker in zijn geheel na *aan* het staan in een zin als *ik ben aan het pianospelen*. Bij

minder vaste combinaties is dat minder gewoon of zelfs niet mogelijk.

In sommige gevallen ontstaat een aaneengeschreven werkwoord, dat echter (nog) geen vervoegingen kent. Het komt uitsluitend voor in de onbepaalde wijs: *autodelen, bedplassen, dwergwerpen, ijsdansen, wadlopen*. Vervoegde vormen worden vermeden door andere constructies te gebruiken, zoals *zij is aan het wadlopen* en *we zijn gaan ijsdansen*.

Soms worden zulke combinaties aaneengeschreven als ze veel worden gebruikt als een zelfstandig naamwoord, al dan niet voorafgegaan door een lidwoord of voornaamwoord.

- *de uitvinding van het haringkaken, dat djembéspelen moet nu maar eens afgelopen zijn, bollenpellen is een populair vakantiebaantje*

Ook combinaties van een bijvoeglijk naamwoord of bijwoord en een werkwoord kunnen een samenstelling vormen. Hoewel er geen precieze regels voor zijn, bestaan hier ook patronen in.

Hoe gangbaarder de combinatie is en hoe sterker die combinatie een eigen betekenis heeft die specifiekere of anders is dan die van de twee gecombineerde woorden samen, hoe groter de kans dat de combinatie als één werkwoord wordt beschouwd. Vaak hebben ze dan ook synoniemen en bestaan er afleidingen van. Zo is *bekendmaken* één werkwoord geworden omdat het de vaste betekenis ‘openbaar maken, aankondigen’ heeft, en hoort er de afleiding *bekendmaking* bij. Los geschreven heeft *bekend maken* de betekenis die volgt uit de combinatie van de twee delen, bijvoorbeeld: *de talentenjacht heeft de zanger nationaal bekend gemaakt*. Een ander voorbeeld is *goedmaken*: ‘ongedaan maken’, ‘gladstrijken’, ‘compenseren’, met de afleiding *goedmakertje*. *Goedmaken* heeft een specifiekere betekenis dan de toevallige combinatie van *goed* en *maken*.

In het algemeen geldt dat zowel letterlijke als weinig voorkomende combinaties altijd als twee woorden

worden opgevat; fouten doen zich bij combinaties als *weerbestendig maken* niet voor. Veelvoorkomende combinaties met een specifiekere, vaak niet meer (geheel) letterlijke betekenis worden altijd aaneengeschreven, zoals *ademhalen, hardlopen* en *kennismaken: ademhalen* verschilt bijvoorbeeld van *brood halen*.

Bij twijfelgevallen biedt de Woordenlijst vaak uitkomst.

8.6.2.2 *Deelwoord als tweede deel*

Een aparte categorie vormen samengestelde bijvoeglijke naamwoorden waarvan het laatste deel een tegenwoordig deelwoord of een voltooid deelwoord is.

- *adembenemend, geestdodend, rustgevend*
- *kortgeknipt, werkgerelateerd, zongebruind, zwaargeschapen*

Ze hebben met samengestelde werkwoorden gemeen dat ze gelexicaliseerd zijn: ze zijn als eenheid in de Woordenlijst of in woordenboeken te vinden en ze gedragen zich grammaticaal als één woord. Het gaat in veel gevallen niet om dezelfde woordcombinaties; zo bestaat *iemand de adem benemen* uit losse woorden, maar is *adembenemend* één bijvoeglijk naamwoord; *zongebruind* is een samenvatting in één woord van de woordgroep *door de zon gebuind*; *zwaargeschapen* is een vast begrip, hoewel er niet zoiets als *zwaar scheppen* bestaat. Het aaneenschrijven wordt door diverse factoren (zoals frequentie, opbouw en betekenis) of een combinatie daarvan bepaald; de Woordenlijst en woordenboeken bieden houvast.

Tot slot is er een groep samengestelde bijvoeglijke naamwoorden waarvan het laatste deel geen werkwoordelijke oorsprong heeft, hoewel dat wel zo lijkt. Zo heeft *grofgebekt* niet met een werkwoord *bekken* te maken, maar betekent het ‘voorzien van een grove bek’. Zulke woorden worden altijd aaneengeschreven.

- *goedgeluimd, grofgebekt, slechtgemanierd*

8.6.2.3 *Werkwoordelijke uitdrukkingen*

Werkwoordelijke uitdrukkingen worden in de regel als woordgroep behandeld, ook als het werkwoord is vervoegd.

- *in der minne regelen, het in der minne regelen, in der minne geregeld, ter beschikking stellen, het ter*

beschikking stellen, ter aarde bestellen, het ter aarde bestellen, tot stand komen, het tot stand komen, kwam tot stand, boe roepen, het boe roepen, nee schudden, het nee schudden, ja knikken, het ja knikken, ter dood veroordelen (zie ook 8.4.2.3 voor *jaknikken*)

Afleidingen van zulke werkwoordelijke uitdrukkingen met *ge-* of *-ing* worden aaneengeschreven.

- *boegeroep, jageknik, neegeschud*
- *inderminneregeling, terbeschikkingstelling, teraardebestelling, totstandkoming, terdoodveroordeling*

In andere gevallen blijft de spelling met spatie behouden: *het ter beschikking gestelde, de ter aarde bestelden*, op een enkele uitzondering als *de terdoodveroordeelde* na.

8.6.3 Samentrekkingen

Bij samentrekking van samenstellingen valt bij een van de samenstellingen het gelijke deel weg, terwijl hetzelfde deel in de andere samenstelling aanwezig blijft. Zo staat *korte- of langetermijnoplossingen* voor *oplossingen op de korte termijn of oplossingen op de lange termijn*. Op de plaats van het weggelaten deel wordt een liggend streepje met de functie van weglatingsteken geschreven, en tussen de delen van de woordgroep worden spaties geschreven.

- *drie- en vierlingen*
- *in- en output*
- *lichtblauw of -groen*
- *noch eet- noch drinkbaar*
- *op- en aanmerkingen*
- *peper- en zoutvaatje* (twee vaatjes, namelijk een pepervaatje en een zoutvaatje, verschillend van *peper-en-zoutstel*, wat één enkel stel is), zie 8.6.4
- *room- of melkachtig*
- *vliegtuigtrap of -vleugels*
- *zowel tafelblad als -poten*

Opmerking

Bij combinaties met *en* is verwarring mogelijk tussen woordgroepen die een samentrekking bevatten en samenstellingen die een samen koppeling bevatten (zie 8.6.4): is het *zuurkool- en appelstampot* of

zuurkool-en-appelstampot? Het volgende kan houvast bieden:

- een samenstelling met een samen koppeling geeft aan dat er van het rechterdeel één exemplaar kan zijn met (of voor, van enz.) de delen van de samen koppeling, dus één stampot met én *zuurkool* én *appel*;
- in een samenstelling met een samen koppeling kan *en* worden weggelaten: *zuurkool-appelstampot* is ook mogelijk;
- in een samentrekking kan het ene woord worden aangevuld met het weggelaten deel: als het om twee stampotten gaat, is *zuurkoolstampot en appelstampot* ook mogelijk;
- in een samentrekking kan *en* daarom worden vervangen door *of*: *zuurkool- of appelstampot*.

8.6.4 Samen koppelingen

Samen koppelingen zijn complexe woorden die tussen de woordgroep en de samenstelling in zitten. Een samen koppeling is van oorsprong een woordgroep, maar het is een vaste verbinding met één betekenis geworden (zie ook 3.2.1). De woorden waaruit een samen koppeling is opgebouwd, kunnen tot alle grammaticale categorieën behoren. Een samen koppeling kan lidwoorden (*de, het, 't*), voegwoorden (*en, of*), voorzetsels, bijwoorden en werkwoordsvormen bevatten, zoals ze ook in zinsverband voorkomen: *jan-van-gent, kant-en-klaar, kruip-door-sluip-door, lul-de-behanger*.

Het laatste deel van een samen koppeling kan niet als de kern of het hoofd beschouwd worden zoals dat het geval is voor het rechterdeel van specificerende samenstellingen (zie 8.4.3). Vaak is er niet één duidelijk kernwoord aan te wijzen.

Samen koppelingen worden vrijwel altijd met liggende streepjes in plaats van met spaties geschreven, waardoor de nauwe verbondenheid van de onderdelen van een samen koppeling uitgedrukt wordt.

Er staan liggende streepjes tussen de delen van een woordgroep om uit te drukken dat die delen een vaste verbinding of samen koppeling vormen.

- *duivel-doet-al, half-om-half, jan-in-de-zak, jan-van-gent, juffertje-in-'t-groen, kruidje-roer-me-niet, lelietje-van-dalen, loop-in-'t-lijntje, luitenant-ter-zee, pietje-de-voorste, schout-bij-nacht, spring-in-'t-veld, het staakt-het-vuren* (naast de uitroep: *staakt het vuren!*), *vergeet-me-niet*

Sommige samen koppelingen gedragen zich als nevenschikkende samenstellingen (zie 8.4.3) waarvan de gelijkwaardige delen door *en* nevenschikkend worden verbonden; ze worden ook met liggende streepjes gespeld.

- *half-en-half, heen-en-weer, kant-en-klaar, kop-en-schotel, op-en-top, paard-en-kar*

Combinaties met als tweede deel het zelfstandig naamwoord *zijn*, waarbij het eerste deel een bepaalde eigenschap of hoedanigheid uitdrukt, worden als samen koppeling geschreven.

- *het anders-zijn, het mens-zijn, het sociaal-zijn, het vrouw-zijn*

8.6.4.1 Afdelingen van samen koppelingen

Een afleiding of verbogen vorm van een samen koppeling of nevenschikte samenstelling wordt met dezelfde streepjes gespeld. Het voorvoegsel, achtervoegsel of de uitgang wordt op de juiste plaats aan de rest vast geschreven.

- *laag-bij-de-gronds, vergeet-me-nietje, het geheen-en-weer*
- *jan-van-genten, lelietjess-van-dalen, pietjess-de-voorste, schouten-bij-nacht*
- *Aarle-Rixtels, Aarle-Rixtelse, hotel-restaurants*

8.6.4.2 Samenstellingen met samen koppelingen

Een samen koppeling kan deel uitmaken van een samenstelling, zoals *kant-en-klaar* in *kant-en-klaarmaaltijd*. Een facultatief streepje tussen de samen koppeling en de rest van de samenstelling is zoals altijd toegestaan: *kant-en-klaar-maaltijd* (zie 8.3).

- *half-om-halfgehakt, kop-en-schotelverzameling, kruidje-roer-me-nietgedrag, lelietjes-van-dalenboeket, luitenant-ter-zeeschool, paard-en-karwedstrijd, peper-en-zoutstel, staakt-het-vurenbevel*

8.6.5 Samenstellingen met een woordgroep

Een samenstelling die uit meer dan twee delen bestaat, bevat als eerste delen vaak een woordgroep die een vaste combinatie is met een duidelijk aanwijsbare kern. In de meeste gevallen volgt de samenstelling de algemene regel van aaneenschrijven (zie 8.2).

- *buitenbedrijfmelding, kortetermijngeheugen, rodebietensoep, tekoopbord, tienpuntenplan, toptienspeler, vrijemarkteconomie*

In twee gevallen worden in een samenstelling met een woordgroep tussen de linkerdelen streepjes geplaatst.

1. Het gaat om twee of drie gelijkwaardige, nevenschikkende delen, eventueel met *en* ertussen. De streepjes drukken de gelijkwaardigheid van de delen uit.
 - *bind-vouwmachine, hang-legkast, hotel-restaurantbranche, koel-vriescombinatie, kop-hals-rompboerderij, leer-werktraject, maag-darmkanaal, maai-dorsmachine, het Nederland-Ruslandjaar, rood-wit-blauwvlaggen, sherry-gemberdressing, woon-werkverkeer, vijgen-portstroop, winkel-wandelstraat, zit-slaapbank, zwart-witfoto*
 - *bak-en-braadboter, poep-en-pieshumor, werving-en-selectiebureau, winst-en-verliesrekening*
2. Het gaat om een woordcombinatie van drie of meer delen waarin minstens een voorzetsel, lidwoord of voegwoord staat en waarin niet duidelijk één kernwoord aan te wijzen is. De woordgroep wordt in de samenstelling behandeld als samen koppeling (zie 8.6.4).
 - *blijf-van-mijn-lijfhuis, doe-het-zelfzaak, glas-in-loodraam, hand-en-spandiensten, heen-en-weerdienst, huis-aan-huisblad, kat-en-muisspelletje, mond-op-mondbeademing, nek-aan-nekrace, normen-en-waardendiscussie*

Opmerking

Een woordgroep in een samenstelling kan ook een toevallige, niet-gelexicaliseerde woordgroep zijn. Bij

samenstellingen met toevallige woordgroepen komen er ook liggende streepjes tussen de delen van de woordgroep, maar het is ook mogelijk om de woordgroep op een andere manier te markeren en er zo als eenheid uit te laten zien, bijvoorbeeld met aanhalingstekens (zie punt 4 onder 8.4.1.2).

- *hoop op papieren – hoop-op-papierenactie (of 'hoop op papieren'-actie), stoppen met roken – stoppen-met-rokenprogramma (of 'stoppen met roken'-programma)*

8.7 Engelse leenwoorden

8.7.1 Inleiding

Het Nederlands telt tal van aan het Engels ontleende woorden: enkelvoudige woorden, samenstellingen en afleidingen. Ze worden in Nederlandse grammaticale constructies opgenomen, er worden nieuwe samenstellingen en afleidingen mee gemaakt en ze worden verbogen en vervoegd, dit alles volgens de regels van het Nederlands.

Dat leidt ertoe dat veel van die woorden in enige mate aan de Nederlandse spelling worden aangepast. Het uitgangspunt is dat het uit het Engels geleende woord ruwweg volgens het beginsel van de etymologie wordt geschreven (zie 3.4) en dat vervolgens het beginsel van de vormgelijkheid (zie 3.3) en de standaarduitspraak (zie 3.2) worden toegepast. Dat wordt geïllustreerd in de woordvorming en/of schrijfwijze van meervoudsvormen als *baby's* (Engels: *babies*) of van werkwoordsvormen (zie 4.8), zoals *hij fakete* (Engels: *he faked*).

Bij samengestelde woorden wordt de in het Engels bestaande variatie (*laser printer, laser-printer, laserprinter*) genegeerd en gelden de regels voor Nederlandse samenstellingen (*laserprinter*).

Sommige Engelse samenstellingen in de vorm van een woord met spaties of liggende streepjes, en woordgroepen die incidenteel in een Nederlandse tekst worden gebruikt, zijn zogenoemde gelegenheidsontleningen. Ze behouden hun Engelse spelling, met spaties of streepjes als in het Engels, of

zonder trema waar het Nederlands dat vanwege klinkerbotsing wel verlangt (bijvoorbeeld *reinforcement*, bekrachtiging). Zulk gelegenheidsgebruik wordt vaak gemarkeerd met aanhalingstekens of door cursivering. In de praktijk raken Engelse woorden snel ingeburgerd en worden ze al gauw niet meer gemarkeerd.

Als een vreemd woord ingeburgerd raakt, worden de regels voor de Nederlandse spelling toegepast. De oorspronkelijke spaties en/of streepjes verdwijnen daardoor. Dit is een proces dat zich woord voor woord voltrekt. Toen de term *designer baby* voor het eerst opdook, werden de delen ervan los geschreven en had ook het meervoud de Engelse vorm *designer babies*. Naarmate dit begrip bekender werd, vernederlandste het tot *designerbaby* met als meervoud *designerbaby's*.

Langere Engelse samenstellingen en woordgroepen waarvan de opbouw voor Nederlandstaligen lastig te doorgronden is, willen hun oorspronkelijke spelling met spaties nog weleens behouden. Een eventueel streepje tussen het eerste en het tweede woorddeel verdwijnt in het Nederlands dan overigens doorgaans.

- *chief technical officer, critical path method, dead end job, electronic data processing, five o'clock tea, floating rate notes, life sentence, old boy network, old boys network, public relations officer, running mate, stiff upper lip, white collar worker, world wide web*

In sommige gevallen vernederlandsen ze, bijvoorbeeld naar analogie van andere ontleningen, na verloop van tijd alsnog, bijvoorbeeld *lifesentence* (vergelijk *lifeline, lifestyle*).

In de afgelopen decennia zijn er vele duizenden leenwoorden uit het Engels opgenomen in de Woordenlijst en in andere spellingnaslagwerken met een spellingkeurmerk. Daarvoor geldt dat de spelling officieel in die vorm is vastgelegd. Bij nieuwe ontleningen die ingeburgerd raken, gelden in elk geval de regels uit de Leidraad en zijn verder de richtlijnen in het vervolg van paragraaf 8.7 van toepassing.

8.7.2 Algemene regels

1. Wat in het Engels al aaneen wordt geschreven, wordt niet gescheiden door een spatie.
 - *backstage, birthplace, commonplace, lambskin, showroom, thundercloud, uppercut, whodunit*
2. Om een samenstelling beter leesbaar te maken, kan zoals in andere Nederlandse samenstellingen (zie 8.3) een facultatief liggend streepje worden gebruikt.
 - *bodyart – body-art, multiplechoicetest – multiplechoice-test, musichall – music-hall, would-beschrijver – would-be-schrijver*
3. Samenstellingen en samen koppelingen die gelijkwaardige, nevenschikbare delen bevatten, hebben een liggend streepje tussen die delen. Dat geldt ook voor gevallen waarin tussen de nevenschikbare delen *and* of *'n* staat.
 - *bar-dancing, gin-tonic, singer-songwriter, trainer-coach*
 - *alive-and-kicking, cash-and-carry, checks-and-balances, ups-and-downs, trial-and-error, rock-'n-roller*
 - *catch-as-catch-can, up-to-date*

De schrijfwijze blijft bewaard als zo'n samenstelling of samen koppeling als linkerdeel in een samenstelling wordt opgenomen.

 - *bar-dancingeigenaar, gin-tonicliefhebber, cash-and-carrybedrijf, trial-and-erroraanpak*
4. De Nederlandse spellingregels voor een liggend streepje bij klinkerbotsing, afkortingen, losse letters en hoofdletters gelden ook voor Engelse samenstellingen.
 - *demi-john* (Engels: *demijohn*), *re-engineering, trade-union*
 - *cd-rw, dvd-writer, e-mail, e-mailadres, e-business, e-zine, i-ad, pay-tv, reality-tv*
 - *T-bonesteak, CAT-scan*
5. Bij reduplicatie of bijna-reduplicatie wordt volgens de algemene regel (zie 8.2) aaneengeschreven, ook als het Engels een liggend streepje of spatie heeft.

- *boogiewoogie* (Engels: *boogie-woogie*), *bushbush, byebye, dum dum, fiftyfifty, goodygoody, walkietalkie*

8.7.3 Specifieke regels

Naast de algemene regel van aaneenschrijven zijn er specifieke regels voor samenstellingen, samen koppelingen en woordgroepen met een bepaald type laatste woorddeel, namelijk:

1. een zelfstandig naamwoord;
2. een partikel (voornamelijk een voorzetselbijwoord);
3. een andere woordsoort.

8.7.3.1 Een zelfstandig naamwoord

De algemene en speciale regels worden apart gegeven voor samenstellingen met twee delen en voor samenstellingen met drie of meer delen.

1. Samenstellingen met twee delen

Ingeburgerde samenstellingen met als rechterdeel een zelfstandig naamwoord worden aaneengeschreven (maar zie de speciale gevallen verderop).

- *accountmanager, afterbeat, afterdinner, airbag, assetmanagement, backlash, bartender, bestseller, bigshot, blackjack, blueprint, bodyart, bookmark, braindrain, bungeejumping, bullshit, businessclass, bypass, carjacking, cashflow, cateringservice, contentmanager, coverstory, cruisecontrol, crosscountry, cyberspace, deadline, dealingroom, drycleaning, economyclass, eyeopener, fastfood, firewall, fitnesscenter, flowerpower, freefight, freelance, fulltime, gocart, goodwill, handsfree, hardcover, hightech, hotspot, indoor, input, jamsession, keynote, laserprinter, lifestyle, lumpsum, musichall, oneliner, online, onshore, offday, offline, outsider, pacemaker, paperclip, peerreview, poleposition, primetime, sciencefiction, sexappeal, shortlist, sixpack, skinhead, softdrug, taskforce, uptempo, undercover, understatement, voicemail, weightwatcher, wiseguy*

Speciale gevallen

In de meeste van de volgende gevallen bepaalt het linkerdeel van de combinatie dat het in feite niet om

een samenstelling gaat, maar om een woordgroep. Er komt dan een spatie tussen de delen.

a. een rangtelwoord

Na een rangtelwoord als eerste deel komt een spatie.

- *first class, first lady, second opinion, third party, sixth sense*

b. een genitief

Engelse woordcombinaties waarvan het eerste deel een bezits-'s heeft, krijgen een spatie.

- *bird's eye, bull's eye, gentleman's agreement, hell's angel, writer's block*

c. een bijvoeglijk naamwoord

Veel uit het Engels geleende woordcombinaties worden als woordgroep geschreven als het eerste deel een bijvoeglijk naamwoord is. Het gaat om de volgende soorten woordgroepen.

- Het eerste woord is een Engels bijvoeglijk naamwoord met meer dan één lettergreep.
 - *acid jazz, artificial intelligence, American dream, bitter lemon, candid camera, common sense, compact disc, Danish blue, fancy fair, happy end, happy few, human resources, intensive care, Irish coffee, junior manager, minimal art, middle class, multiple choice, open source, public domain, public relations, upper ten, virtual reality*

Opmerking

Net als in oorspronkelijk Nederlandse woordcombinaties kan een bijvoeglijk naamwoord deel gaan uitmaken van een samenstelling; het woord als geheel krijgt dan één hoofdklemtoon aan het begin.

- *compactdisc, fancyfair*

- Het linkerdeel is een Engels bijvoeglijk naamwoord van één lettergreep. Het hoofdaccent van de woordgroep ligt op het rechterdeel.

- *big bang, big brother, black metal, blind date, blue chip, close reading, dead heat, fair play,*

foul play, free kick, full house, full speed, grand slam, high society, hot issue, joint venture, last minute, low budget, mixed pickles, new age, pale ale, real time, safe sex, short story, slow motion, split level, white spirit

Opmerking

Ligt het hoofdaccent wel op het eerste deel, dan gaat het dus om een samenstelling.

- *badass, bigband, bigshot, blackface, cleanroom, fastfood, greencard, mainframe, whiteboard*

- Het geheel is een in het Engels gevormde samenstellende afleiding van een woordgroep die uit een bijvoeglijk en een zelfstandig naamwoord bestaat. Tussen de delen komt een liggend streepje.

- *brown-eyed, dirty-minded, double-faced, loose-lipped*

d. een Engelse werkwoordsvorm op -ing

Als het eerste woord een Engelse werkwoordsvorm op -ing is die een activiteit van het tweede woord uitdrukt, worden de woorden los geschreven. Zie de parafrases: *coming man – the man is coming; leading lady – the lady is leading; finishing touch – the touch is finishing (something)*.

Is dit niet het geval, dan geldt de algemene regel van aaneenschrijven.

- *coming man, finishing touch, founding father, leading lady, managing director, selffulfilling prophecy (of self-fulfilling, zie 8.3), working majority*
- *chewinggum, clearinghouse, dealingroom, fightingspirit, housewarmingparty, killingfield, mailinglist, passingshot, sellingpoint, shoppingcenter, steppingstone, winningmood*

e. no of non

Bij woorden met *no-* of *non-* wordt een liggend streepje geschreven, net als bij Nederlandse woorden met dat eerste woorddeel (zie 8.4.2.1).

- *no-iron, no-flyzone, no-goarea (of no-go-area, zie 8.3), no-nonsense*
- *non-fiction, non-profit*

2. Samenstellingen met drie of meer delen

Een meerdelige samenstelling, bijvoorbeeld *spelregelwijziging*, *laserprinter cartridge*, is in feite een tweedelige samenstelling waarbij ten minste één deel zelf al samengesteld is.

Meerdelige samenstellingen waarvan twee of meer delen uit het Engels geleend zijn, volgen net als inheemse meerdelige samenstellingen de regel dat alle delen worden aaneengeschreven: *fastfoodketen*, *intensiverecareafdeling*, *humanresourcesmanagement*.

Het maakt niet uit of de delen van het samengestelde deel aan elkaar (*fastfood*) dan wel met een spatie (*intensive care*, *human resources*) worden geschreven.

Het is belangrijk om op te merken dat de Engelse gewoonte om spaties of liggende streepjes te gebruiken in woordcombinaties die in het Nederlands een samenstelling zouden zijn, in de Nederlandse spelling wordt genegeerd: *Big Bang theory* wordt dus *bigbangtheorie*, *worst-case scenario* wordt *worstcasescenario*.

Enkele voorbeelden:

a. Engelse samenstelling plus Nederlands tweede deel

- *bigbandmuziek*, *bigbangtheorie*, *closerreadingmethode*, *emptynestsyndroom*, *fullservicebureau*, *grandslamtoernooi*, *hightechindustrie*, *intensiverecareafdeling*, *lowbudgetfilm*, *newagemuziek*, *paperbackeditie*, *parttimebaan*, *realtim Onderzoek*, *secondopiniononderzoek*, *shakenbabysyndroom*, *sickbuildingsyndroom*, *sitdownstaking*, *specialinterestblad*, *splitlevelwoning*, *worstcasescenario*

b. Engelse samenstelling plus Engels tweede deel

- *afternoontea*, *backgroundinformation*, *cockpitvoicerecorder* (*cockpit + voicerecorder*), *desktoppublishing*, *feelgoodfactor*, *fourwheeldrive*, *humanresourcesmanagement*, *latenightshow*, *multiplechoicetest*, *onemanshow*, *onenightstand*, *opensource software*, *playbackshow*, *publicdomainsoftware*, *reallifesoap*, *realtimperformance*

Bij klinkerbotsing (zie hoofdstuk 9) zijn de gewone regels geldig. Waar zich tussen de delen klinkerbotsing voordoet, staat een liggend streepje.

- *cameltoe-effect*, *inside-information*, *one-issuepartij*, *trade-unionlid*

Een speciaal geval vormen de meerdelige samenstellingen waarvan het eerste deel een Engelse genitiefvorm op -'s is. Zij behouden de spaties.

- *bird's eye view*, *gentleman's agreement*

Als een samenstelling met een Engelse bezits-'s op haar beurt in een samenstelling ingebed wordt, worden de spaties in de Engelse woordgroep behouden. Voor de leesbaarheid kan tussen linker- en rechterdeel altijd een facultatief liggend streepje geschreven worden (zie 8.3).

- *een bird's eye viewjournalist* – *een bird's eye view-journalist*
- *het writer's blocksyndroom* – *het writer's block-syndroom*

Samenstellingen met een Engelse woordgroep waarvan het eerste woord een voorzetsel is, worden aaneengeschreven.

- *athomegevoel*, *atrandomaanpak*,
- *incompanytraining*, *inservicetraining*, *ondemandkiosk*.

8.7.3.2 Een partikel

Een Engelse woordcombinatie waarvan het rechterdeel een partikel is, meestal een voorzetsel(bijwoord), krijgt voor dat partikel een liggend streepje. Eventuele klinkerbotsing, zoals in *make-up*, wordt daardoor vanzelf al opgelost.

- *stand-by*
- *all-in*, *drive-in*, *plug-in*
- *add-on*, *strap-on*
- *face-off*, *spin-off*
- *black-out*, *blow-out*, *burn-out*, *hand-out*, *lay-out*, *time-out*
- *fly-over*
- *back-up*, *bottom-up*, *follow-up*, *hold-up*, *make-up*, *pick-up*, *pin-up*, *runner-up*

Het liggend streepje blijft behouden als de combinatie met een ander woord een langere samenstelling vormt, en als van de combinatie een afleiding wordt gemaakt.

- *all-invakantie, back-upbestand, burn-outsyndroom, drive-inbioscoop, make-upremover, morning-afterpil, pay-offtime, pin-onlykassa, push-upbeha, sim-onlyabonnement, stand-upcomedian, time-outproject*
- *back-uppen, lay-outen*

Opmerking

In een paar gevallen is de spelling zonder liggend streepje ingeburgerd geraakt en in de Woordenlijst opgenomen.

- *login, pullover*

8.7.3.3 Een andere woordsoort

Samenstellingen waarvan het rechterdeel een andere woordsoort heeft dan zelfstandig naamwoord of partikel, bijvoorbeeld werkwoord, bijvoeglijk naamwoord of bijwoord, worden aaneengeschreven. Het geheel kan wel de waarde van een andere woordsoort krijgen. Zo is *shave* een werkwoord maar vormt de samenstelling *aftershave* een zelfstandig naamwoord.

- *aftershave, bypass, download, facelift, input, intake, ladyshave, offset, overflow, overkill, overlap, output, prepay, readymade, selffulfilling, selfsupporting, timesharing, upload*
- *oversized, prepaid, taxfree*
- *breakdown, comeback, cooldown, feedback, flashback, giveaway, knockdown, knowhow, lookalike, meltdown, playback, sitdown, stowaway*
- *havenot*

8.7.3.4 Samenstellingen met all

Als een samenstelling begint met het woord *all*, wordt *all* aan het erop volgende zelfstandig naamwoord of

bijvoeglijk naamwoord geschreven, terwijl het Engels daar een spatie of een liggend streepje heeft.

- *allday, allrisk, allround, allrounder, allweather, alltime*
- *allterrainbike, allriskpolis, alltimerecord*

Het is *all right, all clear*, want het gaat hier niet om samenstellingen; *all-in, all-over* worden met een liggend streepje geschreven omdat het tweede deel een voorzetsel is (zie 8.7.3.2).

8.7.3.5 Idiomatische gevallen

Voor een aantal woorden of vaste verbindingen vallen geen sluitende regels te geven. Sommige combinaties gedragen zich als samenkoppeling, de meeste andere als woordgroepen. Ze behouden dan vaak de oorspronkelijke Engelse vorm.

- *break-even, law-and-order, he-man, post-it, would-be*
- *after all, earl grey, lady grey, lord mayor, own goal, top secret*
- *alltime high, alltime low* (hoogste of laagste waarde aller tijden), *bachelor of arts, benefit of the doubt, Big Ben, cheek to cheek, for better and for worse, fuck off!, Grand Old Party, hands up!, in a nutshell, in the middle of nowhere, last but not least, made in, not done, no way, off Broadway, off the record, on speaking terms, out of the blue, poet laureate, point of no return, pond sterling, Pulitzer Prize, slip of the tongue, state of the art, to do, top of the bill, to the point, Union Jack, wait and see*

In samenstellingen waarin zulke ontleningen worden ingebed, worden de Nederlandse aaneenschrijfregels toegepast.

- *break-evenpunt, break-evenpunt, post-itmuur*
- *earlgreythee*
- *off-the-recordopmerking, state-of-the-arttechniek, to-dolijst*

9 Klinkerbotsing

9.1 Inleiding

Veel combinaties van klinkertekens stellen standaard één klank voor: een ongedekte klinker, zoals *oo*, *ie* en *oe*, of een tweeklank, zoals *au* en *ei*. Als klinkertekens die naast elkaar staan niet één klank vormen maar als aparte klanken moeten worden gelezen, is er sprake van klinkerbotsing. Die botsing van klinkertekens wordt in de spelling bijna altijd opgelost met een liggend streepje of een trema.

De regel is als volgt. Als binnen een woord de ene lettergreep op een klinker eindigt en de volgende met een klinker begint, levert dat 'klinkerbotsing' op wanneer die twee klinkers ook samen één klank kunnen vormen zoals *oo*, *ie* en *ei*: in *autoongeval* botsen de twee *o*'s, in *skiër* botsen de *i* en de *e* en in *weeig* botsen de *e* en de *i*. Ze moeten hier steeds als aparte klanken worden gelezen en niet als respectievelijk /o/, /i:/ en /ei/. In samenstellingen wordt de botsing tussen die klinkers opgelost met een liggend streepje ertussen (*auto-ongeval*, *zo-even*); in afleidingen, verbogen en vervoegde vormen en ongelede woorden komt er een trema op de eerste klinker van de volgende lettergreep (*skiër*, *weeig*).

De beregeling van klinkerbotsing onderscheidt systematisch tussen twee grote groepen van gevallen:

1. samenstellingen: hier bevinden de botsende klinkers zich op de grens tussen twee delen van een samenstelling. Het deel vóór en het deel ná de grens bestaan allebei ook als vrije morfemen (zelfstandige woorden, zie 3.1). Een uitzondering bestaat voor het achtervoegsel *-achtig* en Latijnse of Griekse elementen als *extra-*, *tele-* en *pro-*; combinaties daarmee worden bij klinkerbotsing net zo behandeld als samenstellingen.

Klinkerbotsing doet zich bij samenstellingen voor in de volgende klinkercombinaties: *aa*, *ae*, *ai*, *au*, *ee*, *ei*, *eu*, *ie*, *ii*, *oe*, *oi*, *oo*, *ou*, *ui*, *uu*. Andere combinaties stellen (behalve in sommige leenwoorden) nooit één klank voor en kunnen dus gewoon naast elkaar staan: *ao*, *ea*, *eo*, *ia*, *io*, *iu*, *oa*, *ua*, *ue*, *uo*. Bij combinaties met *y* doet zich geen klinkerbotsing voor.

Bij klinkerbotsing tussen samenstellende delen wordt een liggend streepje geschreven. Zie verder 9.2.

2. niet-samenstellingen, dat wil zeggen afleidingen, verbogen en vervoegde vormen en morfologisch ongelede woorden. Kenmerkend is dat het element links of rechts van de grens geen vrij morfeem is: het komt in deze betekenis niet als zelfstandig woord voor. Het is dan een voor- of achtervoegsel, zoals *-er* in *skiër*, een uitgang, zoals *-en* in *reeën*, of het is alleen maar een deel van een ongeleed woord zoals *re* en *eel* in *reëel*.

Klinkerbotsing doet zich bij afleidingen, verbogen en vervoegde vormen en ongelede woorden voor in de volgende klinkercombinaties: *aa*, *ae*, *ai*, *au*, *ee*, *ei*, *eu*, *ie*, *oe*, *oi*, *oo*, *ou*, *ui*, *uu*. Andere combinaties vormen niet samen één klank en krijgen daarom nooit een trema: *ao*, *ea*, *eo*, *ia*, *ii*, *io*, *iu*, *oa*, *ua*, *ue*, *uo*. Bij combinaties met *y* doet zich geen klinkerbotsing voor.

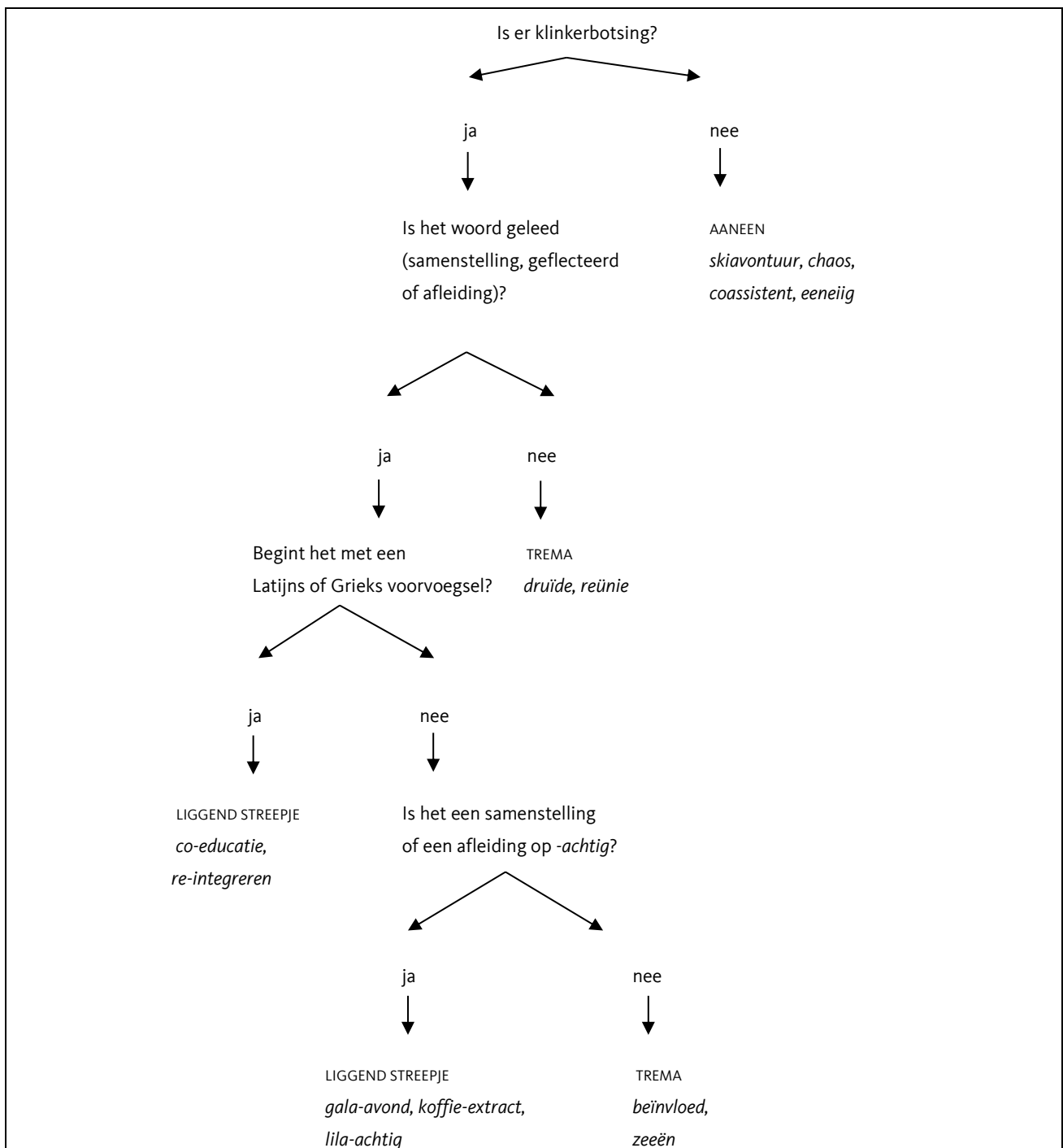
Bij klinkerbotsing in andere gevallen dan tussen samenstellende delen wordt een trema geschreven. Zie verder 9.3, ook voor een aantal uitzonderingen op de hoofdregel.

De keuze tussen deze twee groepen wordt hierna schematisch voorgesteld door middel van een beslissingstabel en een boomdiagram.

beslissingstabel

VRAAG	ANTWOORDEN				
Is er klinkerbotsing?	ja	ja	ja	ja	nee
Is het woord geled (is het een samenstelling, afleiding of geflecteerde vorm)?	ja	ja	ja	nee	↓
Begint het met een voorvoegsel van Latijnse of Griekse oorsprong?	ja	nee	nee	↓	↓
Is het een samenstelling of een woord op <i>-achtig</i> ?	↓	ja	nee	↓	↓
	SCHRIJF EEN LIGGEND STREEPJE	SCHRIJF EEN LIGGEND STREEPJE	SCHRIJF EEN TREMA	SCHRIJF EEN TREMA	SCHRIJF AANEEN
VOORBEELDEN	<i>co-educatie</i> <i>re-integreren</i>	<i>gala-avond</i> <i>koffie-extract</i> <i>lila-achtig</i>	<i>egoïsme</i> <i>beïnvloed</i> <i>judoën</i>	<i>druïde</i> <i>reëel</i>	<i>skiavontuur</i> <i>coassistent</i> <i>chaos</i> <i>eeneilig</i>

boomdiagram

9.2 Klinkerbotsing op de grens van samenstellende delen

De regel luidt als volgt: als op de grens tussen twee delen van een samenstelling de laatste klinker van één lettergreep en de eerste klinker van de volgende lettergreep samen één klank (een tweeklank of lange klinker) kunnen vormen, is er sprake van klinkerbotsing. Die wordt opgelost door tussen de klinkers een liggend streepje te zetten.

Bij klinkerbotsing in andere gevallen dan op de grens tussen delen van een samenstelling wordt een trema geschreven (zie 9.3).

klinkerbotsing bij samenstellingen

	met streepje	geen streepje
1	<i>aa, ae, ai, au</i>	<i>ao, aj, ay</i>
2	<i>ee, ei, eu</i>	<i>ea, eo, ej, ey</i>
3	<i>ie, ii, ij</i>	<i>ia, io, iu, iy</i>
4	<i>oe, oi, oo, ou</i>	<i>oa, oj, oy</i>
5	<i>ui, uu</i>	<i>ua, ue, uo, uj, uy</i>
6		<i>ija (ij+a), ije (ij+e), iji (ij+i), ijo (ij+o), iju (ij+u), ijy (ij+y)</i>
7		<i>ya, ye, yi, yo, yu, yy</i>

In de opeenvolging *i + i* in samengestelde woorden als *anti-infectieus*, *multi-inzetbaar* en *ski-instructeur* is strikt gesproken geen sprake van klinkerbotsing, want *ii* vormt vrijwel nooit één enkele klinker. Toch wordt ervan uitgegaan dat *ii* op de grens tussen twee delen van een samenstelling bij de lezer voor verwarring zorgt. Bij niet-samenstellingen (bijvoorbeeld *kopiïst*, *sjiïtisch*) lijkt er geen leesprobleem te zijn en wordt ook geen trema geschreven (zie 9.3).

Hoewel veel mensen de digraaf *ij* als één letter opvatten, worden de *i* en de *j* als twee aparte tekens beschouwd. Zo wordt *auto-ijzer* met een liggend streepje geschreven vanwege de klinkerbotsing tussen de *o* en de *i*, zoals bij *auto-inbraak* en *auto-uitlaat*. In samenstellingen waarin het tweede deel met de medeklinker *j* begint, wordt er rekening mee gehouden dat die *j* als deel van de tweeklank /ɛi/ gelezen kan

worden als die op een *i* volgt. Daarom wordt *gummi-jas* met een liggend streepje geschreven.

Voorbeelden van klinkerbotsing in samenstellingen:

1. *gala-avond, massa-executie, pagina-indeling, papaja-ijs, gala-uniform, opera-uitvoering*
2. *garage-eigenaar, koffie-extract, luxe-editie, politie-inval, ruimte-installatie, vanille-ijs, elite-universiteit, familie-uitje, facsimile-uitgave*
3. *kooi-eend, lawaai-escalatie, mini-essay, roei-equipe, samoerai-elite, tjaptjoi-etentje, bonsai-industrie, kiwi-ijs, kooi-indeling, kooplui-initiatief, lawaai-ijker, multi-inzetbaar, pastei-inhoud, ski-internaat, sproei-installatie, tjaptjoi-indigestie, barzoi-jacht, bonsai-jager, groei-jaar, gummi-jas, lawaai-junk, strooi-jonker*
4. *elektro-encefalogram, zo-even, auto-ijzer, auto-inbraak, radio-omroep, auto-uitlaat, macho-uiterlijk*
5. *acajou-inkleuring, bureau-inhoud, milieu-inspectie, niveau-ijking, menu-uitdraai, milieu-uitgave*

Voorbeelden van samenstellingen waarin geen sprake is van klinkerbotsing en standaard dus ook geen liggend streepje wordt gespeld:

1. *cameraopstelling, stracciatellayoghurt*
2. *autonomieakkoord, carrièreoverweging, vanilleyoghurt*
3. *geleiachtig, skiavontuur, spreiovertrek, miniurne, kiwiyoghurt*
4. *videoapparaat, avocadoyoghurt*
5. *milieuactivist, bureaueigenaar, haikuoverblijfsel, parvenuyup*
6. *zijaanzicht, rijexamen, rijinstructeur, snijijzer, rijontzegging, visserijuitrusting, abdiyyoga*
7. *dandyachtig, babyeczeem, bountyeiland, lobbyijver, polyinterpretabel, efficiencyonderzoek, juryuitspraak, cranberryyoghurt*

Overigens is het altijd toegestaan om de structuur van samenstellingen te verduidelijken met een facultatief liggend streepje (zie 8.3), bijvoorbeeld *cameraopstelling* – *camera-opstelling*, *papajajam* – *papaja-jam*, *zijaanzicht*

– *zij-aanzicht, rijinstructeur – rij-instructeur, snijijzer – snij-ijzer.*

Hierbij moet nog gewezen worden op de volgende gevallen:

9.2.1 Afleidingen op *-achtig*

Het achtervoegsel *-achtig* is een ‘zwaar’ achtervoegsel: het is groter en nadrukkelijker dan andere voor- en achtervoegsels en voelt daardoor meer aan als een zelfstandig morfeem. Combinaties met *-achtig* worden als samenstelling behandeld en krijgen bij klinkerbotsing (in de praktijk: bij twee botsende *a*'s) een liggend streepje.

- *lila-achtig, maffia-achtig*

Andere klinkers botsen niet met de *a* van *-achtig*.

- *caféachtig, lelieachtig, lenteachtig, mooiachtig, mayoachtig, sneuachtig*

9.2.2 Latijnse of Griekse elementen

Latijnse of Griekse elementen als de volgende zijn in principe voorvoegsels en fungeren meestal niet (ook) als zelfstandige woorden, maar worden bij klinkerbotsing toch gezien als samenstellende delen en daarom gevolgd door een liggend streepje.

- *aero, agro, ambi, amfi, ante, anti, archi, audio, auto, bi, bio, co, contra, de, deca, deci, di, dia, duo, elektro, endo, epi, extra* (buiten), *gastro, giga, hecto, hetero, homo, hydro, hygro, infra, intra, iso, loco, macro, maxi, mega, meso, meta, micro, mini, mono, morfo, multi, neo, ortho, paleo, para, peri, pluri, poly, pre, pro, proto, pseudo, quasi, re, recta, retro, semi, socio, supra, tele, tera, thermo, topo, tri, ultra, uni, vice*

Enkele voorbeelden:

1. *contra-expertise, extra-uterien, giga-elektronvolt, intra-uterien, para-universitair, tera-elektronvolt*
2. *de-escaleren, pre-embryo, pre-existent, pre-industrieel, re-integratie, re-interpretatie, tele-informatie, vice-energieminister, vice-eersteminister*
3. *anti-ideologisch, di-ethylether, mini-essay, multi-interpretabel, quasi-intellectueel, semi-intellectueel*
4. *agro-industrie, auto-erotiek, bio-energie, tri-ethylcitraat, tri-exponentieel, co-existentie,*

co-ouder, elektro-encefalogram, gastro-enteritis, hetero-intoxicatie, hydro-elektrisch, loco-ondervoorzitter, macro-econoom, micro-elektronica, mono-universitair, neo-expressionisme, pro-occultistisch, proto-oncogen, pseudo-islamitisch, socio-economisch, topo-isomerase

Is er geen sprake van klinkerbotsing, dan worden deze woorddelen aan de rest van het woord vast geschreven.

1. *extraordinair, proactief, ultralinks*
2. *preambulant, resocialiseren, vicepremier*
3. *antioproerpolitie, quasiauthentiek, semiautomatisch*
4. *audioapparatuur, coassistent, locoburgemeester, procommunistisch*

Opmerkingen

1. De elementen *co-*, *pre-* en *re-* hebben doorgaans een herkenbare, letterlijke betekenis: ‘mede’, ‘ont-’, ‘voor’, ‘her-’. Bij klinkerbotsing volgt dan een liggend streepje.

- *co-ouder, pre-embryo, re-integratie*

Maar in een aantal woorden hebben deze elementen geen aparte, letterlijke betekenis. Dan worden die woorden als ongeleed beschouwd en komt er bij klinkerbotsing een trema.

- *coëfficiënt, coördineren, preëminent, reünie*

Co-ouder wordt dus beschouwd als samenstelling van *co-* (‘mede’) en *ouder*, terwijl *coëfficiënt* niet als samenstelling van *co-* (‘mede’) en *efficiënt* kan worden gezien.

Het bekendste twijfelgeval is *reïncarneren* (en *reïncarnatie*). Hoewel er taalgebruikers zijn die dit woord als een samenstelling zullen opvatten, is er in de Woordenlijst voor gekozen om het als ongeleed woord te beschouwen.

2. Na de voorvoegsels *bi*, *di*, *tri*, *tetra* en andere van oorsprong Latijnse of Griekse telwoorden volgt in het geval van klinkerbotsing altijd een trema: *biënnale, diëresis, triënnale, tetraëder*.

9.2.3 Hoofdletters

In een samenstelling die in een voorkomend geval – bijvoorbeeld in een krantenkop – geheel in hoofdletters wordt geschreven, gelden dezelfde regels voor klinkerbotsing.

- *ANTI-IERS, HAVOADVIES*

In een samenstelling waarin de ene klinkerletter als kleine letter en de andere als hoofdletter is geschreven, wordt eventuele klinkerbotsing al opgelost door regel 8.4.1, die een liggend streepje verplicht stelt:

- *anti-lers, CDA-achtig, pre-Engels, pro-Occitaans, NAVO-oefening*

9.2.4 Diakritische tekens

Bij het toepassen van de regel worden de diakritische tekens, zoals op *é*, genegeerd; er wordt gedaan alsof ze er niet zouden staan.

- *café-eigenaar, café-uitbater, comité-imago, privé-eigendom*
- *caféaanbouw, privéomstandigheden*

9.2.5 Zoiets

Het woord *zoiets* is ondanks de botsing tussen *o* en *i* zo sterk ingeburgerd dat het bij wijze van uitzondering geen liggend streepje krijgt.

9.3 Klinkerbotsing op andere plaatsen dan tussen samenstellende delen

Ook tussen lettergrepen op andere plaatsen dan de grens tussen samenstellende delen van een woord kan klinkerbotsing plaatsvinden: op de grens van grondwoord en voorvoegsel, achtervoegsel of uitgang, maar ook in morfologisch ongelede woorden. Op de plaats in het woord waar zich klinkerbotsing voordoet, krijgt de eerste klinker van de nieuwe lettergreep een trema.

Opmerking

De umlaut heeft dezelfde vorm als het trema, maar vervult een andere functie. De umlaut geeft in leenwoorden als *knäckebröd* en *überhaupt* aan dat de klank van de klinker waarop hij staat, in de oorspronkelijke taal verandert (zie 2.5.2).

klinkerbotsing bij niet-samenstellingen

	met trema	geen trema
1	<i>aa, ae, ai, au</i>	<i>ao</i>
2	<i>ee, ei*, eu*</i>	<i>ea, eo</i>
3	<i>ie*</i>	<i>ia, ii, ij, io, iu</i>
4	<i>oe, oi, oo, ou</i>	<i>oa</i>
5	<i>ui, uu</i>	<i>ua, ue, uo</i>
6		<i>ji (ij+i)</i>
7		<i>ya, ye, yi, yo, yu</i>
		*geen trema bij drie of meer opeenvolgende klinkertekens
2		bij <i>e+i</i> : <i>eij (e+ij)</i> bij <i>e+u</i> : <i>eui (e+ui)</i>
3		bij <i>i+e</i> : <i>aaie (aai+e), eie (ei+e), oeie (oei+e), ooie (ooi+e), uie (ui+e), iee (i+ee), ieu (i+eu)</i>

Omdat bij sommige afleidingen, verbogen en vervoegde vormen en ongelede woorden de lettergreepgrens in een aantal klinkercombinaties makkelijker herkenbaar is dan bij samenstellingen, staat er in die gevallen geen trema; de kans op een verkeerde uitspraak is hier klein. Het gaat om de onderstaande combinaties.

- ii** – In de combinatie *i + i* wordt in niet-samenstellingen, bijvoorbeeld *kopiïst, sjiiitsch, uitzaaiing, begroeiing*, geen trema gezet. Dat is dus anders dan bij samenstellingen als *multi-inzetbaar, ski-instructeur* (zie 9.2).
- ij** – In de opeenvolging *i + j* wordt in niet-samenstellingen, bijvoorbeeld *bijjectie*, geen trema gezet. Dat is dus anders dan bij samenstellingen als *gummi-jas* (zie 9.2).
- drie of meer klinkers** – In combinaties met drie of meer opeenvolgende klinkertekens wordt geen trema gezet:
 - op de eerste letter van de digrafen *ij* en *ui*, bijvoorbeeld in *beijveren* en *geuit*;
 - op de letter die volgt op een *i*, bijvoorbeeld in *lawaaiërig, breien* en *artificieel*.

Voorbeelden van klinkerbotsing bij afleidingen, verbogen en vervoegde vormen en ongelede woorden:

1. *Kanaän, faëton, iaën, tetraëder, archaisch, cocaïne, judaïca, mais* (maar er is ook een uitspraakvariant *mais*), *mozaïek, Emmaüs*
2. *barbecueën, creëren, feeëriek, geëerd, geëigend, geëuropeaniseerd, ideeën, moeë, onderzeeër, preëminent, preëemptief, reëel, reële, roekoeën, tweeërlei, bedoeïen, beïnvloeden, deïsme, hindoeïstisch, weëig, geüpdatet, reünie, reüsseren*
3. *appreciëren, biënnale, conciërge, diëten, essentiële, oliën, patiënt*
4. *coëfficiënt, poëem, poëzie, coïncidentie, egoïsme, heroïek, stoïcijn, coöperatie, coöpteren, coördinator, protozoön, Pinthoüs*
5. *continuïteit, druïde, fluïde, fluïdum, genuïen, intuïtie, jezuiet, jouïsseren, linguïstiek, smeuiġ, vacuüm, duïmviraat*

Geen trema in:

1. *aorta, chaotisch*
2. *geaaid, geautomatiseerd, geavanceerd, theater, archeoloog, geoefend, geout, theorie*
3. *dia, iaën, materialistisch, eeneiġ, begroeiing, buiig, kopiist, sjiïet, sjiïtisch, uitzaaiing, bijectie, aioli, biologie, functioneel, genius, geranium*
4. *boa, coalitie*
5. *jaguar, situatie, accentueert, duel, continue, intellectuele, duo, virtuositeit*
6. *zijig*
7. *cyanide, appuyeren, lobbyen, hobbyist, embryo, pyurie*

Ook geen trema bij drie of meer opeenvolgende klinkertekens (inclusief de *j* van *ij*) in:

1. *beijveren, geijkt, geijld, geijzeld, geuit*
2. *lawaaiërig, heien, eieren, groeien, glooiend, buien, apprecieerde, artificieel, dieet, discussieerde, financieel, serieus*

Er is geen sprake van klinkerbotsing als de opeenvolgende klinkerletters één klinker of tweeklank en één lettergreep voorstellen:

/ai/	<i>bonsai, dalai lama, foeyonghai, mais</i> (maar er is ook een uitspraakvariant <i>maïs</i>), <i>taifoen, maestro</i>
/ai/ en /ɛ:/	<i>aerodynamica, aerosol</i>
/ai/ en /e/	<i>taekwondo</i>
/e/	<i>gynaecoloog, laesie, promovendae</i>
/ɛi/	<i>deiktisch</i>
/ø/	<i>foetus</i>
/ɔi/	<i>ahoi, boiler, tjaptjoi, polaroid</i>

Bij klinkerbotsing in niet-samenstellingen zijn er tot slot nog de volgende aandachtspunten en uitzonderingen:

1. Bij de combinatie *ie+e* speelt de klemtoon een rol in de spelling. Wordt *ie* beklemtoond, dan wordt *ieë* geschreven; heeft *ie* geen klemtoon, dan valt er een *e* weg en wordt *ië* gespeld (zie ook 3.5.3.1).
 - *allergieën, calorieën, genieën, therapieën*
 - *bacteriën, furiën, koloniën, oliën*
2. Telwoorden waarin zich bij *-en-*, uitgesproken als /ə/, klinkerbotsing voordoet, worden niet als samenstelling behandeld en krijgen geen liggend streepje, maar een trema. Zie ook 6.2.
 - *drieëntwintig, tweeënveertigste, tweeënhalf*
3. Afleidingen op *-achtig* worden behandeld als een samenstelling en krijgen bij klinkerbotsing dus een liggend streepje. Zie 9.2.1.
 - *lila-achtig, opera-achtig*
 - *lelieachtig*
4. Er geldt een uitzondering op de algemene regels voor een trema bij klinkerbotsing voor uitheemse woorden die als uitheems ervaren worden en die hun oorspronkelijke spelling behouden. Op woorden als de volgende wordt daarom geen trema geschreven.
 - *clientèle* (naast *cliënteel*), *dies, Inuit, maestoso, paella, bel paese*

5. Er wordt geen trema geschreven op de Latijnse uitgangen *-eus, -eum, -ei*.
- *baccalaureus, museum, extranei*
- In een enkel geval ontbreekt het trema ook op een oorspronkelijk Latijns woord op *-uum*.
- *mutuum, perpetuum mobile*
- De meeste woorden op *-uum* volgen overigens de hoofdregel.
- *continuüm, duümviraat, vacuüm*
6. Er wordt geen trema geschreven op de Franse uitgangen *-ien, -ienne, -ier*.
- *elektricien, opticien, musicienne, lesbienne, cabaretier, metier*
7. Bij een woord met een diakritisch teken, zoals het accent op *é* en *è*, blijft het accent behouden en vervalt het trema.
- *carrière, première, variété*
8. In woorden waarin *ui* als /wi/ of /i/ wordt uitgesproken, is geen sprake van klinkerbotsing, omdat de *u* in zo'n geval niet als afzonderlijke klinker wordt uitgesproken. Er komt geen trema op de *i*.
- *sanguine, sanguinisch, consanguien, Guinea, exquisiet, acquitteren, acquisitie, gratuit* (maar *gratuiiteit* met trema, omdat de *u* als /y/ wordt uitgesproken en dus met de *i* botst)
- De woorden *linguïst* (en *linguïstisch, linguïstiek* e.d.) en *pinguïn* zijn ingeburgerde uitzonderingen met een trema.
- Zie verder ook 14.5.3.
9. Bij woordafbreking (zie hoofdstuk 14) op de plaats van de klinkerbotsing vervalt het trema. Er staat aan het begin van een tekstregel dus nooit een klinker met een trema.
- *ia-en, continu-iteit, ru-ine, stero-ide, ego-isme, athe-ist, bedoe-ien, jezu-iet, knie-en, moza-iek, roekoe-en*
10. In het werkwoord *wiën*, afgeleid van de productnaam *Wii*, wordt een trema geschreven.

10 Hoofdletters en kleine letters

10.1 Inleiding

Het Nederlands gebruikt het Latijnse schrift. Dat schrift, dat via het Oudgrieks teruggaat op een Semitisch schrift, was oorspronkelijk een kapitaalschrift: elke letter had maar één vorm, de vorm die wij nu kapitaal of hoofdletter noemen. In de eerste eeuwen van onze jaartelling hebben zich in het Latijnse schrift uit de hoofdletters kleine letters ontwikkeld.

Er bestaan verschillende termen om deze twee lettervormen te benoemen:

- kleine letter, onderkast(letter), minuskel
- hoofdletter, bovenkast(letter), kapitaal

De Technische Handleiding gebruikt de termen ‘kleine letter’ en ‘hoofdletter’.

Al eeuwenlang worden woorden in het Nederlands standaard in kleine letters geschreven. Hoofdletters worden gebruikt:

- aan het begin van een eigenaam;
- om respect uit te drukken;
- in sommige Duitse woorden;
- in sommige letteraanduidingen, symbolen en afkortingen;
- om het eerste woord van een zin te markeren.

In sommige gevallen worden hoofdletters of kleine letters op een creatieve manier gebruikt. Bijvoorbeeld in namen van producten en bedrijven worden geregeld meer hoofdletters gebruikt dan er nodig zijn, of hoofd- of kleine letters die afwijken van de algemene regel. Bij het schrijven van zulke namen geldt tot op zekere hoogte het ‘donorprincipe’. Dat houdt in dat de schrijfwijze die de oprichter, de ontwerper of de eigenaar van een instelling of merk heeft gekozen, gerespecteerd wordt. Overigens is het donorprincipe niet absoluut. Hoe sterker de door een naamgever

bepaalde spelling afwijkt van wat als gangbaar wordt ervaren, hoe groter de kans dat anderen het donorprincipe bij zo’n naam niet onverkort toepassen. Zo kiezen mediaredacties er vaak voor om ongebruikelijke schrijfwijzen van namen niet over te nemen; ze beperken bijvoorbeeld het aantal hoofdletters om zo het tekstbeeld rustiger te maken. Ook kan een beeldmerk of logo hoofd- of kleine letters bevatten die de eigenaar van de naam in lopende tekst niet op die afwijkende manier toepast. Zie ook 10.12 en 10.13.

10.2 Soortnamen en eigennamen

10.2.1 Hoofdregel

Soortnamen (gewone woorden) worden met een kleine letter geschreven, en eigennamen met een of meer beginhoofdletters.

- *een arts, een tiener, een colbert, een stad, een gevangenis, een glas bordeaux*
- *Alexandra, Ibrahim, Jean-Baptiste Colbert, Luik, de Bijlmer, de stad Bordeaux, het Main-Donaukanaal*

10.2.2 Twijfelgevallen: soortnaam of eigenaam?

Het belangrijkste verschil tussen soortnamen en eigennamen is dat eigennamen een unieke persoon of unieke zaak aanduiden, en soortnamen niet. Dat voelen mensen intuïtief meestal goed aan. In sommige gevallen zien taalkundigen en specialisten op bepaalde vakgebieden het verschil tussen soortnaam en eigenaam anders. De tweede uitgave van de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS) schrijft:

“Soortnamen onderscheiden de ene soort wezens of dingen van de andere. Eigennamen onderscheiden individuen van elkaar. Ze worden gewoonlijk met

een hoofdletter geschreven; ze kunnen ook zonder bepaald lidwoord iemand of iets ‘identificeren’. Niet alles wat met een soortnaam kan worden aangeduid, kan ook met een eigennaam worden benoemd. Eigennamen komen vooral voor bij mensen, dieren, aardrijkskundige eenheden, schepen, vliegtuigen, gebouwen, hemellichamen, tijdsruimten, organisaties en instellingen.” (geciteerd uit de [Elektronische ANS](#))

In een aantal categorieën woorden en namen kan gemakkelijk verwarring of een verschil in opvatting ontstaan. Zo zijn namen van weekdays en maanden geen eigennamen (*donderdag, april*), al waren ze dat vroeger wel – en zijn ze dat in diverse talen nog steeds. In sommige vakgebieden gelden bepaalde soortnamen als eigennamen en schrijven vakspecialisten daarom een hoofdletter: *Aarde, Middeleeuwen, Veldleeuwerik*. Ook het omgekeerde komt voor: vakspecialisten vermijden soms een overdaad aan hoofdletters en schrijven bijvoorbeeld stevast *bijbels, jood* en *Wmo* (afkortingen worden overigens verder apart behandeld in hoofdstuk 13). Afleidingen en samenstellingen krijgen soms wel de hoofdletter van de eigenaam (*Oostenrijks, Taaluniededewerker*) en soms niet (*boeddhist, hemelvaartweekend*). En eigennamen waarmee geen unieke zaak meer wordt aangeduid, behouden soms toch hun hoofdletter (*een Mondriaan, een Tesla, een typische Weegschaal*).

Daarnaast zijn er tal van woorden die in de ene context een soortnaam en in de andere een eigenaam zijn.

- *Alzheimer* (de persoon: Alois Alzheimer) – *ziekte van Alzheimer* – *alzheimer* (verkorte aanduiding van de ziekte), *de Boekenbeurs* (van Antwerpen) – *een/de plaatselijke boekenbeurs, het Melkwegstelsel* (‘onze’ Melkweg) – *een melkwegstelsel* (een sterrenstelsel), *Nemesis* (godin van de wraak) – *een nemesis* (een wrekende engel), *Nieuwjaar* (feestdag) – *gelukkig nieuwjaar* (het net begonnen jaar), *een Samaritaan* (inwoner van Samaria) – *een samaritaan* (barmhartig persoon), *samaritaanse donatie* (altruïstische); *de Wiener Kreis* (groep filosofen) – *een wienerschnitzel* (gerecht)

In de hiernavolgende paragrafen (10.3 tot 10.13) worden allerlei categorieën van woorden besproken waar de tweedeling in soortnamen en eigennamen een belangrijke rol speelt bij de keuze tussen kleine letter en hoofdletter.

10.3 Persoonsnamen

Persoonsnamen – namen van unieke personen – zijn eigennamen en worden daarom met een hoofdletter geschreven. Dat geldt voor zowel voornamen als familienamen.

- *Ahmed, Anny, Claude, Georges, Manuela, Nasira, Wibi, Assepoester, Pallieter, Alzheimer, Doumbia, Holvoet, Kiesekoms, Lebrun, Mahoudi, Martinez, Rossini, Stam, Terpstra*

Ook initialen krijgen een hoofdletter.

- *J.C.T. Perk, A. Stokmans*

De hoofdletter blijft behouden in de bezitsvormen, verkleinwoorden en meervoudsvormen van die namen.

- *Joachims aankoop, Manuela’s huis, Holvoets hobby’s, Rossini’s werken*
- *Kimmetje, Dirkske, Nasiraatje, Wibietje*
- *de Doumbia’s, de Kiesekomsen, de Lebruns*

Benamingen van archetypische en fictieve figuren zijn vaak eigennamen. Ook personificaties gelden als eigennamen en krijgen daarom hoofdletters.

- *Jan Modaal, Jan Publiek, Jan Rap (en zijn maat), Jan en alleman, Jan met de pet, Piet Snot, Zwarte Piet, de Kerstman*
- *Koning Voetbal, Magere Hein, Moeder Aarde, Pietje de Dood, Vadertje Tijd*

Woorden die ooit ontstaan zijn als eigennamen, maar nu als soortnamen worden gebruikt (ze hebben vaak ook een lidwoord en een meervoudsvorm), krijgen een kleine letter. Ze verwijzen niet meer naar een unieke persoon of figuur, maar zijn een typering van iemand, of ze verwijzen niet meer naar een mens (zie 10.3.3).

- *(hij heeft) alzheimer, de benjamin, een casanova, een donjuan, een donquichot, een dorknoper, een frankenstein, een ganimedes, een janklaassen, een janplezier, een jansalie, een jan-van-gent, een jantje-van-leiden, een jerommeke, een judas, een*

kuijfe, een pietje-precies, een quasimodo, een swiebertje, een tokkie, een paar tokkies

Zie 10.3.3 en 10.3.5 voor zulke soortnamen in samenstellingen.

Bij de persoonsnamen moet worden gelet op de volgende vijf gevallen:

10.3.1 Familienamen

In het algemeen geldt dat de schrijfwijze van familienamen onveranderlijk is.

In Nederland geldt daarop één uitzondering: het (eerste) lidwoord of voorzetsel van een achternaam krijgt een hoofdletter als er geen voorletter(s), voornaam/voornamen of een andere familienaam van dezelfde persoon aan voorafgaan. In andere gevallen krijgt het (eerste) lidwoord of voorzetsel een kleine letter.

- *De Jong, de heer De Jong, mevrouw A. de Jong, G. ter Horst, C.M. op de Beek, De Jong-van Dijk, dr. De Jong, Jasperina van den Bos, Jasper de Korte, jonkheer Van Beijma thoe Kingma*

Volgens de Belgische wetgeving blijft ook de spelling van lidwoorden en voorzetsels onveranderd. Dat betekent bijvoorbeeld dat *de* en *van* in de familienamen van adellijke personen en van mensen van Nederlandse herkomst altijd met kleine letter worden geschreven. De voorzetsels en lidwoorden in namen van niet-adellijke personen worden met hoofd- of kleine letters geschreven, en soms aan elkaar of aan het hoofdwoord van de achternaam vast, afhankelijk van hun officiële schrijfwijze zoals die in het bevolkingsregister en op identiteitskaarten staat. Voorzetsels en lidwoorden horen in het Belgische systeem tot de kern van de achternaam; er wordt ook op gealfabetiseerd (Jan De Jonghe is te vinden bij de d).

- *De Jonghe, Van Ostaijen, de heer De Jonghe, mevrouw A. De Jonghe, J. Ter Burg, K. Op de Beeck, De Jonghe-Van Dijck, dr. De Jonghe, jonkheer van Outryve d'Ydewalle, G. van Outryve-d'Ydewalle, Jasperina Van den Bossche, Jasper De Corte, Els De Schepper, Paul Van Ostaijen, Herman Vanderauwera*

Opmerkingen

1. Het Nederlandse systeem wordt in België soms ook gebruikt in niet-officiële documenten voor met name historische namen of namen van schilders, schrijvers en andere personen uit de culturele wereld, ook door de naamdragers zelf.
 - *Jacob van Maerlant* (13e eeuw), *Jan van Ruusbroec* (mysticus 14e eeuw), *Paul van Ostaijen* (dichter 20e eeuw), *Jos de Haes* (dichter 20e eeuw), *Prosper de Troyer* (schilder 20e eeuw), *Willem de Vreese* (hoogleraar Gent)
2. In Nederland wordt bij persoonsnamen uit België doorgaans de in België gebruikelijke schrijfwijze aangehouden, dus met de eventuele hoofdletter(s) in lidwoorden en voorzetsels.
 - *Schrijfster Griet Op de Beeck komt in de Katwijkse bibliotheek vertellen over 'Kom hier dat ik u kus'.*

10.3.2 Namen van heilige personen

De naam van een unieke heilige persoon of figuur wordt met een hoofdletter geschreven. Dat geldt zowel voor typische persoonsnamen als voor vaste omschrijvende namen in een of enkele woorden.

- *Allah, Boeddha, God, Isis, Jahweh, Jehova, Jezus, Jupiter, Manitoe, Minerva, Mohammed, Satan, Sint-Cecilia, Shiva, Christus' leven, Mohammeds geloof, Heiland, Heilige Drievuldigheid, Hemelse Vader, Onze-Lieve-Heer, Schepper*

Voornaamwoorden die naar de heilige persoon of figuur verwijzen, kunnen uit respect ook met een hoofdletter worden geschreven.

- *Uw Koninkrijk, Zijn Lichaam*

In samenstellingen waarin de eigenaam niet op de achtergrond is geraakt, blijft de hoofdletter behouden.

- *Antoniusorde, Boeddhabeeld, Godsgezant, Godskind, Godsrijk, Mariakapel, pseudo-Maria*

Als de unieke heilige persoon of figuur zelf niet centraal staat, zoals in de volgende voorbeelden, vervalt de hoofdletter. Het gaat dan bijvoorbeeld om een soortnaam (voor een voorwerp of een niet-unieke persoon) of om gebruik waarbij eerbied geen rol speelt.

- *een bronzen christus, boeddhahouding, christusdoorn, jezusfreak, sint-bernardshond, sint-luciakers, venushaar, een jehova (= Jehova's getuige), godallemachtig, de god van de oorlog, geest, schepper*

In veel soorten afleidingen verdwijnt de hoofdletter van de eigenaam; zie 10.3.4.

10.3.3 Eponiemen

Eponiemen zijn woorden die ooit een eigenaam waren, maar inmiddels geen unieke persoon meer aanduiden; het zijn soortnamen geworden, die een zaak (een voorwerp of fenomeen) of een type persoon benoemen. Ze krijgen een kleine letter.

- *een abraham* (pop), *anita* (ordinaire vrouw), *benjamin* (jongste van het gezin), *bob* (chauffeur die niet drinkt), *judas* (verrader), *marina* (ordinaire vrouw), *mecenas* (weldoener), *pallierter* (levensgenieter), *pierrot* (tragische figuur), *sara* (vrouw die vijftig is geworden)
- *alzheimer* (= ziekte van Alzheimer), *braille* (blindenschrift), *colbert* (jasje), *diesel* (brandstof, motor), *down* (syndroom van Down), *pfeiffer* (ziekte van Pfeiffer, klierkoorts), *röntgen* (straling), *vangelder* (turnelement), *zeppelin* (luchtschip)
- *een nieuwsgierig aagje, een vrolijke frans, de ware jakob, de jan uithangen, een jansalie, een dolle mina, een ongelovige thomas*

Samenstellingen en afleidingen van zulke woorden behouden een kleine letter:

- *alzheimerpatiënt, anita-achtig, colbertje, dieselen, judashouding, reclamezeppelin, röntgenfoto*

Iets vergelijkbaars doet zich overigens voor bij geoniemen: aardrijkskundige namen die soortnamen zijn geworden (zie 10.5.1).

Uitzonderingen

Een product dat met een merknaam of typenaam benoemd wordt, behoudt de hoofdletter van die naam.

- *een Fokker, een Lamborghini, een Porsche*

Ook een product dat benoemd wordt met de persoonsnaam van de maker of bedenker met wie het nog rechtstreeks wordt geassocieerd, wordt met een

hoofdletter geschreven. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om kunstwerken en kledingstukken.

- *een Rembrandt, een Stradivarius, een Van Eyck, een Chanel, een Gaultier, een Thonet*

10.3.4 Afleidingen en buigingsvormen van persoonsnamen

Afleidingen en buigingsvormen van persoonsnamen krijgen een hoofdletter als ze nog rechtstreeks in verband staan met de concrete persoon. Dat geldt vooral voor bezitsvorm, verkleinvorm en meervoud.

- *Riks tuin, Woutertje, twee Katrienen*

De meeste achtervoegsels maken het verband met de persoon indirecter; ze verwijzen bijvoorbeeld naar een eigenschap, een stroming of een aanhanger (zie 10.10). De hoofdletter vervalt dan.

- *boeddhist, elisabethaans, freudiaans, jungiaans, hitleriaans, kafkaësk, kafkaiaans, maoïst, marxisme, platonisch, rembrandtesk, sappisch, victoriaans*

Let op: afleidingen met het achtervoegsel *-achtig* worden behandeld als samenstellingen (zie 10.3.5).

10.3.5 Samenstellingen met persoonsnamen

Een persoonsnaam behoudt zijn hoofdletter(s) in een samenstelling als het woord nog rechtstreeks verwijst naar de unieke persoon, en/of als de samenstelling als geheel als naam geldt. Als het directe verband met de unieke persoon op de achtergrond is geraakt, is de samenstelling als geheel een soortnaam (een gewoon woord) met een kleine letter.

Uniciteit

Persoonsnamen behouden in samenstellingen hun hoofdletter(s) als de verwijzing naar een unieke persoon nog duidelijk aanwezig is. Dat geldt ook voor afleidingen met *-achtig*.

- *Beatlesplaat, David Bowiefan, Da Vincitekening, Hitchcockfilm, Hitlerretoriek, Mahlersymfonie, Stromaevideoclip, Tina Turnermusical*
- *Johannes Vermeerachtig, Leopold II-achtig, Verhofstadachtig*

Als een samenstelling in zijn geheel als eigenaam geldt, krijgt het woord om die reden een of meer hoofdletters.

- *Jonkheer van Beijma thoe Kingmaprijs, Arteveldehogeschool*

Geen uniciteit

De hoofdletter van een persoonsnaam vervalt in een samenstelling als de verwijzing naar de unieke persoon op de achtergrond is geraakt en het woord geparafraseerd kan worden als 'een soort van ...': een *salomonsoordeel* is in de eerste plaats een bepaald soort oordeel. In de context waarin het woord *salomonsoordeel* wordt gebruikt, speelt de Bijbelse figuur koning Salomo geen rol. En in *harrypotterbril* gaat het in eerste instantie om een brilletje met ronde glazen; de persoon Harry Potter, die in de films zo'n bril draagt, is op de achtergrond geraakt – het is niet zijn bril, maar een type bril. (De spatie verdwijnt in dergelijke samenstellingen.)

- *argusogen, augiasstal, excuustruus, gideonsbende, hermesstaf, harrypotterbril, hitlersnorretje, molotovcocktail, pyrrusoverwinning, salomonsoordeel, tantaluskwelling, tantebetjestijl, weckfles*

In sommige gevallen bestaan beide vormen. De samenstelling met de hoofdletter verwijst dan nog rechtstreeks naar een persoon; de samenstelling met de kleine letter is een soortnaam met een algemene betekenis.

- *het Marshallplan* (herstelplan van minister G.C. Marshall) – *een marshallplan voor de noodlijdende faculteiten*
- *de Venusberg* (aardrijkskundige naam) – *een venusberg* (schaamheuvel)
- *Venustempel* (aan Venus gewijde tempel) – *venustempel* (bordeel)

Speciale gevallen

Het principe dat een eigenaam in een samenstelling met kleine letter wordt geschreven als hij niet naar de persoon zelf verwijst, is consequent toegepast in de volgende twee groepen van woorden.

1 Plant- en diernamen

Plant- en diernamen met als eerste deel van de samenstelling een persoonsnaam krijgen een kleine letter.

- *darwintulp, linnaeusklokje, napoleonswilg, picassovis, przewalskipaard, sint-bernardshond*

Zie 10.5.2 voor plant- en diernamen met als eerste deel van de samenstelling een aardrijkskundige naam.

2 Vernoemingen naar uitvinders, ontdekkers, ontwerpers, wetenschappers

Samenstellingen waarin het eerste deel van oorsprong de naam van een wetenschapper, uitvinder, ontdekker of andere naamgever is, krijgen een kleine letter. De directe verwijzing naar de unieke persoon is in deze vaste begrippen op de achtergrond geraakt; de samenstelling fungeert in zijn geheel als soortnaam.

- *balkenendenorm, beckmannomlegging, bernoulli-effect, berlitzmethode, brailleschrift, büchnertrechter, coopertest, dopplereffect, downsyndroom, eliottgolf, fröbelschool, gibbsfunctie, higgsdeeltje, lugerpistool, montessorionderwijs, pearson- χ^2 -toets, pearsonchikwadraattoets, planckconstante, salkvaccin, strooptaak, taylorstelsel, vanderwaalskracht, whippleoperatie*

Op woordgroepen als *de ziekte van Alzheimer*, *het syndroom van Down* en *de constante van Planck* is deze regel niet van toepassing. Hierin wordt nog wel direct naar de unieke persoon verwezen.

Ook in omschrijvende gelegenheidssamenstellingen is de verwijzing naar de persoon nog aanwezig: *Montessoribiografie*, *Van het Reveoeuvre* (of *Van het Reve-oeuvre*; zie 8.3). Samenstellingen die in hun geheel als eigenaam gelden, behouden ook de hoofdletter(s): *Albert Einsteinzaal*, *Cleveringalezing*.

10.4 Titels, functies, aansprekingen

Een titel, functiebenaming of aanspreking, al dan niet gevolgd door een naam, krijgt een kleine letter.

- *aartshertog Ferdinand*, *de burgemeester*, *burgemeester en wethouders*, *de dominee*, *koning Filip*, *prinses Amalia*

- *dominee J.C.A. Fetter, imam Hussein, professor Smeets, rabbi Simon*
- *ds. G.A. van Scherpenzeel, mgr. Schreurs, prof. dr. J. Tinbergen*
- *mevrouw, geachte heer, dames en heren*
- *mevrouw de minister, mijnheer de voorzitter*

In officiële, formele context, zoals in brieven en op uitnodigingen, kunnen functies en aansprekingen uit eerbied of respect met een hoofdletter geschreven worden. Het gaat dan om mensen met een hoge status, bijvoorbeeld in de politiek of een religieus instituut.

- *Heilige Vader* (tot de paus), *Hoogheid* (tot een prins of prinses), *Majesteit* (tot de koning of koningin), *Mevrouw* (tot de koningin), *Sire* (tot de koning), *Zijne Majesteit Koning Willem-Alexander*
- *Mevrouw de Minister, Mijnheer de Voorzitter, Excellenties*

Een kleine letter is hier ook mogelijk; eerbied of respect is immers een subjectief begrip.

In lopende zinnen worden titels en functies altijd met kleine letters geschreven.

- *De voorzitter is te laat. De minister bracht onlangs een werkbezoek aan de KB. Het bezoek van de koning aan de paus was een hoogtepunt.*

Benamingen van als heilig beschouwde personen en zaken gelden als eigennamen en krijgen om die reden een hoofdletter (zie 10.3.2 en 10.13).

10.5 Aardrijkskundige en sterrenkundige namen en windstreken

Namen van unieke aardrijkskundige zaken (plaatsen, landen, rivieren e.d.) en van unieke (groepen) hemellichamen krijgen een of meer hoofdletters.

Benamingen waarin het niet om iets unieks gaat, of woorden waarin het eigenaamkarakter op de achtergrond is geraakt, gelden als soortnaam en krijgen kleine letters.

10.5.1 Aardrijkskundige en sterrenkundige namen

Uniciteit

Aardrijkskundige namen worden met een of meer hoofdletters geschreven. Dat geldt ook voor fictieve namen.

- *Andes, Antarctica, Berg en Terblijt, Brussel, Den Haag, De Panne, Heist-op-den-Berg, 's-Hertogenbosch, Jeruzalem, Nedersaksen, Nijl, Verweggistan, Zwitserland*

Ook namen van sterrenbeelden en unieke hemellichamen krijgen hoofdletters.

- *Avondster, Mars, Melkweg, Oernevel, Plejaden, Zevengesternte, Grote Beer, Kreeft, Boogschutter*

Let wel: de namen van de hemellichamen *zon, aarde en maan* worden met kleine letter geschreven, dus ook in woordgroepen en samenstellingen. Voor *aarde* wordt soms een uitzondering gemaakt als er andere namen van planeten in de context staan: *Venus, Aarde, Mars*.

Samenstellingen met en afleidingen van aardrijkskundige namen behouden de hoofdletter(s) zolang ze rechtstreeks naar die aardrijkskundige naam verwijzen.

- *Alpengebied, Andesgebergte, Giethoornachtig, Nederlandkunde, Scheldeoever, Utrechts*
- *Antarctisch, Babylonisch, Nederlands, Zuid-Afrikaans*
- *Andromedanevel, Marsmissie, Melkwegstelsel*

Zie 10.6 voor namen van inwoners en volkeren.

Geen uniciteit

Als de aardrijkskundige naam, de naam van het hemellichaam of sterrenbeeld niet als eigenaam maar als soortnaam (gewoon woord) fungeert, vervalt de hoofdletter. Zo is *bordeaux* in *een fles bordeaux* niet de Franse stad of streek, maar een soort wijn. Zulke zogeheten geoniemen zijn vergelijkbaar met eponiemen (zie 10.3.3).

- *bordeaux, chianti, cognac, belegen gouda, madera, een melkweg*

Ook in samenstellingen waarin het rechtstreekse verband met de eigenaam op de achtergrond is

geraakt, verdwijnt de hoofdletter van die naam. Zo is *marshmannetje* geen rechtstreekse verwijzing naar de planeet Mars, maar een algemene benaming voor een buitenaards wezen.

- *afhaalchinees, alpenflora* (flora van het hooggebergte), *chinalak, cro-magnonmens, delphiprocedure, elzaswijn, haarlemmerolie, hallstattbeschaving, een melkwegstelsel, moezelwijn, parmaham, pekingmens, stockholmssyndroom, westnijkooarts, wienerschnitzel, een zevengesternte* (groep van zeven personen)

De hoofdletter verdwijnt ook in afleidingen die niet meer rechtstreeks naar de aardrijkskundige naam verwijzen. Zo is *een bourgondische maaltijd* geen maaltijd uit de streek Bourgondië, maar een uitbundige maaltijd.

- *afrikanisten, alpien, alpijns, alpinist, amerikanisering, amsterdammertje* (o.a. paaltje), *antarctisch* (zeer koud), *balkaniseren, belgicisme, edammer* (Edammer kaas), *hamburger, neanderthaler*

10.5.2 Plant- en diernamen met aardrijkskundige namen

Plant- en diernamen in de vorm van een samenstelling met een aardrijkskundige naam krijgen een kleine letter.

- *amazonelongvis, jerichoroos, nijlkrokodil, nijlpaard, noordzeekrab*

Een aardrijkskundig bijvoeglijk naamwoord behoudt wel zijn hoofdletter:

- *Duitse herder, Friese staander, Kaaps viooltje*

Zie 10.3.5 voor plant- en diernamen waarvan het eerste deel van oorsprong een persoonsnaam is.

10.5.3 Namen van windstreken

De naam van een windstreek krijgt gewoonlijk een kleine letter.

- *het oosten, het zuidoosten, westnoordwest, het noorden van Italië, het oosten van Nederland*
- *het noordelijk halfrond, de zuidwestelijke doorvaart*

Soms heeft een windstreek een 'zwaardere', nadrukkelijker betekenis dan alleen een globale richting; in de context speelt ook een (geo)politieke of (geo-)economische betekenis mee. Zo betekent *het Zuiden*

onder meer: het zuiden van Nederland (ten opzichte van het centrum), België (ten opzichte van Nederland), Vlaanderen (ten opzichte van Nederland), Wallonië (ten opzichte van Vlaanderen), de Midi (ten opzichte van het centrum en het noorden van Frankrijk). In zo'n pregnante betekenis wordt de naam van een windstreek met hoofdletter geschreven.

- *het Zuiden vraagt meer ontwikkelingshulp van het Westen, het Wilde Westen, het Nabije Oosten, het Midden-Oosten, het Verre Oosten, het Hoge Noorden* (Noorwegen, Zweden en Finland), *het Diepe Zuiden* (in de Verenigde Staten)

De bijvoeglijke naamwoorden *noords, oosters, zuiders en westers*, en ook *noordelijk, oostelijk, zuidelijk en westelijk*, worden – behalve in eigennamen als *de Noordelijke IJszee* – met een kleine letter geschreven.

- *de noordse landen, de oosterse filosofie, een zuiderse mentaliteit, het westerse gedachtegoed*

Als een windstreek of een vergelijkbare specificerende aanduiding (zoals *midden, centraal, binnen, buiten*) aan een aardrijkskundige naam wordt gekoppeld, krijgt die een hoofdletter. Het maakt daarbij niet uit of de combinatie een officiële aanduiding is (*Zuid-Soedan*) of een gelegenheidscombinatie (*Zuid-Duitsland*).

- *Noord-Italië, Zuid-Korea, West-Samoa, Zuidoost-Noord-Brabant, Midden-Frankrijk, Binnen-Mongolië, Centraal-Afrika*

10.5.4 Tekens van de dierenriem

Namen van sterrenbeelden behouden hun hoofdletter als ze in de context van horoscopen worden gebruikt.

- *Boogschutter, Waterman, Ram, Stier, Tweelingen*

Dat geldt ook als ze van toepassing zijn op een of meer mensen.

- *Onze kinderen zijn allemaal Watermannen.*

10.6 Inwoners en volkeren

Namen van inwoners en namen van (leden van) volken, stammen e.d. worden met een hoofdletter geschreven.

- *Afro-Surinaamse, Apache, Arabier, Azteek, Bataaf, Berber, Berberse, Bosjesman, Eskimo, Frank, Française, Gentenaar, Germaan, Hagenees, Hebreeër, Hun, Hutu, Inca, Indo-Germaan, Inuit, Jood* (lid van het Joodse

volk, zie ook 10.10), *Jodin, Kelt, Khmer, Koerd, Lap, Moerasarabier, Mokumer, Nederbelg, Nederlander, Nederlandse, Nederturk, Palestijn, Pueblo-indiaan, Roma, Scythen, Slaaf, Sinto, Sinti, Teutoon, Tutsi, Viking, Vlaming, Zeeuws-Vlaming, Zwartvoetindiaan*

Samenstellingen met en afleidingen van deze namen krijgen ook een hoofdletter, zolang er nog een rechtstreeks verband met de naam bestaat.

- *Apachedorp, Eskimohut, Khmeropstand, Romakind, Vikingboot* (maar: *vikinghelm*), *Inca-achtig*
- *Germaanse invloeden, een Japans uiterlijk, de Keltische beschaving, een Slavisch handgebaar*
- *vikinghelm* (soort helm), *samaritaans* (hulpvaardig)

Het voorgaande betreft namen van specifieke volkeren en leden daarvan, ongeacht of met die naam een specifiek aardrijkskundig gebied correspondeert. Dit is bijvoorbeeld niet het geval voor *Apache, Eskimo, Hun, Jood, Kelt*.

Hierbij zijn drie speciale gevallen:

10.6.1 Overkoepelende benamingen voor leden van etnische groepen

Woorden waarmee een samenhangende verzameling van volken of etnisch verwante groepen wordt aangeduid, of een of meer leden daarvan, worden met een kleine letter geschreven.

- *bedoeïen, blanke, boslandcreool, bosneger, halfbloed, indiaan, indiaanse, marron, mesties, mulat, latino, neger, nomade, pygmeë, yankee, zigeuner, zigeunerin, zwarte*
- *bedoeïenentent, bosnegerdorp, yankeemuziek*
- *creoolse, indiaans, latino's, mestiesje, mulattinnen*

10.6.2 Etnofaulismen en bijnamen

Etnofaulismen zijn scheldwoorden voor mensen van bepaalde plaatselijke of etnische afkomst. Ze worden met een kleine letter geschreven. Ook bijnamen voor inwoners en (leden van) volken krijgen een kleine letter. Dat geldt ook voor de afleidingen van en samenstellingen met die namen.

- *fransoos, geelhuid, jap, een ouwe jood, karpatenkop, mof, polak, rifaap, rijstkakker, smous, spanjool, spaghettivreter*
- *teutoons* (Duits)
- *blauwvingers* (Zwollenaars), *kaaskoppen* (Hollanders), *kruikezeikers* (Tilburgers), *maneblussers* (Mechelaars), *schapenkoppen* (Lierenaars), *sinjoren* (Antwerpenaars), *strooplekkers* (inwoners van Borgloon), *stroppendragers* (Gentenaars)
- *jappenkamp, moffenvriend, sinjorenstad*

Een gewone etnische aanduiding behoudt volgens de hoofdregel de hoofdletter in een samenstelling, ook als die als geheel een negatieve betekenis heeft.

- *Belgenmop, excuus-Turk, Fransenkop, kut-Marokkaan, Walenkop*

10.6.3 Soortnamen

Woorden waarin de geo-etnische naam niet als zodanig functioneert, worden met kleine letter geschreven.

- *een (barmhartige) samaritaan, bosjesmannenrijst, italiaan* (restaurant), *kledingturk, kozakkendans, textieljood, vosbelg* (paard)

10.7 Talen en dialecten

Namen van talen en dialecten worden met een hoofdletter geschreven.

- *Bargoens, Chinees, Cockney, Esperanto, Fins, Franglais, Gotisch, Hasselts, Hebreeuws, Keltisch, Ladino, Latijn, Nederlands, Portugees, Sranan, Zeeuws*

In samenstellingen en afleidingen met de naam van een taal blijft de hoofdletter bewaard.

- *Engelstalig, Franssprekend, on-Nederlands, pro-Engels*

De hoofdletter vervalt in benamingen van wetenschappen, wetenschappers en taalverschijnselen die van een uitheemse benaming van de taal (of een land, zie 10.5) uitgaan.

- *anglist, belgicisme, gallicisme, germanisme, germanist, neerlandicus, neerlandistiek, sinologie*

Ook in afgeleide werkwoorden vervalt de hoofdletter (zie 10.16).

- *verfransen, verspaansen*

10.7.1 Samengestelde taalnamen

Samengestelde taalnamen waarin het eerste deel het tweede nader bepaalt, krijgen één beginhoofdletter en worden in principe aan elkaar geschreven zonder streepje. (Zie 10.7.2 en 10.7.3 voor een aantal speciale gevallen.)

- *Hoogduits, Kerklatin, Kloosterlatin, Laathoogduits, Laatlatin, Latinspaans, Luikerwaals* (taal van de Luikerwaal), *Middelnederlands, Nederfrans, Negerengels* (= Sranantongo), *Neolatin, Nieuwgrieks, Oudhoogduits, Pidginengels, Platduits, Poldernederlands, Protoaustronesisch, Standaardnederlands, Verkavelingsvlaams, Volkslatin, Vroegmiddelnederlands*

Bij klinkerbotsing tussen de delen krijgt het deel na het koppelteken ook een hoofdletter.

- *Neo-Urdu, Proto-Iraans, Proto-Urdu*

Samengestelde namen van talen of taalgroepen waarvan de delen als nevengeschikte taalnamen worden beschouwd, worden met twee hoofdletters en een liggend streepje geschreven.

- *Azteeks-Tanoan, Balto-Slavisch, Fins-Oegrisch, Sino-Tibetaans*

10.7.2 Verband met aardrijkskundige naam

Een taalnaam die is afgeleid van een samengestelde aardrijkskundige naam behoudt de schrijfwijze van de aardrijkskundige naam, met dezelfde hoofdletters, spaties en/of koppeltekens.

- *Nederoverheembeeks, Noordwijkerhouts, Westmeerbeeks*
- *New Yorks, Oost-Vlaams, Oud-Beijerlands, Puerto Ricaans, Sint-Truidens, West-Fries, Wit-Russisch, Zuid-Nederlands*
- *Nieuw-Oud-Beijerlands, Oud-Oost-Vlaams, Oud-Sint-Truidens, Standaard-Wit-Russisch, Standaard-New Yorks*

Samengestelde taalnamen waarvan het eerste deel (een vorm van) een aardrijkskundige naam of windrichting en het tweede een taalnaam is, krijgen twee hoofdletters en een koppelteken.

- *Belgisch-Nederlands, Brits-Engels, Indo-Europees, Indo-Germaans, Krim-Gotisch, Laagland-Schots, Manhattan-New Yorks, Reto-Romaans, Surinaams-Nederlands, Zwitsers-Duits, Ibero-Baskisch, Ibero-Keltisch, Ibero-Romaans, Italo-Keltisch, Kaap-Hollands, West-Germaans, Zuid-Slavisch*

Combinaties met *oud*

Het woord(deel) *oud* komt voor in benamingen van zowel volken (zie 10.6) als talen. De juiste schrijfwijze hangt af van de betekenis van het geheel.

Talen in een bepaalde fase van hun bestaan worden aaneengeschreven met een beginhoofdletter.

- *Oudgrieks* (uit de klassieke tijd), *Oudhoogduits* (voorafgaand aan Middelhoogduits), *Oudnederlands* (voorafgaand aan Middelnederlands)

Oudere vormen van een taal, meer in het algemeen, worden in twee woorden geschreven, met *oud* los en de taalnaam erachter.

- *oud Nederlands* (bijvoorbeeld uit de 19e eeuw; vergelijk *ouder Nederlands*)

Is het woord als geheel een bijvoeglijk naamwoord dat eerder naar een volk of land verwijst, dan komt er een koppelteken na *oud*.

- *oud-Grieks* (vergelijk *de oude Grieken, het oude Griekenland*), *oud-Hollands* (*oud-Hollandse gebruiken, een oud-Hollands interieur*)

In verwijzing naar de klassieke tijd worden *de Oude Grieken, het Oude Griekenland, de Oude Romeinen* en *het Oude Rome* ook wel als termen met twee hoofdletters gehanteerd; daarbij zijn dan ook de bijvoeglijke naamwoorden *Oud-Grieks* en *Oud-Romeins* mogelijk.

10.7.3 Negatieve waardering

Taalnamen die een negatieve waardering uitdrukken, onder meer doordat ze een bepaalde vorm van taalgebruik als verbasterd of gebrekkig voorstellen, worden met een kleine letter geschreven. Het gaat vaak

om woorden die niet echt een taal aanduiden, maar een bepaalde manier van spreken.

- *koeterwaals, kramerslatijn, managerslatijn, monnikenlatijn, potjeslatijn, schoolfrans, schipperslatijn, steenkolenengels*

Daarbij sluiten ook andere benamingen aan die vaak een bepaald jargon aanduiden.

- *ambtenarees, straattaal, wetstratees*

Een taalnaam die als negatieve benaming kan worden gebruikt, maar tegelijkertijd naar een echt bestaande taalvariëteit verwijst, krijgt een hoofdletter.

- *Marollenfrans* (Brussels-Frans versus krom Frans), *Luikerwaals* (Waals van de Luikse regio versus onbegrijpelijke taal), *Poldernederlands*, *Verkavelingsvlaams*

10.7.4 Woordgroepen met een taalnaam

Taalnamen worden geregeld tot een woordgroep gecombineerd met een bijvoeglijk naamwoord zoals *antiek, klassiek, modern, hedendaags*. Dat bijvoeglijk naamwoord behoudt zijn kleine letter en de taalnaam de hoofdletter, ook in vaste combinaties.

- *antiek Grieks, ciceroniaans Latijn, hedendaags Nederlands, klassiek Hebreeuws, klassiek Latijn, klassiek Standaardarabisch, modern Grieks* (maar: *Nieuwgrieks*), *modern Hebreeuws, modern Standaardarabisch, vulgair Latijn, een vulgair Latijnse tekst, zeventiende-eeuws Engels*

10.8 Historische gebeurtenissen

De vaste benaming van een bekende historische gebeurtenis geldt als eigennaam. Dat kan een enkelvoudig woord, een samenstelling of een woordgroep zijn; alle hoofdwoorden krijgen een beginhoofdletter.

- *de Allerheiligenvloed, de Anjerrevolutie, het Beleg van Nieuwpoort, de Boerenkrijg, de Eerste Kruistocht, de Endlösung, de Gouden Eeuw* (de 17e eeuw in Nederland), *de Guldensporenslag, de Holocaust, de Kaas-en-Broodoorlog, het Palingoproer, de Shoah, de Slag bij Waterloo, de Sint-Elizabethsvloed, de Tachtigjarige Oorlog, de Tiendaagse Veldtocht, het Twaalfjarig Bestand, de Tweede Wereldoorlog*

De hoofdletters blijven behouden in samenstellingen en afleidingen.

- *Boerenkrijgmonument, Tweede Wereldoorlogboeken, Wereldoorlog II-film*

Eigennaam of soortnaam

Sommige benamingen van historische gebeurtenissen kunnen ook in een algemene betekenis worden gebruikt; ze verwijzen dan niet naar één unieke gebeurtenis. In dat geval vervallen de hoofdletters.

- *de Hollandse steden droegen veel bij aan de Gouden Eeuw; de gouden eeuw van Pericles; de zestiende eeuw was de gouden eeuw van Antwerpen*
- *de Eerste Kruistocht – bij de eerste en de drie volgende kruistochten*
- *het Beleg van Nieuwpoort (1600) – bij het beleg van Nieuwpoort, en daarna van Oostende*

10.9 Tijdsaanduidingen

De benamingen van geologische perioden, historische en andere tijdperken worden met een kleine letter geschreven: ze gelden meer als omschrijvingen dan als eigennamen. Dat geldt ook voor de namen van de dagdelen, dagen, maanden en seizoenen.

Samenstellingen en afleidingen met die namen krijgen ook een kleine letter.

- *carboon, ijstijd, jura, kleine ijstijd* (13e/15e tot 19e eeuw), *krijt, krijttijdperk, laatpleistoceen, plioceen, tertiair*
- *belle époque, bronstijd, computertijdperk, fin de siècle, interbellum, mesolithicum, middeleeuwen, moderne tijd, nieuwe steentijd, oudheid, prehistorie, renaissancetijd, riddertijd*
- *ochtend, zondag, juli, lente*

Ook samenstellingen met en afleidingen van tijdsaanduidingen krijgen kleine letters.

- *belle-époquewoning, fin-de-sièclegevoel, fin-de-siècleachtig, prehistorieonderzoeker, steentijdachtig*
- *herfstvakantie, juninummer, vrijdagavond, zondagcompetitie*
- *donderdagse, middeleeuws, tertiaire*

Opmerking

In vakliteratuur in bijvoorbeeld de geologie en de geschiedenis worden benamingen van tijdvakken doorgaans als eigennamen opgevat; daardoor is in zulke contexten het gebruik van hoofdletters mogelijk. Vergelijk opmerking 2 in 10.10.

- *Jura, Krijt, Mesolithicum, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd, Nieuwste Tijd*

10.10 Stromingen

Namen van culturele, maatschappelijke, religieuze en filosofische stromingen en namen van kunststromingen krijgen een kleine letter.

- *aufklärung, barok, christendom, dada, gotiek, hindoeïsme, islam, jezidisme, jugendstil, laatgotiek, renaissance, satanisme, verlichting, vroegbarok*

Samenstellingen met en afleidingen van de namen van stromingen krijgen ook een kleine letter.

- *barokkunstwerk, verlichtingsdenker*
- *boeddhistisch, christelijk, gotisch, islamitisch, joods, laatgotisch, renaissancistisch*

Dat geldt dus ook voor de benamingen van aanhangers, beoefenaren en volgelingen.

- *christen, dadaïst, druus, druzen, farizeeër, goth, hindoe, jehova, jezidi, jood, katholiek, moslim, norbertijn, protestant, sadduceeër, salafist, sjiiet, socialist, soenniet, talib, taliban*

Opmerkingen

1. Sommige kunststromingen hebben hun naam gekregen van kunstenaars zelf. Deze benamingen gelden als eigennamen van bewegingen en behouden de oorspronkelijke hoofdletter(s).
 - *Bauhaus, Cobra, Tachtigers, Van Nu en Straks, Nieuwe Zakelijkheid, Sturm und Drang, De Stijl*
2. In vakliteratuur in bijvoorbeeld de kunstgeschiedenis worden benamingen van stromingen en stijlperiodes doorgaans als eigennamen opgevat; daardoor is in zulke contexten het gebruik van hoofdletters mogelijk. Vergelijk de opmerking in 10.9.
 - *Aufklärung, Barok, Belle Époque, Gotiek, Renaissance, Verlichting*

10.11 Feestdagen, hoogtijdagen en andere speciale dagen en periodes

De benamingen van feesten en gedenkdagen worden met een hoofdletter geschreven. Informele benamingen, samenstellingen en benamingen van langere periodes krijgen een kleine letter.

10.11.1 Religieus

Bij religieuze tijdsaanduidingen maakt het voor het gebruik van hoofdletters uit of het gaat om dagen dan wel om periodes.

Dagen

De namen van levensbeschouwelijke feestdagen en hoogtijdagen krijgen een hoofdletter.

- *Allerheiligen, Aswoensdag, Chanoeka, Driekoningen, Goede Vrijdag, Hemelvaart, Hemelvaartsdag, Holi, Jom Kipoer, Kerstmis, Loofhuttenfeest, Maria-Lichtmis, Palmzondag, Pasen, Pesach, Suikerfeest*

Namen van reguliere dagen worden met een kleine letter geschreven.

- *oudejaar, zondag, sabbat*

De informele aanduidingen van de namen van feestdagen en hoogtijdagen worden met een kleine letter geschreven.

- *kerst, paas, pinkster*

Samenstellingen met en afleidingen van de namen van levensbeschouwelijke feestdagen en hoogtijdagen krijgen een kleine letter. Een eventuele spatie verdwijnt.

- *aswoensdagkruisje, chanoekafeest, jomkipoerviering, kerstavond, kerstfeest, kerstkaart, paasei, paasviering, paaszondag, paasfeest, palmzondagprocessie, pesachmaal, pinksteravond, pinksterbloem, suikerfeestviering*
- *kersterig*

Periodes

Levensbeschouwelijke evenementen met het karakter van een periode, niet van een dag, worden met een kleine letter geschreven.

- *advent, carnaval, ramadan, vasten, veertigdagentijd*

Voor samenstellingen met deze woorden geldt dit ook.

- *adventskaars, carnavalsvierder, ramadanmaand, vastenactie*

10.11.2 Niet-religieus

De benaming van een niet-religieuze feestdag, of van een dag, week, maand, jaar of andere periode die in het teken staat van een thema of doelgroep, geldt als eigennaam: er is in veel gevallen een naamgever en een organisator bij betrokken en er worden evenementen omheen georganiseerd. Zo'n benaming krijgt een of meer hoofdletters.

- *Bevrijdingsdag, Dag van de Arbeid, Dag van de Leraar, Dag tegen de Armoede, Europese Dag van de Talen, Hanzedag, Internationale Dag van de Moedertaal, Koningsdag, Moederdag, Nacht van de Poëzie, Nieuwjaar, Prinsjesdag, Secretaressedag, Valentijnsdag, Wapenstilstand (11 november), Werelddaidsdag, Werelddierendag*
- *Boekenweek, Kinderboekenweek, (Nationale) Onderwijsweek, Week van het Hart*
- *Maand van het Platteland, (Internationale) Maand van het Spannende Boek*
- *(Internationaal) Jaar van het Kind, Jaar van het Religieus Erfgoed*

De informele aanduidingen voor niet-religieuze feestdagen of -periodes worden met kleine letter geschreven.

- *dierendag, dies (natalis), oudejaar, oud en nieuw (overgang naar Nieuwjaar), valentijn (Valentijnsdag)*

Samenstellingen met en afleidingen van niet-levensbeschouwelijke namen krijgen een kleine letter.

- *boekenweekgeschenk, nieuwjaarsdag, nieuwjaarsreceptie, secretaressedagboek*

10.12 Namen van instellingen, bedrijven, merken, gebouwen enz.

De namen van instellingen, verenigingen, organisaties, bedrijven, gebouwen, merken en dergelijke krijgen een hoofdletter wanneer ze als eigennaam worden beschouwd. Ze verwijzen naar iets unieks.

- instellingen: *Boerenbond, Bondsdag, Cortes, Doema, Hof van Cassatie, Knesset, Lagerhuis, Ministerie van Economische Zaken, Vlaams Parlement, Volkenbond, Wereldhandelsorganisatie*
- organisaties: *Acht Meibeweging, Al Qaida, Amnesty International, August Vermeylenfonds, Jantje Beton, Oxfam*
- unieke bouwwerken: *Atomium, Eiffeltoren, Kennedytunnel, Vrijheidsbeeld, Westertoren*
- vervoermiddelen: *Eurostar, Thalys, Titanic*
- bedrijven en merken: *Airbus, Batavus, Boeing, Buscopan, Coca-Cola, Dafalgan, Esso, Etos, Ferrari, Fiat, Golf, Mondeo, Pepsi Cola, Peugeot, Shell, Tesla, Viagra, Volkswagen*

Zie 10.2.2 voor het verschil tussen eigennaam en soortnaam.

De hoofdletters blijven behouden in een samenstelling met zo'n eigennaam.

- *Boerenbondachtig, Bondsdagsluiting, Eiffeltorenrenovatie, Essostation, Etoswinkel, Hogerhuislid, Hogerhuisoproer, Shellbenzine, Thalysdienstregeling, Tweede Kamerzitting, Volkswagenfabriek*

Opmerkingen

1. Als merknamen verwijzen naar concrete exemplaren van dat merk, blijft de hoofdletter bewaard.
 - *een Airbus (vliegtuig van het merk Airbus), een Batavus, een Boeing, een Fiat, een Kawasaki, een Miele, een Nespresso, een Peugeot, een Westmalle*
2. Als bedrijfs- of merknamen in de praktijk naar iets in het algemeen (ook van een ander merk of bedrijf) kunnen verwijzen, worden ze als soortnaam gebruikt. In dat geval worden ze in overeenstemming met de hoofdregel (zie 10.2) met een kleine letter geschreven.
 - *aspirine, baxter (infuus), bic (balpen), breezer, chocomel, cornflakes, hüttenkäse, kleenex, leukoplast, luxaflex, maggi, vaseline, walkman*

Er zijn gevallen waarbij fabrikanten nog nadrukkelijk het merkrecht opeisen en het algemenere gebruik in de praktijk bestrijden.

3. Sommige (merk)namen bevatten schrijfwijzen die van de regels (aaneenschrijven, spaties, hoofdletters enzovoort) afwijken, bijvoorbeeld *iPod*, *MiG*. Het is gebruikelijk om hier het donorprincipe toe te passen en dus die schrijfwijze over te nemen. Zie ook 10.1 over de reikwijdte van het donorprincipe.

10.13 Titels van publicaties en producties; namen van prijzen enz.

10.13.1 Titels van publicaties en producties

De titels van boeken, kranten, tijdschriften, films, series, programma's, geluidsdragers, theaterproducties enz. worden als eigennaam beschouwd en krijgen een of meer hoofdletters.

- *De nieuwe kleren van de keizer, Duizend-en-een-nacht, Het bureau, Ilias, Kaas, Dagblad van het Noorden, de Gelderlander, De Morgen, De Standaard, de Volkskrant, Knack, Psychologie Magazine*
- *Flikken, Game of Thrones, Terzake*
- *Nachtlicht, We vieren het toch, Soldaat van Oranje, De kersentuin*

In samenstellingen en afleidingen blijven de hoofdletters behouden.

- *Volkskrantabonnee, een stapel Volkskranten*
- *Flikkenaflevering, Game of Thrones-dvd*
- *Soldaat van Oranjefan* (of *Soldaat van Oranje-fan*, zie 8.3)

Voor de keuze tussen een of meer hoofdletters en voor de keuze tussen een hoofdletter of kleine letter als de naam met een bepaald lidwoord begint, geldt allereerst het donorprincipe. In de praktijk hebben titels van kranten, tijdschriften en naslagwerken vaak meer dan één hoofdletter.

- *De Groene Amsterdammer, Het Laatste Nieuws, Provinciale Zeeuwse Courant, Wordenlijst Nederlandse Taal*

Het lidwoord is soms met en soms zonder hoofdletter. In een enkel geval bepaalt de context in de praktijk die keuze.

- *De Morgen, De Standaard, de Volkskrant, Het Financieele Dagblad*
- *Het Groene Boekje* (als titel), *in het Groene Boekje* (in lopende tekst)

Hierbij zijn drie speciale gevallen:

1 Heilige boeken en zaken

Woorden die heilige boeken of aanverwante zaken aanduiden, zoals delen van die boeken of gebeden of gezangen, worden met een hoofdletter geschreven. Het gebruik van de hoofdletter symboliseert respect (zie 10.2.3).

- *de Bijbel, de Koran, de Talmoed, de Veda, de Vulgaat*
- *Genesis, Psalmen, de Misjna*
- *Ave Maria, Heilige Eucharistie, Magnificat, Weesgegroet*

De hoofdletters blijven behouden in samenstellingen en afleidingen.

- *Bijbelboek, Bijbelkenner, Koranstudie*
- *Bijbels, Talmoedisch, Vedisch, Ayurvedisch*

Als het niet om de heilige inhoud gaat, maar om concrete exemplaren van een geschrift of een soortnaam van een genre, gebed of gezang, vervalt de hoofdletter.

- *een bijbel* (een exemplaar van de Bijbel), *een stapel bijbels, de bijbel van Vorsterman uit 1528, een koran, psalmen zingen, een weesgegroetje*
- *een bijbelverkoper, psalmgezang*

In de praktijk zijn er tal van woorden die wel in religieuze contexten worden gebruikt, maar geen 'eerbiedshoofdletter' krijgen.

- *doop, eucharistie, sacrament*

2 Bibliografische beschrijvingen

In bibliografieën worden de titels van tijdschriftartikelen, hoofdstukken in boeken enz. met een hoofdletter geschreven. Afhankelijk van de gebruikte (stijl)voorschriften of conventies worden bepaalde

woorden in titels ook met hoofdletter geschreven, ook al zijn het geen eigennamen.

Per vakgebied worden hiervoor bepaalde standaarden aangehouden.

3 Eigennaam wordt soortnaam

Namen van bijvoorbeeld spellen kunnen na verloop van tijd als soortnaam opgevat worden. De meest algemene zijn als gewone woorden opgenomen in de Woordenlijst.

- eigennamen: *Kolonisten van Catan, Wie is het?*
- soortnamen: *mens-erger-je-niet, monopoly, scrabble*

Er zijn gevallen die volgens veel taalgebruikers in de laatste categorie passen, zoals *risk, rummikub* en *stratego*, maar waarbij sommige fabrikanten nog nadrukkelijk het merkrecht opeisen, zodat bijvoorbeeld *Rummikub* ook als eigennaam gezien kan worden.

10.13.2 Namen van prijzen

De benamingen van prijzen gelden als eigennamen en krijgen een of meer hoofdletters.

- *Nobelprijs, Oscar, Zilveren Camera*

In samenstellingen, afleidingen en verbogen vormen blijven die hoofdletters behouden.

- *Nobelprijswinnaar, Oscaruitreiking, Zilveren Camerawinnares*
- *Nobelprijzeloos, de Oscars*

10.14 Duitse leenwoorden

Woorden die aan het Duits zijn ontleend, worden met een kleine letter geschreven. Dat zelfstandige naamwoorden in het Duits met een hoofdletter worden geschreven, is in het Nederlands niet relevant; het gaat om soortnamen, gewone woorden dus, en niet om eigennamen.

- *aha-erlebnis, apfelstrudel, ausweis, blitzkrieg, bühne, dirndlkleid, edelweiss, edelzwicker, fingerspitzengefühl, fremdkörper, kurhaus, nazi, pfennig, sachertorte, schnaps, schwarzwalderkirschtorte, übermensch, über-ich, umlaut, (een) vopo*

Woordgroepen en uitdrukkingen die uit het Duits geleend zijn, behouden wel hun eventuele hoofdletter(s).

- *dat komt niet in/im Frage, entartete Kunst, gefundenes Fressen*

Voor uit het Duits geleende eigennamen gelden dezelfde hoofdletterregels als voor Nederlandse namen. Zo krijgen onder meer persoonsnamen, benamingen van historische gebeurtenissen, instellingen, feestdagen en hoogtijdagen een hoofdletter.

- *Brandenburger Tor, Christkindlmarkt, Gestapo, Luftwaffe, het Riesenrad (Wenen), Rosenmontag, Stasi, de Tiergarten (Schönbrunn, Wenen), Wehrmacht, Weihnachten*

Bij gelegheidsontleningen, dus Duitse woorden die in het Nederlands normaal gesproken niet gebruikt worden, wordt de Duitse hoofdletter meestal gehandhaafd.

- *In het boek haalt de schrijfster hard uit naar de Sozialromantiker en cultuurrelativisten.*

10.15 Letteraanduidingen

Sommige samengestelde woorden bevatten een losse letter, een symbool of een afkorting. Voor de keuze tussen hoofdletter en kleine letter gelden de volgende regels.

1. Als de gedrukte hoofdletter de vorm van een object voorstelt, wordt een hoofdletter geschreven.
 - *L-vormig, O-benen, T-shirt, V-teken, X-benen, X-chromosoom, Y-chromosoom*
2. Als de letter een status, ordening, classificatie of evaluatie aanduidt, wordt een hoofdletter geschreven.
 - *A-team, A-kant, B-kant, C-omroep, D-cup, D-rijbewijs*
 - *B-attest, A-stroom*
 - *ultraviolet A, ultraviolet B-licht, uv C, uv A-straling, uv B-thuisbelichting*

In andere gevallen wordt de losse letter klein geschreven.

- *x-as, z-waarde, eind-n, g-snaar*

3. Is de letteraanduiding een symbool of afkorting, dan gelden de regels voor de schrijfwijze van symbolen en afkortingen (zie 8.4 en hoofdstuk 13).

- *D-trein, H-bom, c-sleutel, pH-waarde, ABC-wapens, E-weg, g-plek*

10.16 Werkwoorden

Werkwoorden zijn per definitie geen eigennamen. De hoofdletters van eigennamen en afkortingen verdwijnen in werkwoorden zo goed als altijd.

- *facebooken, netflixen, ontvlaamsen, twitteren, verduitsen, verturken*
- *ge-ehbo'd, ont-gsm'en*

Samenstellingen kunnen een uitzondering vormen, zoals *3D-printen*.

10.17 Zinnen

Het eerste woord van een zin begint met een hoofdletter.

- *Wanneer ga je op reis?*
- *M'n gsm is gestolen.*
- *Sms'jes versturen is uit.*
- *Ik vind mijn mobieltje niet meer.*

Er zijn twee uitzonderingen:

1. Als de zin met een apostrof begint, wordt de onmiddellijk daaropvolgende letter klein geschreven; het volgende woord krijgt een hoofdletter.
 - *'k Heb er niets meer van gehoord.*
 - *'s Morgens eet ik yoghurt.*
 - *'t Hoen is gastspreker op ons congres.*
2. Als de zin met een ander teken dan een letter of een apostrof begint, bijvoorbeeld een cijfer of een symbool, wordt het daaropvolgende woord met een kleine letter geschreven.
 - *67 personen werden geëvacueerd.*
 - *= is het isteken.*

Een letterlijk geciteerde complete zin tussen aanhalingstekens krijgt ook een beginhoofdletter. In de weergave in indirecte rede gebeurt dat niet.

- *Hij zei: "s Morgens eet ik yoghurt."*
- *Hij zei dat hij 's morgens yoghurt eet.*

11 De apostrof

11.1 Inleiding

De apostrof is een hulpteken met een aantal uiteenlopende functies. Bij de meervouds-s, de bezits-s en in een paar gevallen bij verkleinwoorden wordt de apostrof gebruikt om ervoor te zorgen dat een enkele vrije klinker ongedekt blijft. Zo is het woord beter terugleesbaar (zie 3.2.3).

- *mijn twee opa's, opa's tuin*
- *tiramisu'tje, baby'tje*

11.2 Meervoud

Voor de meervouds-s komt een apostrof als aan al de volgende voorwaarden voldaan is:

1. het woord eindigt in het enkelvoud op een enkele letter *a, e, i, o, u, y*;
2. de letter onder 1 klinkt als een vrije, ongedekte klinker;
3. op die letter staat geen accentteken ´, ` of ^ met de functie van uitspraakteken;
4. a. die letter wordt voorafgegaan door een medeklinker (voorbeeld: *p* in *opa's*), of
b. die letter wordt voorafgegaan door een klinkerteken dat niet bij dezelfde lettergreep hoort.

Enkele voorbeelden:

- *boerka's, la's, oma's, sjwa's* (ook *sjwas*, zie verder),
ave's, alibi's, risico's, déjà vu's, haiku's, reçu's, dandy's
- *alinea's, boa's, duo's, embryo's, farao's*

Zonder apostrof, dus volgens de algemene regel van aaneenschrijven, worden gespeld:

- meervouden van woorden op *-e* die als sjwa klinkt of niet uitgesproken wordt: *coupes, hotlines, lentes, limonades*
- meervouden van woorden op *-è: hènès*

- meervouden van woorden op *-é: attachés, cafés, coupés*
- meervouden van woorden op een klinker die uit twee of meer klinkertekens bestaat: *acties, attachees, bonsais, bureaux, cacaos, chimpansees, cowboys, curaçaos, essays, froufrous, goeroes, high teas, kenaus, soirees, werkmilieus, zoos*
- meervouden van woorden die eindigen op een klinker waar een niet-uitgesproken medeklinker, bijvoorbeeld *h, x* of *z*, achter staat: *ayatollahs, sjahs, syrahs, deux-chevaux, pince-nez*

Hierbij moet op het volgende worden gelet:

1. De apostrof wordt ook geschreven in woorden die eindigen op een vrije klinker met daarop een trema.
 - *aloë's*
2. In *bapao, cacao* en *curaçao* staat het grafeem *ao* voor de tweeklank /au/, in tegenstelling tot in *cao* en *farao*, waar *a* en *o* niet tot dezelfde lettergreep behoren.
 - *bapaos, cacaos, curaçaos*
 - *cao's, farao's*
3. Er wordt geen apostrof geschreven in woorden die niet op een vrije klinker, maar op een sjwa of (in zeldzame gevallen) een andere gedekte klinker eindigen.
 - *aannames, lentes, tantes*
 - *sjwas* als *sjwa* uitgesproken wordt met gedekte klinker /a/ in plaats van vrije klinker /a/ (ook *sjwa's*, zie boven)
 - *tapas* als het Spaanse meervoud met de gedekte /a/ wordt gebruikt

Bij diverse uitheemse woorden kan de eind-*e* als sjwa maar ook als de vrije klinker /ɛ/ worden uitgesproken. Dat leidt tot twee correcte schrijfwijzen in het meervoud.

- *andantes* – *andante's*, *shiitakes* – *shiitake's*

11.3 Bezitsvorm met *s*

Er komt een apostrof voor de bezits-*s* (tweedenaamvals-*s*, genitief-*s*) van zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden als aan alle volgende voorwaarden voldaan is:

1. het woord eindigt op een enkele letter *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *y*
2. de bij 1 genoemde letter klinkt als een vrije, ongedekte klinker
3. op die letter staat geen accentteken *˘*, *˙* of *ˆ* met de functie van uitspraakteken
4. a. die letter wordt voorafgegaan door een medeklinker (voorbeeld: *p* in *opa's*), of
b. die letter wordt voorafgegaan door een klinkerteken dat niet bij dezelfde lettergreep hoort

Enkele voorbeelden:

- *oma's huis*, *Guinea's bevolking*, *Antigone's claim*, *Enschede's inwoners*, *Rossini's huis*, *Romeo's verdriet*, *Desideriu's talent*, *Gilly's speech*
- *iets extra's*, *iets blanco's*

Zonder apostrof, dus volgens de algemene regel van aaneenschrijven, worden gespeld:

- *Aimés trots*, *Barneys weddenschap*, *Barts talent*, *Belgiës verdriet*, *broertjes speelgoed*, *Curaçaos regering*, *Hanois verleden*, *Doriens verhaal*, *Dorines verhaal*, *Drostes pastilles*, *Du Ponts werknemers*, *Flips novelle*, *mams voorkeur* (*mam + s*), *Maurices fiets* (uitgesproken als /morisəs/), *Ouagadougous burgemeester*, *Renees café* (van *Renee*), *Renées voorstel* (van *Renée*), *Renés fiets* (van *René*), *Richelieus invloed*, *Shells aanbod*, *tantes beroep*
- *iets oranje's*, *iets privé's*

Er wordt dus wel een apostrof geschreven als het woord eindigt op een vrije, ongedekte klinker met trema, bijvoorbeeld *Nausikaä's ontmoeting met Odysseus*, maar niet bij de sjwa: *Belgiës begroting*.

Bij diverse namen kan de eind-*e* als sjwa maar ook als de vrije klinker /e/ worden uitgesproken. Dat leidt tot twee correcte schrijfwijzen van de bezitsvorm.

- *Dantes* / *Dante's hel*, *Harares* / *Harare's burgemeester*, *Sierra Leones* / *Sierra Leone's president*, *Zimbabwes* / *Zimbabwe's economie*

Bezits-*s* bij namen en woorden eindigend op een sisklank (/s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/)

Bij woorden die eindigen op een hoorbare *s* of een andere sisklank die /s/ of /z/ voorstelt, klinkt in de bezitsvorm geen extra *s*. In plaats van een bezits-*s* wordt een apostrof geschreven.

- *Agnes' overtuiging*, *Bush' presidentschap*, *Cortez' moord*, *Kees' mop*, *Marx' theorie*, *Maurice' vriend* (uitgesproken als /moris/), *Mulisch' interview*, *Vandenbosch' dilemma*, *mams' voorkeur* (*mams + s*, naast *mams* uit *mam + s*)

Voor namen en woorden die eindigen op een niet-uitgesproken sisklank gelden de volgende regels:

1. Eindigt de naam op een niet-uitgesproken *s*, dan wordt in de bezitsvorm alleen een apostrof toegevoegd. De *s* wordt dan alsnog uitgesproken.
 - *Carpentras' bevolking*, *Duclos' overwinning*, *Dumas' auteurschap*, *Du Plessis' inbreng*
2. Eindigt de naam op een niet-uitgesproken *z* of *x*, dan wordt er in de bezitsvorm een *s* aan vast geschreven, die wel wordt uitgesproken.
 - *Bordeauxs kandidatuur*, *Debrouxs schuldenlast*, *Deprezs argument*

11.4 Verkleinwoorden

De schrijfwijze van verkleinwoorden wordt behandeld in 5.3. In tegenstelling tot bij de meervouds-*s* en de bezits-*s* worden de eindklinkers *a*, *e*, *i*, *o*, *u* verdubbeld voor het verkleiningsachtervoegsel *-tje*.

- *laatje*, *cafeetje*, *skietje*, *pianootje*, *menuutje*

Er zijn twee gevallen waarin de klinker niet verdubbeld wordt, maar gevolgd wordt door een apostrof: altijd na de *y*, en na de *u* als die klinkt als /u/ (de *oe*-klank) (zie ook 5.3.4).

- *baby'tje, hobby'tje, whisky'tje*
- *haiku'tje, tiramisu'tje*

11.5 Cijfer- en initiaalwoorden, symbolen, speciale tekens

Bij cijfer- en initiaalwoorden, symbolen en als een woord eindigt op een bijzonder teken, zoals een hoofdletter, cijfer en dergelijke, komt er voor het achtervoegsel of de uitgang een apostrof. Voorvoegsels worden gevolgd door een liggend streepje. Dit geldt dus ook als gewone woorden, letterwoorden en verkortingen in hoofdletters geschreven zijn en het voor- of achtervoegsel niet.

- *cd'tje, ftp'en, ftp't, ge-ftp'd, gsm's, gsm'etje, ont-sms't, ont-gsm'de, sms'en, sms't, ge-sms't, sms'je, tv't, ge-tv'd, tv'de, tv's, kleuren-tv's, kleuren-tv'tje, tv'tjes, tv'loos, wc's, wc'tje, mannen-wc's, au's, ij'tje, l'etje*
- *AOW'er, CEO's, CEO'tje, EHBO'ers, VLD'sters, V&D'loos*
- *2'en, 65+'er, 80'ers, @'je, A4'tje, A4's, D66'er, mei '68'er*
- *ABBA's concerten, K3's fans, R2-D2's rol*

Opmerking

Rangtelwoorden in de vorm van cijferwoorden krijgen geen apostrof.

- *1e, 3e, 23e, 40e*
- *1ste, 3de, 15de*

Zie ook 8.4.1.2 voor het gebruik van liggende streepjes en apostrofs in vervoegingen van werkwoorden met afkortingen.

11.6 Weggelaten letters en cijfers

1. De apostrof wordt gebruikt om aan te geven dat er letters zijn weggelaten in een woord, als grafische inkorting of als weergave van hoe een woord in de spreektaal klinkt. Vandaar dat in plaats van de term 'apostrof' ook termen als 'afkappingsteken' en 'weglatingsteken' voorkomen.

- *'k, m'n, 'ns, 's morgens, kind'ren, A'dam, A'pen, R'dam*

2. Bij jaartallen worden in de spreektaal soms alleen de laatste cijfers genoemd: niet 'tweeduizend zeventien' maar alleen 'zeventien'. In geschreven taal wordt dat, als het jaartal in cijfers wordt geschreven, genoteerd met een apostrof op de plaats van het niet uitgesproken deel van het getal: '17. Om welke eeuw het precies gaat, moet duidelijk worden uit de context.
 - '60 (als verkorting van bijvoorbeeld 560, 1460, 1760, 1960), '17 (als verkorting van bijvoorbeeld 817, 1317, 1917, 2017)

11.7 Woordafbreking

Bij woordafbreking op een lettergreepgrens waar gewoonlijk een apostrof staat, komt het afbreektteken in de plaats van de apostrof (zie ook 5.3.4).

- *ftp-en, gsm-de, lolly-tje, sherry-tje*

12 Accenttekens

12.1 Inleiding

In het Nederlands worden geregeld drie accenttekens gebruikt:

- ˆ het accent aigu in bijvoorbeeld *café, hé*
- ` het accent grave in bijvoorbeeld *scène, hè*
- ^ het accent circonflexe in bijvoorbeeld *enquête*

In dit hoofdstuk worden eerst de twee functies beschreven waarvoor accenttekens worden gebruikt:

- als klemtoonteken: om aan te geven op welke lettergreep de klemtoon valt of om een lettergreep te benadrukken, bijvoorbeeld *bédelen, bedélen, móét*
- als uitspraakteken: om aan te geven hoe een bepaalde klinkerletter precies wordt uitgesproken, bijvoorbeeld *e* als /ɛ:/ in *bèta*

Daarna wordt het gebruik van accenttekens en bijzondere schrifttekens in leenwoorden behandeld.

Het samentrekkingsteken, dat in bijvoorbeeld *Neêrlands* en *geboôn* voorkomt om het verdwijnen van *-de-* aan te geven (*Nederlands, geboden*), wordt verder niet behandeld; het komt niet in normaal gespelde woorden voor.

12.2 Het klemtoonteken

Het klemtoonteken heeft altijd de vorm van het accent aigu (´). Het gebruik van het klemtoonteken is niet verplicht maar facultatief: wie het nodig vindt om een woord of zin te verduidelijken of een woord te benadrukken, kan het klemtoonteken gebruiken. Wordt de klinker of tweeklank met meer dan één letterteken geschreven, dan komen er klemtoontekens op de eerste twee letters, al is dat bij de *ij* technisch zelden mogelijk.

- *écht, één, góéd, sáái, wíjk*

Het klemtoonteken heeft twee functies. De eerste functie van het klemtoonteken is om een woord in de zin extra nadruk te geven.

- *Het kán niet alleen, het móét nu ook echt!*
- *Wij stáán er echt op dat u dit vandaag regelt.*

De tweede functie is voorkómen dat homografen (woorden met gelijke spelling maar verschillende uitspraak) verwarring opleveren en/of verkeerd (voor)gelezen worden. Zo bestaan er twee werkwoorden *bedelen*: het ene is afgeleid van *delen*, het andere van *bedel*. Wie vermoedt dat de lezer zich kan vergissen, kan het eerste woord als *bedélen* schrijven en het andere als *bédelen*. De meeste homografen leveren in de praktijk zo zelden problemen op dat klemtoontekens ongebruikelijk zijn, maar in sommige gevallen, zoals bij *voorkomen*, kunnen ze onduidelijkheden oplossen en worden ze daarom wat vaker gebruikt.

- *áppel, appél, dóórlopen, doorlópen, een* (lidwoord), *één* (telwoord), *régent, regént, vérspringen, verspringen, vóórkomen, voorkómen*

Bij het telwoord *een* hangt het van de zin af of klemtoontekens gewenst zijn.

- *Eén leerling kreeg een één voor zijn werkstuk.*
- *Een van zijn excuses was een of andere ziekte.*

In samenstellingen wordt het telwoord *een* standaard zonder klemtoontekens geschreven.

- *eenduidig, eenmalig, een-op-eengesprek*

Het facultatieve klemtoonteken wordt weleens gebruikt om het temporele of ruimtelijke gebruik van *voor* te onderscheiden van minder letterlijke betekenissen, zoals in:

- *vóór de verkiezingen*: in de tijd voorafgaand aan de verkiezingen – *voor de verkiezingen was weinig belangstelling*
- *vóór de tafel, niet erachter* – *voor de tafel heb ik maar een prikje betaald*

Ook de sjwa (de stomme *e*), die normaal gesproken in onbeklemtoonde lettergrepen voorkomt, kan soms beklemtoond worden.

- *niet dé man maar díe man*
- *niet áánkopen maar vérkopen*
- *dat is het jé van hét*

12.3 Uitspraaktekens

De uitspraaktekens zijn het accent aigu (´), het accent grave (`) en het accent circonflexe (^). De term ‘uitspraaktekens’ geeft aan dat de klinker waar het teken op staat een specifieke uitspraak heeft die anders is dan de uitspraak van de klinker zonder het teken. Het gebruik van uitspraaktekens is verplicht, in tegenstelling tot het gebruik van klemtoontekens: ze horen bij de standaardspelling van een woord.

Uitspraaktekens worden alleen op *e* geschreven: *é* geeft het foneem /e/ weer, *è* en *ê* geven het foneem /ɛ/ of de verlengde /ɛ:/ weer. Het accent circonflexe wordt als uitspraakteken niet gebruikt in inheemse woorden.

- *hé, saté, taugé, maté*
- *hè, bèta, blèren, crème*
- *crêpe, enquête*

12.4 Accenten in Franse leenwoorden

Voor het gebruik van accenttekens in Franse leenwoorden gelden de volgende regels.

1. In algemeen gangbare Nederlandse woorden van Franse herkomst worden op *a, i, o, u* geen accenttekens geschreven. De accenttekens (´, ` , ^) worden alleen gebruikt op de *e* als dat noodzakelijk is voor de juiste uitspraak. Ze fungeren in deze woorden dus als uitspraaktekens.

Enkele voorbeelden van het gebruik van deze drie accenttekens in het Nederlands:

- *café, comité, paté, procédé, prostitué, protégé*

- *ampère, belvédère, première, scène, suède*
- *crêpe, enquête, fêteren, frêle, gêne*

In de Nederlandse spelling blijft bij zulke Franse leenwoorden het gebruik van het accent aigu op de letter *e* voor het foneem /e/ (de lange ‘ee’) meestal beperkt tot de eindlettergreep. Een letter *e* vertegenwoordigt in die positie in inheemse woorden namelijk altijd de sjwa (de toonloze ‘e’ zoals in *lage* en *ode*); de uitspraak /e/ wordt in inheemse woorden in die positie met *ee* weergegeven (zoals in *twee* en *zee*).

De meeste Franse woorden die in de taal van oorsprong een accent hebben, zijn dat in het Nederlands kwijtgeraakt.

- *bechamelsaus, bel-etage, bohémien, bohémienne, condoléance, decent, dedain, depot, deserteren, diner, éblouissant, époque, reverence*
- *cheque*
- *armée, attachee, dragee, epopee, fricassee, matinee, plongee, prostituee, protegee, rentree, rez-de-chaussee, tournee*
- *controle, ragout*

Bovenstaande regels leiden ertoe dat het accent aigu in bijvoorbeeld *logé* wel behouden blijft en dat het in *logee* (een vrouwelijke *logé*; Frans: *logée*) verdwijnt. Dat gebeurt in al dit soort woordparen.

- *attaché – attachee, prostitué – prostituee, protégé – protegee*

2. Sommige Franse leenwoorden hebben hun anderstalige karakter behouden, inclusief alle accenttekens uit het Frans, ook op andere klinkers dan de *e*. Het gaat om het voorzetsel *à*, om een beperkt aantal losse woorden (vastgelegd in de Woordenlijst) en om een tamelijk grote verzameling samenkoppelingen en woordgroepen.
 - *clientèle, comédienne, débouché, dégénérée, flûte, gênant, maîtresse, référé, réussite, spécialité*

- *belle époque, coûte que coûte, crème brûlée, crème fraîche, déjà vu, éminence grise, maître d'hôtel, tête-à-tête*

In sommige gevallen leidt dit tot een spellingverschil tussen losse woorden en woordgroepen.

- *depot – en dépôt, paté – pâté de foie gras*

In het Frans zijn de accents circonflexes op *î* en *û* tegenwoordig in een deel van de gevallen facultatief, maar op de Nederlandse spelling heeft dat vooralsnog geen effect. De Woordenlijst vermeldt alleen de 'klassieke', oorspronkelijke schrijfwijze van bijvoorbeeld *crème fraîche, flûte* en *maitresse*.

3. Op hoofdletters kan het accent vervallen. Die regel is ontstaan in de tijd dat zo'n accent voor typografische problemen zorgde.

- *A propos, Elysée, Eminence grise*

Nu die problemen praktisch niet meer bestaan, is het goed mogelijk om hoofdletters met accenten weer te geven:

- *À propos, Élysée, Éminence grise*

12.5 Accenten, diakritische tekens en bijzondere letters uit andere talen

Veel talen hebben het Latijnse alfabet aangevuld met speciale tekens: accenten op letters, haakjes erop of eronder, ligaturen of andere bijzondere tekens. Er zijn geen regels die bepalen of zulke tekens in Nederlandse teksten overgenomen moeten worden als ze bijvoorbeeld in een buitenlandse naam voorkomen. De algemene tendens is: hoe exotischer de taal of het speciale teken, hoe kleiner de kans dat zulke tekens in het Nederlands worden overgenomen. In dat geval worden accenten vaak weggelaten of ongewone letters vervangen door gelijkende 'normale' letters.

De volgende tekens worden vaak wel overgenomen:

- tekens die een klank wezenlijk veranderen, zoals umlaut, cedille en tilde: *knäckebröd, Tübingen, Tromsø, Skåne, skütsje, Besançon, João, señor*

- klemtoontekens in ingeburgerde woorden en namen uit voor veel mensen vertrouwd aandoende talen: *caffè latte, Máxima*

De volgende tekens worden vaak niet overgenomen:

- ligaturen: *Naestved (Næstved)*
- overige klemtoontekens: *Sporting Gijon (Sporting Gijón)*
- andere, voor Nederlandstaligen doorgaans onbekende tekens: *Erdogan (Erdoğan), Dvorak (Dvořák), Vlad Tepes (Vlad Țepeș), Lodz (Łódź), Sigthorsson (Sigþórsson), Diyarbakir (Diyarbakır)*

13 Afkortingen

13.1 Inleiding

In de loop van de twintigste eeuw is het gebruik van afkortingen sterk toegenomen. Tegelijk zijn afkortingen sterk in aantal toegenomen. In sommige gebieden van de samenleving, vooral wetenschap en techniek, zijn afkortingen zo talrijk en gangbaar geworden dat ze voor een aantal begrippen de voluit geschreven vorm vrijwel volledig hebben verdrongen. Zo spreken wetenschappers zelden van ‘ribonucleïnezuur’ of *ribonucleic acid*, maar meestal van ‘RNA’. In de informatietechnologie spreekt men van ‘ADSL-verbinding’, ‘64 GB geheugen’ enzovoort. Chatten en sms’en zetten aan tot het afkorten van woorden en woordgroepen op originele, eigenzinnige en onorthodoxe, vaak slimme wijze, bijvoorbeeld *w8ffkword gebeld* (wacht effe, ik word gebeld), *suc6* (succes), *gn id* (geen idee), *kwenie* of *kweenie* (ik weet het niet).

Er bestaan geen specifieke spellingregels voor afkortingen. In principe gelden de algemene spellingbeginselen en -regels, evenals specifieke regels, zoals die over de schrijfwijze van complexe woorden (zie hoofdstuk 8).

In zekere zin doet zich bij afkortingen het omgekeerde van de normale gang van zaken voor. In het algemeen is bij spellen de klankvorm primair, en worden bij het spellen regels voor de omzetting van fonemen naar grafemen ingezet: klanken worden omgezet in letters. Bij veel afkortingen wordt als het ware de omgekeerde weg afgelegd. Van een woord of woordgroep wordt een schriftelijke afkorting gemaakt, en die schriftelijke vorm wordt vervolgens op een eigen manier uitgesproken. Soms zelfs op twee manieren, zoals bij *hiv*: een letter-voor-letteruitspraak (initiaalwoord: /ha/-/i/-/ve/) en een woorduitspraak (letterwoord: /hɪf/).

De regels voor afkortingen zijn minder absoluut dan die voor gewone woorden. Afkortingen vormen een enigszins grijs gebied, waarin regels en principes die elders in de spelling van toepassing zijn, niet onverkort toegepast kunnen worden en soms met elkaar in conflict zijn. Daardoor zijn er in sommige gevallen twee verdedigbare schrijfwijzen.

Verder speelt het visuele aspect bij afkortingen een rol: ze kunnen opvallen door hoofdletters en/of punten, en sommige taalgebruikers hebben (wellicht daardoor) de neiging om te veel afkortingen zo te schrijven (*TV* in plaats van *tv*). Bij veelvoorkomende afkortingen gaat de spelling ervan in de loop van de jaren sterker lijken op die van gewone woorden. Hoofdletters worden vervangen door kleine letters, bijvoorbeeld *Internet* → *internet* (international computer network), of zijn op weg daarnaartoe, bijvoorbeeld *ICT* → *ict*, en koppeltekens zouden in de toekomst kunnen wegvallen, bijvoorbeeld *e-mailen* → **emailen*.

Dit hoofdstuk is bedoeld om meer duidelijkheid te geven over de soorten afkortingen die er zijn, de grenzen daartussen, en de overeenkomsten en verschillen in schrijfwijze, als los begrip of in een samenstelling of afleiding.

Bij de schrijfwijze van afkortingen gaat het vooral om deze drie vragen en de interactie daartussen:

1. Worden er punten gebruikt?
2. Worden er kleine letters of hoofdletters gebruikt?
3. Wordt bij samenstelling, afleiding of verbuiging/vervoeging met een afkorting een koppelteken, apostrof of trema gebruikt?

'Afkortingen' wordt meestal gebruikt als overkoepelend begrip voor vijf categorieën ingekorte woorden of woordgroepen met elk hun eigen inhoudelijke en/of vormelijke kenmerken.

1. redactionele afkortingen: *a.u.b.*, *bijv.*, *p.*, *A.D.*, *v.C.*
2. symbolen: *km/h*, *s*, *\$*
3. initiaalwoorden: *btw*, *bv*, *pc*, *tso*, *vwo*, *ADHD*, *BV*, *NS*
4. letterwoorden: *havo*, *pin*, *radar*
5. verkortingen: *airco*, *Benelux*, *Europol*, *horeca*, *unief*

Deze categorieën worden elk in een aparte paragraaf behandeld, ook al zorgt dat deels voor herhaling. Omdat de regels voor letterwoorden en verkortingen hetzelfde zijn, worden die in één paragraaf beschreven.

De vijf categorieën afkortingen vallen wat schrijfwijze betreft in twee grote groepen uiteen:

- a. Redactionele afkortingen, symbolen en initiaalwoorden. Die wijken zozeer af van niet-afgekorte woorden dat er diverse specifieke spellingregels voor gelden.
- b. Letterwoorden en verkortingen. Die worden in de spelling in de meeste opzichten behandeld als gewone woorden. Alleen als ze met een of meer hoofdletters worden geschreven, worden ze behandeld als de vorige groep.

Sommige afkortingen onttrekken zich geheel of gedeeltelijk aan beregeling. Dit doet zich voor bij afkortingen die ontleend zijn aan een vreemde taal en die nog als vreemd worden aanvoeld. Zij behouden in het algemeen de schrijfwijze die ze in de taal van herkomst hebben. Willekeurige voorbeelden: *GmbH*, *Ltd*, *MA*, *Mbps*, *MSc*, *PhD*, *RAM*.

Afkortingen die als eigennaam voor organisaties en dergelijke fungeren, onttrekken zich ook vaak aan beregeling door toepassing van het donorprincipe. Door een eigen gekozen schrijfwijze wensen organisaties hun eigen identiteit uit te drukken. In de volgende paragrafen wordt daarmee geen rekening gehouden.

Opmerking

Ter illustratie van hoe de regels werken, worden in dit hoofdstuk soms gekunstelde, hypothetische vormen als voorbeeld opgenomen, bijvoorbeeld *ge-a.u.b.'d*. Die dienen alleen om de systematiek te laten zien.

13.2 Redactionele afkortingen

Redactionele afkortingen zijn afkortingen die worden uitgesproken als het onverkorte woord of de onverkorte woorden die ze voorstellen. Een redactionele afkorting als *blz.* wordt nooit letter voor letter uitgesproken als */be/-/ɛl/-/zɛt/*, maar altijd als de volledige vorm *bladzijde*.

- *a.i.* ('ad interim'), *d.w.z.* ('dat wil zeggen'), *H.K.H.* ('Hare Koninklijke Hoogheid'), *m.a.w.* ('met andere woorden'), *mevr.* ('mevrouw'), *mr.* ('meester'), *mw.* ('mevrouw')

De term 'redactionele afkorting' is een vakterm. De meeste mensen noemen een redactionele afkorting simpelweg 'afkorting'. In dit hoofdstuk wordt 'afkorting' gebruikt als overkoepelende term.

Voor redactionele afkortingen gelden de volgende conventies:

1. Ze krijgen een of meer punten.
2. Hoofdletters uit de voluit geschreven term keren terug in de afkorting.
3. Samenstellingen ermee krijgen een liggend streepje. Verbogen en vervoegde vormen ervan en afleidingen met een achtervoegsel krijgen een apostrof voor de uitgang of het achtervoegsel; na een voorvoegsel komt een liggend streepje.

Voorbeelden van de belangrijkste categorieën redactionele afkortingen:

a De afkorting vervangt één woord

- *art.*, *ajb.*, *bijv.*, *blz.*, *ca.* (circa), *cie.*, *dd.* (dienstdoend), *ed.* (editie), *incl.*, *ibid.*, *jl.*, *nl.*, *nr.*, *pp.*, *resp.*, *tel.*, *telnr.*, *werkw.*, *wnd.*, *ww.*, *zg.*, *zgn.*
- *Belg.*, *Ndl.*, *Stct.* (Staatscourant)

- *bijv.-afkorting* ('bijvoorbeeld'-afkorting),
ed.-aanduiding ('editor'-aanduiding)
- *ca.'s*

Let op: in sommige afkortingen van een enkel woord staat vanwege de leesbaarheid meer dan één punt:

- *a.s., a.u.b.* (maar volgens de regel *ajb.*), *N.B.* (noorderbreedte), *t.o.* (tegenover), *w.o.* (waaronder)
- *a.u.b.-aanduiding, w.o.-invoeging*
- *ge-a.u.b.'d, w.o.'s* (waaronders)

b De afkorting vervangt een woordgroep

- *bijv. naamw., bnw., c.q., d.d.* (de dato), *d.i., e.d.* (en dergelijke), *e.v.* (en volgende, echtgenoot van), *i.c., m.a.w., m.i.v., n.a.v., n.v.t., o.a., t.o.v., v.l.n.r., z.s.m.*
- *L.S.*
- *m.a.w.-geval, n.v.t.-aanduiding, s.v.p.-rage*
- *c.q.'tje, d.d.'s, s.v.p.'tje*

c De afkorting is een titel of persoonsaanduiding

- *thr., dr., drs., ds., em., ir., ing., lic., mevr., mr., mw., prof., em. prof. dr.*
- *Eerw., H.K.H., Mgr.*
- *dr.-titel, H.K.H.-titel*
- *dr.'s, H.K.H.'s, ir.'etje*

Let op: sommige redactionele afkortingen, bijvoorbeeld *a.u.b., c.q.* ('casu quo'), *s.v.p.*, worden ook wel als initiaalwoord gebruikt. Zo wordt *c.q.* dan uitgesproken als /seky/ (met een opeenvolging van de letternamen).

In de spelling worden ze wel altijd als redactionele afkorting behandeld en niet als initiaalwoord. Zie voor initiaalwoorden 13.4.

Er zijn ook enkele redactionele afkortingen die in lijsten, tabellen en dergelijke zonder punten worden geschreven:

- namen van dagen: *ma, di, wo, woe, do, vr, vrij, za, zat, zo*
- namen van maanden: *jan, feb, mrt, apr, aug, sep, sept* enz.

In lopende tekst is de voluit geschreven vorm of de afkorting met punt gebruikelijk.

13.3 Symbolen

Met de term 'symbool' worden aanduidingen van chemische elementen, eenheden, grootheden, maten, wiskundige operatoren e.d. bedoeld. In veel gevallen is hun vorm officieel vastgelegd door een internationale instantie, zoals een normalisatie-instituut of vakorganisatie. Ook aanduidingen van munteenheden, zoals *EUR* en €, worden tot de symbolen gerekend. Symbolen kunnen bestaan uit zowel alfabetische tekens (kleine letters, hoofdletters) als niet-alfabetische tekens, dat wil zeggen cijfers en speciale tekens, die kunnen worden gecombineerd. (Zie 8.4.1 voor meer details, zoals het gebruik van spaties en hulptekens.) Sommige symbolen worden, net zoals redactionele afkortingen, voluit uitgesproken. Andere worden, net als initiaalwoorden, met de letternaam uitgesproken, en bij nog andere komen beide uitspraakwijzen voor. Een paar voorbeelden:

- voluit: *50 km, 100W-lamp*
- met de letternaam: *51 pk, 125cc-motor*
- beide: *XL* (extra large, en /ɪks/-/ɛl/)

Voor symbolen gelden de volgende conventies:

1. Ze krijgen geen punten.
2. Het gebruik van hoofdletters gaat terug op het feitelijke gebruik en op de conventies binnen een bepaald domein.
3. Samenstellingen ermee krijgen een liggend streepje. Verbogen en vervoegde vormen ervan en afleidingen met een achtervoegsel krijgen een apostrof voor de uitgang of het achtervoegsel; na een voorvoegsel komt een liggend streepje.

Voorbeelden van de belangrijkste categorieën symbolen, ingedeeld naar schrijfwijze:

a Kleine letters

- *ca* (centiare), *cc, kcal, km, l, log, min, pk, s, sin, tg*
- *50 km, 32 s*
- *km-teller, pk-belasting, tg-berekening, 50km-weg, 32s-regeling*
- *pk's, 2pk'tje*

b Hoofdletters

- *AUD* (Australische dollar), *BMI* (body mass index), *C*, *CHF* (Zwitserse frank), *DNA*, *EUR*, *F*, *GJ* (gigajoule), *GMT*, *H*, *IQ*, *MB* (megabyte), *USD* (Amerikaanse dollar), *V*, *W*, *XXL*
- *230V*, *60W*
- *CHF-rekening*, *C-thermometer*, *H-gehalte*, *W-meting*, *230V-leiding*, *50EUR-biljet*, *60W-lamp*
- *CHF's*, *USD's*, *V's*

Hoewel ze als redactionele afkortingen kunnen worden beschouwd, worden windrichtingen als symbolen behandeld en dus zonder punten gespeld:

- *N*, *NO*, *ONO*, *ZW*, *W-tot ZW-wind*

c Kleine letters en hoofdletters

- *Ala*, *Asp*, *Au*, *Bq*, *Ca*, *GWh*, *Gy*, *He*, *hPa*, *kVA*, *MHz*
- *5 kVA*, *20 MHz*
- *Ca-gehalte*, *kVA-meter*, *233MHz-processor*, *5kVA-toestel*, *20MHz-snelheid*
- *kVA's*, *MHz'je*

Let wel: bij niet-conventionele (toevallige) combinaties van een getal in cijfers met een symbool wordt een spatie geschreven: *5 kVA*, *20 MHz*. In samenstellingen valt die spatie weg (zie 8.4.1.1): *5kVA-toestel*, *20MHz-snelheid*.

d Speciale tekens

- %, °, &, =, >, <, +, @, €
- *18%*, *45°*
- *&-teken*, *<-symbool*, *45°-bocht*, *@-teken*
- *+jes*, *&'s*

Opmerkingen

1. Zie 8.4.1.1 voor het aaneenschrijven en het gebruik van een spatie voor en na symbolen.
2. In sommige vakgebieden houdt het romein dan wel cursief schrijven van een symbool een betekenisverschil in: *l* (liter), *l* (lengte), *m* (meter), *m* (massa). De spellingregels doen hier geen uitspraak over.

13.4 Initiaalwoorden

Een initiaalwoord is een woord dat is gevormd door de aaneenschakeling van de beginletters van elk van de delen ervan (lettergrepen, morfemen of woorden) van een complex woord of een woordgroep. De letters worden elk apart uitgesproken (letter voor letter dus).

- *bh*, *cfk*, *hdtv*, *pc*, *tv*, *wc*, *NMBS*, *NS*

Voor initiaalwoorden gelden de volgende conventies:

1. Ze worden standaard zonder punten geschreven.
2. De hoofdletters uit de afgekorte term keren terug in de afkorting.
3. Samenstellingen ermee krijgen een liggend streepje. Verbogen en vervoegde vormen ervan en afleidingen met een achtervoegsel krijgen een apostrof voor de uitgang of het achtervoegsel; na een voorvoegsel komt een liggend streepje.

Voorbeelden van de belangrijkste categorieën initiaalwoorden, ingedeeld naar betekenis:

a Het initiaalwoord is een titel of een functieaanduiding

- *CvdK* (commissaris van de Koning), *MA* (master of arts), *MBA*
- *MBA-diploma*

b Het initiaalwoord is de naam van een wet, wetboek, besluit, overheidsmaatregel

- *AAW* (Algemene Arbeidsongeschiktheidswet), *AMvB*, *AOW* (Algemene Ouderdomswet), *AWBZ* (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten), *MB*, *NBW* (Nieuw Burgerlijk Wetboek), *WA* (wettelijke aansprakelijkheid), *WW* (Werkloosheidswet)
- *AMvB-overzicht*, *KB-lijst*, *WA-verzekering*
- *KB's*, *NBW's*, *KB'tje*

c Het initiaalwoord is de naam van een bedrijf, instelling, vereniging, partij, leger- of politieafdeling enz.

- *ACV* (Algemeen Christelijk Vakverbond), *AD*, *ANP*, *APZ* (algemeen psychiatrisch ziekenhuis), *AZ* (academisch/algemeen ziekenhuis), *BMW*, *BOB* (Bijzondere Opsporingsbrigade), *BSB* (Brigade

Speciale Beveiligingsopdrachten), *CDA, EO, EU, KLM, NMBS, NS, RVA, SP, UA* (Universiteit Antwerpen), *UZ* (universitair ziekenhuis), *VDAB* (Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding), *VU, VVD*

- *EO-programma, EU-referendum*
- *PvdA'er, UZ's, VVD'ers*

d Het initiaalwoord staat voor een term die frequent in de afgekorte vorm gebruikt wordt

- *adv* (arbeidsduurverkorting), *apk* (algemene periodieke keuring auto's), *aso* (algemeen secundair onderwijs), *bsc* (beroepssecundair onderwijs), *btw, bv, bvba, cao, cd, cfk, cv, gft, gps, gsm, hbo* (hoger beroepsonderwijs), *hrm, hsl, kmo* (kleine en middelgrote onderneming), *kno, kso* (kunstsecundair onderwijs), *lcd, lpg, mkb* (midden- en kleinbedrijf), *nv, ov* (openbaar vervoer, onroerende voorheffing), *pc, pcb, pdf, pr, pvc, sms, tbs, tb, tbc, tso* (technisch secundair onderwijs), *tv, uv, vmbo* (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs), *vwo* (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs), *vzw, wc* (watercloset)
- *AAP* (assisterend academisch personeel), *ADHD, BSE* (boviene spongiforme encefalopathie), *BV* (bekende Vlaming), *DNA, IC, ICT, ISDN, KVLV* (Katholiek Vormingswerk van Landelijke Vrouwen), *ME* (Mobiele Eenheid), *MKZ* (mond-en-klauwzeer), *PPS* (postpostscriptum), *PS, ZAP* (zelfstandig academisch personeel)
- *ABC-wapens* (atomaire, biologische en chemische wapens), *ADHD-patiënt, DNA-keten, ISDN-verbinding*
- *bsc-leiding, cv-installatie, kleuren-tv, mkb-ondernemer, ov-jaarkaart, tbc-patiënten, uv-licht, verzamel-cd*
- *ADHD'er, BN'er, EHBO'er, KVLV'sters*
- *ge-e-maild, ge-m-bankierd*
- *hbo'er, kmo'tje, sms'en, vzw'tje*
- *bv's, BV's, cd-i's, cfk's, kmo's, mkb's, pc's, sms'je, tso'er*

Opmerking over de hoofdletters

Er zijn afkortingen die met hoofdletters worden geschreven ondanks het feit dat de betrokken term

voluit in kleine letters wordt geschreven: bijvoorbeeld *EHBO* naast *eerste hulp bij ongelukken/ongevallen*, *WA* naast *wettelijke aansprakelijkheid*, *DNA, ICT, MKZ* (mond- en klauwzeer), *SUV* (sports utility vehicle) enzovoort. In het algemeen lijkt er zich bij veel initiaalwoorden een ontwikkeling voor te doen. Nieuwe initiaalwoorden worden vaak aanvankelijk met hoofdletters geschreven, en naarmate het initiaalwoord ingeburgerd raakt, worden die door kleine letters vervangen. Zo is in de praktijk een evolutie aan de gang van bijvoorbeeld *ICT* naar *ict*, van *ADHD* naar *adhd*, van *ADSL* naar *adsl*. Hier is geen vaste regel voor te geven. Afkortingen die in de praktijk aan deze tendens onderhevig zijn, mogen ook met kleine letters geschreven worden, zelfs al staan ze in de Woordenlijst alleen in hoofdletters vermeld. Die ruimte bestaat door de 'grijze' status van de regels op het gebied van afkortingen; zie de inleidende paragraaf 13.1. In de online Woordenlijst wordt deze tendens bij een aantal van dergelijke afkortingen expliciet vermeld. Tegelijkertijd zijn er tal van initiaalwoorden uit andere talen, bijvoorbeeld technische termen uit de ICT-wereld, die hun oorspronkelijke schrijfwijze lijken te behouden, ook al zijn ze ingeburgerd. In sommige gevallen, zoals *MB* (megabyte) en *Mb* (megabit) en verwante afkortingen als *Mbps* (megabit per seconde), speelt de overlap met (vastgelegde) symbolen een rol en kan bovendien de afkorting met hoofdletter iets anders betekenen dan die met kleine letter.

Speciale gevallen

Een paar gevallen vragen bijzondere aandacht.

1. Sommige redactionele afkortingen worden frequent gebruikt als initiaalwoord, soms zelfs vaker dan als redactionele afkorting. Toch behouden ze de spelling met punten van de redactionele afkortingen (zie 13.2).
 - *a.m.* (ante meridiem), *a.u.b., c.q., s.v.p., t.z.t.*
 - *a.m.-stand*
 - *s.v.p.'s, be-s.v.p.'d*

De afkortingen *NB*, *PS*, *PPS* enzovoort worden ongeacht de uitspraak met twee hoofdletters en zonder punten geschreven.

2. Sommige initiaalwoorden met kleine letters zouden ten onrechte gemakkelijk als gewoon woord gelezen kunnen worden. Er kunnen dan voor de duidelijkheid punten aan worden toegevoegd. Dit kan worden vergeleken met het facultatieve liggende streepje in samenstellingen (zie 8.3). Het gaat vooral om afkortingen uit de onderwijswereld.

- *a.l.s.* (algemene letterenstudie), *a.s.o.* (algemeen secundair onderwijs), *b.l.o.* (buitengewoon lager onderwijs), *b.o.t.* (beroeps voor onbepaalde tijd), *h.o.*, *m.o.k.* (moeilijk opvoedbare kinderen), *s.o.* (secundair onderwijs)
- *b.l.o.-leerkrachten*, *m.o.k.-verblijf*

Als de context twijfel over de interpretatie als initiaalwoord uitsluit, zijn de punten niet nodig. In vakteksten over onderwijs is men gewend aan initiaalwoorden als *als*, *aso*, *blo*, *ho*, *mok*, *so* zonder punten.

3. Als een organisatie zelf een schrijfwijze hanteert die afwijkt van wat op grond van deze regels mag worden verwacht, wordt die schrijfwijze op grond van het donorprincipe overgenomen.

- *C&A*, *CD&V*, *Open Vld*, *PvdA*, *sp.a*

13.5 Letterwoorden en verkortingen

Een letterwoord is een woord dat gevormd is door de aaneenschakeling van beginletters van de samenstellende delen (lettergrepen, morfemen of woorden) van een complex woord of een woordgroep. Het geheel wordt uitgesproken als een gewoon woord met een normale syllabestructuur, dus niet letter voor letter.

- *aids*, *ahob* (automatische halve overwegboom), *bam* (bewust alleenstaande moeder), *bom* (bewust ongehuwde moeder), *havo*, *pin*, *radar*, *ufo*, *voet* (= vakoverschrijdende eindterm)
- *Riagg* (Regionale Instelling voor Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg), *SER*

(Sociaal-Economische Raad), *SERV* (Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen)

Een verkorting is een woord dat gevormd is door weglating van een of meer lettergrepen of delen ervan uit een enkelvoudig woord, een complex woord of woordgroep, waarbij het geheel uitgesproken wordt als een gewoon woord met een normale syllabestructuur, dus niet letter voor letter.

- *aso* (asociaal), *afko* (afkorting), *airco*, *bama* (bachelor-master), *bi* (biseksueel), *bieb* (bibliotheek), *bib* (bibliotheek), *bios*, *cabrio*, *chimp*, *combi*, *crea*, *demo*, *depri*, *dino*, *giro*, *heli*, *hetero*, *hifi*, *holebi*, *horeca*, *info*, *internet*, *intro*, *kine*, *kroko*, *labo*, *lab*, *lesbi*, *limo*, *loc*, *mayo*, *parsec* (eenheid gevormd uit *parallax* + *seconde*), *peut* (therapeut), *plu*, *poli*, *pop*, *porno*, *prol* (proleet), *pur* (polyurethaan), *refo*, *rico* (richtingscoëfficiënt), *ros* (rosbief), *scheids*, *slomo* (slow motion), *tab* (tabulator, tabulatie), *tex-mex* (uit *Texaans* + *Mexicaans*), *trafo* (transformator), *trans* (transseksueel), *trileen* (trichloorethyleen), *unief*
- *Benelux*, *Cobra*, *Europol*, *StuBru*
- *camcorder* (uit *camera* + *recorder*), *infobalie*, *paraspringen*

Aangezien letterwoorden en verkortingen in de spelling als gewone woorden worden behandeld, gelden hier ook de algemene regels voor gewone woorden. De volgende drie vragen komen ook hier aan de orde:

1. Worden er al dan niet punten gebruikt?
2. Worden er kleine letters of hoofdletters gebruikt?
3. Wordt in complexe woorden een koppelteken, apostrof of trema gebruikt?

1 Punten

Letterwoorden en verkortingen worden, omdat ze zich als gewone woorden gedragen, standaard zonder punten geschreven. Zie de voorbeelden hiervoor en hierna.

2 Kleine letters of hoofdletters

Nieuwe letterwoorden die als soortnaam gebruikt worden, worden vaak in hoofdletters gespeld, ook als de soortnamen voluit zonder hoofdletters worden

geschreven. Naarmate letterwoorden ingeburgerd raken, worden ze vaker in kleine letters geschreven, voor zover het geen eigennamen betreft. Een vaste regel voor het gebruik van hoofdletters of kleine letters is er niet.

- *CAT-scan, SIS-kaart* (Sociaal Informatiesysteem), *TIA* (transient isch(a)emic attack), *VUT* (vervroegde uittreding uit dienstverband)
- *aids, ahob, bam, bom, havo, hobu, mug* (mobiele urgentiegroep), *pin, radar*

Verkortingen van soortnamen worden in kleine letters geschreven.

- *aso, bama, bios, holebi, horeca, limo*

Als het letterwoord of de verkorting als eigennaam wordt opgevat, krijgt het woord een of meer hoofdletters. Dat is veelal het geval bij namen van een wet, wetboek, overheidsmaatregel, bedrijf of instelling. Of het woord in zijn geheel of alleen met de beginletter in hoofdletters wordt geschreven, hangt mede af van het aantal letters waaruit de naam bestaat.

Een naam van twee of drie letters wordt volledig in hoofdletters geschreven.

- *GU* (Gemeentelijke Universiteit), *VU* (Vrije Universiteit)
- *ESA, FAQ, GOS, KUN, MIA* (Music Industry Award), *NAC, NEN* (Nederlands Normalisatie-Instituut), *SER* (Sociaal-Economische Raad), *VUT, WEU*

Sommige namen van vier letters worden helemaal in hoofdletters geschreven, andere met alleen een beginhoofdletter. Het feitelijke gebruik (vaak ingegeven door het donorprincipe) is bepalend.

- *ARGO, IKON, NASA, NAVO, OESO, RAGO* (Raad van het Gemeenschapsonderwijs), *SARS* (severe acute respiratory syndrome), *SERV* (Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen), *VLIR* (Vlaamse Interuniversitaire Raad)
- *Buma* (Bureau voor Muziekauteursrecht), *Cito*, *Fnac, Vlor* (Vlaamse Onderwijsraad)

Een naam van meer dan vier letters wordt doorgaans met alleen de beginletter als hoofdletter geschreven (maar zie verderop).

- *Benelux, Bovag, Erasmus, Riagg, Wajong* (Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten)

Ingegeven door het donorprincipe worden sommige namen ook wel met meer of minder hoofdletters geschreven dan wat uit bovenstaande globale verdeling zou volgen. In een enkel geval komen ook punten voor.

- *AbvaKabo, BuZa, SoLiDe, StuBru, UvA*
- *RIZIV, UNICEF, UNESCO*
- *S.M.A.K.* (Stedelijk Museum voor Actuele Kunst, Gent), *sp.a* (Socialistische Partij Anders)

3 Schrijfwijze van complexe woorden

De wijze van aaneenschrijven van samenstellingen, afleidingen en verbogen en vervoegde vormen met een letterwoord of verkorting hangt af van het gebruik van kleine letters dan wel hoofdletters. Dit onderscheid speelt ook mee in gevallen van klinkerverlenging en klinkerbotsing.

a Kleine letters

Hier gelden de gewone regels die voor alle complexe woorden (zie hoofdstuk 8) en bij klinkerbotsing (zie hoofdstuk 9) gelden. Samenstellingen worden aaneengeschreven en worden bij klinkerbotsing van een liggend streepje voorzien. De voor- en achtervoegsels in de afleidingen en uitgangen in verbogen en vervoegde vormen worden aan de afkorting vast geschreven. Daarbij wordt zo nodig de eindklinker verlengd of de eindmedeklinker verdubbeld, en bij klinkerbotsing wordt een trema gebruikt.

- *ahoboverweg, aidsvirus, aioplaats, amacentrum* (*ama* = alleenstaande minderjarige asielzoeker), *bamastructuur, datrecorder* (*dat* = digital audio tape), *desdochter* (*des* = di-ethylstilbestrol), *finummer* (fiscaal nummer), *havoschool, heaodiploma, hivpatiënt* (met uitspraak /hɪf/), *hobustudent, horecasector, laserprinter, latrelatie, lomschool, memobedrijf, miniahob, nazibeweging, petfles, pinbetalen, pincode, pirlamp, pukcode, purschuim, remslaap, simkaart* (*sim* = subscriber)

identity module), *sofinummer* (sociaal-fiscaal nummer), *vipdorp*

- *aio-onderzoek, horeca-achtig*
- *bammetje, havootje, latter, onthivven, ontaijsen, pinner, vipje, wapper*
- *aioër, amaatje, havoër, heaoër, hobuer*
- *ahobs, behorecaad, gepind, lasers, paks (pak = polycyclische aromatische koolwaterstof), pinnen, vips, voeten (= vakoverschrijdende eindtermen)*

b Hoofdletters

Samenstellingen, verbogen en vervoegde vormen en afleidingen van letterwoorden en verkortingen die een of meer hoofdletters bevatten, worden behandeld als een combinatie met initiaalwoorden. De samenstellingen krijgen een liggend streepje, de flexievormen met een uitgang en afleidingen met een achtervoegsel krijgen een apostrof en die met een voorvoegsel krijgen een liggend streepje.

- *Arbowet-expert, CAT-scan, IKON-programma, mede-SERV-lid, Riagg-medewerker, Wajong-uitkering*
- *Cito'er, GOS'er, OESO'er, Riagg'er, SERV'er*
- *LOP's* (lokale overlegplatforms)

13.6 Mengvormen

Mengvormen zijn combinaties van initiaalwoorden en letterwoorden of verkortingen. Ze volgen de voorgaande regels.

- *B en W, C&A, cd-rom, D66, mp3, MS-DOS, PvdA, R&D*
- *cd-romspeler, mp3-speler, MS-DOS-compatibel*
- *cd-roms, hdtv*
- *cd-rommetje, PvdA'er, R&D-afdeling*

Er is nog een tweede soort mengvormen, namelijk een bijzondere vorm van letterwoorden die op initiaalwoorden teruggaan. Ze gaan terug op initiaalwoorden waarvan de initialen als letternamen worden uitgesproken, zoals *bh, lp, OK, tv*. Die letternamen worden voluit geschreven (als lettergreep) en ze volgen de regels van de letterwoorden. Hetzelfde gebeurt met de Engelse initiaalwoorden en hun Engelse letternamen *dj* en *vj*.

- *beha, deejay, elpee, Esso* (uit S.O., Standard Oil), *oké, teevee, veejay*
- *het behagedeelte, een beha-affiche, beha-achtig*
- *beha's, de okés*
- *behaatje, elpeetje*

13.7 Schuine streep

In een klein aantal afkortingen wordt (soms) een schuine streep gebruikt. Het gaat hier om ingeburgerde vormen of varianten.

- *a/d* ('aan de(n)' in plaatsnamen), *i/o* (naast *i.o.* 'in opdracht'), *p/a* (naast *p.a.* 'per adres'), *t/m* (naast *t.e.m.* 'tot en met'), *t/o* (naast *t.o.* en *tgov.* ('tegenover'))

Bij symbolen heeft de schuine streep de betekenis 'per'.

- *km/h, km/u, m/s*

14 Woordafbreking

14.1 Inleiding

Als een woord van twee of meer lettergrepen niet meer in zijn geheel aan het einde van een tekstregel past, kan het doorgaans afgebroken worden. Er staan dan een of meer lettergrepen aan het einde van de ene regel, met een afbreekteken (een liggend streepje) erachter, en de overige lettergrepen staan aan het begin van de nieuwe regel. Zo wordt de ruimte beter benut en ziet de tekst er mooier uit: de rechtermarge varieert minder (of de witruimte tussen woorden wordt niet te groot, in het geval van uitvullen tot de rechtermarge). Op papier is dit van oudsher meer van belang dan tegenwoordig op beeldschermen; in digitaal opgeslagen schermtekst worden woorden dan ook meestal niet afgebroken. Voor het afbreken van woorden bestaan specifieke regels. Kennis van die regels is van minder belang dan vroeger, omdat afbreken veelal een geautomatiseerd proces is. Toch 'begrijpt' de computer nog niet alles; software kan niet altijd zelf het juiste onderscheid maken tussen bijvoorbeeld de superlatieven *ver•ste* (van *ver*) en *vers•te* (van *vers*).

Voor een goed begrip van de afbreekregels zijn de volgende zaken van belang:

- De afbreekregels maken gebruik van de basisbeginselen van de Nederlandse spelling (zie hoofdstuk 3) en enkele andere begrippen, zoals samenstelling, afleiding, voorvoegsel, achtervoegsel, syllabe en lettergreep. Bij het basisbeginsel van de standaarduitspraak hoort het beginsel van de terugleesbaarheid (zie 3.2.3). Dit houdt in dat de geschreven vorm de lezer zo dicht mogelijk bij de correcte uitspraak moet laten uitkomen. Daarom wordt *pastoor* afgebroken tussen *s* en *t* (*pas•toor*), en niet tussen *a* en *s* (*pa•stoor*), omdat de *a* in *pas* als de gedekte klinker /a/ gelezen wordt. Bij sommige afbrekingen wordt overigens van dit beginsel afgeweken, bijvoorbeeld in *la•chen*, *zin•gen*.
- De afbreekregels bedienen zich verder van de begrippen 'simplex' (enkelvoudig of ongeleed woord) en 'complex woord' oftewel 'geleed woord' (samenstelling, afleiding, afleidingsaffix, flexie, verbuigings- of vervoegingsuitgang).
- Hoewel de termen syllabe en lettergreep in de omgangstaal vaak als synoniemen van elkaar worden gebruikt, wordt in dit hoofdstuk het onderscheid gemaakt tussen het fonologische begrip syllabe (een klankeenheid) en het orthografische begrip lettergreep (een lettercombinatie die er zo veel mogelijk als eenheid uitziet). Intuïtief kunnen taalgebruikers de klankvorm van veel woorden vrij gemakkelijk in syllaben scanderen, bijvoorbeeld *Zwitserland* in de syllaben /zwit/-/sər/-/lant/, met in geschreven vorm de drie lettergrepen *Zwit•ser•land*. De syllabegrens en de lettergreepgrens vallen echter niet altijd samen zoals in *Zwit•ser•land*. Een woord als *tandarts* omvat in de uitspraak van de meeste mensen de syllaben /tan/ en /darts/, maar in de spelling de lettergrepen (en samenstellende delen) *tand* en *arts*. De afbreekplaats ligt dus niet tussen de twee syllaben *tan* en *darts*, maar tussen de twee lettergrepen: *tand•arts*. *Frankrijk* bestaat uit de fonologische syllaben /fran/ en /kreik/, maar omdat het woord als samenstelling wordt opgevat – vooral door het woorddeel *rijk* –, splitsen we het als *Frank•rijk*. Bij het scanderen van *alsof* ontstaat twijfel: ligt de syllabegrens na *als* of na *al*? Een woord als *meester* kan op twee manieren worden ontleed: in de fonologische syllaben /me/-/stər/, en in /mes/-/tər/, maar op schrift alleen in de

lettergrepen *mees* en *ter*, met dus de afbreking *mees•ter*. In de uitspraak bestaan *dode* en *doodde* uit precies dezelfde twee syllaben /do/ en /dɔ/, op schrift gaat het om duidelijk verschillende lettergrepen: *do•de* en *dood•de*. Verder is het lastig te bepalen of de syllabegrens in *bakker* meteen na de klinker /a/ komt (/ba/-/kər/), dan wel midden in de medeklinker /k/ (/bak/-/kər/), of erna (/bak/-/ər/). De lettergreepgrens ligt in elk geval tussen de twee identieke medeklinkers.

De volgende paragrafen behandelen de vaststelling van orthografische lettergrepen en daaruit volgend de afbreekplaatsen volgens de spellingtraditie in het Nederlands.

Hoewel langere woorden verscheidene afbreekplaatsen tellen, worden in dit hoofdstuk alleen de afbreekplaatsen gemarkeerd die relevant zijn voor de lettergreepgrens in kwestie. Een voorbeeldwoord kan dus meer afbreekplaatsen tellen dan in de illustratie wordt aangegeven.

14.2 Algemene regel

De algemene regel is dat afgebroken wordt op de grens van lettergrepen. Dat geldt voor simplicia oftewel ongelede woorden (enkelvoudige woorden) en voor complexe oftewel gelede woorden (samenstellingen, afleidingen en verbogen en vervoegde vormen).

- *har•poen, har•poe•nen, di•a•mant, las•ter, sok•kel, au•la, eu•tha•na•sie, au•to•noom, ou•zo, ij•zer, ei•wit, sta•ti•on, ie•der, ij•ver, oe•ver, oe•deem, eu•vel, ou•der, toe•stel, ui•en, Ne•der•land, koel•te, korf•je, rol•le•tje, be•vei•li•gen, ont•war•ren, na•le•ven, be•spe•len, be•speel•baar, speel•film, speel•film•ac•teur*

14.2.1 Wat telt als lettergreep?

Cruciaal in dit gehele hoofdstuk is de vraag wat precies als lettergreep opgevat moet worden. De lettergreep wordt hier gedefinieerd door de gebruikelijke lettergreepgrenzen in het Nederlands aan te wijzen. In het algemeen zijn er twee plaatsen mogelijk voor een lettergreepgrens: die valt samen met de morfeemgrens, of met de fonologische syllabegrens.

1 Morfeemgrens

Een morfeem is de kleinste betekenisdragende eenheid.

De lettergreepgrens valt op de morfeemgrens:

- tussen twee grondwoorden in een samenstelling: *na•apen, over•eten, speel•film, wafel•ijzer*
- voor de achtervoegsels *-aard, -aardig* en *-achtig*: *gierig•aard, boos•aardig, kramp•achtig*
- voor een achtervoegsel dat of een uitgang die met een medeklinker begint: *bespeel•baar, citroen•tje, dom•heid, koel•te, oud•ste, roer•loos, vriend•schap*
- na een afleidings- of flexievoorvoegsel: *be•speelbaar, ge•treden, her•stel, ont•eigenen, op•eten, ver•dienen*

2 Syllabegrens

In alle andere gevallen valt de lettergreepgrens op de fonologische syllabegrens. Dat is het geval:

- bij een achtervoegsel dat of een uitgang die met een klinker begint en op een klinker volgt: *bui•ig, judo•en, roei•er* (In deze gevallen valt de morfologische syllabegrens uiteraard samen met de morfeemgrens.)
- bij een achtervoegsel dat of een uitgang die met een klinker begint na een of meer aan achtervoegsel of uitgang voorafgaande medeklinkers: *ang•stig, din•getje, gewiek•ster, hevi•ge, rol•letje, spe•ler, stra•ten*
- bij ongelede woorden: *Bel•gië, ij•zer, mei•er, wa•fel*

Deze algemene regel wordt nader uitgelegd in paragraaf 14.4 en verder.

14.2.2 Apostrof, liggend streepje, trema

Bij afbreking op de plaats waar in de niet-afgebroken vorm een apostrof staat of een liggend streepje als koppelteken, wordt de apostrof of het liggend streepje vervangen door een liggend streepje als afbreekteken. Het trema valt weg na het afbreekteken, maar het blijft behouden vóór het afbreekteken.

- *AOW•bepaling – AOW•bepaling, bruto•omzet – bruto•omzet, bijna•crisis – bijna•crisis*
- *sherry•tje – sherry•tje, cd•tje – cd•tje, A4•tje – A4•tje, AOW•er – AOW•er*

- *ruïne – ru•ine, rui•ne; creëren – cre•eren, creë•ren; be•eindigen, ge•ind, mao•ist, wee•ige, dinosauri•er*

14.2.3 Vreemde woorden

Woorden uit een vreemde taal worden zoveel mogelijk afgebroken volgens de Nederlandse regels.

- *ca•te•nac•cio, Dol•ma•bah•çe•pa•leis, mo•ment su•prê•me, pe•re•stroj•ka, pic•kles*

Voor aan het Engels en Frans ontleende woorden gelden enkele verdere preciseringen (zie 14.7).

14.3 Beperkende voorwaarden

14.3.1 Geen geïsoleerd teken aan regeleinde of regelbegin

Er mag niet zodanig worden afgebroken dat één klinkerteken apart komt te staan aan het einde van een regel of aan het begin van de volgende regel:

EINDE VAN DE REGEL

- *ali•nea* (niet: *a•linea*), *aloë* (niet: *a•loë*), *oven* (niet: *o•ven*), *oa•se* (niet: *o•ase*), *ezel* (niet: *e•zel*), *ecru* (niet: *e•cru*), *aplomb* (niet: *a•plomb*), *oké* (niet: *o•ké*), *ethos* (niet: *e•thos*), *uto•pie* (niet: *u•topie*), *ate•lier* (niet: *a•telier*), *eo•liet* (niet: *e•oliet*), *iglo* (niet: *i•glo*), *ug•li* (uitspraak: /ɣgli/; niet: *u•gli*), *uzelf* (niet: *u•zelf*)

BEGIN VAN VOLGENDE REGEL

- *bego•nia* (niet: *begoni•a*), *vi•deo* (niet: *vide•o*), *Bel•gië* (niet: *Belgi•e*), *re•gio* (niet: *regi•o*), *ali•nea* (niet: *aline•a*), *aloë* (niet: *alo•e*)

De regel dat er geen losse klinker aan het einde of begin van een regel mag achterblijven, geldt niet alleen voor niet-samengestelde of niet-afgeleide woorden, maar ook voor elke betekenisdragende eenheid in samenstellingen, afgeleide en verbogen en vervoegde woorden. Geen enkel morfeem (voorvoegsel, grondwoord, achtervoegsel, uitgang) mag zo worden afgebroken dat aan het einde van de regel of het begin van de volgende regel één enkel klinkerteken van dat morfeem apart komt te staan.

EINDE VAN DE REGEL

- de betrokken letter is de beginletter van het volledige woord
 - in voorvoegsel: *athe•isme* (niet: *a•theïsme*), *amo•reel* (niet: *a•moreel*), *epi•centrum* (niet: *e•picentrum*)
 - in eerste deel van een samenstelling: *adem•haling* (niet: *a•demhaling*), *ever•zwijn* (niet: *e•verzwijn*), *open•doen* (niet: *o•pendoen*)
- de betrokken letter is niet de beginletter van het volledige woord maar wel de beginletter van een morfeem midden in het complexe woord
 - beginletter na voorvoegsel: *be•amen* (niet: *bea•men*), *be•edigd* (niet: *beë•digd*), *ge•opend* (niet: *geo•pend*), *her•ademen* (niet: *hera•demen*), *ont•eren* (niet: *onte•ren*)
 - beginletter van een volgend deel in een samenstelling: *over•eten* (niet: *overe•ten*), *meer•aderig* (niet: *meera•derig*)

BEGIN VAN VOLGENDE REGEL

- de betrokken letter is de eindletter van het volledige woord
 - eindletter van een grondwoord: *probleemre•gio* (niet: *probleemregi•o*), *winteraza•lea* (niet: *winterazale•a*), *pseudofa•rao* (niet: *pseudofara•o*)
 - eindletter van achtervoegsel of uitgang: *weë* (niet: *wee•e*), *proto•zoa* (niet: *protozo•a*), *aqua•ria* (niet: *aquari•a*), *mu•sea* (niet: *muse•a*)
- de betrokken letter is niet de eindletter van het volledige woord maar wel de eindletter van een morfeem midden in het complexe woord
 - eindletter van een voorvoegsel: *neo•liberalisme* (niet: *ne•oliberalisme*), *audio•visueel* (niet: *audi•ovisueel*)
 - eindletter van een grondwoord in een samenstelling of afleiding: *farao•hond* (niet: *fara•ohond*), *stereo•geluid* (niet: *stere•ogeluid*), *video•band* (niet: *vide•oband*), *dia•viewer* (niet: *di•aviewer*), *cavia•tje* (niet: *cavi•aatje*), *dia•tje*

(niet: *di•aatje*), *radio•loos* (niet: *radi•oloos*),
video•tje (niet: *vide•ootje*)

Bij een volgende 's (van meervouds- of bezitsvorm) komt de klinkerletter niet alleen te staan en kan de laatste lettergreep wel naar de volgende regel: *cavi•a's*, *di•a's*, *radi•o's*, *vide•o's*, *Ri•o's*, *The•a's*.

Afbreking bij opeenvolgende klinkertekens

In de voorbeelden hierboven komen veel woorden voor waarbij afbreking tussen opeenvolgende klinkertekens niet toegestaan is (bijvoorbeeld niet: *ne•oliberalisme*, *vide•oband*). Dit betekent niet dat afbreking tussen twee klinkertekens nooit mag. De beperking geldt alleen voor opeenvolgende klinkertekens die aan het begin of het einde van een herkenbaar morfeem voorkomen. Dat is niet het geval in de volgende situaties, waar afbreking tussen de klinkertekens, op syllabegrenzen, dus wel mogelijk is:

- De opeenvolgende klinkertekens komen midden in een morfeem voor. Die woorden kunnen probleemloos op twee plaatsen worden afgebroken, vandaar de aanduiding *•e•*, *•a•*, *•o•* enz.: *afpoei•e•ring*, *dimensi•o•naal*, *fe•o•daal*, *janu•a•ri*, *maffi•o•so*, *manu•e•le*, *mari•o•net*, *mete•o•renzwerm*, *pi•a•nist*, *positi•o•nering*, *premi•è•re*, *re•a•listisch*, *recre•a•tie*, *regi•o•naal*, *situ•a•tie*, *speci•a•list*, *the•a•ter*, *the•o•rie*
- De klinkertekens komen voor op het eind van een morfeem waarvan de betekenis in het woord ondoorzichtig is.
Het element *dia-* wordt in veel woorden als ondoorzichtig en dus niet als grondwoord of voorvoegsel opgevat (zie ook 14.6.3). Daarom kan in deze woorden op twee plaatsen afgebroken worden en kan de laatste klinker van *dia* naar het begin van de volgende regel gaan: *di•a•betes*, *di•ag•nose*, *di•a•mant*, *di•as•pora*, *di•ar•ree*, *di•as•tole*. Hetzelfde geldt voor het element *coa-* in *co•a•litie* (*co•alitie* en *coa•litie*).
- Woorden als *draaierig*, *eieren* kunnen op twee manieren gesplitst worden: *draai•e•rig*, *ei•e•ren* (zie 14.5.1).

Afbreking bij medeklinkers

Alle hierboven genoemde principes zijn alleen van toepassing op klinkertekens. Een medeklinkerteken van een grondwoord gaat wél geïsoleerd naar het begin van de volgende regel als het aansluitende achtervoegsel of de uitgang met een klinker begint (zie 14.5.1).

- *beta•ler*, *diena•res*, *gelovi•ge*, *hande•ling*, *rege•ring*, *spe•ler*, *wande•laar*

Elementen die uit één teken bestaan

De beperking op geïsoleerde tekens geldt ook voor complexe woorden met een element dat uit slechts één teken bestaat. Dat teken mag nooit geïsoleerd aan het einde van een regel of het begin van de volgende staan, ongeacht of het een klinkerletter, medeklinkerletter of ander symbool of speciaal teken is.

EINDE VAN DE REGEL

Er kan niet worden afgebroken na een grondwoord dat uit één teken bestaat:

- *A-bommen* (niet: *A•bommen*), *X-chromosoom* (niet: *X•chromosoom*), *y-as* (niet: *y•as*), *a's* (niet: *a•s*), *a'tje* (niet: *a•tje*), *b'tje* (niet: *b•tje*), *m'etje* (niet: *m•etje*), *n'en* (niet: *n•en*), *&-teken* (niet: *&•teken*), *+je* (niet: *+•je*), *2'tje* (niet: *2•tje*), *6'en* (niet: *6•en*)

BEGIN VAN VOLGENDE REGEL

Er kan niet worden afgebroken voor een enkel teken dat deel uitmaakt van een spatiewoord:

- *havo 4•leerling* (niet: *havo•4•leerling*), *vitamine C•gehalte* (niet: *vitamine•C•gehalte*)

14.3.2 Terugleesbaarheid

De afbreking mag geen aanleiding geven tot een andere uitspraak van het achtergebleven linkerelement. Dat geldt in het bijzonder voor de enkele *i*, *e*, *a*, *u*, *o*. Aan het lettergreepende is de uitspraak van deze letters die van een ongedekte klinker. De uitspraak van *e* als lettergreepende is ofwel /e/ ofwel /ə/.

- *du•plex* (niet: *dup•lex*), *chloro•plast* (niet: *chlorop•last*), *her•ademen* (niet: *hera•demen*), *hop•la* (niet: *ho•pla*), *ont•eren* (niet: *onte•ren*), *para•plu*, *pas•toor* (niet: *pa•stoor*), *re•glement* (niet:

reg•lement), *so•praan*, *re•plica*, *tri•glief*, *cos•metica*
(niet: *co•smetica*), *mos•lim*

De uitspraak van *i*, *e*, *a*, *u*, *o* als gedekte klinker aan het lettergreepende komt alleen voor *ch*, *sh* en *sj* voor, omdat tussen die medeklinkercombinaties niet wordt afgebroken als ze één klank voorstellen (zie 14.5.2.2).

- *ri•chel* (niet: *ric•hel*), *la•chen*, *ku•chen*, *bo•chel*,
cra•shen (niet: *cras•hen*), *fini•shen*, *Wa•shington*,
pa•sja (niet: *pas•ja*)

Dat een bepaalde afbreking fout is, vloeit soms voort uit meer dan één principe of regel. Zo verklaart zowel het terugleesbaarheidsprincipe als de beperking op geïsoleerde tekens waarom de afbrekingen *hera•demen*, *onte•ren* en *geo•pend* fout zijn.

14.4 Afbreking op de morfeemgrens

14.4.1 Samenstellingen

Samenstellingen worden afgebroken tussen de samenstellende delen.

- *aardgas•prijs*, *adverts•kaars*, *als•ook*, *basis•jaar*,
binnens•huis, *bos•tuin*, *boven•op*, *door•slecht*,
fax•apparaat, *glans•rijk*, *hand•bal*, *hitte•blaar*,
kippen•ei, *lach•aanval*, *liefdes•spel*, *metro•station*,
na•dat, *op•leven*, *rassen•haat*, *slagers•mes*,
squash•avond, *toe•staan*, *volg•nummer*, *whisky•glas*

Deze regel geldt traditioneel ook voor tal van woorden die etymologisch gesproken een samenstelling zijn, ook al zijn ze inmiddels niet altijd meer als zodanig herkenbaar.

- *al•om*, *ant•woord*, *Frank•rijk*, *heel•al*, *ieder•een*,
meest•al, *nog•al*, *ont•wikkelen*, *over•al*, *toe•stand*

Opmerking

Een tussenletter *-e-*, *-(e)n-* of *-s-* blijft bij het eerste deel:

- *rijste•brij*, *wiege•lied*
- *boeken•aanbod*, *druiven•oogst*, *ganzen•ei*,
zieken•fonds
- *ezels•oren*, *geluids•niveau*, *kiezers•lijst*, *verkeers•paal*,
olifants•jong

Let wel: de volgende afbrekingen kunnen uiteraard ook:

- *rijs•tebrij*, *wie•gelied*, *boe•kenaanbod* of
boekenaan•bod, *zie•kenfonds*

14.4.2 De achtervoegsels *-aard*, *-aardig*, *-achtig*

Op enkele uitzonderingen na worden woorden met *-aard*, *-aardig* en *-achtig* behandeld als samenstellingen. Deze achtervoegsels nemen bij afbreking geen medeklinker(s) van het grondwoord mee.

- *geestig•aard*, *boos•aardig*, *edel•aardig*, *berg•achtig*,
herfst•achtig, *kramp•achtig*, *rots•achtig*, *lente•achtig*

Let wel: de volgende woorden worden niet op de morfeemgrens maar op de syllabegrens afgebroken, hetzij omwille van de terugleesbaarheid, hetzij omdat de afbreking een in inheemse woorden onacceptabel lettergreepende (hier *-z*) zou opleveren:

- *do•laard* (naast varianten *do•laar*, *do•ler*)
- *grijn•zaard*, *vein•zaard*

In de geïsoleerde vorm *Span•jaard* wordt op de syllabegrens afgebroken zoals in andere woorden met *nj* (zie 14.5.2.2, punt 6).

14.4.3 Een achtervoegsel met een medeklinker

Er wordt afgebroken tussen grondwoord en achtervoegsel of uitgang als het achtervoegsel of de uitgang met een medeklinker begint.

- *adel•lijk*, *bak•sel*, *boom•pje*, *citroen•tje*, *fresia•tje*,
geberg•te, *klink•je*, *lamp•je*, *lont•je*, *los•jes*, *meis•je*,
vers•te (overtreffende trap van *vers*), *ver•ste*
(overtreffende trap van *ver*), *fit•heid*, *twee•heid*,
vriend•schap

Speciale gevallen

1. In verkleiningsvormen wordt afgebroken voor een verkleiningsachtervoegsel dat met een medeklinker begint: *bord•je*, *harin•kje*, *gemeente•tje*, *boom•pje*, *huis•je*.
Bij het verkleiningsachtervoegsel *-kje* valt de *g* van het wordeinde *-ng* in het grondwoord weg.
 - *harin•kje*, *kneuzin•kje*, *kettin•kje*, *saron•kje*,
orang•oetan•kje (van *orang•oetang*;

orang-oetanne•tje is het verkleinwoord van *orang-oetan*)

Als de eindklinker van het grondwoord verdubbeld is, wordt de verdubbelde klinkerletter weer verenigd. De apostrof voor het verkleiningsachtervoegsel valt weg.

- *omaatje* – *oma•tje*, *paraplutje* – *paraplu•tje*,
baby'tje – *baby•tje*, *haiku'tje* – *haiku•tje*

Zie voor de afbreking bij

verkleiningsachtervoegsels verder 5.3.

2. Er doen zich bijzondere gevallen voor in woorden met een achtervoegsel of rechterelement van Griekse of Latijnse herkomst. Zie verder 14.6.

14.4.4 Voorvoegsels

Er wordt afgebroken tussen voorvoegsel en grondwoord.

- *be•schilderd*, *ge•eerd*, *ge•klop*, *her•ademen*, *on•wil*,
ont•regelen, *ver•edelen*

Er doen zich bijzondere gevallen voor in woorden met een voorvoegsel of linkerelement van Griekse of Latijnse herkomst. Zie verder 14.6.

14.5 Afbreking op de syllabegrens

14.5.1 Algemeen

In de volgende gevallen valt de lettergreepgrens gewoonlijk samen met de fonologische syllabegrens.

1. Er wordt afgebroken tussen grondwoord en achtervoegsel of uitgang als (i) het grondwoord op een klinkerletter, inclusief *y*, en inclusief *i* van een echte of onechte tweeklank, eindigt, en (ii) het achtervoegsel of de uitgang met een klinker begint.
 - *algebra•ische*, *domino•en*, *mao•ist*, *sauna•en*,
tao•isme, *vwo•er*
 - *lobby•en*, *gruy•ère*
 - *essay•ist*, *spray•en*
 - *bui•ig*, *glooi•ing*, *kaai•en*

Opmerking

De als sjwa uitgesproken letter *e* na een lettergreep eindigend op een echte of onechte tweeklank op *i* en voor een met een medeklinker beginnende syllabe, mag bij de voorgaande lettergreep blijven of met de volgende medeklinker mee verschuiven naar de volgende regel.

- *draai•erig* – *draai•erig*, *eie•ren* – *ei•eren*, *leerlooie•rij*
– *leerlooi•erij*, *kuie•ren* – *kui•eren*, *luie•rik* – *lui•erik*,
vrije•lijk – *vrij•elijk*

Daarentegen gaat de als sjwa uitgesproken letter *e* na een echte of onechte tweeklank eindigend op de letter *w*, samen met *w* mee naar het begin van de volgende lettergreep. Doordat de letter *w* als medeklinker wordt behandeld, gelden immers de gewone regels.

- *eeu•weling*, *leeu•werik*, *nieu•were*, *ru•were*,
trou•weloos

Uiteraard kan ook ná *-we-* worden afgebroken: *eeuwe•ling*, *trouwe•loos*.

2. Als het grondwoord op een of meer medeklinkers eindigt en het achtervoegsel of de uitgang met een klinker begint, wordt afgebroken volgens de regels in 14.5.2.
 - *ang•stig*, *din•ge•tje*, *eeu•wen*, *eeu•weling*,
gewiek•ster, *hevi•ge*, *lau•we•ren*, *nale•ven*,
rol•letje, *stop•pen*, *vruch•teloos*
3. Bij ongelede woorden (simplicia) wordt eveneens afgebroken volgens de regels in 14.5.2 (medeklinkers) en 14.5.3 (klinkers).
 - *har•poen*, *ka•chel*, *kop•pel*, *cha•os*, *muse•um*

14.5.2 Afbreking bij medeklinkertekens

De onderstaande regels hebben, tenzij anders aangegeven, betrekking op zowel simplicia (enkelvoudige woorden) als afleidingen en verbogen en vervoegde vormen waarvan het grondwoord op een of meer medeklinkers eindigt en het achtervoegsel of de uitgang (afleiding of flexie) met een klinker begint.

14.5.2.1 Regel

Op de grens van lettergrepen wordt zo afgebroken dat zoveel mogelijk medeklinkerletters naar de volgende regel gaan. De letter *y* die de gelijkklank /j/ voorstelt en de

letter *w* aan het eind van een echte of onechte tweeklank worden als medeklinker behandeld.

ÉÉN MEDEKLINKERLETTER NAAR VOLGENDE REGEL

- *bedrie•gerij, bloe•derig, behou•denis, co•yote, do•lend, eeu•wen, freu•diaans, ge•meen, lei•ding, lau•wren, mar•xistisch, rin•getje, schake•laar*

MEERDERE MEDEKLINKERLETTERS NAAR VOLGENDE REGEL

- *ang•sten, an•sjovis, gebar•sten, gewiek•ster, herf•stig, ka•trol, Man•tsjoe, me•chanisch, oog•sten, opbreng•sten, pro•gram, pu•blik, ringe•tje, Sel•tsjoeks*

Op deze regel zijn de volgende twee beperkende voorwaarden van toepassing:

a Terugleesbaarheid

De afbreking mag geen aanleiding geven tot een andere uitspraak van het achtergebleven linkerelement (zie 14.3.2).

- *du•plex* (niet: *dup•lex*), *chloro•plast* (niet: *chlorop•last*), *hop•la* (niet: *ho•pla*), *para•plu*, *re•glement* (niet: *reg•lement*), *so•praan*, *re•plica*, *cos•metica* (niet: *co•smetica*), *mos•lim*

b Mogelijk woordbegin

Het afgebroken rechterelement moet beginnen met een lettercombinatie die aan het begin van een woord kan voorkomen. Rechterelementen als *ng...* en *ld...* zijn dan ook uitgesloten.

Foutief afgebroken zijn:

- **ba•xter, *beam•bte, *ho•rzel, *ka•ngoeroe, *ke•lder, *su•bstraat, *su•btiel, *tre•chter, *aanda•chtig, *abru•pter, *we•rken, *zi•ngen, *opbren•gsten, *ba•ngerik*

Hier moeten dus een of meer medeklinkers op de vorige regel blijven:

- *bax•ter, beamb•te, hor•zel, kan•goeroe, kel•der, sub•straat, sub•tiel, trech•ter, aandach•tig, abrup•ter, wer•ken, zin•gen, opbreng•sten, ban•gerik*

Opmerkingen

1. Ook al is dat op grond van leenwoorden, toch wordt *x* als een mogelijke medeklinker aan het lettergreepbegin beschouwd. Daardoor zijn afbrekingen mogelijk zoals:
 - *mar•xisme, Xer•xes*
2. Bij gevallen als *verste* (de verbogen overtreffende trap van *ver* of van *vers*) en *malste* (de verbogen overtreffende trap van *mal* of van *mals*) wordt afgebroken op de morfeemgrens (zie 14.4.3):
 - *ver•ste, vers•te, mal•ste, mals•te*

14.5.2.2 Speciale gevallen

Bij de regel en de twee beperkende voorwaarden doen zich speciale gevallen voor waardoor soms afwijkingen op de regel, op de beperkingen, of op de positie van de fonologische syllabegrens kunnen ontstaan. Het betreft afbrekingen bij verdubbelde medeklinkers, en bij *ch*, *sh*, *sj*, *tsj*, *ts*, *tz*, *gn*, *nj*, *ng*, *nk*, *nc*, *st*, *sp*, *x*, *y*, *ñ*.

1 Verdubbelde medeklinkers

Door de verdubbelingsregel voor medeklinkers (zie 3.5.1) worden de medeklinkerletters *b*, *d*, *f*, *g*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t*, *v*, *z* uitgesproken als /z/ of /s/, en *c* uitgesproken als /k/, na een gedekte klinker op de grens tussen twee lettergrepen verdubbeld. Op die manier wordt het correct teruglezen gegarandeerd van *i*, *e*, *a*, *u*, *o* als /ɪ/, /ɛ/, /a/, /ʏ/, /ɔ/, bijvoorbeeld in *bakker*. Hoewel men kan twijfelen over de positie van de fonologische syllabegrens in zo'n woord, wordt hier standaard midden tussen de identieke medeklinkers afgebroken. Door die afbreking wordt ook voldaan aan de beperking van het mogelijke lettergreepbegin (zie 14.5.2.1).

- *bak•ker, schub•ben, bed•den, karaf•fen, big•gen, kruk•ken, verschil•len, rem•men, pan•nen, lap•pen, ster•ren, klus•sen, debat•ten, dav•venen, fez•zen, quiz•zen, oc•casie, aerobic•cen, montignac•cen*

2 *ch* en *sh*

De lettercombinatie *ch* staat voor de fonemen /x/, /tʃ/ en /ʃ/.

Als *ch* of *sh* tussen klinkers staat, schuiven de medeklinkers samen op naar de volgende regel, ongeacht de uitspraak van de voorgaande klinker als

gedekte klinker (*ka•chel*), of ongeacht een volgens overige spellingregels onjuist lettergreepende van het achtergebleven deel (*loo•chenen*).

- *ka•chel, goo•chelen, gui•chelheil, Me•chelen*
- *crè•che, cou•chette, plu•chen*
- *gau•cho, ma•cho*
- *cra•shen, fini•shen, pu•shen, Wa•shington*

3 sj

De lettercombinatie *sj* staat in de volgende voorbeelden voor het foneem /ʃ/. Na zowel een medeklinker als een klinker komt *sj* rechts van de afbreking, ongeacht de uitspraak van de voorgaande klinker als gedekte klinker (*pa•sja*), of ongeacht een volgens overige spellingregels onjuist lettergreepende van het achtergebleven deel (*koo•sjer*).

- *an•sjovis, arti•sjok, bol•sjewist, koo•sjer, pa•sja*

In verkleinwoorden van woorden waarvan het grondwoord eindigt op *sj*, vallen die *j* en de *j* van het verkleiningsachtervoegsel samen. Op die plaats kan het woord niet worden afgebroken (zie 5.3.1).

- *der•wisje, fe•tisje*

4 tsj

De lettercombinatie *tsj* voorafgegaan én gevolgd door een klinker wordt afgebroken als *t•sj*.

- *dat•sja, hat•sjie, roet•sjen*

Let op: in *Man•tsjoe, Man•tsjoes, Man•tsjoerije, Sel•tsjoeks* wordt *tsj* voorafgegaan door een medeklinker en ligt de syllabegrens tussen medeklinker en *tsj*.

In verkleinwoorden van woorden waarvan het grondwoord eindigt op *tsj*, vallen *j* en de *j* van het verkleiningsachtervoegsel samen. Op die plaats kan het woord niet worden afgebroken (zie 5.3.1).

- *sli•vo•vitsje, tsa•re•vitsje*

5 ts, tz, zz en dj

In leenwoorden met het gemengde medeklinkerfoneem (affricaat) /ts/ wordt niet afgebroken tussen *t* en *s* of tussen *t* en *z*, maar voor *ts* of *tz*.

- *tsee•tseevlieg, tsie•tsiet, tza•tziki*

De combinatie *zz* voor het gemengde medeklinkerfoneem /ts/ of /dz/ wordt in het midden afgebroken.

- *intermez•zo, piz•za*

Bij de woorden met het affricaat /dʒ/ of /dʒ/, beide gespeld als *dj*, ligt de afbreekplaats vóór *dj* ongeacht de terugleesbaarheid.

- *ha•dji (/hadʒi/), ba•djing (/badʒɪŋ/)*

Als de *d* in *dj* ook wel als *t* wordt uitgesproken, wordt wel na de *d* afgebroken.

- *Cambod•ja, maharad•ja*

6 gn en nj

De lettercombinaties *gn* en *nj* uitgesproken als /ɲ/ worden na een gedekte of open klinker gesplitst, op voorwaarde dat aan de hoofdregel en de beperkingen is voldaan.

- *beig•net, bourgog•ne, campag•ne, cog•nac, compag•non, sig•naal, vig•net*
- *an•jer, bon•je, fran•je, plun•je, Span•jaard*

De lettercombinatie *gn* wordt ook gesplitst waar ze staat voor de opeenvolging van de fonemen /χ/ en /ɲ/ of /ɣ/ en /ɲ/.

- *mag•neet, mag•nolia, preg•nant*

7 ng, nk en nc

Als *ng* het medeklinkerfoneem /ŋ/ of de combinatie van /ɲ/ en /ɣ/ voorstelt, wordt tussen *n* en *g* gesplitst voor een volgende klinker. Als *nk* of *nc* de combinatie van /ɲ/ en /k/ voorstelt, wordt tussen *n* en *k* of *c* gesplitst voor een volgende klinker.

- *ban•ge, din•getje, konin•gin, zan•ger*
- *Con•go, man•gaan*
- *ban•ken, drin•ken, ton•kaboon*
- *fran•co, on•coloog*

Als er na *ng*, *nk* of *nc* een of meer medeklinkers volgen, valt de afbreking na *ng*, *nk* of *nc*.

- *bang•ste, kong•si*
- *pink•ster*
- *func•tie*

Hiervan uitgezonderd zijn verkleiningsvormen met het achtervoegsel *-kje* van grondwoorden op *-ng*, waarbij de *g* verdwijnt (zie 14.4.3). Er wordt afgebroken vóór het achtervoegsel.

- *kettin•kje, konin•kje*

8 *st, sp, str, spl* en *spr*

Het gaat hier over de medeklinkerclusters *st, sp, str, spl* en *spr* in **simplicia**. Het simplexelement kan zelf wel deel uitmaken van een geleed woord, zoals *claustr* in *claustr**ofobie*. De genoemde medeklinkerclusters vormen hier dus niet het begin van een achtervoegsel, zoals *st* in *vrij**ster*.

Als zo'n cluster wordt voorafgegaan door een klinker, inclusief *y*, of door een echte tweeklank, wordt tussen *s* en *t*, of *s* en *p* gesplitst.

- *st*: *kloos**ter*, *mees**ter*, *oes**ter*, *kos**ter*, *rus**tig*, *kos**tuum*, *pas**tor*, *pros**tituee*, *ako**es**tiek*, *lij**s**ter*, *pis**tool*, *sys**teem*
- *sp*: *gos**pel*, *jas**pis*, *pros**pectus*, *wes**pen*, *sus**pect*
- *str*: *plas**tron*, *claus**trofobie*, *dis**trict*, *dis**tributie*, *orke**streren*, *res**trictie*, *adminis**tratie*, *cas**tratie*, *kadas**traal*, *rekes**treren*, *rekwes**treren*, *oes**trogeen*, *frus**tratie*, *pas**trami*, *peres**trojka*, *maes**tro*, *as**trakan*, *gas**tronomie*, *lus**trum*, *quaes**trix*, *os**tracisme*, *colos**trum*, *es**trade*
- *spr*: *es**presso*, *es**prit*
- *spl*: *es**planade*, *dis**play*

Ook als in enkelvoudige (ongelede) woorden twee uitspraken van de voorafgaande klinker mogelijk zijn, als gedekte en als ongedekte klinker, wordt gesplitst tussen *s* en *t*, en tussen *s* en *p*.

- *ap**ostrof*, *bal**ustrade*, *cys**te* (/kɪstə/ en /kɪstə/), *ind**ustrie* (/ɪndʏstri/ en /ɪndʏstri/)

Hier wordt geen rekening gehouden met het feit dat sommige van zulke woorden door mensen met veel etymologische kennis als geleed kunnen worden beschouwd.

9 *x*

Voor en na de *x* tussen klinkers wordt niet afgebroken.

- *alexan**drijn* (niet: *ale**xandrijn*, *alex**andrijn*), *faxen* (niet: *fa**xen*, *fax**en*), *luxa**flex* (niet: *lu**xaflex*, *lux**aflex*), *saxo**foon* (niet: *sa**xofoon*, *sax**ofoon*), *taxa**tie* (niet: *ta**xatie*, *tax**atie*), *taxi* (niet: *ta**xi*)

Tussen *x* en een medeklinker kan een woord wel worden afgebroken.

- *bax**ter*, *ex**cuus*, *ex**periment*, *gefax**te*, *fox**trot*

Ook op de grens van samenstellende delen geldt de regel niet.

- *fax**apparaat*, *sex**appeal*

10 *y*

Als een *y* tussen klinkers de medeklinker (glijklank) /j/ voorstelt, verschuift *y* naar de volgende regel.

- *ca**yenne*, *co**yote*, *ro**yaal* (/rojal/)

Let wel: als *oy* de foneemcombinatie /wa/, of *uy* de foneemcombinatie /wi/ voorstelt, wordt

overeenkomstig de regel afgebroken op de syllabegrens, voor de klinkerletter van de volgende lettergreep.

- *broy**eren*, *doy**en*, *flamboy**ant*, *foy**er*, *roy**aal* (/rwajal/), *tutoy**eren*, *tuy**au* (/twijol/)

Als een *y* deel uitmaakt van de digraaf *uy* (deze twee tekens stellen samen één foneem /i/ voor), wordt afgebroken voor de klinkerletter van de volgende lettergreep.

- *bruy**ère*, *gruy**ère*

11 *ñ*

Er wordt afgebroken voor *ñ*.

- *se**ñor*, *se**ñora*, *se**ñorita*

12 *cch*

Er wordt afgebroken na de eerste *c* van *cch*.

- *mac**chiato*, *pinoc**chioneus*, *zuc**chetti*

13 *ll*

In Franse of Spaanse leenwoorden met een *ll* die klinkt als /j/ of /lj/ wordt afgebroken tussen de *l*'en.

- *bouil**lon*, *brouil**le*, *espadril**le*, *feuil**leton*, *guerril**la*, *pael**la*, *patrouil**le*

14.5.3 Afbreking bij klinkertekens

Zie voor afleidingen waarbij het grondwoord op een klinker eindigt en het achtervoegsel of de uitgang met een klinker begint, 14.5.1.

Op de grens van lettergrepen wordt tussen opeenvolgende klinkertekens afgebroken als die klinkers duidelijk tot verschillende fonologische syllaben behoren.

- *ali•as, basti•on, cha•os, coca•ine, co•effici•ent, fre•on, hy•acint, ma•is* (bij de schrijfwijze *maïs*, naast *mais* zonder afbreking als *ai* wordt geschreven en uitgesproken als tweeklank), *modi•eus, muse•um, monsi•eur, soci•aal, soci•alist, stati•on, vacu•um*

Opmerking

Vaak vormen *di, ci, si, ti* en *mi* geen aparte syllabe in Engelse of Franse leenwoorden als *adi•eu, soci•aal, soci•alist, monsi•eur, pensi•on, fusi•on, occasi•on, stati•on, scienceficti•on, fricti•oneren, premi•ère*, maar worden de medeklinker en *i* uitgesproken als een medeklinkercluster: /dj/, /sj/ of /ʃ/, /z/, /tʃ/ of /tʃʃ/, /mj/. Toch wordt na zo'n cluster traditioneel afgebroken alsof het een aparte syllabe van medeklinker en klinker *i* zou betreffen.

Er wordt niet afgebroken in de volgende gevallen, waar telkens sprake is van slechts één syllabe.

1 Nederlandse klinkercombinaties

Er wordt binnen een syllabe niet afgebroken in de klinkerlettercombinaties die in het Nederlands samen één klinkerfoneem, een echte of een onechte tweeklank voorstellen.

- *aa, oo, ee, uu, ie, eu, oe*
- *ei, ij, ui, ou, au*
- *ai, oi, aai, ooi, oei, eeuw, ieuw, uw*

Enkele voorbeelden:

- *baan* (niet: *ba•an*), *koop, deel, muur, zie•ner, deu•ren, moe•ten*
- *gei•nig* (niet: *ge•inig*), *prij•zig, krui•den, kou•sen, pau•wen*
- *ai, mais* (naast *ma•is* van *maïs*), *ahoi, draai•en* (niet: *dra•aien* of *draa•ien*), *tooi•en, verfoei•en, leeu•wen, nieu•wer, du•wen*

Let wel: voor een klinker in een volgende syllabe blijft de *i* van de onechte tweeklank aan de linkerkant van de afbreking, maar gaat de *w* als medeklinkerletter na een echte of onechte tweeklank naar de volgende regel.

- *draai•en, groei•en*
- *leeu•wen, brou•wen*

2 Vreemde klinkercombinaties

Er wordt niet afgebroken in de klinkerlettercombinaties van vreemde woorden die samen één klinkerfoneem, een echte of een onechte tweeklank, of een combinatie van glijklank plus klinker (bijvoorbeeld /wi/, /wa/, /je/) vormen.

- *ai, ea, eau, ao, oi, ou, ee, oa, au, oeu, oo, eui, ae, ei, oui, ue, uei, ueu, eu, ua, aa, uu, ie, ui, uy, oy*

Enkele voorbeelden:

- *malai•se, balalai•ka, brail•le, hea•ring, hea•vy, beau•jolais, beau•ty, Curaçao•se, boi•ler, art nou•veau, fee•ling, coach, clau•sule, haus•sier, manoeu•vre, boo•bytrap, feuil•leton, gynae•coloog, jae•ger, alzhei•mer, bouil•lon, blue•sy, re•cueil, amuse•gueu•le, cou•leur locale, pseu•doniem, gra•tuit*

3 qua, que, qui, quo en quu

Er wordt niet afgebroken in de combinaties *qua, que, qui, quo, quu*. In deze combinaties staat *qu* in sommige woorden voor /k/, in andere voor /kw/:

- /k/: *cho•quant, qua•rantaine, quo•tiënt, tequi•la*
- /kw/: *kum•quat, qua•drijloen, qua•ker, que•rulant, fre•quent, acqui•sitie, obli•quus*

4 cua, cue, cui en cuu

In de combinaties *cua, cue, cui, cuo, cuu* wordt niet afgebroken na *cu*, tenzij de *u* en de erop volgende klinker tot verschillende syllaben behoren.

- *Ecu•dor, barbecue•en, barbecue•de, cue•en, cir•cuit*

In de volgende voorbeelden behoren de *u* en de erop volgende klinker tot verschillende syllaben. In dat geval is afbreken mogelijk.

- *evacu•atie, evacu•eren, promiscu•iteit, vacu•um*

5 gua, gue en gui

In de combinaties *gua, gue, gui* staat *gu* in sommige woorden voor /g/ of /ɣ/, in andere voor /gw/ of /ɣw/.

In deze combinaties wordt niet afgebroken.

- /g/ of /ɣ/: *gue•ridon, Guer•nica, gui•de* (Frans: /gidə/), *guide* (Engels: /gaɪd/), *gui•don*
- /gw/ of /ɣw/: *gua•camole, Gua•temala, Guel•fen, san•gui•nicus, san•gui•nisch, consan•gui•niteit*

Er wordt volgens de regel na *gua, gue, gui* niet afgebroken in *body•guard, guer•rilla, guir•lande, vo•gueing* (/vogɪŋ/), *guil•lotine, guir•lande*.

In de woorden *pingu•in* en *lingu•ist* en ermee gevormde samenstellingen en afleidingen (*lingu•istisch, sociolingu•istiek* enz.) wordt tussen *u* en *i* afgebroken, alsof het hier om verschillende syllaben gaat (ze hebben ook een trema; zie 9.3.1).

Let op: er zijn ook leenwoorden met *gu* waar *u* en de volgende klinkerletter tot dezelfde of verschillende lettergrepen kunnen behoren.

- *gu•a•ve, gu•a•no, legu•a•nen*

6 *gea* en *geo*

In *gea, geo* staat *ge* in sommige leenwoorden voor /ʒ/ of /dʒ/. Er wordt in die woorden volgens de regel afgebroken op de syllabegrens:

- *flageo•let, orangea•de, orgea•de*
- *arbitra•geant, ser•geant, Georges* (niet: *Ge•orges*)

7 De Franse suffixen *-ier, -ien*

De Franse suffixen *-ier* en *-ien* bestaan uit een glijmedeklinker en een klinker: /je/ of /jɛ/. Dit betekent dat hierin niet wordt afgebroken (zie ook begin 14.5.3, opmerking bij de regel).

- *ate•lier, bou•vier, col•lier, pre•mier, an•cien, opti•cien*

Opmerking: de corresponderende Franse vrouwelijke suffixen *-ienne* en *-ière* worden wel afgebroken als *i•en•ne, i•è•re*, ondanks het feit dat er geen fonologische syllabegrens na *i* valt.

- *cabareti•ère, premi•ère, lesbi•en•ne*

14.6 Woorden met onderdelen van Griekse of Latijnse herkomst

Er bestaan tal van woorden met een of meer onderdelen van Griekse of Latijnse herkomst. Of de status ervan die is van grondwoord, voorvoegsel of achtervoegsel, valt niet altijd duidelijk uit te maken.

Voor woorden met zo'n onderdeel geldt als standaardregel: er wordt afgebroken op de morfeemgrens, dat wil zeggen na een Grieks of Latijns beginelement (14.6.1), of voor zo'n eindelement (14.6.2). In sommige gevallen wordt echter op de syllabegrens afgebroken (14.6.3).

14.6.1 Afbreking op de morfeemgrens: beginelementen

Tot de Griekse en Latijnse beginelementen behoren onder meer: *aero-, amy-, an-* (ontkennend), *ana-, angio-, anti-, archeo-, arterio-, astro-, audio-, bacterio-, bi-, biblio-, bio-, cardio-, cata-, co-, cranio-, cryo-, crypto-, dys-, enantio-, epi-, etio-, farmaco-, fysio-, geo-, helio-, hyper-, hypo-, idio-, kata-, kinesio-, logo-, macro-, meso-, meta-, micro-, myo-, neo-, osteo-, paleo-, para-, penta-, peri-, radio-, socio-, stereo-, teleo-, theo-, thio-, tracheo-, trans-, tri-, video-, zoö-*.

In samengestelde woorden of combinaties van twee elementen van Griekse of Latijnse herkomst vindt na zo'n element afbreking plaats op de morfeemgrens, en wordt niet tussen de voorlaatste en laatste letter van het Griekse of Latijnse element afgebroken (zie ook boven 14.3, maar ook 14.6.3 Opmerkingen).

- *aero•staat, amy•trofie, an•alfabeet, an•archie, ana•strofe, ana•bolisch, angio•sperm, anti•statistisch, archeo•fyt, arterio•gram, audio•foon, bacterio•cide, bi•polair, biblio•theek, bio•scoop, cardio•geen, co•piloot, co•sinus, cranio•toom, cryo•geen, crypto•analyse, crypto•mnesie, dys•enterie, dys•lexie, dys•orthografie, enantio•morf, epi•dermis, epi•scoop, etio•lement, farmaco•gnosie, fysio•craat, geo•detisch, helio•sfeer, hyper•actief, hypo•criet, hypo•mnesie, idio•lect, kata•bolisme, kinesio•nomie, logo•pedie, macro•structuur, meso•sfeer, meta•stase, micro•scoop, myo•meer, neo•fiet, osteo•ma, paleo•ceen, para•gneis, para•gnost, para•stataal, penta•meter, peri•frase, radio•lyse, socio•lect, stereo•fonie, teleo•nomie, theo•gonie, thio•feen, tracheo•tomie, trans•actie, trans•cendent, trans•plantatie, trans•criberen, trans•cript, trans•port, tri•mester, video•theek, zoö•gamie*

Let op: omdat de vorm als ongeleed wordt opgevat, is de afbreking: *tran•sit*.

Opmerking

Op andere syllabegrenzen binnen het Latijnse of Griekse element kan, binnen de algemene regels, ook worden afgebroken.

- *au•diofiel, bi•bliotheek, car•dioloog, ra•diotelescoop, radiote•lescoop*

14.6.2 Afbreking op de morfeemgrens: indelementen

Er wordt afgebroken voor een aantal uit het Grieks of Latijn afkomstige indelementen (grondwoorden of achtervoegsels), zoals: *-graaf, -grafe, -grafie, -grafisch, -gram, -liet, -logie, -loog, -loge, logisch, -scoop, -scope, -scopie, -scopisch, -sfeer, -sferisch, -theek*. Enkele voorbeelden:

- *choreo•graaf, hagio•grafe, foto•grafie, tele•gram, kryo•liet, archeo•logie, bio•logie, anesthesio•loog, balneo•logische, micro•scoop, bio•scoop, cardio•scopie, dia•scopisch, exo•sfeer, strato•sfeer, iono•sferisch, plani•sferische, disco•theek*

Opmerking

Op andere syllabegrenzen binnen het Latijnse of Griekse element kan, binnen de algemene regels, ook worden afgebroken.

- *choreogra•fie, biolo•gie, cardiosco•pie, discothe•ken*

14.6.3 Afbreking op de syllabegrens

Sommige andere woorden met een begin- of indelement van Griekse of Latijnse herkomst worden op de syllabegrens volgens de gewone regels (zie 14.5) afgebroken. Hier zijn de syllabegrens en dus de afbreekplaats wisselend. Waar de grens valt, hangt samen met de uitspraak van de klinker in de betrokken syllabe. Een gedekte klinker vereist omwille van de terugleesbaarheid afbreking na de aansluitende medeklinker, bijvoorbeeld *dēs•activeren* (/dēs/-/aktiverən/), *proš•pectus* (/prɔs/-/pektʏs/). Na een ongedekte klinker kan wel afgebroken worden. Een volgende medeklinker gaat dan naar de lettergreep rechts van die afbreekplaats, bijvoorbeeld in *dē•sastreus* (/de/-/zastros/), *pro•gramma* (/pro/-/ɣrama/). Het gaat onder meer om de volgende elementen:

BEGINELEMENT

Onder meer: *ant-, bin-, coa-, dec-, des-, dia-, en-, ep-, Eur-, eur-, ger-, gyn-, hol-, hyp(er)o-, iri-, lobo-, meteo-, mis-, neur-, pan-, pent-, prim-, pro-, psych-, syn-*

Voorbeelden (niet alle mogelijke afbreekplaatsen zijn aangegeven):

- *anta•gonist, an•tarctisch, bi•nair, co•a•litie, de•caan, de•cade, des•activeren, de•sastreus, di•abetes, dia•betes, di•amant, dia•mant* (maar: *dia•raampje*, zie 14.3.1.2), *en•docrien, ener•gie, epen•these, Eu•razië, eu•rocent, ge•riater, ge•rontologie, gy•naecoloog, gy•nandrisch, ho•lisme, hypo•niem, hype•roniem, iri•dium, iri•scopie, lobo•tomie, mete•o•rologie, mi•santrou, neu•raal, pa•norama, pen•tarchie, pri•mair, pri•maten, pro•ducent, prog•nose, pros•pectie, pros•taat, pros•titutie, psy•cha•nalyse, psy•cho•analyse, sy•naps, syn•cope*

EINDELEMENT

Onder meer: *-aëder, -emie, -ectomie, -gnosie, -gnost, -scriberen, -script*

Voorbeelden:

- *hepta•eder, glyce•mie, glyke•mie, hydre•mie, vasesc•tomie, ag•nosie, acog•nosie, in•scriberen, pres•criberen, pros•criptie, typo•script*

14.6.4 Opmerkingen

1. Sommige Griekse of Latijnse beginelementen met afbreking op de morfeemgrens (zie 14.6.1) komen ook in ingekorte vorm voor. In dat geval wordt er op de syllabegrens afgebroken.
 - *anta•gonist* (*anti + agonist*), *cryp•ta•nalyse* (nevenvorm van *crypto•analyse*), *epen•these* (*epi + enthese*), *hy•pos•mie* (*hypo + osmie*), *loga•ritme* (*logo + arithmos*), *pa•ram•nesie* (*para + amnesie*), *pentar•chie* (*penta + archie*), *proso•pag•nosie* (*prosopo + agnosie*, vergelijk: *prosopo•poeia*)
2. Sommige woorden met een Grieks of Latijns element worden als weinig doorzichtig ervaren en daarom op de syllabegrens afgebroken.
 - *anek•dote, epis•copaal, epis•copaat, epis•tel, diag•nose*
3. De vormen *trans•criberen, trans•cript* worden anders dan andere woorden met *-scriberen*,

-script, -scriptie op de morfeemgrens na het voorvoegsel *trans* afgebroken (zie 14.6.1).

4. In *manus•cript* wordt afgebroken na de *s*.

14.7 Franse en Engelse leenwoorden

Voor de afbreking van aan het Frans en het Engels ontleende woorden gelden de volgende regels.

14.7.1 Franse leenwoorden

Woorden of woorddelen uit het Frans die in het Nederlands doorgaans als één syllabe worden uitgesproken, worden niettemin op de grens tussen fictieve syllaben afgebroken. (Zie ook de opmerking bij het begin van 14.5.3.)

- *ai•de-mémoi•re*, *ca•che-pot*, *che•que*, *crè•che*, *crè•me*, *crê•pe*, *cro•que*, *dou•che*, *fa•ce-à-main*

14.7.2 Engelse leenwoorden

Voor de afbreking van aan het Engels ontleende woorden of woorddelen gelden de volgende regels in de gegeven volgorde.

1. Woorden of woorddelen die als één syllabe worden uitgesproken, zoals in het Engels, worden niet afgebroken.
 - *bridge* (niet: *brid•ge*), *cheese•burger* (niet: *chee•se*), *home•page* (niet: *ho•mepage*, *homepa•ge*), *milk•shake*, *lounge*
2. Het rechterstuk (onderstreept) moet als één syllabe kunnen worden uitgesproken. Daarbij worden bijvoorbeeld *-le-* en *-re-* opgevat als variaties van *-el-* en *-er-*.
 - *grizz•ly*, *pic•kles*, *shuf•fle*, *strad•dle*

Als woorden als deze voorkomen in woorden die als samenstelling zijn ontleend, geldt hetzelfde.

 - *bot•tle•neck*, *shut•tle•bus*, *trou•ble•shooter*
3. Het linkerstuk (onderstreept) moet als één syllabe kunnen worden uitgesproken en moet tevens een lettergreepende kunnen zijn volgens de spellingregels van het Nederlands, waarbij de afwijkende spelling van bepaalde klanken

genegeerd kan worden (zoals *oo* waar in inheemse woorden *oe* zou staan).

- *brid•gen*, *to•pic*, *boo•by•trap*, *aircondi•ti•oned*

4. De afgebroken delen moeten uitspreekbaar blijven. Er mag niet worden afgebroken binnen het onderstreepte gedeelte.

- *con•fe•rence*, *cra•shen*, *fi•ni•shen*, *ma•nage•ment*, *mon•ty•coat*, *sci•ence•fic•ti•on*

Opmerking

Zie voor de afbreking na *si*, *ti* in woorden als *fu•si•on*, *aircondi•ti•oned*, *sciencefic•ti•on* de opmerking bij het begin van 14.5.3.

Verklarende woordenlijst

achtervoegsel: element dat niet als los woord kan voorkomen, maar achter een grondwoord wordt toegevoegd en daarmee samen een afleiding vormt. Voorbeelden: *-ig* in *hoekig* en *-loos* in *waardeloos*. Als het element voor het grondwoord komt, is het geen achtervoegsel maar een voorvoegsel.

afkorting: verzamelnaam voor de verschillende manieren om een woord of groep woorden met minder tekens weer te geven. Onder deze term vallen de initiaalwoorden, letterwoorden, redactionele afkortingen, symbolen en verkortingen.

afleiding, afgeleid woord: woord dat bestaat uit de combinatie van een grondwoord (synoniem: stam) en een voorvoegsel en/of achtervoegsel. Dat grondwoord kan uit één enkel morfeem bestaan, dat doorgaans op zichzelf kan voorkomen (*grijpen* in *begrijpen*, *wonder* in *wonderlijk*), al is dat niet altijd het geval (*ginnen* in *beginnen*, *meis* in *meisje*). Het grondwoord kan ook zelf een geleed woord zijn: een afleiding (*bespeel* in *bespeelbaar*) of een samenstelling (*appelboom* in *appelboompje*). Flexievormen met een uitgang (verbuigingen en vervoegingen) worden soms ook onder de afleidingen geschaard, maar de Technische Handleiding behandelt ze apart.

complex woord: synoniem voor geleed woord.

diakritisch teken: hulptekens boven of onder een letter dat aangeeft hoe die letter moet worden uitgesproken. Het Nederlands maakt voornamelijk gebruik van diakritische tekens boven een klinkerteken: het trema in inheemse woorden (*drieën*, *geëffend*), het accent aigu (*tracé*, *canapé*), het accent grave (*scène*), het accent

circumflexe of dakje (*crêpe*) en de umlaut (*hüttenkäse*) in sommige uitheemse woorden.

digraaf: grafeem dat uit twee letters bestaat. Die letters stellen samen één klank (foneem) voor, bijvoorbeeld *ie*, *oe*, *ij*, *ui*, *ch*, *ng*.

donorprincipe: het beginsel dat de spelling van de bron, de 'donor', van een eigenaam wordt gerespecteerd, zelfs als die spelling afwijkt van de Nederlandse spellingregels. Onder donor wordt verstaan: de naamgever (oprichter, ontwerper, eigenaar, verantwoordelijke instantie en dergelijke) van een instelling, merk of andere naam. Naamgevers zijn vrij om de spelling van een eigenaam te bedenken en daarbij af te wijken van de normale spelling. Voorbeelden: *iPod*, *Open Vld*, *PvdA* (Partij van de Arbeid), *UNICEF* (United Nations Children's Fund).

eigenaam: naam voor een unieke persoon, zaak of gebeurtenis. In die functie worden eigennamen met een hoofdletter geschreven. Voorbeelden: *Amsterdam*, *De ontdekking van de hemel*, *Marie*, *Nationale Bank van België*, *Limburg*, *Nederlands*, *Universiteit Leiden*, *Surinaams*, *Tachtigjarige Oorlog*, *Tweede Wereldoorlog*, *Van den vos Reynaerde*, *Verdrag van Verdun*. De hoofdletter verdwijnt als de naam (of de samenstelling met of afleiding van die naam) geen unieke persoon of zaak meer aanduidt: *alzheimerpatiënt*, *bourgondisch leven*, *diesel*, *een houten klaas*, *röntgenstralen*.

eponiem: soortnaam die gebaseerd is op de naam van een persoon. Het karakter van eigenaam is op de achtergrond geraakt. De oorsprong van sommige eponiemen is voor veel taalgebruikers duidelijk

(*darwinisme, freudiaanse verspreking, marxisme*). Voor veel andere is dat niet het geval. Voorbeelden: *barbiepop* (afgeleid van Barbara, de dochter van de bedenker), *bintje* (genoemd naar Bintje Jansma, leerlinge), *boycot* (Charles Cunningham Boycott), *kiekje* (Kiek was een Leidse fotograaf), *masochisme* (Leopold von Sacher-Masoch), *molotovcocktail* (Vjatsjeslav Molotov, Sovjetpoliticus), *morsecode* (Samuel Morse), *sadisme* (Markies de Sade), *sandwich* (John Montagu, 4e graaf van Sandwich), *zeppelin* (graaf Ferdinand von Zeppelin).

flexie, geflecteerd woord: overkoepelende term voor de verbuiging van bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden en voor de vervoeging van werkwoorden. Een geflecteerd woord is dus een verbogen of vervoegde woordvorm: achter het grondwoord komt een uitgang (en bij het werkwoord soms een voorvoegsel). Voorbeelden: *mooi + -e = mooie, lang + -e = lange, station + -s = stations, dier + -en = dieren, werk + t = werkt, droom + -de = droomde, pas + ge- + -t = gepast*.

foneem: kleinste klankeenheid die een betekenisverschil tot stand brengt. Zo tellen de woorden *vat* (/vat/) en *vaat* (/vat/) elk drie fonemen, waarvan het tweede het betekenisonderscheid tot stand brengt. Soms leiden duidelijk waarneembare klankverschillen, zoals klinkerduur, niet tot een foneemcontrast. In het Nederlands gaat het verschil in klinkerduur van het foneem /i/ in woorden als *biet* en *bier* niet gepaard met een foneemverschil.

Zie ook grafeem.

geleed woord: woord dat uit meerdere morfemen is opgebouwd. Het kan daarbij gaan om een afleiding met voorvoegsel en/of achtervoegsel (*gevaarlijk, leraar, prachtig, voetje*), een samenstelling (*doornstruik, melkproduct*), een samenkoppeling (*kruidje-roer-mij-niet*), of een geflecteerd woord met een uitgang (verbuiging of vervoeging) (*mooie, struiken, werkt, droomde*).

gelegenheidsontlening: woord uit een andere taal dat of woordgroep uit een andere taal die incidenteel in een

Nederlandse tekst wordt gebruikt. Het woord of de woordgroep is niet in het Nederlands ingeburgerd geraakt en maakt geen deel uit van de Nederlandse woordenschat. Een gelegenheidsontlening wordt gespeld zoals in de taal van herkomst.

gelexicaliseerd: (van woord of woordgroep) door herhaald gebruik in een vaste betekenis onderdeel uitmakend van de Nederlandse woordenschat. In het geval van samenstellingen leidt dit er op termijn vaak toe dat taalgebruikers het woord niet meer als geleed woord ervaren maar als een versteende samenstelling (*potlood*). Lexicalisatie leidt zowel bij complexe woorden als bij woordgroepen vaak tot betekenispecialisatie, zoals in *voetballer* (meestal alleen gebruikt voor iemand die voetballen als beroep heeft), *rodehond* (niet een rode hond maar een ziekte), of tot betekenisverlies van een of meer van de onderdelen, zoals in *peperkoek* (geen koek waarop peper gestrooid is).

grafeem: schrifteenheid in de geschreven taal die in de spraak met een foneem correspondeert. Het is dus een letter of een lettercombinatie die als één klank wordt uitgesproken. Voorbeelden: *b, d, p, t, a* maar ook digrafen als *aa, oe, ie, ui, ei, au, ch, ng*.

grondwoord: woord dat als apart woord voorkomt (*kat, anker, speel*), ook in geflecteerde vorm (*katten, ankers, speelde, gespeeld*), en verder als deel van een samenstelling (*huiskat, kattenbak, muuranker, speelbal*), of als basis van een afleiding (*katje, speeltje, bespeelbaar*). Een samenstelling of afleiding kan op zich ook weer als grondwoord fungeren, bijvoorbeeld *kattenbak* in *kattenbakvulling*, *bespeelbaar* in *bespeelbaarheid*. Synoniem: stam.

inheems woord: woord dat in alle opzichten tot onze taal behoort en bestaat uit klanken die tot het traditionele Nederlandse klanksysteem behoren. Inheemse woorden zijn van Nederlandse oorsprong (*mens, meisje*), of zijn in die mate vernederlandst dat hun vreemde herkomst niet meer te herkennen is (*kasteel, venster*).

initiaalwoord: woord dat gevormd is door de aaneenschakeling van de beginletter van elk deel van een woord (lettergreep, morfeem of samenstellend deel van een samenstelling) of van elk woord in een woordgroep; de letters worden elk apart, als letternaam, uitgesproken. Voorbeelden: *bh* (*beha*), *pc* (*personal computer*), *tv* (*televisie*), *wc* (*watercloset*), *NMBS* (*Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen*), *NS* (*Nederlandse Spoorwegen*).

klemtoonteken: accent aigu waarmee uitdrukkelijk wordt aangegeven dat de betrokken syllabe beklemtoond moet worden uitgesproken. Voorbeelden: *slechts één geval*, *vóórkomen*, *voorkómen*. Het is dus geen uitspraaktekens zoals op de *e* in *café*, dat de foneemwaarde van een klinker bepaalt.

klinkerbotsing: situatie waarin twee klinkers aan weerszijden van de grens tussen twee lettergrepen ten onrechte als een geheel, behorend tot dezelfde lettergreep, zouden kunnen worden gelezen. Om aan te geven dat ze niet één foneem vormen, worden ze in samenstellingen gescheiden met een liggend streepje (*zo-even*, *na-apen*) en in afleidingen, verbogen en vervoegde woorden en ongelede woorden met een trema (*druïde*, *reeën*).

lettergreep: spellingeenheid die uit ten minste een klinker bestaat. In veel gevallen is de lettergreep de geschreven tegenhanger van een syllabe in een gesproken woord. Zo zijn de lettergrepen in woorden als *olifant* en *drama* de schriftelijke weergave van de overeenstemmende syllaben: /o/-/li/-/fant/ en /dra/-/ma/ hebben als lettergrepen o•li•fant en dra•ma. Sommige lettergrepen komen niet helemaal met syllaben overeen. Zo zijn de syllaben van *koppel*, *bakker* en *letter* voor de meeste mensen /kɔ/-/pəl/, /ba/-/kər/ en /ɛ/-/tər/, terwijl de lettergreepgrens tussen de identieke medeklinkers ligt. Ook bij een vorm als *wachtte* zijn syllabe en lettergreep niet identiek. Het nevenbeginsel van de gelijkvormigheid vereist een dubbele *t*, waarvan er één naar de eerste lettergreep gaat (*wacht•te*), terwijl de syllabeopbouw eerder /wax/-/tə/ is.

letterwoord: woord dat gevormd is door de aaneenschakeling van de beginletter van elk deel van een woord (lettergreep, morfeem of samenstellend deel van een samenstelling) of van elk woord in een woordgroep; het wordt uitgesproken op dezelfde manier als een gewoon woord. De letters worden uitgesproken als klanken die samen syllaben vormen en klinken dus niet elk apart als letternaam. Zo wordt *lat* (*living apart together*) gelezen als /lat/. Andere voorbeelden: *aids* (*acquired immunodeficiency syndrome*), *bom* (*bewust ongehuwde moeder*), *NAVO* (*Noord-Atlantische Verdragsorganisatie*), *Riagg* (*Regionale Instelling voor Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg*), *soa* (*seksueel overdraagbare aandoening*), *SER* (*Sociaal-Economische Raad*), *vip* (*very important person*), *VUT* (*vervroegde uittreding*).

lopende tekst: gewone tekst, bestaande uit meerdere, doorgaans grammaticaal volledige zinnen, zonder (veel) speciale opmaak. Niet onder lopende tekst vallen bijvoorbeeld koppen, lijsten, beeldmerken en losse slogans.

morfeem: kleinste taaleenheid die een zelfstandige betekenis heeft (*kat*) of een eigen grammaticale functie (*-t* in *werkt*). Zogenaamde vrije morfemen kunnen als apart woord voorkomen (*kat*, *muur*). Zogenaamde gebonden morfemen kunnen uitsluitend samen met een vrij morfeem voorkomen: voorvoegsels zoals *be-* in *bedekken*, *ver-* in *verplaatsen*; achtervoegsels zoals *-heid* in *schoonheid*, *-er* in *duiker*; uitgangen zoals *-t* in *werkt*, *-en* in *dieren*. Morfemen worden in het Nederlands vaak gecombineerd tot afleidingen (*bedekken*, *schoonheid*), samenstellingen (*straatkat*, *bureaustoel*), en flexievormen (verbuigingen en vervoegingen: *droomde*, *gedroomd*, *lange*, *dieren*, *straatkatten*).

ongeleed woord: woord dat uit slechts één morfeem bestaat. Het aantal syllaben speelt daarbij geen rol. Voorbeelden: *boom*, *dromedaris*, *kasteel*, *koorts*, *water*. Synoniem: simplex(woord). Bij meer morfemen is er sprake van een geleed woord.

redactionele afkorting: afkorting waarin een aantal (in elk geval begin)letters voorkomen uit het woord of de woorden waarvoor ze staan. Bij de uitspraak van dit type afkorting wordt geen gebruik gemaakt van de letternamen (zoals bij initiaalwoorden) of van de normale woorduitspraak (zoals bij letterwoorden en verkortingen). De redactionele afkorting wordt daarentegen gelezen als het volledige woord (de woorden) waarvoor ze staat. Voorbeelden: *blz., bijv., d.w.z., m.a.w., nl., H.K.H.*: ze klinken niet als ‘bee-el-zet’ of ‘bijv’, maar als ‘bladzijde’, ‘bijvoorbeeld’ enzovoort.

reduplicatie: twee of drie (bijna) dezelfde syllaben die één woord vormen. Bij reduplicatie wordt een woorddeel in precies dezelfde vorm minstens eenmaal herhaald (*fiftyfifty, haha, toitoitoi*); bij bijna-reduplicatie is er een minimaal verschil tussen het eerste en het tweede (en soms derde) deel (*triktrak, zigzag, bimbambom*).

samenkoppeling: twee of meer woorden die vaak samen voorkomen en in die combinatie een vaste uitdrukking zijn gaan vormen die zich als één geheel met één woordsoort gedraagt. De samenstellende delen worden verbonden door liggende streepjes. Voorbeeld: *een kruidje-roer-mij-niet, kant-en-klaar*. Een samen koppeling kan als een van de twee delen van een samenstelling optreden en behoudt daarbij haar liggende streepjes (*kant-en-klaargerecht*).

samenstelling: woord dat uit ten minste twee grondwoorden is opgebouwd. In het eenvoudigste geval zijn die grondwoorden morfemen die ook zelfstandig kunnen voorkomen (vrije morfemen zoals *straat* en *hoek* in *straathoek*). Samenstellingen met twee morfemen kunnen op hun beurt een grondwoord vormen waarmee een langere samenstelling wordt gevormd (*straathoekwerk*).

samentrekking: vorm van nevenschikking waarbij een herhaald onderdeel slechts één keer wordt uitgedrukt. Dit verschijnsel doet zich voor op woordniveau, waar het weggelaten woorddeel door een liggend streepje wordt weergegeven (*voor- en nadelen*), op

woordgroepniveau (*dure en goedkope producten, dure producten en goedkope*), en op zinsniveau (*hij verzamelde postzegels en ook oude muntstukken*).

simplex, simplexwoord: woord dat uit slechts één morfeem bestaat, in tegenstelling tot een geleed woord. Voorbeelden: *aarde, groot, kasteel, kever, straat, vraag*. Synoniem: ongeleed woord.

soortnaam: zelfstandig naamwoord dat iemand die of iets wat tot een bepaalde soort behoort, aanduidt, in tegenstelling tot een eigenaam, die naar een uniek iemand of iets verwijst. De genoemde soort kan een concreet of abstract karakter hebben (concreet: *muur, vogel, vrouw, wijn*; abstract: *angst, geluk, hoop*), en telbaar (*muur, vogel*) of niet-telbaar (*wijn, angst*) zijn.

spatiewoord: twee- of meerdelige woordgroepachtige eenheid die als één woord wordt opgevat, maar die om diverse redenen (complexe eigenaam, aanwezigheid van hoofdletters, cijfer, symbool enz.) met een spatie geschreven wordt. Voorbeelden: *50 euro, ad hoc, Rode Kruis, status quo, vitamine C*. Spatiewoorden kunnen ook onderdeel van een samenstelling zijn.

spellingregels: regels die de systematiek beschrijven van de wijze waarop een foneem als grafeem wordt voorgesteld, en onder welke voorwaarden dat gebeurt. De spellingregels beschrijven dus de systematiek van de foneem-grafeemconversie. Bij het lezen vindt grafeem-foneemconversie plaats: de verklanking van grafemen, zodat ze weer klinken als woorden uit de natuurlijke taal. Sommige spellingregels zijn gemotiveerd door hun belang voor de grafeem-foneemconversie, namelijk een vlotte terugleesbaarheid.

stam: zie grondwoord.

stam van een werkwoord: deel van het werkwoord dat overblijft als de uitgang -en van de infinitief wordt weggelaten. Voorbeeld: *leid-en, spring-en, bespeel-en*. Soms betreft het alleen -n: *doe-n, race-n*. Bij de vervoeging van het werkwoord worden voorvoegsels en/of uitgangen met die stam gecombineerd, waardoor

de werkwoordstam in heel wat woordvormen voorkomt (*werken, werkt, werkte, gewerkt; racen, racet, racete, geracet*). Bij onregelmatige werkwoorden verschilt de vorm van de stam in de verleden tijd en/of het voltooid deelwoord (*slaap – sliep – geslapen; duik – dook – gedoken*).

syllabe: klankeenheid binnen een woord die uit een of meer fonemen bestaat. Een syllabe wordt rond één klinker (eenklank of tweeklank) opgebouwd, zodat het aantal syllaben in een woord correspondeert met het aantal klinkers dat erin voorkomt. Zo bevat het woord *drama* twee syllaben (/dra/-/ma/) en het woord *olifant* drie (/o/-/li/-/fant/). Behalve een klinkerfoneem omvat een syllabe ten hoogste drie medeklinkerfonemen voor de klinker (*stro*), en vier erna (*ergst*).

symbol: korte aanduiding van chemische elementen, eenheden, grootheden, maten, wiskundige operatoren en dergelijke.

terugleesbaarheid: principe dat inhoudt dat een woord zodanig gespeld wordt dat het bij het oplezen vanaf papier of scherm de juiste verklanking krijgt. Het ligt ten grondslag aan diverse spellingvoorschriften. Een voorbeeld: de *tt* in *latten* en de *t* in *laten* zorgen ervoor dat taalgebruikers die woorden teruglezen met de correcte uitspraak van de *a* als respectievelijk gedekte en ongedekte klinker. De terugleesbaarheid is ook de reden voor het gebruik van het liggend streepje (*auto-export, auto-onderdeel*) en het trema (*reële, zoölogie*) in gevallen van klinkerbotsing.

uitgang: morfeem dat wordt gebruikt bij flexie van een bijvoeglijk naamwoord (zoals *-e* in *lange*), van een zelfstandig naamwoord (zoals *-en* in *schoenen*) en van een werkwoord (zoals *-en, -t* en *-te* in *hinken, hinkt, gehinkt, hinkte*). Flexievormen met een uitgang (verbuigingen en vervoegingen) worden soms ook onder de afleidingen geschaard, maar de Technische Handleiding behandelt ze apart.

uitheems woord: woord dat uit een vreemde taal is overgenomen. Soms is een uitheems woord te

herkennen aan uitheemse klanken, bijvoorbeeld de /ʒ/ in *journaal* of de /ɛ̃/ in *timbre*, of aan de foneemcombinatie, bijvoorbeeld /ps/ aan het begin van een morfeem in *pseudoniem*. Door frequent gebruik wordt een deel van zulke woorden na verloop van tijd minder of niet meer als uitheems ervaren en wordt de spelling vernederlandst (bijvoorbeeld *k* in *vakantie*). Sommige woorden behouden de spelling van de taal waaruit ze ontleend zijn. Voorbeelden: *café, délégué, paella, perpetuum mobile*. De meeste woorden uit het Engels behouden hun spelling geheel (*baby, cake, computer, volley*) of gedeeltelijk (*baby's, cakeje, computeren, gevolleybald*).

verbuiging: zie flexie.

verkorting: verkorte vorm van een woord of een woordgroep die gevormd wordt door weglating van een of meer lettergrepen of delen ervan. Een verkorting wordt uitgesproken als een gewoon woord, niet letter voor letter. In de spelling gelden voor verkortingen dezelfde regels als voor letterwoorden. Voorbeelden: *bama* (bachelor, master), *Benelux* (België, Nederland, Luxemburg), *horeca* (hotel, restaurant, café), *prof* (professor of professional).

verscherping: fonologische regel die het verschijnsel beschrijft dat plofmedeklinkers (occlusieven) en wrijfmedeklinkers (fricatieven) die aan het begin van een syllabe stemhebbend zijn, aan het eind van de syllabe als stemloos worden uitgesproken. Zo wordt het foneem /d/ in *hoofden* als /t/ uitgesproken in de enkelvoudsvorm *hoofd*.

versteende samenstelling: woord dat er als een samenstelling uitziet en waarin de oorspronkelijke betekenis van een bestanddeel of elk van de bestanddelen, of van het verband tussen die bestanddelen niet of nauwelijks nog herkenbaar is. Voorbeelden: *bullebak, kinnebak, potlood, schatdebout*. Omdat betekenisvervaging een geleidelijk proces is, bevinden samenstellingen zich in een continuüm van drie globale stadia: van volledig doorzichtig (*appelboom*), via gedeeltelijk doorzichtig (*peperkoek*), tot

ondoorzichtig (*potlood*). Een versteende samenstelling wordt niet langer ervaren als geleed woord, en dus ook niet als samenstelling. Vanwege de glijdende schaal is niet altijd definitief te bepalen of een samenstelling versteend is of niet. In een paar gevallen waarin het antwoord op die vraag consequenties voor de spelling heeft (bij de tussenletter(s) *-e(n)-*), biedt de Woordenlijst uitsluitel.

vervoeging: zie flexie.

voorvoegsel: morfeem dat voor een grondwoord wordt gezet en er dus een afleiding van maakt. Het voegt er een bepaalde betekenis of functie aan toe. Zo wordt in veel voltooide deelwoorden het voorvoegsel *ge-* voor de stam gezet: *gewandeld*, *gelopen*, en geeft *ont-* een begin, ontkenning of verwijdering aan: *ontbranden*, *ontkennen*, *ontlopen*.

werkwoordstam: zie stam van een werkwoord.

zwaar achtervoegsel / voorvoegsel (halfsuffix, semisuffix / halfprefix, semiprefix): achtervoegsel of voorvoegsel dat qua betekenis en klank op een zelfstandig woord lijkt. Woorden die met een zwaar achtervoegsel of zwaar voorvoegsel gevormd worden, worden in de spelling op dezelfde wijze behandeld als samenstellingen. ‘Zwaar’ wil vooral zeggen dat zo’n affix voor veel taalgebruikers aanvoelt als iets wat op een zelfstandig voorkomend woord lijkt: het heeft een opvallendere, nadrukkelijker vorm en betekenis dan gewone voor- en achtervoegsels als *be-*, *-en* en *-ig*. De volgende achtervoegsels worden als zwaar opgevat: *-aard*, *-aardig*, *-achtig*, *-dom*, *-heid*, *-schap*. Tal van voorvoegsels die in hun volle betekenis op een Latijns of Grieks element teruggaan worden als zwaar beschouwd, onder meer: *aero-*, *agro-*, *dys-*, *extra-*, *giga-*, *mega-*, *pseudo-*, *quasi-*, *re-*, *semi-*, *ultra-*.

Telefoon

+ 31 (0)70 – 346 95 48

E-mail

info@taalunie.org

Bezoekadres

Paleisstraat 9

2514 JA Den Haag

Nederland